

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

"พื้นที่ทางศาสนาและการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น

ในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า"

โดย

ขวัญชีวัน บัวแดงและคณะ

เมษายน 2556

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

”พื้นที่ทางศาสนาและการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น
ในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า”

คณะผู้วิจัย

สังกัด

1. ขวัญชีวัน บัวแดง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. Alexander Horstmann	มหาวิทยาลัยมหิดล
3. สมัคร์ กอเข็ม	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชุดโครงการ “สายธารความรู้ชายแดนไทย-พม่า หลากชีวิตผู้คน
หลากมิติทุน-วัฒนธรรม”

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปผู้บริหาร

ในระยะเวลาที่ถึงศตวรรษที่ผ่านมา พื้นที่บริเวณชายแดนไทย-พม่า เป็นพื้นที่ที่มีสถานการณ์การสู้รบระหว่างกองกำลังอาวุธที่นำโดยสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง(เคเอ็นยู)กับกองกำลังของรัฐบาลพม่าอย่างต่อเนื่อง การสูญเสียมาเนอร์พลอร์หรือฐานที่มั่นหลักของเคเอ็นยูให้กับรัฐบาลพม่าและกองกำลังกะเหรี่ยงพุทธประชาธิปไตยในปี 2537 ก่อให้เกิดการหนีภัยการสู้รบเข้ามาอยู่ใน พื้นที่พักพิงชั่วคราวที่เรียงรายอยู่ตามเขตชายแดนไทย 10 ศูนย์ จำนวนกว่า 150,000 คน นอกจากนี้ยังมีแรงงานย้ายถิ่นอีกจำนวนหลายแสนที่เข้ามาทำงานในโรงงาน ธุรกิจการค้า การบริการ และการเกษตรเชิงพาณิชย์ที่พัฒนาอย่างเข้มข้นในอำเภอแม่สอดและอำเภอข้างเคียง ผู้ย้ายถิ่นซึ่งรวมทั้งผู้หนีภัยและแรงงานเหล่านี้ เผชิญปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก ความขาดแคลนปัจจัย 4 ปัญหาสุขภาพ และความไม่มั่นคงทางสังคมอันเนื่องจากการเข้าเมืองที่ผิดกฎหมาย ทำให้เสี่ยงต่อการถูกจับ ขังและส่งตัวกลับ นอกเหนือจากปัญหาความพิการ เด็กกำพร้า ครอบครัวแตกแยก นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ตกต่ำ เกิด ความทุกข์ ความตึงเครียด บริบทพื้นที่ชายแดนและปัญหาที่ผู้ย้ายถิ่นเผชิญ เป็นปัจจัยที่ทำให้ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม และศาสนาอื่น ๆ มีบทบาทอย่างมากต่อชีวิตของผู้ย้ายถิ่นทั้งในทางศาสนาและสังคม

โครงการวิจัยเรื่อง “พื้นที่ทางศาสนาและการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า” ซึ่งศึกษาบริเวณอำเภอแม่สอดและอำเภอชายแดนข้างเคียง ใน จังหวัดตากของประเทศไทย มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ข้อ ข้อแรกได้แก่ การศึกษาโครงสร้างและเครือข่ายขององค์กรทางศาสนาหลัก 3 องค์กรได้แก่คริสต์ศาสนา พุทธศาสนา และอิสลาม ที่ดำเนินงานในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ข้อที่สอง คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางศาสนากับอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น และ ข้อสุดท้ายคือการศึกษาปฏิบัติการขององค์กรของรัฐในท้องถิ่นต่อการดำเนินงานขององค์กรทางศาสนาทั้ง คริสต์ พุทธ และอิสลาม สำหรับ”พื้นที่ทางศาสนา” ในงานวิจัยชิ้นนี้ หมายถึงพื้นที่ทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ โดยอาจจะเป็นพื้นที่ของปัจเจกหรือของชุมชน ที่มีขอบเขตและ มีลักษณะที่เป็นพลวัตร เนื่องจากการช่วงชิงความหมายทั้งในทางศาสนาและในทางโลก พื้นที่ทางศาสนาซ้อนทับกับพื้นที่ทางสังคมที่ผู้คนได้พบปะ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันและขยายเครือข่ายทางสังคมให้กว้างออกไป การสร้างและเข้าร่วมปฏิบัติการในพื้นที่ทางศาสนา ก่อให้เกิดการ ปรับสร้างอัตลักษณ์ทั้งระดับภายในของปัจเจกคือ ตัวตนที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้งเรื่องของอารมณ์ความรู้สึก มั่นคง ความเชื่อมั่น และมีความหวังมากขึ้น และอัตลักษณ์ที่

เกี่ยวเนื่องกับการเป็นสมาชิกของชุมชนทางศาสนา ซึ่งตัดข้ามความแตกต่างทางชาติและชาติพันธุ์ ทั้งนี้ จากการดำเนินงานวิจัยเป็นเวลา 1 ปี ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2554 ถึงมิถุนายน 2555 ได้ผลการวิจัยตาม วัตถุประสงค์สรุปได้ดังนี้

1) โครงสร้างและเครือข่ายขององค์กรทางศาสนาพุทธ คริสต์และอิสลาม

ในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ก่อนที่จะมีการตั้งพื้นที่พักพิงและการหลั่งไหลเข้ามาของผู้ย้ายถิ่น มีความหลากหลายทางศาสนาทั้งพุทธ คริสต์ และอิสลาม และ ความหลากหลายของธรรมเนียมปฏิบัติในแต่ละศาสนา เนื่องจากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ มีวัดที่สร้างโดยกลุ่มไทใหญ่ กลุ่มกะเหรี่ยง กลุ่มคนเมือง ฯลฯ ซึ่งข้ามแดนมาจากฝั่งพม่า โดยทั่วไปถูกเรียกว่า วัด"พม่า"เนื่องจากพระและผู้นำพิธีกรรมที่เคยเป็นพระหรือเณรมาก่อนนั้น ได้รับการบวชเรียนและศึกษาในธรรมเนียมปฏิบัติแบบพม่า เนื่องจากพื้นที่ชายแดนจะอยู่ใกล้กับเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาทางพุทธศาสนาในพม่า มากกว่าศูนย์กลางพุทธศาสนาในไทย เมื่อมีผู้ย้ายถิ่นที่เป็นพุทธศาสนิกชนหลั่งไหลเข้ามาในระยะสามสิบปีที่ผ่านมา วัด"พม่า" เหล่านี้ก็ได้เป็นที่พึ่งพิงของผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาทำกิจกรรมทางศาสนา เนื่องจากลักษณะและขั้นตอนการทำพิธีคล้ายคลึงกับธรรมเนียมปฏิบัติในเขตพม่า ผู้ย้ายถิ่นคุ้นเคย และสามารถสื่อสารได้ดีกับพระและผู้นำทางศาสนา อย่างไรก็ตาม วัด"พม่า"เหล่านี้ มีจำนวนจำกัดส่วนใหญ่อยู่ในเขตเมืองหรือหมู่บ้านที่ผู้ย้ายถิ่นที่มีอยู่หลายแสนคนเข้าไม่ถึง ผู้ย้ายถิ่นและผู้นำทางศาสนา รวมทั้งพระที่ย้ายถิ่นจึงสร้างวัดเพิ่มขึ้น วัดเหล่านี้ถือว่าเป็นวัดที่ไม่ได้จดทะเบียน กับกรมการศาสนา แต่เป็นที่รับรู้และอยู่ภายใต้การดูแลของคณะสงฆ์ไทยในท้องถิ่น นอกจากนี้มีกรณีที่ใช้พื้นที่ทางศาสนาร่วมกับวัดไทย เช่นกรณีพระผู้ใหญ่ที่มีชื่อเสียงจากพม่าช่วยสร้างเจดีย์และสร้างกุฏิอาศัยในเขตวัดไทย

สำหรับแนวทางการปฏิบัติของพระจากพม่า นั้น อาจแบ่งได้เป็นสามแนวทาง ได้แก่ แนวทางแบบพระ"บ้าน"ทั่วไป เน้นการทำพิธีทางศาสนาเพื่อให้ศรัทธาวัดมีโอกาสทำบุญทำทาน แนวทางของพระ"ป่า" ที่เน้นการนำในการบำเพ็ญภาวนา นั่งสมาธิและฉันเจ และแนวทางการใช้บุญบารมีและความศักดิ์สิทธิ์แก้ปัญหาให้กับญาติโยมเฉพาะหน้า ด้วยการดูดวง สะเดาะเคราะห์ ปลุกเสกเครื่องรางของขลัง

ในส่วนของศาสนาคริสต์ ก่อนการหลั่งไหลเข้ามาของผู้ย้ายถิ่น มีการเผยแพร่ศาสนาและตั้งโบสถ์อยู่บริเวณชายแดนไทยไม่มากนัก การย้ายถิ่นเข้ามาของผู้หนีภัยและแรงงานจากเขตปกครองของเคเอ็นยู ทำให้ผู้ปฏิบัติงานของคริสตจักรแบปติสต์ที่มีความใกล้ชิดกับผู้นำเคเอ็นยูได้ย้ายมาอยู่ในฝั่งไทยทั้งในพื้นที่พักพิงฯ และนอกพื้นที่พักพิง มีการตั้งโรงเรียนสอนพระคริสต์ธรรม โบสถ์ โรงเรียนและโครงการช่วยเหลือผู้

ย้ายถิ่นจำนวนมาก การปฏิบัติงานของคริสตจักรขยายตัวมากขึ้นจากการสนับสนุนที่มีมากขึ้นของเครือข่ายคริสตจักรแบปติสท์ระดับโลก ที่ส่วนหนึ่งประกอบไปด้วยคนกะเหรี่ยงที่ไปอยู่ในประเทศที่สาม

ในส่วนของศาสนาอิสลาม ในอำเภอแม่สอดมีชุมชนมุสลิมดั้งเดิมอาศัยอยู่ก่อนแล้ว การหลังไหลของผู้ย้ายถิ่นที่เป็นมุสลิม ทำให้องค์กรอิสลามเข้าไปดูแลช่วยเหลือด้วยถือว่าเป็นมุสลิมเหมือนกัน มีการสร้างมัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนามากขึ้น มีผู้ทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาและมีกิจกรรมเผยแพร่ศาสนาที่เรียกว่าอะวะห์เพิ่มมากขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบลักษณะของเครือข่ายทั้งสามศาสนาแล้ว พบว่า ศาสนาคริสต์โดยเฉพาะแบปติสท์มีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายศาสนาระดับนานาชาติและเครือข่ายกะเหรี่ยงในขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อชาติกะเหรี่ยงมากกว่าศาสนาพุทธ พุทธแบบ”พระบ้าน” เชื่อมโยงกับชุมชนมากกว่า ในขณะที่สายวิปัสสนาและกิมเจ มีความเชื่อมโยงกับพระที่มีบุญบารมีที่อยู่ในรัฐกะเหรี่ยงซึ่งไม่ได้มี เป้าหมายและแนวทางการผลักดันขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อชาติอย่างชัดเจน ส่วนศาสนาอิสลาม ที่มีสมาชิกเป็นเชื้อสายกะเหรี่ยงหรือคนจากรัฐกะเหรี่ยงจำนวนไม่มากนักนั้น ไม่พบความเกี่ยวพันกับขบวนการเคลื่อนไหวแห่งชาติกะเหรี่ยง ปัจจุบัน ผู้นำกะเหรี่ยง ทั้งสามศาสนามีความพยายามเชื่อมความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความสามัคคีในกลุ่มกะเหรี่ยงซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการเจรจาต่อรองทางอำนาจกับรัฐบาลพม่า

2) การสร้างพื้นที่ศาสนาและการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น

การสร้างพื้นที่ศาสนามีสองระดับ ได้แก่ระดับปัจเจกที่ปฏิบัติด้วยตนเองหรือกับครอบครัว โดยการสร้างพื้นที่ในบ้าน เช่นการทำหิ้งพระ หรือ ที่สำหรับการทำละหมาด เป็นต้น ในอีกระดับคือ ระดับชุมชน ที่ต้องมีศาสนสถาน สำหรับเป็นสถานที่อยู่อาศัยของผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาและการจัดพิธีกรรม การปฏิบัติพิธีกรรมทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตัวตน ในเรื่องความสุขความหวัง ความมั่นใจภายใน ได้รับการยอมรับมากขึ้นจากผู้ย้ายถิ่นด้วยกันและคนไทยในฐานะที่เป็นสมาชิกชุมชนศาสนาเดียวกัน ทำให้มี ตำแหน่งแห่งที่ที่มั่นคงมากขึ้นในชุมชน ความแตกต่างทางชาติและชาติพันธุ์ถูกลบเลือนลง

องค์กรทางศาสนาทั้งพุทธ คริสต์และอิสลาม นอกจากดำเนินกิจกรรมทางศาสนาแล้ว ล้วน มีการดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาและให้สวัสดิการทางสังคมแก่ผู้ย้ายถิ่นในลักษณะที่คล้ายกัน เช่นการจัดตั้งโรงเรียนทั่วไปที่สอนวิชาสามัญ โรงเรียนสอนศาสนา สถานเลี้ยงเด็กกำพร้า สถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน หรือศูนย์เด็กเล็ก หอพัก โครงการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน ผู้ป่วย ฯลฯ เมื่อเทียบกับศาสนาพุทธ และอิสลาม

แล้ว องค์การทางศาสนาคริสต์ สามารถระดมเงินทุน ได้จำนวนมากกว่า เพราะเป็นองค์กรที่มีเครือข่าย เชื่อมโยงในระดับนานาชาติ ส่วน ศาสนาพุทธสามารถระดมปัจจัยต่าง ๆ ได้จากท้องถิ่นเป็นหลัก ทั้งในเขต แดนไทยและพม่า ในขณะที่ศาสนาอิสลามจะมีข้อห้ามในการขอบริจาค แต่จะช่วยเหลือเมื่อได้รับการร้อง ขอ

3) การปฏิบัติต่อองค์กรและการดำเนินงานทางศาสนาของเจ้าหน้าที่รัฐ

รัฐธรรมนูญไทยให้สิทธิของประชาชนที่จะเลือกนับถือศาสนาได้และไม่ให้มีการกีดกันและเลือก ปฏิบัติ แต่ในทางอุดมการณ์และการปฏิบัติ กรมการศาสนาซึ่งเป็นหน่วยงานที่กำกับดูแลและส่งเสริมทุก ศาสนาจะให้ความสำคัญแก่ศาสนาพุทธเป็นพิเศษ โดย มีการจัดตั้งสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่ทำ หน้าที่เป็นสำนักงานเลขาธิการของมหาเถรสมาคม และสำนักงานในระดับจังหวัดทำหน้าที่สนองงานของ เจ้าคณะจังหวัด ทำหน้าที่ส่งเสริมพุทธศาสนาและกำกับดูแลให้กิจกรรมทางศาสนาเป็นไปตามกฎระเบียบ ของรัฐ แสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธถูกกำกับดูแลอย่างเข้มงวดโดยรัฐแม้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์จะ กำหนดให้คณะสงฆ์ปกครองตนเอง แต่ก็ต้องปกครองตามกฎหมายของรัฐ

โครงสร้างการบริหารงานขององค์กรศาสนาอิสลาม ก็มีลักษณะลำดับชั้นเช่นกันจากระดับชาติไป ถึงมัสยิด โดยมีกรมการศาสนาคอยดูแล แต่ไม่ได้มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปมีตำแหน่งถาวรในองค์กร ใน ลักษณะเดียวกับศาสนาพุทธ แต่ยังเห็นความพยายามของรัฐในการควบคุมผ่านการประกาศ พระราชบัญญัติว่าด้วยการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม และการเน้นการขึ้นทะเบียนมัสยิดและสัปบุรุษที่ ต้องเป็นสัญชาติไทยซึ่งแตกต่างจากศาสนาคริสต์ที่รัฐไทยไม่ได้เข้าไปมีตำแหน่งอยู่ในโครงสร้างขององค์กร ศาสนาคริสต์ซึ่งมีหลายองค์กรและมีนิกายที่หลากหลายมากกว่าศาสนาพุทธและอิสลาม อีกทั้งไม่ได้มี กฎระเบียบที่มุ่งควบคุม

เจ้าหน้าที่รัฐไทยที่ดูแลความมั่นคงบริเวณชายแดนปฏิบัติต่อองค์กรและผู้ปฏิบัติงานทางศาสนา อย่างระมัดระวัง ด้วยความตระหนักในเรื่องหลักการที่ว่าถ้าเป็นเรื่องทางศาสนา คณะสงฆ์หรือองค์กรทาง ศาสนาจะเป็นผู้ดูแล โดยพยายามแยกเรื่องที่เป็นกิจของสงฆ์และการผิวนัยสงฆ์ออกจากความรับผิดชอบ ของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง บางทีเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ทางศาสนาที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่องค์กรทางศาสนาเป็น ผู้ดูแลกับพื้นที่อำนาจอธิปไตยที่รัฐเป็นผู้ดูแลก็มีความไม่ชัดเจน กรณีผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาเดินทางข้าม แดน สร้างวัด โบสถ์หรือบาแล อยู่อาศัยค่อนข้างถาวรในบริเวณพื้นที่ชายแดน อีกทั้งเป็นเจ้าอาวาสในทาง พุทธินัยในวัดไทย เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับกฎหมายไทย แต่การจัดการของเจ้าหน้าที่ไทย จะมีการ ผ่อน

ปรนไม่ก้าวล่วงเข้าไปในขอบเขตพื้นที่ดังกล่าวมากนัก เป็นการยอมรับเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ เป็นการเคารพ ให้เกียรติ ให้อำนาจและเข้าใจถึงวัฒนธรรมประเพณีการข้ามแดนของพระในพื้นที่แห่งนี้

กล่าวโดยสรุป ผู้ย้ายถิ่นบริเวณชายแดน ไทย -พม่าที่นับถือศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม สามารถสร้างพื้นที่ทางศาสนาขึ้นมาในลักษณะของพื้นที่ส่วนตัว สร้างศาสนสถานของชุมชนผู้ย้ายถิ่น หรือใช้พื้นที่ร่วมกับวัด"พม่า"ที่มีมาแต่ดั้งเดิมหรือวัด"ไทย" โดยยังไม่มีข้อจำกัดมากนัก กิจกรรมทางศาสนาซึ่งทำควบคู่กับกิจกรรมการพัฒนาและสงเคราะห์ ทำให้ผู้ย้ายถิ่นสามารถปรับเปลี่ยนตัวตนและอัตลักษณ์ มีความสุข ความมั่นใจ ความปลอดภัยและความหวังมากขึ้น มีสถานภาพทางสังคมในชุมชนผู้ย้ายถิ่นและชุมชนไทยที่ร่วมอยู่ในชุมชนศาสนาเดียวกัน นอกจากนี้ ผู้ย้ายถิ่นยังมีช่องทางในการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นจากการช่วยเหลือของเครือข่ายทางศาสนา กล่าวได้ว่า พื้นที่ทางศาสนายังไม่ได้ถูกรัฐเข้าไปควบคุมอย่างเข้มงวด เช่นเดียวกับพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมือง แต่ระดับการควบคุมมีความแตกต่างกันไปในแต่ละศาสนา และแต่ละประเด็น

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง “พื้นที่ทางศาสนาและการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นในพื้นที่ชายแดน ไทย-พม่า” ซึ่งศึกษาบริเวณอำเภอแม่สอด อำเภอพบพระ อำเภอแม่ระมาดและพื้นที่พักพิงแม่หละ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ในช่วงเดือนกรกฎาคม 2554-มิถุนายน 2555 มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อได้แก่ ศึกษาโครงสร้างและเครือข่ายขององค์กรทางศาสนาหลัก 3 องค์กรได้แก่คริสต์ศาสนา พุทธศาสนา และอิสลาม ที่ดำเนินงานในกลุ่มผู้ย้ายถิ่น ข้อที่สอง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางศาสนากับอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น และ ข้อสุดท้ายคือศึกษาปฏิบัติการขององค์กรของรัฐในท้องถิ่นต่อการดำเนินงานขององค์กรทางศาสนาทั้งคริสต์ พุทธ และอิสลาม จากการศึกษพบว่า ทั้งสามศาสนามีเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามชายแดน ในขณะที่ศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบดิสนั้นมีความใกล้ชิดกับขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อชาติกะเหรี่ยง ขณะเดียวกันก็มีความใกล้ชิดกับองค์กรศาสนาคริสต์ในประเทศไทย และมีเครือข่ายนานาชาติ ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามมีลักษณะเครือข่ายท้องถิ่นที่เชื่อมโยงชุมชนข้ามชายแดนมากกว่านานาชาติ ผู้ย้ายถิ่นบริเวณชายแดน ไทย -พม่าที่นับถือศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ได้สร้างพื้นที่ทางศาสนาขึ้นมาทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะโดยการสร้างศาสนสถานใหม่ ร่วมบูรณะหรือสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ในศาสนสถานของผู้ย้ายถิ่นดั้งเดิม หรือร่วมใช้พื้นที่ในศาสนสถานของคนไทย พื้นที่ทางศาสนาเหล่านี้นอกจากจะเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมทางศาสนาแล้ว ยังมีกิจกรรมด้านการพัฒนาและการสงเคราะห์แก่ผู้ย้ายถิ่นบนพื้นฐานหลักการทางศาสนา ทำให้ผู้ย้ายถิ่นเมื่อได้เข้าร่วมในพิธีกรรมและกิจกรรมเกิดการปรับเปลี่ยนตัวตนและอัตลักษณ์ จากการที่มีความทุกข์ การไร้ซึ่งตัวตน ขาดการดูแล มีความไม่มั่นใจ ความหวาดกลัว เปลี่ยนไปสู่การมีความสุขทางใจ ความมั่นใจในความปลอดภัยและความหวัง และการยอมรับทางสังคมทั้งจากชุมชนผู้ย้ายถิ่นด้วยกันและชุมชนไทยที่ ร่วมปฏิบัติในชุมชนทางศาสนาเดียวกัน รวมทั้งมีช่องทางในการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นจากการช่วยเหลือของเครือข่ายทางศาสนา การที่ผู้ย้ายถิ่นในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า มีพื้นที่ทางศาสนาที่ค่อนข้างเปิด โดยระดับการตรวจสอบและควบคุมจากรัฐมีความแตกต่างกันไปในแต่ละศาสนา กล่าวได้ว่า พื้นที่ศาสนาและพื้นที่ภายใต้อธิปไตยของรัฐนั้น ซ้อนทับกันในลักษณะที่แตกต่างกันไปอีกทั้งมีลักษณะที่ไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับ โครงสร้างที่รัฐไทยเปิดโอกาสให้ทุกศาสนามีองค์กรที่ดูแลกันเอง รวมถึง ทศนคติ ความรู้ ความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาในพื้นที่ในแต่ละกรณี

Abstract

The research on “Religious Spaces and Self-reidentification of Migrants in the Thai-Burmese Borderlands” has been carried out during July 2011-June 2012 in the area of Mae Sot, Phobphra, Mae Ramat District and a refugee camp. It aims to study 1) structure and network of three main religions: Buddhism, Christianity and Islam which are upheld by the migrants; 2) relations between religious space and self-identification of migrants and 3) local state agencies’ control over Buddhist, Christian and Islam activities. It is found that the three religions has extensive network across the border. Christianity especially the Baptists has closely linked with Karen nationalist organizations, Thai Christian national organizations, and international networks. Buddhist and Islamic communities in the borderlands have more networks with religious communities and organizations in Burma and Thailand. Migrants have actively constructed their religious space both in their private and public area. They constructed their monasteries/churches/mosques wherever possible and also contributed to the construction of religious monuments and to religious activities organized by local Thai communities. All religions also support development and welfare activities. Through these religious and non-religious activities, migrants are able to adjust their internal self from being suffered, depressive, fearful, and unsecured to become happier, and more hopeful, secured and confident. Moreover, they are recognized by Thai communities as members of the same religious communities leading to better co-living. The religious space for migrants are rather open because of the ambiguous boundary between religiosity and secularity. Moreover, local officials have revered religious practitioners and understood historical relations of people and religious practitioners across the border. Both local officials and religious practitioners try to cooperate with each other although not without tension. The openness of religious space is however varied from one to another religion and also depending on contingent situation.

คำนำ

โครงการวิจัย “พื้นที่ทางศาสนาและการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า” (กรกฎาคม 2554 ถึงเดือนมิถุนายน 2555) ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ให้ดำเนินการในพื้นที่บริเวณชายแดน เขตอำเภอแม่สอด อำเภอพบพระ อำเภอท่าสองยาง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก รวมทั้งในพื้นที่พักพิงผู้หนีภัยจากการสู้รบ โดยมุ่งเน้นทำความเข้าใจลักษณะของพื้นที่ทางศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม และความเกี่ยวข้องกับเรื่องอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น รวมถึงความสัมพันธ์กับรัฐไทย คณะผู้วิจัย ขอขอบคุณทางกองทุนสนับสนุนการวิจัยฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ ที่ให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกเป็นอย่างดีและขอขอบคุณ ดร. เดชา ตั้งสีฟ้า ในฐานะผู้ประสานงานชุดโครงการที่ให้ความเห็น ติดตามดูแล รวมทั้งเจ้าหน้าที่ประสานงานทุกท่านที่ให้ความสะดวกในการดำเนินโครงการวิจัยจนลุล่วงไปได้ด้วยดี

มีผู้คนอีกจำนวนมากที่ทำให้การเก็บข้อมูลและความเข้าใจ ต่อประเด็นที่ศึกษามีความลึกซึ้งรอบด้านยิ่งขึ้น คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในความมีมิตรจิตมิตรใจ และความเอื้ออาทรที่ให้แก่ นักวิจัย ทั้งในเรื่องของการแลกเปลี่ยนข้อมูล การเล่าประวัติชีวิต ความรู้สึกนึกคิด ประสบการณ์ทางด้านศาสนาและข้อมูลข่าวสารที่สำคัญอื่นๆ รวมถึงการให้ที่พักอาศัย ต้อนรับด้วยอาหารและเครื่องดื่ม แนะนำ และพาเข้าร่วมกิจกรรม คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ หลวงพ่อปู่เต๋อ หลวงพ่อแรมโบ้ พระบายัน พระदनัย ศาสนาจารย์ ไชมอน ศาสนาจารย์นิวตัน และศาสนาจารย์วิดี คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดตาก ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง คุณสุชาติ ปุ่มณี ครูอาเธอร์และครูคลาสเปอร์ คุณปนัดดา วรรณ พิศาคุณสมจิต รุ่งจรัสศรี คุณอังคณา เมฆหมอก คุณกอร์ มอร์ ตอร์ คุณปู่แป้ ผู้ใหญ่ป่วน และผู้ที่ไม่อาจเอ่ยนามได้หมดทั้งในอำเภอแม่สอด พบพระ แม่ระมาด และในพื้นที่พักพิงฯ

คณะผู้วิจัยหวังว่า รายงานการวิจัยฉบับนี้จะสร้างความเข้าใจต่อสถานการณ์ผู้ย้ายถิ่นและความพยายามที่จะสร้างชุมชนศาสนา ที่ให้ความสุขทางจิตวิญญาณ ความหวังและกำลังใจแก่สมาชิก เปิดช่องทางการพัฒนาความเป็นอยู่และสถานภาพ อีกทั้งเป็นพื้นที่ที่เสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบและสันติ และรู้เรื่องตามความปรารถนาของทุกคนในสังคม

คณะผู้วิจัย

สารบัญ

บทสรุปผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อ	
Abstract	ข
คำนำ	ฅ
สารบัญ	ณ
สารบัญตาราง	ฏ
สารบัญภาพ	ฐ
 บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความสำคัญของปัญหา	1
1.2 สมมุติฐานของการวิจัย	4
1.3 คำถามการวิจัย	5
1.4 วัตถุประสงค์	5
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
1.6 แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา	10
1.7 ระเบียบวิธีวิจัย	14
 บทที่ 2 พื้นที่พรมแดนไทย-พม่า และความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนา	16
2.1 การตั้งถิ่นฐานของผู้คนในพื้นที่พรมแดนไทย-พม่า	16
2.2 การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจการเมืองในพื้นที่พรมแดนไทย-พม่า	20
2.3 อำเภอสอดและองค์ประกอบทางชาติพันธุ์และศาสนา	24
2.4 พื้นที่พักพิงชั่วคราวและองค์ประกอบทางศาสนา	27
2.5 บทสรุป	34
 บทที่ 3 การสร้างพื้นที่ศาสนาพุทธของผู้ย้ายถิ่นในบริเวณพรมแดน	36
3.1 การดำรงอยู่ของวัด"พม่า"และวัด"ไทย" ก่อนการหลั่งไหลเข้ามาของผู้ย้ายถิ่น	36
3.2 การสร้างและบูรณะวัดโดยผู้ย้ายถิ่น	40

3.3 กิจกรรมทางศาสนาและสังคมของวัดของผู้ย้ายถิ่น	51
3.4 การปฏิบัติทางศาสนาและการปรับตัวตนและอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น	58
3.5 บทสรุป	62
บทที่ 4 การสร้างพื้นที่คริสเตียนของผู้ย้ายถิ่นบนเส้นพรมแดน	64
4.1 กระเหรี่ยงคริสต์ในพม่า	64
4.2 การก่อร่างพื้นที่ทางศาสนาของคริสตชนที่ย้ายถิ่น	68
4.3 กิจกรรมทางศาสนาและสังคม	74
4.4 ความหมายที่มีต่อศาสนิกและอัตลักษณ์ของคริสตชน	76
4.5 บทสรุป	78
บทที่ 5 การสร้างพื้นที่มุสลิมของผู้ย้ายถิ่นบนเส้นพรมแดน	80
5.1 ชุมชนผู้ย้ายถิ่นชาวมุสลิมในพื้นที่ชายแดน	80
5.2 การก่อร่างพื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นมุสลิม	84
5.3 กิจกรรมทางศาสนาและสังคม	92
5.4 ความหมายที่มีต่อศาสนิกและอัตลักษณ์ของมุสลิม	100
5.5 บทสรุป	109
บทที่ 6 รัฐไทยกับพื้นที่ทางศาสนาของชุมชนย้ายถิ่น	111
6.1 นโยบายของรัฐไทยและความสัมพันธ์กับองค์กรทางศาสนา	111
6.2 การปฏิบัติต่อองค์กรและผู้ปฏิบัติงานด้านศาสนาของผู้ย้ายถิ่นของเจ้าหน้าที่รัฐไทย	117
6.3 บทสรุป	126
บทที่ 7 บทสรุป	128
7.1 โครงสร้างและเครือข่ายขององค์กรทางศาสนาพุทธ คริสต์และอิสลาม	129
7.2 พื้นที่ศาสนาและการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น	132
7.3 การปฏิบัติต่อองค์กรและการดำเนินงานทางศาสนาของเจ้าหน้าที่รัฐ	133
บรรณานุกรม	137

ภาคผนวก: บทความตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 24 ฉบับที่ 1-2/2555

- 1 “พระสงฆ์และชุมชนพุทธศาสนาข้ามแดนไทย-พม่า: พื้นที่ศาสนาและอธิปไตย”
โดย ขวัญชีวัน บัวแดง
- 2 “โยรชายแดน: พื้นที่และขบวนการทางศาสนา, การปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นมุสลิม
บริเวณพรมแดนไทย-พม่า” โดย สมัคร กอเข็ม
- 3 “Mediating the Suffering of Karen Refugees and the Representation of their Rights”
by Alexander Horstmann

สารบัญตาราง

ตารางที่ 2.1 พื้นที่พักพิงชั่วคราวผู้หนีภัยจากการสู้รบบริเวณริมน้ำเมยในปี 2538	23
ตารางที่ 2.2 จำนวนผู้ลี้ภัยในพื้นที่พักพิงปี 2549-2554	24
ตารางที่ 2.3 เปรียบเทียบจำนวนผู้ลี้ภัยที่จดทะเบียนกับ UNHCR กับจำนวนที่มีอยู่จริงในพื้นที่พักพิงฯ	25

สารบัญภาพ

ภาพ 2.1 แผนที่แสดงพื้นที่ศึกษาบริเวณพรมแดนไทย-พม่า	15
ภาพ 2.2 แผนที่บริเวณพรมแดนไทย-พม่าแสดงพื้นที่พักพิงฯ และตัวเลขผู้ลี้ภัยเดือนตุลาคม 2554	27
ภาพ 3.1 พระวิหารมหายานี่ ศิลปะแบบพม่า	32
ภาพ 3.2 ถวายอาหารพระพุทธรูปในปิ่นโต	33
ภาพ 3.3 ประวัติวัดภาษาไทย อังกฤษ และพม่า	33
ภาพ 3.4 ทำบุญกับพระ"พม่า" ในศาลาที่มีพระบรมฉายาลักษณ์ติดอยู่	34
ภาพ 3.5 กรรมการวัดที่เป็นคนสัญชาติไทยนั่งนับเงินบริจาค	34
ภาพ 3.6 สัญลักษณ์กะเหรี่ยงในศาลาวัด	38
ภาพ 3.7 แม่ชีจากพม่ามาร่วมงานทอดกฐิน	39
ภาพ 3.8 ร่วมพิธีทอดกฐิน	39
ภาพ 3.9 พระกับลูกหลานคนไทยพลัดถิ่นในวัด D	40
ภาพ 3.10 กลุ่มที่เข้ามาใหม่แยกทำบุญกับพระ"พม่า"ในศาลาหลังเล็ก	41
ภาพ 3.11 การก่อสร้างภาพปั้นและวิหารวัด	42
ภาพ 3.12 ชาวบ้าน(ผู้ย้ายถิ่นและลูกหลาน)ช่วยกันเตรียมงานกฐิน	42
ภาพ 3.13 เจดีย์สันติภาพสร้างโดยการนำของพระ RB	44
ภาพ 3.14 ป้ายชื่อผู้บริจาคเงินสร้างเจดีย์สันติภาพเพื่อฉลองกษัตริย์ไทย ครบ 80 ชันษาเป็นภาษาพม่า	44
ภาพ 3.15 แรงงานมาทำบุญกับพระRB ในวันออกพรรษา	45
ภาพ 3.16 เตรียมต้นกฐินเพื่อนำไปมอบให้วัดหรือสถานประกอบการหลายแห่งในอำเภอแม่สอด	47
ภาพ 3.17 นำต้นกฐินมาฝากให้วัดอื่นระดมทุน	47
ภาพ 3.18 การแห่ต้นกฐิน	48
ภาพ 3.19 ผู้มาร่วมทำบุญทอดกฐินร่วมรับประทานอาหาร	48
ภาพ 3.20 การทำ"จองพารา" แบบไทใหญ่ในวัดออกพรรษา	49
ภาพ 3.21 การร่ำตังในงานทอดกฐิน	49

ภาพ 3.22 โบสถ์กลางน้ำวัด C	50
ภาพ 4.1 ผู้สูงอายุของชุมชนในหมู่บ้านกะเหรี่ยงพร้อมกับมิชชันนารีแอตเวนตีส์รัฐกะเหรี่ยง	59
ภาพ 4.2 ผู้ศรัทธากำลังนมัสการพระเจ้าภายในโรงเรียน	62
พร้อมกับครูมิชชันนารีที่เข้ามาทำงานอาสาสมัคร	
ภาพ 4.3 กลุ่มมิชชันนารีกับเด็กนักเรียน ณ โรงเรียนแอตเวนตีส์	66
ภาพ 4.4 พิธีกรรมของชาวแบ็บติสต์ในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่ระมาดหลวง	67
ภาพ 4.5 การขับร้องประสานเสียงในเพลงสดุดีพระเจ้าในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่ระมาดหลวง	69
ภาพ 4.6 เด็กในพื้นที่พักพิงฯ พร้อมกับกลุ่มคนทำงานในชุมชนคริสเตียน	69
ภาพ 5.1 ชุมชนมุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศและพม่า ในชุมชนอิสลาม	75
อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก	
ภาพ 5.2 แผนยุทธศาสตร์การเผยแพร่ศาสนาของกลุ่มดะวะฮ์	85
ภาพ 5.3 มุสลิมในแม่สอดและดะวะฮ์ที่ทยอยมาจากประเทศต่างๆ	89
รวมตัวกันเพื่อประกอบศาสนกิจที่มัสยิดคูเวต	
ภาพ 5.4 การทำงานด้านศาสนาของดะวะฮ์ผ่านการเปิดโรงเรียนสอนศาสนา	91
ขั้นพื้นฐานให้กับเยาวชนมุสลิมในศูนย์พักพิงแม่หละแม่หละ	
ภาพ 5.5 โรงเรียนสอนศาสนาของกลุ่มดะวะฮ์ในชุมชนมุสลิมย่านบังคลาเทศ	92
ในเขตเทศบาลนครแม่สอด	
ภาพ 5.6 กิจกรรมช่วงวันอีดิลอัฎฮา ภายในศูนย์พักพิงแม่หละ	92
ภาพ 5.7 กิจกรรมทางสังคมของมุสลิมในอำเภอแม่สอด ของโรงเรียนอิสลาม	93
ภาพ 5.8 นายกเทศมนตรีนครแม่สอดเข้าพบประธานและคณะกรรมการ	94
ชุมชนอิสลามนครแม่สอด	
ภาพ 6.1 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์อิทธิวัตถุมงคล	113
ภาพ 6.2 คำบรรยายวัตถุมงคลที่มีพระฝ่ายพม่าเข้าร่วม	114

บทที่ 1

บทนำ

ในพื้นที่ชายแดนไทย -พม่าในระยะสามทศวรรษที่ผ่านมา มีผู้ย้ายถิ่นหลังไหลเข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนหลายแสนคน สาเหตุสำคัญประการแรกคือการหนีภัย จากการสู้รบระหว่างกองกำลัง ของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม และกองกำลังรัฐบาลพม่า โดยผู้หนีภัยเข้ามา อาศัยอยู่ในพื้นที่พักพิงผู้หนีภัยจากการสู้รบจำนวน 10 ศูนย์ที่ตั้งอยู่ในเขตประเทศไทย เรียงรายตามชายแดนตั้งแต่จังหวัดเชียงใหม่ ทางทิศเหนือ ถึงจังหวัดราชบุรีทางทิศใต้ อีกสาเหตุสำคัญคือการเข้ามาหางานทำในเมืองแม่สอดที่เป็นเมืองการค้าชายแดนที่สำคัญ ผู้ย้ายถิ่นทำงาน เป็นแรงงานในโรงงาน ร้านค้า ร้านอาหาร บ้านเรือน ไร่นาและอาศัยอยู่ตามชายขอบของชุมชนไทย กลุ่มผู้ย้ายถิ่นมี ปัญหาสุขภาพ คุณภาพชีวิต ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความไม่มั่นคงต่าง ๆ และได้ยึดเอาศาสนาเป็นที่พึ่ง ทำให้ปรากฏการณ์การเผยแพร่ศาสนา การสร้างสถานที่ปฏิบัติทางศาสนา และการจัดกิจกรรมทางศาสนาในบริเวณชายแดนมีความคึกคักอย่างมาก การศึกษาครั้งนี้จึงเน้น ทำความเข้าใจในเรื่องการสร้าง พื้นที่ศาสนากับการปรับอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น ว่าศาสนามีบทบาทที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตและตัวตนของผู้ย้ายถิ่น อย่างไร โดยศึกษาในอำเภอแม่สอดและอำเภอช้างเผือกซึ่งรวมทั้งในพื้นที่พักพิงฯ ซึ่งในบทนำนี้ จะได้กล่าวถึงรายละเอียดความสำคัญและความเป็นมาของ ปัญหาการวิจัย สมมุติฐานของการวิจัย คำถามการวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา และระเบียบวิธีวิจัย

1.1 ความสำคัญของปัญหา

เช่นเดียวกับอาณาบริเวณชายแดน (borderlands) ในหลายแห่งทั่วโลก อาณาบริเวณชายแดน ไทย-พม่า เป็นพื้นที่ของการพบปะกัน (contact zones) ระหว่างผู้คนจากหลากหลายชาติพันธุ์ มาเป็นเวลานาน ปัจจุบันจะพบเห็นปฏิบัติการที่ปะทะประสานกันของ ทุนในหลายระดับ และอำนาจรัฐหลายรัฐ ความเข้มข้นของการพบปะดังกล่าวดังกล่าวจะเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีพื้นที่อำเภอแม่สอด ซึ่งเป็นด่านการค้าถาวรระหว่างประเทศหนึ่งในจำนวนเพียงสามด่านที่ถาวรในประเทศไทย ¹ ที่มีมูลค่าการค้าถึง

¹ จุดการค้าถาวร 3 ด้านคือ เชียงราย (แม่สาย-ท่าขี้เหล็ก) ตาก (แม่สอด-เมียวดี) ระนอง (ระนอง-เกาะสอง) ส่วนจังหวัดอื่นมีจุดผ่านแดนชั่วคราว ได้แก่ แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และราชบุรี ซึ่งมีการค้าที่มีปริมาณและ

12,817 ล้านบาทในปี 2548² การเป็นจุดพบปะค้าขาย เกิดขึ้นมายาวนาน อย่างน้อย ตั้งแต่สมัยที่อาณาจักรมอญยัดครองพม่า ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้เมืองมาละแหม่งซึ่งอยู่ไม่ไกลจากอำเภอแม่สอดมากนักกลายเป็นศูนย์การค้า ผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์และศาสนาเดินทางผ่านบริเวณพรมแดนไปมาเพื่อทำการค้าระหว่างหัวเมืองที่สำคัญ คนท้องถิ่นภาคเหนือหรือ"คนเมือง" จากหลายจังหวัดทางภาคเหนือของประเทศไทยอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ทั้งในบริเวณอำเภอแม่สอด และอำเภอชายแดน ที่อยู่ทิศเหนือและใต้ ได้แก่ อำเภอแม่ระมาด อำเภอท่าสองยาง อำเภอพบพระ และอำเภออุ้มผาง นอกจากคนเมืองแล้ว ยังมีคนจีน คนมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ จากประเทศในกลุ่มเอเชียใต้ และตามชายแดนพม่า-บังกลาเทศ รวมทั้งผู้นับถือศาสนาซิกข์และฮินดู เข้ามาอยู่ร่วมกับ ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ดั้งเดิมได้แก่ คนกะเหรี่ยงทั้งกลุ่มสะกอ ไป และคนปะโอ ทั้งที่อยู่บนพื้นที่สูงฝั่งไทยและพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเมย

นอกจากพื้นที่ธุรกิจการค้าและการผลิต ภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม ที่มีความเข้มข้นแล้ว กลไกรัฐทั้งไทยและพม่าก็มีปฏิบัติการที่เข้มข้นในบริเวณชายแดนแห่งนี้เช่นกัน ทั้งเพื่อ จัดการ ควบคุม ปฏิบัติการของทุนและการค้า ทำหน้าที่ปกป้องอธิปไตย นอกเหนือจากงานของหน่วยงานของรัฐที่ให้บริการเหมือนกับพื้นที่อื่น ความซับซ้อนในพื้นที่ที่มากไปกว่านั้น คือการดำรงอยู่ของอำนาจรัฐกะเหรี่ยง³ ที่นำโดยสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (เคเอ็นยู- Karen National Union(KNU)) ที่เคยสถาปนารัฐบาล มีกองกำลังอาวุธและเขตการปกครองที่เข้มแข็งคุมพื้นที่ชายแดนตั้งแต่เขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนจนถึงจังหวัดราชบุรี โดย

มูลค่าเฉลี่ยไม่มากประมาณ 200 ล้านบาทต่อปี ส่วนด้านถาวรมีมูลค่า 2,000-3,000 บาทต่อปี ในปี 2542 การค้าชายแดนที่อำเภอแม่สอดมีมูลค่า 3,308 ล้านบาท (ดู สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี 2544)

² ดูประเสริฐ แร่งกล้า (2550)

³ รัฐในที่นี้ หมายถึงกลไกทางการเมืองที่ปกครอง ดินแดนที่มีอาณาเขตแน่นอน โดยอำนาจในการปกครองนี้ได้รับการสนับสนุนโดยกฎหมายและกำลัง ในส่วนของรัฐกะเหรี่ยงหรือที่เรียกในภาษากะเหรี่ยงว่ารัฐกอทูเล เป็นรัฐที่ก่อตั้งขึ้นโดยสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (Karen National Union) หรือที่เรียกว่าเคเอ็นยู ซึ่งเป็นองค์กรการเมืองที่ก่อตั้งขึ้นโดยผู้นำชาวกะเหรี่ยงตั้งแต่ยุคอาณานิคม และได้ดำเนินการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองตนเองอย่างเป็นทางการเป็นอิสระจากรัฐบาลพม่า โดยมีกองกำลังของตนเองที่เรียกว่า กองกำลังปลดปล่อยแห่งชาติกะเหรี่ยง (Karen National Liberation Army) และเมื่อสถาปนาเขตยึดครองซึ่งอยู่ในบริเวณชายแดนไทย -พม่า ก็ได้มีการจัดตั้งรัฐบาลขึ้นมาวางกฎระเบียบและทำหน้าที่บริหารงานในด้านต่าง ๆ อย่างไรก็ดี แม้การต่อสู้กับรัฐบาลทหารพม่าจะดำเนินมาเป็นเวลากว่า 60 ปี เคเอ็นยูก็ยังไม่สามารถสถาปนารัฐชาติกะเหรี่ยงที่มีอธิปไตยเหนือดินแดนที่มีขอบเขตที่แน่นอน แต่ในปัจจุบัน เขตยึดครองกลับหดแคบลงกว่ายุคคริสต์ทศวรรษที่ 1980 เนื่องจากสถานการณ์การเมืองและการสู้รบที่เปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกัน ในเขตประเทศพม่า รัฐบาลทหารพม่ามีการแบ่งเขตพื้นที่การบริหารงานที่เรียกว่า รัฐกะเหรี่ยง ซึ่งไม่ได้มีความหมายเช่นเดียวกับรัฐกะเหรี่ยงที่กล่าวถึงข้างต้น

การสนับสนุนของรัฐไทยและสหรัฐอเมริกา⁴ อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางการเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁵ และการที่รัฐไทยได้สถาปนาความสัมพันธ์กับรัฐพม่าซึ่งภายหลังได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของสมาคมอาเซียนในปี 2540 ได้ทำให้สถานการณ์ในพื้นที่ชายแดนมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ การที่รัฐไทยประกาศไม่ให้การสนับสนุนกองกำลังทหารของกะเหรี่ยงและของชนกลุ่มน้อยอื่นให้เข้ามาใช้ดินแดนไทยเพราะเป็นเรื่องที่ผิดหลักการ การที่รัฐพม่าเสริมความเข้มแข็งทางการทหารปราบปรามชนกลุ่มน้อยอย่างเต็มที่ และการที่รัฐกะเหรี่ยงซึ่งต่อสู้มากกว่าครึ่งศตวรรษมีปัญหาความขัดแย้งแตกแยกภายใน ล้วนนำไปสู่การแตกตัวและอ่อนแอลงของรัฐบาลและเขตการปกครองของกะเหรี่ยง สถานการณ์ดังกล่าวทำให้มี ผู้คนอพยพข้ามแดนมาอยู่ในศูนย์พักพิงกว่า 10 ศูนย์ที่รัฐไทยจัดพื้นที่ให้ รวมผู้คนประมาณ 150,000 คน (ดูรายละเอียดในหัวข้อ 2.4) นอกจากนี้ยังมีแรงงานจากประเทศพม่าที่อพยพเข้ามาทำงานในบริเวณชายแดนและเข้าไปในตัวเมืองชั้นในอีกจำนวนมาก

สิ่งที่ตามมาของการที่มีผู้อพยพหนีภัยสงครามและแรงงานอพยพอยู่อาศัยบริเวณชายแดนจำนวนมากคือการที่รัฐเพิ่มกลไกการทำงานในพื้นที่ เช่นการตั้งด่านตรวจหลายด่านมากขึ้น การเข้ามาทำงานขององค์กรเอกชนทั้งของไทยและของนานาชาติจำนวนมากเพื่อทำงานกับผู้ลี้ภัยและแรงงานอพยพในด้านต่าง ๆ เช่น สาธารณสุข การศึกษา สิ่งแวดล้อม การฝึกอาชีพ ฯลฯ ในขณะที่กลุ่มคนท้องถิ่นก็ได้รวมตัวกันเป็นประชาคมแม่สอด⁶ เพื่อทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ของ"คนแม่สอด" ที่อาจจะได้รับผลกระทบจากการทำงานของรัฐและองค์กรต่าง ๆ ทำให้พื้นที่ชายแดนเต็มไปด้วยปฏิบัติการของคนกลุ่มต่าง ๆ ของทุนและรัฐในพื้นที่ ซึ่งมีทั้งความร่วมมือ การให้ความอุปถัมภ์ ความขัดแย้ง การแย่งชิงพื้นที่และคน การต่อรอง การประนีประนอม ฯลฯ

นอกจากปฏิบัติการของภาครัฐ องค์กรสากล และทุนแล้ว พื้นที่ชายแดนแห่งนี้ยังมีปฏิบัติการสำคัญอีกประการ นั่นคือปฏิบัติการขององค์กรทางศาสนา ทั้งศาสนาคริสต์ พุทธ และอิสลาม ในการเผยแพร่ เปลี่ยนศาสนา และขยายเครือข่ายทางศาสนา ในความเป็นจริงในพื้นที่บริเวณชายแดนมีความหลากหลายทางศาสนาดำรงอยู่ก่อนแล้ว แต่การที่มีผู้ลี้ภัยและแรงงานอพยพเข้ามาอยู่มาก ทำให้องค์กร

⁴ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่นายพลโบเมียะดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีของสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (Smith 1999: 172, 274-75, 296-299) และดูรายละเอียดการสถาปนาอำนาจรัฐกะเหรี่ยงและความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจในยุคที่รัฐกะเหรี่ยงให้สัมปทานป่าไม้แก่นายทุนไทยใน Bryant (1996)

⁵ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของจีน เวียดนาม ลาว และกัมพูชาในยุคคริสต์ทศวรรษที่ 1980 และการเปิดความสัมพันธ์ทางการค้าชายแดนระหว่างประเทศในภูมิภาคแม่น้ำโขง

⁶ ดูรายละเอียดองค์ประกอบและกิจกรรมของประชาคมแม่สอดในประเสริฐ แกร่งกล้า (2550)

และเครือข่ายทางศาสนาย้ายปฏิบัติการให้ครอบคลุมพื้นที่มากขึ้นและมีความเข้มข้นมากขึ้น นอกจากนี้จะดำเนินการในด้านศาสนาแล้ว ยังมีกิจกรรมการพัฒนาอื่น ๆ โดยเชื่อมประสานหรือผ่านปฏิบัติการของทุน รัฐและองค์กรเอกชนสากลที่เข้ามาทำงานในพื้นที่จำนวนมากขึ้น

การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงหรือขยายเครือข่ายทางศาสนา จึงมีนัยที่สำคัญ มากไปกว่าความพยายามที่จะเปลี่ยนความเชื่อเพื่อการพ้นจากบาป (salvation) ในทางศาสนาคริสต์ หรือการมีพื้นที่เพื่อการทำบุญและความสุขทางจิตใจ เป็นนัยของการเมืองเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการครอบครองพื้นที่และผู้คน ที่เชื่อมโยงกับปฏิบัติการของอำนาจรัฐและทุนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับโลก ในขณะเดียวกัน ผู้ย้ายถิ่น ที่รวมทั้งผู้อพยพหนีภัยสงครามและแรงงานที่อพยพเข้ามาทำงานในพื้นที่แห่งใหม่นั้น ไม่ได้อยู่ในภาวะที่ยอมจำนนต่ออำนาจต่าง ๆ แต่ได้สร้างและใช้พื้นที่ทางศาสนาและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในหลายรูปแบบให้เป็นพื้นที่ของการเสริมพลัง (empowerment) และความมั่นคงในชีวิต เพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าหรือระยะยาว ให้เป็นพื้นที่ของการปรับสร้างอัตลักษณ์ เพื่อวางตำแหน่งแห่งที่ใหม่ เข้าร่วมหรือขึ้นต่อกลุ่ม หรือชุมชนใหม่ เพื่อการยอมรับทางสังคมและการยกระดับสถานภาพของตน

การศึกษาประเด็นพื้นที่ทางศาสนาในเขตพื้นที่ชายแดนไทย -พม่า จึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจพลังอำนาจต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนในการสร้างและเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายแดน และผู้ย้ายถิ่น รวมถึงพลังทางศาสนาทั้งศาสนาคริสต์ พุทธ และอิสลาม ที่สัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากพลังทางการเมืองและเศรษฐกิจ เป็นพลังที่สำคัญที่มีผลต่อชีวิตประจำวันและ การปรับสร้างอัตลักษณ์ ของผู้ย้ายถิ่น อันจะนำไปสู่การปรับตำแหน่งแห่งที่ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยพื้นที่ศึกษาครอบคลุม อำเภอแม่สอด พื้นที่พักพิงแม่หละ อำเภอท่าสองยางและหมู่บ้าน ที่อยู่ในเครือข่ายทางศาสนา ต่าง ๆ ในบริเวณชายแดนไทย -พม่า

1.2 สมมุติฐานของการวิจัย (Research Assumption)

สมมุติฐานของการวิจัยมี 3 ประการได้แก่

ประการที่หนึ่ง องค์กรทางศาสนา ทั้งคริสต์ศาสนา พุทธศาสนา อิสลาม และศาสนาอื่น ๆ ในพื้นที่ชายแดน นอกจากจะมีภารกิจในด้านการเผยแพร่ศาสนาแล้ว ยังดำเนินการพัฒนาด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม นำไปสู่การเสริมพลังอำนาจให้แก่ผู้ย้ายถิ่น

ประการที่สอง ศาสนาแต่ละศาสนาที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ชายแดน มีพัฒนาการเชื่อมประสานกับ

ความเป็นชาติ ชาติพันธุ์ ความเป็นท้องถิ่น และความเป็นสากล โดยอาจมีความร่วมมือ ชัดแย้ง ต่อรอง และประนีประนอมกันได้ในสถานการณ์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในเวลาและสถานที่ที่เฉพาะ

ประการที่สาม การเข้าร่วมในพื้นที่ทางศาสนาเป็นกระบวนการปรับสร้างอัตลักษณ์และการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคม ในบริบทใหม่ที่ผู้ย้ายถิ่นเผชิญกับปัญหาการขาดความมั่นคงในชีวิต และวิกฤตทางเศรษฐกิจสังคม

1.3 คำถามการวิจัย

1. โครงสร้าง นิภาย แนวทางและวิธีการดำเนินงาน ขององค์กรทางศาสนาในพื้นที่พรมแดนไทย -พม่า มีลักษณะอย่างไร?
2. พื้นที่ทางศาสนาก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นอย่างไร
3. องค์กรของรัฐในท้องถิ่น สนับสนุนหรือขัดขวาง การดำเนินงานขององค์กรทางศาสนาคริสต์ พุทธ และอิสลามอย่างไร?

1.4 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาโครงสร้าง นิภาย แนวทางและวิธีการดำเนินงานขององค์กรทางศาสนาคริสต์ พุทธ และอิสลามต่อผู้ย้ายถิ่นในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางศาสนากับอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นชาติ ชาติพันธุ์ ท้องถิ่น และสากล
3. เพื่อศึกษาปฏิบัติการขององค์กรของรัฐในท้องถิ่นที่มีต่อการดำเนินงานขององค์กรทางศาสนาคริสต์ พุทธ และอิสลาม

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งออกได้เป็นสามหัวข้อที่สำคัญได้แก่ 1) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบททางการเมืองและเศรษฐกิจของพื้นที่พรมแดนไทย-พม่า 2) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้ย้ายถิ่นซึ่งรวมทั้งผู้ลี้ภัยและแรงงาน และ 3) งานวิจัยที่เกี่ยวกับชุมชนทางชาติพันธุ์และศาสนาในบริเวณพรมแดน

เอกสารและงานวิจัยที่สำคัญในหัวข้อแรก มีงานของอรรถวุฒิ(2544) ที่แสดงให้เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงเขตแดนและภูมิทัศน์บริเวณชายแดนที่แบ่งเขตโดยแม่น้ำเมย แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงหลายด้านในระยะเวลาที่ครั้งศตวรรษที่ผ่านมา ทั้งด้านทรัพยากรป่าไม้ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะการสร้างถนน การเปลี่ยนแปลงที่ตั้งชุมชนและจำนวนประชากร งานที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งอธิบายถึงพัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทย รัฐพม่า และรัฐกะเหรี่ยง ซึ่งเริ่มจากการการก่อเกิดจิตสำนึกความเป็นชาติของกะเหรี่ยงตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นยุคที่อาณานิคมอังกฤษปกครองพม่า(Renard 1990; Rajah 1990; ขวัญชีวัน 2547; Kwanchewan 2007) การสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับกองกำลังกะเหรี่ยงที่เริ่มขึ้นเมื่อพม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษ จนกระทั่ง สหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (Karen National Union-KNU-เคเอ็นยู) ได้เคลื่อนย้ายกองกำลังมาสร้างฐานที่มั่น และค่ายทหารเรียงรายบริเวณชายแดนตะวันออกที่ติดกับไทย ทั้งนี้ในยุคก่อนปี 2530 เคเอ็นยูมีความเข้มแข็งอย่างมากจากการที่รัฐไทยให้การสนับสนุนเพื่อช่วยต้านกองกำลังพรรคคอมมิวนิสต์ที่เคลื่อนไหวอยู่บริเวณชายแดนเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจอย่างมากจากการให้สัมปทานป่าไม้และเก็บภาษีสินค้าผ่านทางอย่างไรก็ดี หลัง ปี 2530 สถานการณ์สงครามเย็นมีการเปลี่ยนแปลง เริ่มมีการร่วมมือกันระหว่างรัฐที่อยู่ภายใต้อุดมการณ์สังคมนิยมและโลกเสรี ที่เป็นรูปธรรมคือการที่ประเทศเวียดนาม ลาว และกัมพูชาเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสมาคมอาเซียน รัฐพม่า เองก็ได้เริ่มเปิดประเทศ ให้มีการลงทุนจากต่างประเทศทางด้านธุรกิจและสาธารณูปโภคจากต่างประเทศ ตัวอย่างเช่น การวางชุดและวางท่อแก๊สที่ลงทุนโดยบริษัท Total ของฝรั่งเศสและ Unocal ของสหรัฐอเมริกา (Smith 1999: 426-429) ทำให้รัฐพม่ามีรายได้เข้ามา เสริมความเข้มแข็งให้แก่กองทัพของตนและปราบปรามกองกำลังชนกลุ่มน้อยอย่างจริงจัง มีการ ปรับใช้ยุทธวิธีกวาดต้อนผู้คนให้ย้ายออกจากถิ่นเดิม บังคับให้เป็นลูกหาบ และเกณฑ์แรงงาน ในส่วนของรัฐไทยก็ได้เปลี่ยนยุทธวิธีจากเดิมที่ให้การสนับสนุนรัฐกะเหรี่ยงอย่างเต็มที่ เป็นการประกาศไม่สนับสนุนกองกำลังอาวุธของฝ่ายใดให้ใช้ดินแดนไทยเป็นเขตปฏิบัติการ และเปิดความสัมพันธ์ในทุก ๆ ด้านกับรัฐพม่า (ดู ขวัญชีวัน 2551; Chung-chi 2009, 2012; Falla 2006; Karen Human Rights Group 1998)

ในขณะเดียวกัน ภายในเคเอ็นยูก็มี ความขัดแย้งภายใน ที่นำไปสู่การแยกตัวเป็นกองกำลังกะเหรี่ยงพุทธประชาธิปไตย(ดีเคบีเอ-Democratic Karen Buddhist Army(DKBA)) ที่ร่วมมือกับกองกำลังพม่าต่อสู้กับกองกำลังทหารของเคเอ็นยู(เคเอ็นแอลเอ-Karen National Liberation Army-KNLA) ทำให้กองกำลังของเคเอ็นยูอ่อนแอลง ฐานที่มั่นและค่ายทหารส่วนใหญ่ ถูกกองกำลังทหารพม่า ร่วมกับดีเคบีเอทำลายลงในปี 2538 เกิดการอพยพหนีภัยของชนกลุ่มน้อยที่ลี้ภัยเข้ามาอาศัยในเขตแดนไทยเป็นจำนวนมาก เพิ่มเติมจากที่เคยอพยพเข้ามา ทำให้เกิดค่ายอพยพครั้งแรก ในปี 2527 ผู้คนที่อพยพเข้ามา

บางส่วนอาศัยอยู่ค่าย บางส่วน เลือกลงนอกค่ายเป็นแรงงานรับจ้างในหมู่บ้านคนไทย มีงานศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นที่มาอยู่ในพื้นที่ใหม่ ต้องเผชิญกับบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมใหม่ เผชิญปัญหาความทุกข์ยากจากการเป็นคนไร้รัฐ ไร้สัญชาติ ไม่มั่นคง ถูกกดขี่และการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน (Rajaram 2002; Grundy-Warr and Ball eds. 2002; Grundy-Warr and Wong 2002; Lang 2002; Decha 2006, 2007, 2009)

สำหรับงานวิจัยกลุ่มที่สอง ที่เกี่ยวข้องกับผู้ย้ายถิ่นซึ่งรวมทั้งผู้ลี้ภัยและแรงงานในบริเวณชายแดนไทย-พม่า นั้น มีงานวิจัยเชิงพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาด้านต่าง ๆ ของผู้ลี้ภัยและแรงงาน ทั้งด้านการค้ามนุษย์ (บันดาล และคณะ 2556) ด้านสุขภาพ (สุรีย์พรและคณะ 2548) สิทธิแรงงาน (Soe Lin Aung 2555) ด้านการศึกษา (Nongyao 2555) นอกจากนี้ยังมีงานชุดที่สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ในปี 2554 เน้นศึกษา ทายาทรุ่นที่สองของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การศึกษา (“รูปแบบและการจัดการศึกษาสำหรับทายาทรุ่นที่สองของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า” โดย บุปผา อนันต์สุชาติกุล) เศรษฐกิจ (“สถานะและปัญหาทางเศรษฐกิจของทายาทรุ่นที่สองของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า” โดย ศศิเพ็ญ พวงสายใจ) สาธารณสุข (“สถานการณ์และปัญหาทางด้านสาธารณสุข” โดย ลิวา ผาดโสง-ชัยพานิช) สังคมและวัฒนธรรม (“การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่สองของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า” โดยขวัญชีวัน บัวแดง) การโยกย้าย (“สถานการณ์และการอพยพโยกย้าย” โดย พวงเพชร ธนสิน) และการค้ามนุษย์ (“การค้ามนุษย์ในกลุ่มทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า” โดย เสกสิน ศรีวัฒนานุกุลกิจ) การวิจัยดังกล่าวนี้ ทำในพื้นที่หลายจังหวัดบริเวณชายแดนไทย -พม่า รวมทั้งพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ทุกโครงการแสดงให้เห็นถึงปัญหาของผู้ย้ายถิ่นและทายาทในหลายด้าน และให้ข้อเสนอแนะสำหรับการแก้ปัญหา

งานวิจัยกลุ่มที่สามเป็นเรื่องของชุมชนชาติพันธุ์และศาสนาในพื้นที่ชายแดนไทย -พม่า เฉพาะในกลุ่มกะเหรี่ยง พบว่ามีการนับถือศาสนาที่หลากหลาย นับตั้งแต่การเริ่มนับถือศาสนาคริสต์จากการเผยแพร่ศาสนาของคณะอเมริกาแบปติสท์ในประเทศพม่าในปี 2369 ในขณะที่ส่วนหนึ่งนับถือพุทธศาสนา และจำนวนไม่น้อยที่ยังนับถือศาสนาดั้งเดิมหรือการสร้างศาสนาของตนเองจากการผสมผสานความเชื่อและการปฏิบัติจากหลายศาสนา

การแยกตัวของ กองกำลังดีเคบีเอ ไปร่วมมือกับรัฐบาลพม่าและสู้รบกับกองกำลังเคเอ็นยู ทำให้ประเด็นศาสนาเป็นประเด็นที่ เชื่อมโยงกับเรื่องการเมือง และเป็นปรากฏการณ์ที่ นักวิชาการให้ความสนใจมากยิ่งขึ้นว่าความเชื่อทางศาสนามีผลแค่ไหนต่อความแตกแยกครั้งนี้ การที่คริสตจักรส่งเสริมการศึกษาใน

กลุ่มกะเหรี่ยง สร้างผู้นำที่มีการศึกษา ซึ่งก่อตั้งสมาคมกะเหรี่ยงแห่งชาติในช่วงแรก และต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็นเคเอ็นยู ทำให้ความเป็นชาติของกะเหรี่ยงแยกไม่ออกจากการเป็นคริสตชน (ขวัญชีวิต 2546b, 2547) ในขณะเดียวกัน คนกะเหรี่ยงโดยเฉพาะในประเทศพม่าก็นับถือศาสนาพุทธมานาน ดังงานของ Gravers (2001) ที่พบว่าคนกะเหรี่ยง มีความเชื่อและศรัทธา ต่อผู้นำและพระที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งนำการสู้รบต่อต้านอังกฤษหลายครั้ง ทำให้เข้าใจได้ว่าทำไมกลุ่มดีเคบีเอจึงได้เลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรูปซึ่งมีบทบาทในการนำกองกำลังดีเคบีเอ กรณีการสู้รบกันเองระหว่างดีเคบีเอ และเคเอ็นยู การแตกแยกออกเป็นดีเคบีเอ และเคเอ็นยู บ้างก็วิเคราะห์ว่าเป็นเรื่องของความแตกต่างทางศาสนา แต่การวิเคราะห์เช่นนี้ จะมีข้อกังขาถึงได้ว่า ทำไมความแตกต่างนี้ถึงไม่มีปัญหาในหลายสิบปีของการต่อสู้ของเคเอ็นยู และปัจจุบันในเคเอ็นยูก็มีผู้นำหรือสมาชิกที่เป็นพุทธอยู่ไม่น้อย ในขณะที่สื่อทางฝ่ายเคเอ็นยูก็จะกล่าวหาดีเคบีเอในแง่ที่ถูกชักจูงหรือทรยศแล้วไปฝากใฝ่ฝ่ายพม่าเพื่อแลกกับผลประโยชน์โดยใช้เรื่องศาสนาเป็นข้ออ้าง⁷

เมื่อคนกะเหรี่ยงจากพม่าจำนวนมากย้ายเข้ามาอยู่ในเขตชายแดนไทยทั้งในฐานะผู้ลี้ภัยและแรงงาน ก็ทำให้ ความหลากหลายทางศาสนา มีมากขึ้น เอกสารและงานวิจัยในค่ายผู้ลี้ภัยแม่หละซึ่งเป็นค่ายที่มีผู้ลี้ภัยมากที่สุด โดยตัวเลขทางการในเดือนกุมภาพันธ์ 2556 มีจำนวนผู้ลี้ภัยที่ส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่จำนวน 45,432 คน(ดูภาพที่ 2.2) ข้อมูลในปี 2547 ที่ศูนย์แห่งนี้ มีวัดพุทธ 2 แห่ง โบสถ์ของแบปติสต์ 10 แห่ง คาทอลิก 1 แห่ง แองกลิกัน 1 แห่ง เซเวนเดย์แอดเวนติสต์ 1 แห่ง สุลหาลอิสลาม 1 แห่ง วัดของกลุ่มศาสนาแลแอก 1 แห่ง (ขวัญชีวิต 2552: 141) โดยประมาณว่าในศูนย์นี้มีผู้นับถือศาสนาคริสต์ประมาณร้อยละ 50 ศาสนาพุทธร้อยละ 40 ที่เหลือเป็นศาสนาอิสลามและอื่น ๆ (Sang Kook 2001) นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนสอนพระคริสตธรรม (Bible School) 2 แห่ง ซึ่งผลิตบัณฑิตระดับปริญญาตรีด้านศาสนศาสตร์และมีหลักสูตรระยะสั้นเช่นโครงการฝึกอบรมผู้นำ จนถึงปัจจุบันโรงเรียนผลิตบัณฑิตไปแล้วจำนวนหลายร้อยคน บัณฑิตจำนวนไม่น้อยไปทำงานก่อตั้งคริสตจักรกะเหรี่ยงในอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย และสวีเดนในบริเวณที่มีผู้ย้ายถิ่นอยู่อาศัย ผู้อำนวยการของโรงเรียนจบระดับปริญญาเอกจาก Asian Graduate Baptist College จากฟิลิปปินส์ และในปี 2543 ได้รับรางวัลสิทธิมนุษยชนจาก Baptist World Alliance โรงเรียนได้รับการสนับสนุนจากศาสนจักรอเมริกา เกาหลีใต้ และองค์กร

⁷ ปัจจุบันสามารถติดตามข่าวสารการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของชนกลุ่มน้อยในพม่ากับกองกำลังทหารของรัฐบาลพม่า รวมทั้งข่าวสารเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศพม่าได้จากหลายสำนักข่าว และจากเว็บไซต์ที่จัดทำโดยองค์กรของชนกลุ่มน้อยเอง เช่นสำนักข่าวชาน ที่จัดทำเว็บไซต์เป็น ภาษาไทยที่ www.salweennews.org ภาษาอังกฤษที่ www.shanland.org และภาษาไทยใหญ่ได้ที่ www.mongloi.org

คริสต์ศาสนาสาาอื่น ๆ ⁸ ซึ่งนอกจากผลิตผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาที่ทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาในศูนย์และต่างประเทศแล้ว ยังได้ออกเดินทางไปยังหมู่บ้านกะเหรี่ยงไทยที่อยู่นอกศูนย์เพื่อเผยแพร่ศาสนาด้วย

ในอำเภอแม่สอด ก็มีความหลากหลายทางศาสนาเช่นกัน สถานที่และการปฏิบัติศาสนาของผู้ย้ายถิ่นและลูกหลานที่สำคัญแห่งหนึ่งคือศูนย์การเรียนรู้ที่เปิดสอนลูกหลานของผู้ย้ายถิ่นตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมัธยมปลาย ในจำนวนกว่า 60 ศูนย์ ที่มีครูรวมแล้วกว่า 600 คน มีนักเรียนรวมกว่า 10,000 คน ส่วนใหญ่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของคริสตจักรเช่นเดียวกับโรงเรียนสอนพระคริสตธรรมในศูนย์พักพิงฯ โดยมีอาสาสมัครที่เป็นคริสตชนจากต่างประเทศมาช่วยสอน ในส่วนของพุทธศาสนามีวัดหลายแห่งที่เปิดพื้นที่ให้กับผู้ย้ายถิ่นให้เข้าไปปฏิบัติทางศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็เป็นพื้นที่พบปะแลกเปลี่ยน การสนับสนุนช่วยเหลือและปรับความสัมพันธ์ทางสังคม วัดแต่ละแห่งมีประวัติความเป็นมาสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอแม่สอด เช่นวัดแม่สอดนำดำนที่ตั้งและอุปถัมภ์โดยเจ้าไทใหญ่ วัดชุมพลเป็นวัดของไทย ฯลฯ แต่แม้ว่าจะมีความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งในปัจจุบันการที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยจำนวนมาก ทำให้วัดที่แม้จะเป็นวัดไทย แต่ก็เปิดโอกาสให้ผู้ย้ายถิ่นเข้าไปใช้พื้นที่ในการสร้างเจดีย์ ทำบุญหรือจัดกิจกรรมต่าง ๆ (ดูงานของ Prasert 2010) บางวัดเช่น วัดป่าแก้ว วัดไทยวัฒนาราม พระเกือบทั้งหมดเป็นกะเหรี่ยงและปะโอ ในส่วนของศาสนาอิสลาม งานของจักรพันธ์ (2543) ให้ภาพอย่างชัดเจนถึงประวัติความเป็นมาและโครงสร้างของชุมชนมุสลิม รวมทั้งพัฒนาการของการเข้ามาของมุสลิมพลัดถิ่น และการผนวกเข้ากับชุมชนมุสลิมดั้งเดิม จักรพันธ์ให้ภาพทำให้มองเห็นว่าชุมชนมุสลิมแม้จะมีความหลากหลายแต่ก็อยู่ร่วมกันได้ในลักษณะของพหุสังคม

อย่างไรก็ดีงานศึกษาเหล่านี้ส่วนใหญ่ทำในชุมชนชาติพันธุ์ชุมชนใดชุมชนหนึ่ง และศึกษาศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ทำให้มีช่องว่างของการวิจัยในเรื่องของอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มีความเป็นมาที่หลากหลาย อีกทั้งเป็นกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ชายแดน พื้นที่พิเศษที่มีความเข้มข้นของปฏิบัติการของรัฐทุนและองค์กรเอกชนในหลายระดับทั้งระดับท้องถิ่น ชาติ และสากล อีกทั้งไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาปฏิบัติการขององค์กรทางศาสนาหลายองค์กรในพื้นที่เดียวกันว่ามีการช่วงชิงหรือร่วมมือกันอย่างไร และผู้ย้ายถิ่นเลือกและใช้พื้นที่ทางศาสนาใด เพื่อความหมายใดทั้งในเรื่องของการสร้างหรือปรับอัตลักษณ์ท่ามกลางความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อน

⁸ ดูการสนับสนุนเรื่องงบประมาณของศาสนจักรอเมริกาให้แก่การดำเนินงานทั่วโลกได้ใน Robert Wuthnow (2009)

1.6 แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาที่สำคัญ 2 แนวคิดได้แก่ แนวคิดเรื่อง “พื้นที่ทางศาสนา” และ “การปรับสร้างอัตลักษณ์” สำหรับแนวคิดแรกเรื่อง “พื้นที่ทางศาสนา” นั้น ในงานวิจัยชิ้นนี้ใช้มุมมองเรื่อง “พื้นที่” (space) ในความหมายของ Bourdieu (1977) ในฐานะที่เป็น “ปฏิบัติการ” (practice) โดยเฉพาะในพื้นที่ทางศาสนาที่ต้องการเน้นย้ำในเรื่องของ “มิติเชิงพื้นที่” ดังที่ Lefebvre (1991) Giddens (1991) และ Soja (1989) ได้ให้ความสำคัญ ในที่นี้ พื้นที่ จึงเป็นพื้นที่ที่ถูกผลิตสร้าง จินตนาการ และถูกให้ความหมายทางสังคม ซึ่งก่อร่างขึ้นมาโดยเครือข่ายของผู้กระทำ การ ดังที่ Castells (2000) ในหนังสือเรื่อง “The Rise of the Network Society” มองว่า ผู้คนต่างใช้ชีวิตอยู่ในเครือข่ายทางสังคม และเครือข่ายเหล่านี้ก็ขับเคลื่อนโดยเทคโนโลยีของการสื่อสาร จึงกล่าวได้ว่า “เครือข่าย” มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตรอดของผู้ย้ายถิ่น ดังเช่น Lefebvre มองว่า พื้นที่ทางสังคมประกอบไปด้วยเครือข่ายของความสัมพันธ์ พื้นที่ทางสังคมจึงเป็นพื้นที่ที่มีการลอดผ่านกัน สานสัมพันธ์กัน และซ้อนทับกัน โดยอาศัยอำนาจที่มั่นคงแน่นหรือกลุ่มก้อนของความสัมพันธ์ของเครือข่ายเหล่านั้น (Lefebvre, 1991: 86-88)

แนวคิดเรื่อง “พื้นที่” อีกแนวคิดที่สำคัญคือแนวคิดของ Harvey (2000:12) ที่โยงเข้ากับแนวคิดเรื่อง “โลกาภิวัตน์” กับ “ร่างกาย” การเคลื่อนย้ายคนและสินค้าในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่พลังการผลิตและพลังแรงงานกระจุกตัว เปลี่ยนแปลงประชากรที่อยู่กระจัดกระจายและระบบสิทธิในทรัพย์สินที่ไม่รวมศูนย์อำนาจ ให้กลายเป็นการรวมศูนย์ขนาดใหญ่ของอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ นอกจากนี้ระบบการสื่อสารสมัยใหม่ยังทำให้คนงานที่แต่เดิมอาศัยอยู่ในท้องถิ่นที่แตกต่างกันติดต่อเชื่อมโยงกัน Harvey (2000: 38) เห็นว่าการต่อสู้ทางชนชั้นต้องให้ความสนใจในเรื่องความแตกต่างของ “พื้นที่” ที่คนงานอยู่อาศัยและทำงาน พื้นที่เฉพาะเช่น โรงงาน จะเป็นพื้นที่ที่รูปแบบการต่อสู้ทางชนชั้นมีความแตกต่างจากพื้นที่เฉพาะแบบอื่น หรือเมื่อพื้นที่การผลิตเช่นโรงงานมีการเคลื่อนย้ายมากขึ้น ก็ทำให้ลักษณะการต่อสู้ทางชนชั้นปรับเปลี่ยน Harvey ได้แย้งกับมาร์กซ์ ที่ย้ำว่า การต่อสู้กับนายทุนจะได้รับความสำเร็จเพราะคนงานจะรวมตัวกันโดยปราศจากความแตกต่างและความขัดแย้งทางเชื้อชาติ โดย Harvey กลับมองว่าในปัจจุบัน ความแตกต่างทางพื้นที่อยู่อาศัยไม่ว่าจะเป็นเมืองหรือชนบทและความแตกต่างทางเชื้อชาติหรือภูมิภาคไม่ได้หายไปไหน กลับถูกสร้างขึ้นใหม่จากอำนาจของการสะสมทุนและโครงสร้างตลาดที่แยกออกเป็นหลายส่วน

นอกจากนี้ Harvey (2000: 38) ยังให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะของบุคคล โดยเห็นว่าการต่อสู้ทางชนชั้นที่เป็นลักษณะสากลจะต้องเกิดขึ้นจากลักษณะเฉพาะของบุคคล และบุคคลต้องเห็นว่าการเมือง

ทางชนชั้นนั้นมีความหมายกับเขา ด้วยเหตุนี้ Harvey (2000: 98) จึงสนใจเรื่องของร่างกายที่ให้ความหมายว่า “เป็นโครงการที่ไม่เสร็จ แต่กลับปรับเปลี่ยนรูปในทางประวัติศาสตร์และภูมิประเทศในลักษณะที่แน่นอน...ร่างกายไม่ใช่เป็นองค์ที่ปิดและฉีกไปแล้ว แต่เป็น”สิ่ง”ที่สัมพันธ์ที่สร้างขึ้น วางขอบเขต ทำให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องและสุดท้ายสลายตัวไปในกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายทั้งเวลาและพื้นที่...” ในความคิดของ Harvey (2000: 115) ร่างกายจึงมีความสำคัญมากในฐานะที่เป็น “พื้นที่สู้รบ ที่ซึ่งพลังทางสังคมและนิเวศน์ที่แตกต่างขัดแย้งกันต่อสู้กันตลอดเวลาในเรื่องการให้คุณค่าและการสร้างภาพตัวแทน” แต่การจะศึกษาร่างกายได้ Harvey (2000: 130) เห็นว่าต้องมีความเข้าใจในความสัมพันธ์ในเชิงพื้นที่และเวลาที่แท้จริง ระหว่างการปฏิบัติในทางวัตถุ ภาพตัวแทน จินตนาการ สถาบัน ความสัมพันธ์ทางสังคม และโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่

การมองพื้นที่ในลักษณะของสิ่งสร้างที่มีความหมาย ทำให้มีการเชื่อมโยงแนวคิดเรื่องพื้นที่กับเรื่องของศาสนา บทความของ Brace, Bailey and Harvey (2006: 29) อธิบายว่า พื้นที่เป็นผลผลิตทางสังคม เป็นการเชื่อมร้อยกันของความหมายทั้งทางโลกและทางธรรมหรือที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ในสถานที่หนึ่ง ๆ ทำให้ภูมิทัศน์และสถานที่แต่ละแห่งมีความเป็นพิเศษที่แตกต่างกัน งานศึกษา”ภูมิศาสตร์ของศาสนา” (Geography of Religion) จึงเป็นงานที่ชี้ให้เห็นว่า ความศรัทธา ความศักดิ์สิทธิ์ และจิตวิญญาณตัดผ่านภูมิศาสตร์เสมอ ทั้งในระดับการสร้างความหมายในการปฏิบัติทางร่างกายของปัจเจก จนถึงระดับการเมืองของพื้นที่และสถานที่ในเชิงสถาบันในระดับภูมิภาคหรือชาติ งานนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า การทำความเข้าใจเรื่องพื้นที่ทางศาสนา ไม่เพียงแต่สนใจจำแนกว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือพื้นที่ทางโลกอย่างไร แต่ควรศึกษาว่าเป็นพื้นที่ที่เป็นการสะท้อนออกหรือการผลิตความปรารถนาและความกระวนกระวายทางศาสนาและสังคมอย่างไร

แนวคิดเรื่อง พื้นที่ทางศาสนาถูกอธิบายในฐานะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (religious space as sacred space) เช่นหนังสือเรื่อง ‘Sacred Space, Sacred Power’ ของ Kilde (2008) มองว่า พื้นที่ทางศาสนามีความสัมพันธ์กับประเด็นเรื่องของ “อำนาจ” อยู่ 3 ด้านคือ อำนาจเหนือธรรมชาติ (supernatural power), อำนาจทางสังคม (social power) และอำนาจของบุคคล (personal power) นอกจากนี้ พื้นที่ทางศาสนา ยังเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นพลวัต (dynamic space) นอกจากในเชิงพื้นที่ทางกายภาพผู้คนใช้ในการประกอบพิธีกรรมแล้ว พื้นที่ทางศาสนายังได้สร้างความหมายต่อปฏิบัติการที่มีต่อพิธีกรรมที่ก่อรูปองค์ประกอบของศาสนาขึ้นมา

ในงานศึกษาของอริยา เสวตามร์ (Ariya, 2009) ในการศึกษาการเมืองเชิงพื้นที่ในปฏิบัติการทาง

ศาสนา โดยมองว่า กลุ่มคนต่างๆ ในท้องถิ่นมีการช่วงชิงการให้ความหมายในพื้นที่ทางศาสนาต่อการดำรงรักษา สืบทอดและการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ร่วมทางศาสนาผ่านปฏิบัติการร่วมทางศาสนาที่หลากหลาย เช่น การอ้างอิงอัตลักษณ์ทางศาสนา พิธีกรรมทางศาสนา รวมถึงการช่วงชิงกับการกดดันจากนโยบายของรัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น อริยาจึงมองพื้นที่ทางศาสนาเป็นพื้นที่ที่อำนาจจากส่วนต่างๆ ไม่สามารถครอบงำได้อย่างสิ้นเชิง จนทำให้เกิดพื้นที่พิเศษ ซึ่งเป็นพื้นที่ของภาพตัวแทน การช่วงชิงและการต่อต้าน ในฐานะเป็นพื้นที่ที่รอยต่อ (in-between space) ที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ในจินตภาพ (imagined space) และพื้นที่ที่เป็นจริง (real spaces) โดยอาศัยอัตลักษณ์ทางศาสนาของท้องถิ่นเป็นพื้นที่ในการเชื่อมต่อพื้นที่ต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน จนนำไปสู่การเปิดพื้นที่ในการช่วงชิงการให้ความหมายและการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ร่วมทางศาสนาขึ้นมา และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนในท้องถิ่นกับโลกสมัยใหม่ (Ariya Svetamra, 2009)

สรุปได้ว่า "พื้นที่ทางศาสนา" ในงานวิจัยชิ้นนี้ หมายถึงพื้นที่ทางกายภาพมนุษย์สร้างขึ้นและมีปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ โดยอาจจะเป็นพื้นที่ของปัจเจกหรือของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบและระดับต่าง ๆ เช่น ระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับโลก เป็นพื้นที่ที่มีพลวัต เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการช่วงชิงความหมายทั้งในทางศาสนาและในทางโลก ช่วงชิงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับการยึดครองพื้นที่และผู้คน จึงมีการปรับเปลี่ยนทั้งเนื้อหาและรูปแบบของพื้นที่ทางศาสนาอยู่เสมอ งานวิจัยนี้ยังมีข้อสมมุติฐานว่า พื้นที่ทางศาสนามีความหลากหลายและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงมากในสถานการณ์ที่ผู้คนโยกย้ายถิ่นเช่นบริเวณพรมแดนไทย -พม่า ที่มีผู้อพยพหนีภัยสงครามและแรงงานที่อพยพเข้ามาทำงานจำนวนมาก เนื่องจาก ผู้คนที่พลัดถิ่นและอยู่ท่ามกลางความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่นั้นได้ปรับสร้างหรือแสวงหาพื้นที่ทางศาสนาที่เป็นความหวังและให้พลังอำนาจ โดยถือว่าพื้นที่ทางศาสนาเป็นพื้นที่ทางเลือกของการปรับสร้างอัตลักษณ์เพื่อวางตำแหน่งแห่งที่ใหม่ของพวกเขา

ดังนั้น การศึกษาแนวคิดเรื่องพื้นที่ทางศาสนา จึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจพลังทางศาสนาที่หลากหลาย ที่เข้ามามีส่วนในการสร้างและเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายแดน ที่มีลักษณะของการเป็นเมืองศูนย์กลางอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง มีส่วนในการสร้างและปรับอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นเพื่อปรับตำแหน่งแห่งที่และเสริมพลังในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อนในบริเวณชายแดน

ผู้ย้ายถิ่นบางส่วนอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางศาสนา นั่นคือเปลี่ยนจากศาสนาหนึ่งไปนับถือศาสนาหนึ่ง ดังการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนศาสนา(religious conversion) ที่มีผู้ศึกษาที่เกี่ยวข้องกับ

กลุ่มชาติพันธุ์ เช่นงานศึกษาการเปลี่ยนศาสนาในกลุ่มม้ง (Tapp 1989) กลุ่มอ่าซ่า (Kammerer 1990) กลุ่มกะเหรี่ยง (Hayami 1992 Kwanchewan 2001) Keyes (1993) อธิบายว่าคนไทยเปลี่ยนไปรับเอาศาสนาคริสต์น้อยมาก เมื่อเทียบกับคนกะเหรี่ยง โดยโยงเข้ากับประเด็นอำนาจทางการเมืองและวิถีชีวิตที่เป็นทั้งอุปสรรคและปัจจัยเอื้อให้มีการเปลี่ยนศาสนา หรืองานที่แสดงให้เห็นว่าโปรเตสแตนต์เป็นนิกายที่ได้รับความนิยมมากขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน (Bautista and Khek Ghee Lim (eds) 2009) เนื่องจากความหมาย สัญลักษณ์และรูปแบบที่พัฒนาสอดคล้องกับความทันสมัยและโลกาภิวัตน์ขององค์กรทางศาสนา และขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่มีต่อรัฐชาติ งานวิจัยนี้จะไม่เน้นการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาว่ามีสาเหตุและลักษณะอย่างไร แต่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางศาสนาที่เอื้อต่อการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น อันเป็นอัตลักษณ์ที่ตัดผ่านทั้งในเรื่องศาสนา ชาติ และชาติพันธุ์

แนวคิดเรื่อง “การปรับสร้างอัตลักษณ์” โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกลุ่มผู้ย้ายถิ่นนั้น จะเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับพื้นที่ ในอดีต การศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มคนจะมีลักษณะของสารัตถะนิยม (essentialism) ที่มองว่าผู้คนมีรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่ผูกติดกับพื้นที่ในอาณาเขตบริเวณที่แน่นอน (Malkki, 2002) ซึ่งมุมมองนี้ทำให้อัตลักษณ์ของผู้คนเป็นสิ่งที่ได้รับออกมาจากโครงสร้างทางการเมืองและศาสนาของสังคมดังกล่าว แต่ในปัจจุบันมุมมองดังกล่าวได้ถูกท้าทายจากการมองว่า วัฒนธรรมที่ผูกติดตายตัวอยู่กับดินแดน โดย Gupta and Ferguson (1997) ได้เสนอมุมมองถึง “ความไม่ต่อเนื่อง” (disjunction) ของดินแดนและวัฒนธรรม ผู้คนเคลื่อนย้ายโดยมีจินตนาการเรื่องดินแดนแบบใหม่ที่ไม่ยึดติดกับพรมแดนของรัฐชาติ พวกเขาอาจใช้ความทรงจำของดินแดนเดิมมาสร้างโลกทางจินตนาการใหม่ในที่อยู่ใหม่ของตนเอง (Gupta and Ferguson, 1997:39) โดยบ้านเกิดอาจยังเป็นสัญลักษณ์ที่ในการสร้างพื้นที่ใหม่ ชุมชนแห่งใหม่ หรือ “บ้านใหม่” ของพวกเขา การพลัดถิ่นที่อยู่เดิมและมาอยู่ในพื้นที่ใหม่ในบริบทใหม่ ทำให้ ผู้ย้ายถิ่นต้องสร้างพื้นที่ทางสังคมของตนเองใหม่ ซึ่งอาจผ่านวัฒนธรรมที่มีการผสมผสาน (hybridity) ซึ่งไม่ได้จำกัดหรือผูกติดกับวัฒนธรรมที่เป็นต้นกำเนิด (อภิญา 2546: 98)

ดังนั้น การทะลายข้ามพรมแดนรัฐชาติของวัฒนธรรมในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นจึงแสดงให้เห็นถึงการสร้างพื้นที่ใหม่ของผู้คน และการปรับสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจอันซับซ้อนระหว่างกลุ่มคนและองค์กร/สถาบันต่างๆ ในสังคม ในทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม กระบวนการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น อาจอาศัยรากฐานทางด้านชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา เพื่อหา

จุดยึดโยงร่วมกันขึ้นมาใหม่ (Hall, 1966) นำไปสู่การสร้างชุมชนใหม่ และการทำให้ปัจเจกมีตำแหน่งแห่งที่ที่ดีขึ้น มีอำนาจต่อรองได้มากขึ้น ท่ามกลางปัญหาความกดดันต่าง ๆ ที่เผชิญในพื้นที่ชายแดนแห่งนี้ อัตลักษณ์ในที่นี้จึงเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว อีกทั้งยังมีความเลื่อนไหล ซึ่งทำให้เปิดโอกาสให้พิจารณาเรื่อง “อัตลักษณ์ในมุมมองเรื่องของการช่วงชิง (contestation) การเปลี่ยนรูปใหม่ (reformulation) และการต่อต้าน (resistance) ในฐานะเป็นปรากฏการณ์ของการสร้างและการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของคน” (Gupta and Ferguson, อ้างแล้ว)

งานที่เกี่ยวกับพื้นที่ทางศาสนานี้ยังนิยามความหมายของ “การปรับสร้างอัตลักษณ์” ในส่วนที่เกี่ยวกับการปรับตัวตน หรือ ‘self’ ซึ่งเป็นพื้นที่ภายในร่างกายของปัจเจก เป็นการรับเอาความเชื่อแบบใหม่ ความศรัทธา การมีอารมณ์ความรู้สึกภายในที่ดีขึ้น มีความรู้สึกมั่นคง เชื่อมมัน และมีความหวังมากขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงภายในเช่นนี้ เกิดจากการปฏิบัติทางศาสนาซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละศาสนา แต่ล้วนมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงไปสู่การมีตัวตนที่ดีงาม ซึ่งส่งผลถึงการขยายความช่วยเหลือไปสู่ผู้อื่น เกิดพื้นที่ทางสังคมและชุมชนใหม่ ที่เกิดผลสะท้อนกลับมายังชีวิตของปัจเจกที่เป็นสมาชิกของชุมชนในศาสนานั้น

1.7 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางสังคมศาสตร์เป็นหลัก เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างและปฏิบัติการขององค์กรทางศาสนาคริสต์ พุทธ อิสลาม และกลุ่มศาสนาอื่น ๆ ในพื้นที่ชายแดนไทย -พม่า รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างองค์กรทางศาสนา และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรศาสนากับรัฐทุน และองค์กรเอกชนอื่น ๆ ในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันจะใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเสริมเพื่อให้ข้อมูลตัวเลขเชิงสถิติจะทำให้สามารถเชื่อมโยงและเปรียบเทียบกันในเรื่องพื้นที่และปฏิบัติการทางศาสนาของแต่ละศาสนา ลักษณะของผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาร่วมในปฏิบัติการทางศาสนา และความสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ

พื้นที่การศึกษาครอบคลุม

1) พื้นที่พักพิงชั่วคราว แม่หละ ซึ่งเป็นพื้นที่พิเศษที่ทำหน้าที่เสมือนศูนย์กลางขององค์กรศาสนาทั้งศาสนาคริสต์ พุทธและศาสนาอื่น ๆ อันเนื่องจากการดำเนินงานต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยที่รัฐกะเหรี่ยงตั้งมั่นอยู่ฝั่งพม่า และเนื่องจากเงื่อนไขที่เป็นพื้นที่ที่มั่นคงและได้รับการสนับสนุนจากองค์กรศาสนาสากลอย่างต่อเนื่อง

2) พื้นที่ตัวอำเภอแม่สอด ซึ่งเป็นพื้นที่เมืองที่มีปฏิบัติการขององค์กรทางศาสนาเชื่อมประสานกับปฏิบัติการด้านอื่น ๆ ของรัฐ ทูน และองค์กรพัฒนาเอกชนสากล ที่ดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ อย่างเข้มข้น

3) พื้นที่หมู่บ้านที่เป็นเครือข่ายขององค์กรทางศาสนา ที่แสดงให้เห็นถึงการเผยแพร่และปฏิบัติการขององค์กรทางศาสนาที่ทำงานกับผู้ย้ายถิ่นอย่างแจ่มชัดไม่ต่ำกว่า 5 หมู่บ้าน เช่นในกรณีของศาสนาคริสต์ เครือข่ายทางศาสนาจะครอบคลุม หมู่บ้านที่อยู่รอบนอกอำเภอแม่สอด เช่น บ้านท่าวังผา บ้านหนองบัว (หมู่ 8 ต.แม่ปะ) หรืออยู่บริเวณชายแดนไม่ไกลจากศูนย์พักพิง เช่น บ้านแม่หละโพคี บ้านห้วยน้ำหนัก เป็นต้น

สำหรับวิธีการเก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำทางศาสนาในเรื่องโครงสร้างและปฏิบัติการขององค์กร การสอบถามประวัติชีวิตและประวัติการนับถือศาสนาของผู้ย้ายถิ่น โดยเลือกกรณีศึกษาที่หลากหลายเช่น ระยะเวลาการเปลี่ยนศาสนาที่ต่างกัน ลักษณะของการปฏิบัติศาสนาที่เข้มงวดหรือไม่ เข้มงวด กลุ่มชาติพันธุ์หรือท้องถิ่นที่แตกต่างกัน ความแตกต่างกันในเรื่องของวัย เพศ อาชีพ ความเป็นอยู่ และระยะเวลาที่อยู่อาศัยในประเทศไทย เพื่อทำความเข้าใจการปรับตัวลักษณะที่แตกต่างกัน นอกจากการสัมภาษณ์แล้ว โครงการยังใช้วิธีการเข้าไปสังเกตการณ์ในกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เพื่อทำให้เห็นการสร้างหรือขยายพื้นที่ทางศาสนา การเชื่อมโยงกับรัฐ ทูน และองค์กรเอกชนอื่น ๆ รวมทั้งบทบาทและการแสดงอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นในกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้

บทที่ 2

พื้นที่พรมแดนไทย-พม่า และ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนา

บทนี้บรรยายประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์และศาสนาในพื้นที่พรมแดนไทย-พม่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองในบริเวณพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงพุทธทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา อันเนื่องมาจากการสู้รบระหว่างชนกลุ่มน้อยและรัฐบาลพม่ารุนแรงขึ้น เกิดการอพยพของผู้ลี้ภัย และค่ายผู้อพยพซึ่งเรียกชื่ออย่างเป็นทางการโดยรัฐไทยว่า “พื้นที่พักพิงชั่วคราว ผู้หนีภัยจากการสู้รบ” นอกจากนี้ การเปิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศพม่ากับประเทศอื่นมากขึ้นในช่วงเดียวกัน ทำให้เกิดการพัฒนาศูนย์เศรษฐกิจพิเศษในอำเภอแม่สอด มีการขยายตัวของโรงงานและเกษตรเชิงพาณิชย์ ส่งผลให้มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในโรงงาน ในภาคเกษตรที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกัน การย้ายถิ่นและการเข้ามาขององค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ทำงานกับผู้ย้ายถิ่น ส่งผลให้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนามีความซับซ้อนยิ่งขึ้น เพราะแม้ว่าเดิมทีในพื้นที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์อยู่แล้ว แต่ก็ถือว่าเป็นพลเมืองไทย ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาใหม่ถือว่าเป็นคนสัญชาติพม่าที่ส่วนใหญ่เข้ามาเมืองอย่างผิดกฎหมาย ความเข้าใจบริบทของพื้นที่ที่ศึกษาจะทำให้เข้าใจประเด็นพื้นที่ทางศาสนารวมทั้งการเชื่อมต่อและความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนา กลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ในบทต่อไป

2.1 การตั้งถิ่นฐานของผู้คนในพื้นที่พรมแดนไทย-พม่า

พื้นที่พรมแดนไทย-พม่า เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนา มาตั้งแต่อดีตก่อนการเกิดรัฐชาติสมัยใหม่ หรือก่อนที่จะมีการกำหนดให้แม่น้ำเมยเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศในปี 2411⁹ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์เกิดขึ้นเนื่องจากพ่อค้าที่มีพื้นฐานทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมหลากหลายกลุ่ม เดินทางเพื่อค้าขายกับคนที่อยู่ต่างรัฐ โดยมักจะใช้พื้นที่บริเวณพรมแดนเป็นทางผ่าน เป็นที่พัก และที่

⁹ ระบุในสนธิสัญญาปักปันเขตแดนระหว่างสยามและอังกฤษ ให้ฝั่งขวาหรือตะวันออกของลำน้ำเมยเป็นของเขตแดนสยาม ฝั่งซ้ายหรือตะวันตกเป็นเขตแดนอังกฤษ (คูอรรรถวุฒิ 2544)

พบปะค้าขาย พ่อค้าบางส่วนที่เดินทางผ่านแดนมา นอกจากเห็นโอกาสในการทำการค้าแล้ว ยังเห็นว่าที่ดินบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมยมีความอุดมสมบูรณ์จึงตัดสินใจตั้งหลักปักฐานโดยนำครอบครัวจากถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมมาอยู่ด้วย จากนั้นก็เริ่มมีญาติพี่น้องทยอยมาอยู่ ทำให้ชุมชนแถวพรมแดนมีการตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยหนาแน่นขึ้น ดังกรณีประวัติของการตั้งถิ่นฐานของคนไทยภาคเหนือ(คนเมือง) ที่ย้ายมาอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมยเมื่อกว่าร้อยปีที่ผ่านมา โดยย้ายมาจากเกือบทุกจังหวัดในภาคเหนือตอนบน มาสมทบกับคนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่มาก่อนแล้ว การมาจากหลากหลายพื้นที่และมาอยู่บริเวณเดียวกัน ทำให้เกิดหมู่บ้านที่เรียกว่า “หมู่บ้านฮ่อม” หรือหมู่บ้านที่เกิดจากการที่คนจากหลายท้องถิ่นมาอยู่รวมกันหรือ “ฮ่อม” กัน¹⁰

ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมยทั้งสองฝั่ง จึงมีหมู่บ้านทั้งของคนเมืองและคนกะเหรี่ยงเรียงรายอยู่ โดยมีการข้ามฝั่งไปมาเพื่อติดต่อค้าขาย เพื่อไปเยี่ยมญาติหรือร่วมงานต่าง ๆ ที่จัดโดยเครือญาติ เนื่องจากมีการแต่งงานระหว่างคนที่อยู่คนละฝั่งจึงมีความเกี่ยวดองกันฉันเครือญาติ บางครอบครัวอาจจะข้ามไปทำการเกษตรอีกฝั่งหนึ่งซึ่งเป็นไร่ที่นาเดิมของคนในครอบครัว และมีการร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมและทางศาสนาของชุมชนที่อยู่คนละฝั่งแม่น้ำอยู่เสมอ

ในส่วนของแม่น้ำเมยจึงมีบริเวณที่เป็นท่าเรือข้ามฝั่งเป็นจำนวนมาก ในจุดใดที่เมื่อข้ามฝั่งแม่น้ำและสามารถเดินทางหรือขนส่งเครื่องอุปโภคบริโภคหรือสิ่งของอื่น ๆ ต่อไปยังพื้นที่ภายในประเทศพม่าหรือในประเทศไทยได้สะดวก บริเวณจุดนั้นก็จะกลายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีร้านค้าหรือตลาดตั้งอยู่ ดังในภาพ 1.1 ซึ่งแสดงแผนที่บริเวณแม่น้ำเมยทั้งสองฝั่ง จากทางทิศเหนือลงไปทางทิศใต้ ซึ่งพบว่า บ้านท่าสองยาง เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่มีการข้ามแดนของคนและสินค้าขนาดใหญ่ ที่สำคัญคือการค้าวัวที่สามารถด้อนวัวจากฝั่งประเทศพม่ามาลงท่าที่บ้านท่าสองยางได้อย่างสะดวก เนื่องจากพื้นที่ฝั่งพม่าไม่มีภูเขาใหญ่มากมาย อีกทั้งอยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำสาละวิน ทำให้ผู้ที่เดินทางข้ามไปฝั่งพม่าสามารถเดินทางไปถึงแม่น้ำสาละวินและโดยสารเรือไปตามแม่น้ำสาละวินไปยังเมืองใหญ่ที่อยู่ทางทิศใต้ของแม่น้ำ ได้แก่ เมืองพะอาน เมืองหลวงของรัฐกะเหรี่ยง หรือมะละแหม่งเมืองการค้าของรัฐมอญเป็นต้น การที่ท่าสองยางเหมาะกับการค้าขายข้ามแดน และเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ ทำให้บ้านท่าสองยางถูกเลือกให้เป็นที่ตั้งของกิ่งอำเภอท่าสองยางขึ้นต่ออำเภอแม่สะเรียง จังหวัดเชียงใหม่ในสมัยนั้น จนกระทั่งเมื่อย้ายกิ่งอำเภอท่าสองยางไปขึ้นต่ออำเภอแม่สอดเมื่อปี 2491 จึงย้ายที่ตั้งของกิ่งอำเภอไปอยู่ที่บ้านแม่ด่าน ซึ่งต่อมา

¹⁰ ดูรายละเอียดเหตุผลของการโยกย้ายถิ่นฐานของคนเมืองในเขตพรมแดนแม่น้ำเมยเพิ่มเติมใน ขวัญชีวัน บัวแดง (2551: 64-70)

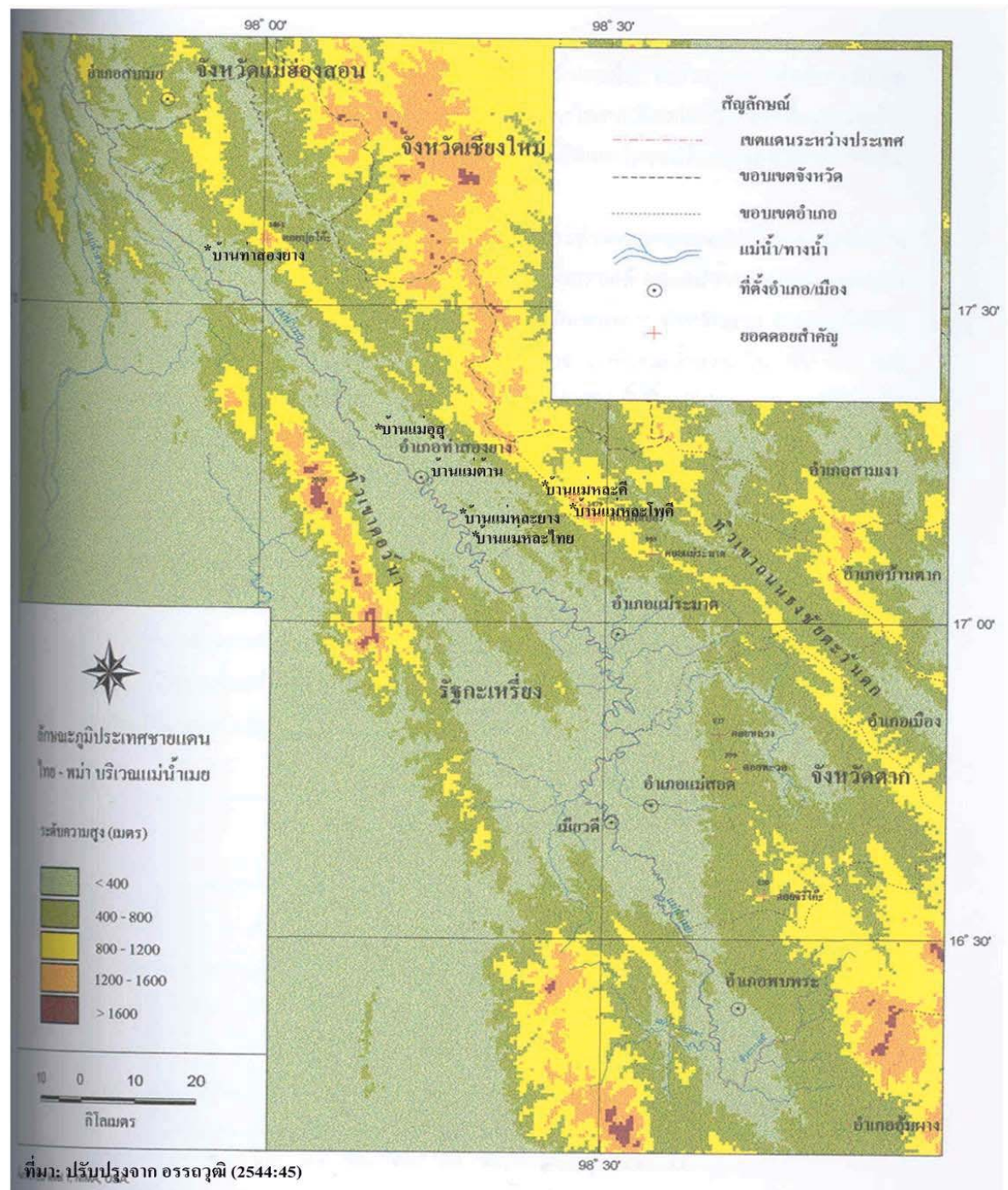
ขยายตัวมากขึ้นเนื่องจากมีหน่วยงานราชการมากขึ้น¹¹ เกิดชุมชน คนเดินทาง และตลาด อย่างไรก็ตาม การค้าข้ามแดนที่บ้านแม่ต๋านจะมีลักษณะของการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคจากฝั่งไทยไปใช้ในฝั่งพม่าเป็นหลัก ส่วนสินค้าจากฝั่งพม่าในยุคที่เปิดให้มีการสัมปทานป่าไม้ สินค้าที่ข้ามฝั่งมาจะเป็นไม้และผลิตภัณฑ์จากไม้เป็นหลัก ปัจจุบันเมื่อห้ามการสัมปทานป่าไม้จากฝั่งพม่า ทำให้สินค้าจากฝั่งพม่าเข้ามาฝั่งไทยทางบ้านแม่ต๋านมีมูลค่าน้อยลง

อำเภอแม่สอด เคยเป็นเมืองใหญ่มาในอดีต เพราะมีที่ราบลุ่มที่กว้างใหญ่ข้ามแม่น้ำเมยไปถึงฝั่งพม่า¹² การที่ไม่มีภูเขาใหญ่ขวางกั้นในเขตพม่า ทำให้การเดินทางเพื่อค้าขายหรือติดต่อกันในอดีต มักจะผ่านเส้นทางนี้ มีท่าข้ามหลายท่าอยู่เรียงรายในเขตอำเภอแม่สอด โดยในฝั่งประเทศพม่าก็พัฒนาเป็นเมืองเมียวดี

¹¹ เมื่อตั้งกิ่งอำเภอแล้วก็มี การตั้งสถานีตำรวจรพทสองยาง ตั้งโรงเรียนประถมศึกษาที่บ้านแม่ต๋านเมื่อปี 2466 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบบประชาธิปไตยปี 2475 มีหน่วยงานของรัฐบาลเพิ่มขึ้น เช่น สำนักงานสาธารณสุข ที่ตั้งปี 2482

¹² ในอดีตเรียกว่าเมืองฉอด และมีซากกำแพงเมืองที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่เชื่อได้ว่า อาณาเขตครอบคลุมไปถึงฝั่งพม่า

ภาพที่ 1 ภูมิประเทศ ฟังรินน้ำเมยบริเวณอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก

ภาพ 2.1 แผนที่แสดงพื้นที่ศึกษาบริเวณพรมแดนไทย-พม่า

2.2 การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจการเมืองในพื้นที่พรมแดนไทย-พม่า

สภาพเศรษฐกิจในบริเวณพรมแดนไทย-พม่า ประกอบไปด้วยการทำการเกษตร ซึ่งได้แก่ การทำไร่ทำนา และการเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีการเก็บของป่า จับปลาและล่าสัตว์ ของป่า ที่สำคัญได้แก่น้ำผึ้งป่า ผักและผลไม้ป่า เศรษฐกิจที่สำคัญคือการค้าขาย ซึ่งมีหลายระดับ ทั้งเป็นผู้ค้าที่เดินทางข้ามเขตแดนไปซื้อเองถึงแหล่งผลิตหรือผู้ผลิตแล้วเอามาขายให้นายหน้า หรือพ่อค้าคนกลาง หรือขายให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง หรือเป็นผู้ค้าที่ซื้อจากนายหน้าหรือพ่อค้าคนกลาง

การค้าโดยผู้ ทำการค้าที่เดินทางมาจาก เมืองที่ห่างไกลผ่าน บริเวณชายแดน ดำเนินไปอย่างคึกคัก ในยุคกลางศตวรรษที่ 19 เมื่ออังกฤษยึดครองพื้นที่ตอนล่างของพม่าได้และเปลี่ยนเมืองเมะละแหม่งให้เป็นเมืองท่าและที่ตั้งของกองทหารที่มีความต้องการอาหารประเภทเนื้อจำนวนมาก ทำให้มีพ่อค้าเดินทางทำการซื้อวัวจากทางเหนือของประเทศไทยเอาไปขายที่เมะละแหม่งเป็นจำนวนมากในช่วงนั้น นอกจากนี้ มีการซื้อควายเพื่อนำไปใช้ไถนา เพราะอังกฤษเริ่มมีการขยายการปลูกข้าวในเขตอาร์กัน ทั้งเพื่อบริโภคและส่งออก

การค้าบริเวณชายแดนที่ รุ่งเรืองและ คึกคักมากในระยะไม่นานมานี้คือในยุค 1960-70 หลังจากที่ยกกำลังเคเอ็นยู¹³ ที่นำโดยโบเมียะได้ตั้งฐานที่มั่นมาเนอรัปเลอร์ หรือ “ดินแดนแห่งชัยชนะ” อยู่ระหว่างแม่น้ำสาละวินกับแม่น้ำเมย โดยทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำสาละวินก่อนที่จะถึงฐานที่มั่นนั้น ยังมีภูเขาสูงชัน ทำให้ยากต่อการบุกโจมตีของฝ่ายรัฐบาลพม่า มีการตั้งค่ายทหารใหญ่ย่อยเรียงรายตลอดลำน้ำเมย ซึ่งสามารถขยายเขตปกครองและเขตการทหารของตนไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่โดยรอบ ได้รับอาวุธจากพ่อค้าอาวุธเถื่อนชาวไทยที่ลักลอบนำเข้าจากลาวและกัมพูชา คนสิงคโปร์เองก็เป็นนายหน้า ส่งอาวุธจากเบลเยียมและอิสราเอลให้พม่า (ธรรมรัตน์ 2543: 63) นอกจากความแข็งแกร่งทางการเมืองการทหาร อันเนื่องมาจากการสนับสนุนของรัฐไทย และการที่กองกำลังทหารพม่าไม่มีสมรรถภาพในการโจมตีแล้ว เคเอ็นยูยังมีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจอย่างมาก การปิดประเทศภายใต้ “วิถีสังคมนิยมแบบพม่า” ของนายพลเนวิน ทำให้ตลาดมีดบริเวณชายแดนไทยคึกคักมาก เพราะเป็นแหล่งเดียวที่สินค้าจะผ่านเข้าออกได้ สินค้าจากฝั่งพม่าที่ข้ามแดนจะเป็นไม้ วัว พลอย และแม้แต่วัตถุโบราณ ในขณะที่สินค้าจากฝั่งไทยที่ข้ามไปฝั่งพม่า เป็นโทรทัศน์ วีดีโอ เครื่องสำอาง ฯลฯ ซึ่งทำให้เคเอ็นยูสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์อย่างมหาศาลจากการเก็บภาษีสินค้าผ่านแดน โดยคาดว่ากว่าร้อยละ 80 ของสินค้าอุปโภคบริโภคในพม่าในช่วง

¹³ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงภายใต้การนำของ Karen National Union (KNU) หรือเรียกว่าเคเอ็นยู ได้ตั้งกองกำลังอาวุธต่อสู้กับรัฐบาลพม่าตั้งแต่ปี 2492 เมื่อพม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษ

นั้นมาจากประเทศไทยผ่านเขตแดนในความควบคุมของ เคเอ็นยู โดย เคเอ็นยู เก็บภาษีร้อยละ 5 ของราคาสินค้า นอกจากนี้ยังมีรายได้มหาศาลจากการให้สัมปทานป่าไม้กับนายทุนไทย โดยในปี 2527 เคเอ็นยู ให้สัมปทานโรงเลื่อยถึง 65 โรง ซึ่งมีนักธุรกิจไทย สิงคโปร์และมาเลเซียเป็นเจ้าของ ในช่วงปี 2532-2536 พื้นที่ที่ เคเอ็นยู ให้สัมปทานทำไม้ครอบคลุม 18,800 ตารางกิโลเมตร¹⁴ Smith (1999: 283) รายงานว่า ในปี 2526 พี่เลอวอ รัฐมนตรีคลังของเคเอ็นยูประมาณว่า เคเอ็นยูมีรายได้ประมาณ 500 ล้านบาท จากมูลค่าการค้าไม้ประมาณ 1,000 ตันต่อวัน การเก็บภาษีสินค้าประมาณวิทยุ นาฬิกา และภาษีโรงเลื่อยและตีบุก ในปี 2531 นักเศรษฐกิจของธนาคารโลกประเมินว่าเศรษฐกิจนอกระบบ (black market) ของพม่ามีมูลค่าถึง 3,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

ชาวบ้านในเขตปกครองของเคเอ็นยู และชาวบ้านในฝั่งไทยทั้งคนเมืองและคนกะเหรี่ยงในช่วงที่เคเอ็นยูยังมีฐานะทางเศรษฐกิจที่รุ่งเรืองนี้ ส่วนใหญ่จะได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปด้วย โดยมีหลายระดับทั้งที่เป็นระดับที่ลงทุนทำธุรกิจค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคข้ามแดน การลงทุนทำเฟอร์นิเจอร์ไม้ การวิ่งรถโดยสาร การเปิดร้านอาหาร และระดับที่เป็นลูกจ้างเลื่อยไม้ ขนส่งไม้ ทำเฟอร์นิเจอร์ และลูกหาบขนของ ในขณะที่การทำการเกษตรก็ยังสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี โดยชาวบ้านในฝั่งไทยส่วนใหญ่นำวัวไปเลี้ยงในฝั่งพม่าซึ่งมีที่ราบและทุ่งหญ้ากว้างขวางกว่าฝั่งไทย รวมทั้งไปเก็บพืชผลและผักจากฝั่งพม่าเพื่อนำมาบริโภค มีการหาปลาในแม่น้ำเมยกันโดยไม่มีเส้นกันว่าเป็นเขตไทยหรือเขตพม่า

เมื่อรัฐบาลทหารพม่าชุดใหม่ที่ยึดอำนาจการปกครองในปี 2531 ล้มเลิกนโยบาย “สังคมนิยมในวิถีทางพม่า” เปิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น ทำให้มีการนำเข้าสินค้าจากหลายประเทศ มีผลให้ตลาดมืดและการซื้อขายสินค้าจากชายแดนไทยลดน้อยลง ทำให้เคเอ็นยู สูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการเก็บภาษีสินค้าผ่านเขตการปกครองของเคเอ็นยู และจากการให้สัมปทานป่าไม้ เพราะรัฐบาลพม่าให้สัมปทานป่าไม้โดยตรงแก่บริษัทเอกชนทั้งของไทย และบริษัทร่วมไทยและต่างประเทศในช่วงปี 2531-2535 การเปิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ทำให้รัฐบาลทหารมีรายได้มากขึ้น นำมาปรับปรุงกองทัพและเกณฑ์ทหารได้มากยิ่งขึ้น และประการสุดท้ายรัฐบาลทหารพม่า มีการปฏิรูปยุทธศาสตร์การทหาร แทนที่จะเป็นการบุกยึดแล้วล่าถอยไป เป็นการบุกยึดและปักหลักอยู่ อีกทั้งยังใช้นโยบายการอพยพผู้คนจากหมู่บ้านเดิมให้ไปอยู่ในเขตที่ทหารพม่าควบคุมอยู่ เพื่อแยกชาวบ้านออกจากกองกำลังเคเอ็นยู และบุกยึดพื้นที่คืบหน้าไปเรื่อย

¹⁴ ดู Bryant 1996; Rajah 1990; Renard 1990

การแยกตัวของกะเหรี่ยงประมาณ 400 คนตอนเริ่มต้น โดยใช้ชื่อว่า Democratic Karen Buddhist Army (DKBA ต่อไปใช้ ดีเคบีเอ) จากกองกำลังของเคเอ็นยู ในปี 2537 และร่วมกับรัฐบาลพม่าสู้รบบุกยึดฐานที่มั่นมาเนอ์ปลอว์ และค่ายใหญ่ ๆ ได้อย่างรวดเร็วในปี 2538 มีผลทำให้เคเอ็นยูไม่สามารถยึดครองพื้นที่พรมแดนฝั่งพม่าอย่างเบ็ดเสร็จได้เหมือนสองทศวรรษที่ผ่านมา ผลกระทบที่สำคัญอันเกิดจากการสูญเสียพื้นที่ครอบครองทางเศรษฐกิจและการเมืองของเคเอ็นยูสองประการ ประการแรกได้แก่ การเกิดการอพยพหนีภัยของชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงทั้งข้ามฝั่งมาอยู่ในพื้นที่พักพิงที่ทางรัฐไทยจัดไว้ให้ บางส่วนอยู่นอกพื้นที่ในเขตไทย และมีการหนีภัยจากหมู่บ้านเดิมเข้าไปหลบซ่อนภายในป่าหรือบริเวณอื่นซึ่งเรียกว่าผู้พลัดถิ่นภายในซึ่งตัวเลขในเดือนตุลาคม 2554 มีจำนวนคนเกือบสองหมื่นคน(ดูบริเวณที่มีผู้พลัดถิ่นภายในและตัวเลขในภาพ 2.2) และประการที่สอง การเกิดการแตกตัวของกลุ่มอำนาจหลายกลุ่มที่พยายามยึดครองพื้นที่บริเวณพรมแดน เช่น กลุ่มเคเอ็นยู , ดีเคบีเอ, เคพีเอฟ (Karen Peace Force) ทหารพม่า ฯลฯ แต่ละกลุ่มจะเก็บภาษีการค้าที่ผ่านพื้นที่ที่กลุ่มตนควบคุมอยู่ ทำให้ผู้ค้าอาจจะต้องเสียภาษีหลายครั้งถ้าหากต้องผ่านพื้นที่ของหลายกลุ่ม อีกทั้งกลุ่มต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ต่อกันที่ไม่แน่นอน บางครั้งอาจจะร่วมมือกัน บางครั้งอาจรบกัน ยังมีการวางทุ่นระเบิด ทำให้ชาวบ้านฝั่งไทยที่ข้ามไปทำการเกษตรในฝั่งพม่าเหยียบกับระเบิด

หลังปี 2540 เป็นต้นมา เศรษฐกิจการค้าบริเวณพรมแดนไทย -พม่าพัฒนาขึ้นไปอีกลักษณะหนึ่งอันเนื่องจากนโยบายการพัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจโดยเน้นการเปิดพื้นที่พรมแดนที่อยู่ติดกันของประเทศทั้งสี่ได้แก่ จีน พม่า ลาว และไทย มีการลงทุนสร้างสะพานและถนนข้ามพรมแดน เริ่มเปิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างรัฐกับรัฐในภูมิภาคอาเซียนมากขึ้น ในปี 2540 นี้เอง สมาคมอาเซียนเปิดรับพม่าเป็นสมาชิกเพื่อเร่งพัฒนาการค้าและธุรกิจร่วมกัน รัฐบาลนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตรซึ่งเริ่มเป็นรัฐบาลครั้งแรกในปี 2544 เน้นแผนงานพัฒนาระเบียงเชื่อมตะวันออกตะวันตก (East-West Development Corridor Program) ซึ่งเชื่อมโยงประเทศไทย พม่า เวียดนาม และลาว โดยถือเป็นยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจที่จะส่งเสริมการค้าชายแดน การท่องเที่ยวและการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งโครงการที่เป็นส่วนหนึ่งของแผนงานนี้คือการเปลี่ยนอำเภอแม่สอดและเมืองเมียวดีซึ่งอยู่ตรงกันข้ามให้กลายเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ¹⁵ ในวันที่ 19 ตุลาคม 2553 คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติในหลักการแนวทางการจัดตั้ง

¹⁵ รายงานข่าวใน *Irrawaddy* February 2004, page 11

เขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด โดยการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย -พม่า แห่งที่สอง¹⁶ และจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอดระหว่างตำบลแม่ปะ -ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด พื้นที่จำนวน 5,603 ไร่ 56 งานเพื่อส่งเสริมการขยายตัวของภาคธุรกิจและภาคอุตสาหกรรมชายแดนและเพื่อเป็นการรองรับการเชื่อมโยงระเบียบเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก

ความจริงก่อนที่จะมีมติจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด รัฐมีนโยบายที่กำหนดให้แม่สอดเป็นเขตส่งเสริมพิเศษตั้งแต่ปี 2536 โดยคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนกำหนดให้มีการยกเว้นภาษีเครื่องจักรและภาษีรายได้ของบริษัทเป็นเวลา 8 ปีถ้าหากลงทุนไม่ต่ำกว่า 10 ล้านบาท และได้รับมาตรฐานอุตสาหกรรมระดับนานาชาติภายในเวลา 2 ปีนับจากการเริ่มต้น ในปี 2547 เริ่มมีโรงงาน 26 แห่งที่ได้รับสิทธิพิเศษนี้ จำนวนโรงงานมีเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่โรงงานในประเทศพม่าปิดลงอันเนื่องมาจากการบอยคอตจากประเทศตะวันตก ทำให้มีแรงงานพม่าซึ่งมีถิ่นฐานที่อยู่ห่างไกลจากเขตชายแดน เช่น ย่างกุ้ง พะโค ฯลฯ ย้ายเข้ามาทำงานในโรงงานในเขตอำเภอแม่สอด ในปี 2553 มีโรงงานประมาณ 300 โรง เป็นโรงงานขนาดใหญ่มากที่มีคนงานประมาณ 5,000 คนเพียงไม่กี่โรง ขนาดเล็กลงมีแรงงาน 500-1,000 คน ประมาณ 12-13 โรงงาน ที่เหลือส่วนใหญ่เป็นโรงงานขนาดเล็ก มีคนงาน 50-100 คน รวมคนงานจำนวนประมาณ 40,000 คน โดยนายทุนจะมีทั้งคนจีนจากฮ่องกง ไต้หวัน ร่วมทุนกับคนไทย ส่วนโรงงานเล็กส่วนใหญ่เป็นของคนไทย¹⁷

นอกจากโรงงานแล้ว เศรษฐกิจบริเวณพรมแดนไทย -พม่า ยังเติบโตจากการขยายพื้นที่การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งมีข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นหลัก ซึ่งเป็นผลจากความต้องการของตลาดที่มีมากขึ้น อีกทั้งยังมีพื้นที่จำนวนมากบริเวณพรมแดนที่ยังไม่ได้เปิดทำการเกษตร อีกทั้งมีแรงงานจากพม่าจำนวนมากเข้ามา ทั้งที่เป็นผู้ลี้ภัยมาก่อน และที่ข้ามมาเพื่อมาทำงานโดยเฉพาะ นอกจากนี้แล้ว การที่ชายแดนมีความสงบมากขึ้นและด้วยการส่งเสริมการท่องเที่ยว การเติบโตทางเศรษฐกิจก็มีส่วนของรายได้ที่มาจากนักท่องเที่ยว ทั้งมาเที่ยวตลาดริมเมย เลย์ไปเที่ยวน้ำตกที่อำเภออุ้มผาง หรือถ้าที่อำเภอท่าสองยาง สุดท้ายเศรษฐกิจที่เติบโตก็เนื่องด้วยการเข้ามาขององค์กรพัฒนาระหว่างประเทศและในประเทศหลายสิบองค์กร ที่นำทุนมาใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีวิตของผู้ลี้ภัยจำนวนกว่าหนึ่งแสนคน และเพื่อการดำเนินโครงการพัฒนา

¹⁶ จุดก่อสร้างสะพานอยู่บริเวณบ้านวังตะเคียนฝั่งไทย และบ้านเยปู ฝั่งพม่า ระยะทาง ประมาณ 22 กิโลเมตร อยู่ในฝั่งไทย 16 กิโลเมตร และอยู่ในฝั่งพม่า 6 กิโลเมตร ความยาวสะพานที่ข้ามแม่น้ำเมย ประมาณ 400 เมตร ประมาณการค่าใช้จ่ายในการสร้างสะพานและถนน ประมาณ 600 ล้านบาท (www.cabinet.soc.go.th)

¹⁷ ขวัญชีวัน บัวแดง 2554

ทั้งกับผู้ลี้ภัยและแรงงาน เช่น การตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่เปิดให้ลูกหลานแรงงานเข้ามาเรียนและอยู่ประจำ ตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงมัธยมปลายรวมจำนวนกว่า 60 ศูนย์ และนักเรียนกว่าหนึ่งหมื่นคน โดยทุนดำเนินการส่วนใหญ่ได้มาจากองค์กรสนับสนุนระหว่างประเทศ

2.3 อำเภอแม่สอดและองค์ประกอบทางชาติพันธุ์และศาสนา

ผู้คนในอำเภอแม่สอดมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนาแต่ดั้งเดิม เนื่องจากเป็นเมืองการค้าและเป็นเมืองชายแดน เราจะพบการค้าอยู่ของคนที่เชื้อสายไทใหญ่ กะเหรี่ยง คนเมือง และภายหลังก็มีคนไทยเชื้อสายจีน และคนจากจังหวัดอื่นรวมทั้งจากภาคใต้ เข้ามาทำการค้าและตั้งรกรากอยู่ในอดีต การข้ามฝั่งแม่น้ำเมยไปมาเพื่อกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของคนทั้งสองฝั่งมีอยู่เป็นประจำ ผู้คนโดยเฉพาะพ่อค้าจากฝั่งไทย พัฒนาความสามารถในการสื่อสารที่ทำให้สามารถสื่อสารได้กับคนต่างชาติพันธุ์ ดังจะเห็นได้ว่าพ่อค้ามุสลิมในอำเภอแม่สอดจำนวนไม่น้อยสามารถพูดได้ทั้งคำเมือง ไทยกลาง อาหรับ พม่า และกะเหรี่ยง อย่างไรก็ตามในระยะเวลาหลังที่รัฐไทยเข้มงวดเรื่องการข้ามแดนมากขึ้น ควบคุมการเคลื่อนไหวและกิจกรรมของคนที่ไม่ใช่สัญชาติไทยแม้แต่คนเมืองที่ไม่มีสัญชาติไทยที่อยู่ฝั่งประเทศพม่า และเป็นญาติพี่น้องกับคนที่อยู่ฝั่งประเทศไทย เริ่มรู้สึกถึงการจำกัดการเคลื่อนไหวข้ามแดนที่เคยทำได้ อย่างเสรีในอดีต และการที่ถูกปฏิบัติต่ออย่างไม่เท่าเทียมกับคนไทยเมื่อข้ามมาฝั่งไทย โดยกลายเป็นคนประเภทใหม่ “คนไทยพลัดถิ่น” สำหรับแรงงานจากฝั่งประเทศพม่าที่หลั่งไหลเข้ามาเป็นหลายแสนคน ทำงานอยู่ในโรงงาน ร้านค้า และตามบ้านที่ตัวอำเภอแม่สอด และอำเภออื่น ๆ ตามแนวชายแดน ก็มีความสัมพันธ์ที่ไม่ลงรอยนักกับคนท้องถิ่น ถูกมองว่าเข้ามาแย่งชิงทรัพยากร หรือทำให้เกิดความรู้สึกที่ไม่เท่าเทียมเมื่อพบว่าองค์กรต่างประเทศให้ความช่วยเหลือผู้อพยพมากกว่าคนท้องถิ่น ทั้ง ๆ ที่แรงงานเผชิญปัญหามากมายทั้งทางเศรษฐกิจที่ถูกกดค่าแรง ได้เพียงวันละ 80 บาท ทั้ง ๆ ค่าแรงขั้นต่ำเป็น 162 บาทต่อวันในปี 2554 (International Rescue Committee (2012:20) เข้าไม่ถึงการบริการสุขภาพเนื่องจากเป็นแรงงานที่ไม่ได้จดทะเบียน และการเสี่ยงต่อการถูกจับ

ในส่วนของศาสนา พบว่าในอำเภอแม่สอดมีการนับถือศาสนาที่หลากหลายทั้งศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม โดยในแต่ละศาสนาก็มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของกลุ่มคนที่เป็นสมาชิกของศาสนานั้น เช่น กรณีชุมชนมุสลิมในเขตอำเภอแม่สอด ประกอบไปด้วยมุสลิมพม่า มุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศ มุสลิมเชื้อสายปาตานี มุสลิมโรฮิงยา และมุสลิมกะเหรี่ยง มุสลิมคนเมืองหมายถึงมุสลิมที่อพยพมาตั้งรกรากในพื้นที่ชายแดนมาเป็นเวลานาน บางส่วนเกิดจากการแต่งงานระหว่าง มุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศและเชื้อ

สายปาทานกับคนเมืองที่ย้ายมาจากจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ มีความผสมกลมกลืนวัฒนธรรมไทย และมี สัญชาติไทย ในขณะที่มุสลิมพม่าหมายถึงมุสลิมที่เพิ่งอพยพมาจากพม่าทั้งที่ถูกและผิดกฎหมาย พวกเขา ยังถือสัญชาติพม่าได้หรือในบางกรณีอาจจะไม่ได้ถือสัญชาติใด เช่น มุสลิมโรฮิงยา และมุสลิมกะเหรี่ยง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การแบ่งมุสลิมไทย (คนเมือง) และมุสลิมพม่ายึดถือเรื่องสัญชาติมากกว่า เพราะ พบว่ามุสลิมเชื้อสายปาทานบางกลุ่มที่เพิ่งอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนถูกจัดจำแนกอยู่ในฐานะมุสลิมพม่า มากกว่าเข้าร่วมกลุ่มกับมุสลิมไทยปาทาน

มุสลิมไทยและมุสลิมพม่าในอำเภอแม่สอดอาศัยอยู่ในเส้นถนนศรีพานิช และอาศัยอยู่หนาแน่นใน เขตชุมชนบ้านที่เรียกว่า “ชุมชนอิสลาม” เนื่องจากอยู่ใกล้กับเขตโรงเรียนอิสลามบำรุง โดยส่วนมากมุสลิม ที่อยู่ในเขตบ้านนี้เป็นมุสลิมไทยเชื้อสายปาทานและบังคลาเทศ มุสลิมพม่าอยู่ในเขตย่านแออัดที่อยู่ ด้านหลังของชุมชนอิสลาม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อ “ย่านบังคลาเทศ” หรือ สลัมพม่า (ตามคำเรียกของคนใน พื้นที่) พื้นที่เหล่านี้จึงเป็นสถานที่สำหรับเปิดรับมุสลิมที่อพยพเข้ามาทำมาหากินในแม่สอดจำนวนมาก

เมื่อมุสลิมในเมืองแม่สอดเพิ่มจำนวนมากขึ้นสอดคล้องกับการขยายขนาดพื้นที่ของมุสลิมที่ต้องการ อยู่รวมกัน โดยยึดเอามัสยิดเป็นศูนย์กลาง จึงทำให้มุสลิมไทยและมุสลิมพม่าแบ่งแยกเขตพื้นที่อย่าง ชัดเจนเป็น “ชุมชนมุสลิมเดิม” พื้นที่ดังกล่าวส่วนมากเป็นมุสลิมไทยที่เข้ามาอาศัยมาตั้งแต่แรก พวกเขาจึง อยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางของเขตการค้า เช่น ย่านถนนศรีพานิช และถนนอิสลามบำรุง ในขณะที่มุสลิมพม่า จำนวนมากที่เข้ามาอยู่ใหม่อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มบ้านต่างๆ ในเขตมุสลิมรอบนอก ซึ่งถือเป็นชุมชน มุสลิมที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อรองรับแรงงานมุสลิมพม่าจำนวนมาก (จักรพันธ์, 2543: 70)

นอกจากย่านชุมชนอิสลามและย่านถนนศรีพานิชซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของมุสลิมไทยในเขต เทศบาลนครแม่สอด รวมถึงย่านบังคลาเทศ ชุมชนแออัดของมุสลิมพม่า และย่านถนนอิสลามบำรุง (โรงเรียนอิสลาม) พื้นที่ดังกล่าวตั้งอยู่ในพื้นที่ด้านใน โดยมีมัสยิดนูรุลอิสลาม (สุเหร่าใหญ่) เป็นศูนย์กลาง ของชุมชนแล้ว ปรากฏว่าในเขตชุมชนมุสลิมรอบนอกเขตการค้ายังมีหมู่บ้านที่เป็นศูนย์กลางของมุสลิม พม่าจำนวน 4 พื้นที่ ได้แก่ ชุมชนมัสยิดอันศอร ชุมชนมัสยิดมะดินะห์ ชุมชนมัสยิดมุฮำญดีดิน ชุมชนมัสยิด คูเวต พื้นที่ชุมชนมุสลิมรอบนอกยังคงยึดเอามัสยิดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน โดยสังเกตจากการเรียกชื่อ ชุมชนตามชื่อมัสยิด

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันชุมชนมุสลิมในเขตรอบนอกไม่ได้จำกัดเฉพาะมุสลิมพม่าที่เข้ามาเป็น แรงงานเพียงอย่างเดียว ปรากฏว่ามุสลิมคนไทยพื้นเมืองย้ายเข้ามาอยู่ร่วมในแต่ละชุมชนรอบนอก เช่นเดียวกัน เนื่องจากหลายครอบครัวขายบ้านหลังเดิมของตนเองในเขตการค้าแล้วย้ายออกมาอยู่รอบ

นอก ขณะเดียวกันมุสลิมพม่าที่เข้ามาอยู่เป็นเวลานานเริ่มมีฐานะเศรษฐกิจที่ดีขึ้นจนสามารถเข้ามามีบทบาททางการค้าที่สำคัญ จนภายหลังมุสลิมพม่ากลับย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนด้านในมากขึ้น ดังนั้น การแบ่งมุสลิมออกเป็นชุมชนบนฐานของความเลื่อมล้ำทางชาติพันธุ์และเศรษฐกิจไม่ได้อีกต่อไป แต่สิ่งที่ยังมีอิทธิพลต่อการแบ่งมุสลิมเป็นกลุ่มต่างๆ คือ ความรู้สึกที่มีต่อกัน เช่น มุสลิมคนเมืองและมุสลิมพม่าผ่านระบบคิดเรื่องสัญชาติ เพราะนำมาสู่ภาพยึดติดต่างๆ ในด้านลบที่ถูกผลิตซ้ำแก่มุสลิมพม่าอยู่ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น เส้นแบ่งของชุมชนมุสลิมในแม่สอดจึงไม่ได้อยู่บนฐานของพื้นที่ทางกายภาพอย่างสำคัญนัก แต่ว่าเส้นแบ่งสำคัญคือ ความรู้สึก ปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ที่มีต่อกันมากกว่า

ในส่วนของศาสนาพุทธ จะพบว่าวัดที่ก่อตั้งโดยคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ย้ายมาอยู่ในตัวอำเภอแม่สอดมาแต่ดั้งเดิม เช่น วัดที่ก่อตั้งโดยกลุ่มไทใหญ่ เช่น วัดแม่สอดหน้าด่าน วัดไทยวัฒนาราม วัดที่มีพระกะเหรี่ยงจากประเทศพม่ามาก่อตั้งเช่น วัดป่าเก่า วัดป่าใหม่ วัดเหล่านี้มักจะถูกเรียกว่าวัดพม่า เพราะมีวัตรปฏิบัติแบบทางฝั่งพม่า และเป็นสถานที่ที่แรงงานหรือผู้อพยพจากฝั่งประเทศพม่าเข้าไปทำพิธีทางศาสนาและพิธีอื่น ๆ ในขณะเดียวกันก็มีวัดที่เป็นของคณะสงฆ์ไทย แต่ก็เปิดโอกาสให้ผู้ย้ายถิ่นร่วมกันสร้างถาวรวัตถุเช่นเจดีย์ในวัด รวมทั้งจัดกิจกรรมร่วมกันทั้งระหว่างคนท้องถิ่นและคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ เช่น วัดชุมพล จะจัดงานใหญ่ประจำปีคืองานลอยกระทง และงานสงกรานต์โดยมีทางเทศบาลที่สนับสนุนงบประมาณเปิดโอกาสให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทได้มาร่วมแสดงออกทางวัฒนธรรม วัดแม่สอดหน้าด่าน จะมีพระจากพม่ามาสอนกรรมฐานทุกปีปีละประมาณ 9 วัน หรือวัดไทยวัฒนารามที่จัดงานชุมนุมชาติพันธุ์ตอนต้นปี

สำหรับศาสนาคริสต์ การขยายตัวเกิดขึ้นในช่วงที่มีผู้หนีภัยและแรงงานอพยพที่นับถือคริสต์อยู่แล้ว ย้ายเข้ามามากขึ้น อีกทั้งมีการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์มากยิ่งขึ้นในกลุ่มผู้หนีภัยและแรงงานอพยพ เนื่องจากการที่ผู้ปฏิบัติงานในศาสนาคริสต์เข้ามาทำงานอย่างเต็มที่มากยิ่งขึ้น รวมทั้งการเข้ามาสนับสนุนโครงการต่าง ๆ เช่น ศูนย์การเรียนรู้ คลินิก การพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ ฯลฯ

2.4 พื้นที่พักพิงชั่วคราวและองค์ประกอบทางศาสนา

การอพยพหนีภัยสงครามของคนกะเหรี่ยงจากฝั่งพม่า มาตั้งที่อยู่อาศัยชั่วคราวในเขตไทยเริ่มมีขึ้นตั้งแต่ปี 2518 โดยมีคนกะเหรี่ยง 8,000 คนข้ามแม่น้ำสาละวินมา แต่อยู่ไม่นานก็กลับไป¹⁸ ต่อมาเมื่อมีผู้หนีภัยหลังไหลมามากขึ้น ทางภารกิจจัดตั้งศูนย์อพยพหรือเรียกอย่างเป็นทางการว่า “พื้นที่พักพิงชั่วคราว ผู้หนีภัยจากการสู้รบ” ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 เป็นต้นไป โดยเริ่มจากการเกิดพื้นที่พักพิงฯ ห้วยกะโหลก อำเภอแม่สอด เป็นพื้นที่พักพิงฯ ของชาวกะเหรี่ยงแห่งแรกในประเทศไทย เมื่อมีการสู้รบอย่างต่อเนื่อง และเมื่อฐานที่มั่นมอเนอรปเลอร์ และค่ายคอมมูร่าซึ่งถือว่ามีกองกำลังที่เข้มแข็งที่สุดแตกลงในปี 2538 ทำให้พื้นที่พักพิงฯ และจำนวนผู้หนีภัยได้เพิ่มขึ้นอีกจำนวนมาก ต่อมา สภาพความมั่นคงแห่งชาติมีมติให้มีการลดจำนวนพื้นที่พักพิงฯ ลงให้เหลือน้อยที่สุด และให้ย้ายศูนย์ให้เข้ามาห่างจากชายแดน 10 กิโลเมตร เพื่อจะได้ควบคุมและรักษาความปลอดภัยได้ง่าย ด้วยเหตุนี้ เมื่อปลายปี พ.ศ. 2538 พื้นที่พักพิงฯ ของกะเหรี่ยงทั้งหมดจึงมี 18 ศูนย์ ลดจากเดิม 23 ศูนย์ กระทั่งตามในปี 2541 พื้นที่พักพิงฯ ที่อำเภอแม่สอดยังถูกเผาอีกถึงสามครั้งโดยกองกำลังดีเคบีเอและพม่า จึงมีการยุบ พื้นที่พักพิงฯ รวมกันอีก ในปี พ.ศ. 2544 มีพื้นที่พักพิงฯ ที่กะเหรี่ยงเป็นประชากรหลักเพียง 7 ศูนย์อยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตาก กาญจนบุรี และราชบุรี รวมจำนวนประชากรในศูนย์ใน เดือนพฤศจิกายน 2544 เป็น 104,355 คน จากจำนวนทั้งหมด 10 ศูนย์ ซึ่งรวมกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น ไทใหญ่ และมอญ รวมจำนวนทั้งหมด 137,899 คน¹⁹

ตารางที่ 2.1 พื้นที่พักพิงชั่วคราวผู้หนีภัยจากการสู้รบบริเวณริมแม่น้ำเมยในปี 2538

อำเภอ	ชื่อพื้นที่พักพิงฯ	ที่ตั้ง	ปีที่จัดตั้ง	จำนวนคน
ท่าสองยาง	โซโกล	บ้านห้วยแม่สอง	2529	9,175
	ห้วยมะโหนด	บ้านแม่ตะวอ	2529	6,152
	แม่หละ	บ้านแม่ออกผารู	2538	6,037
	กามอลโคะ	บ้านแม่อุสุ ก.ม.ที่ 77	2529	3,792
	เคลอโคะ	บ้านแม่อุสุ ก.ม.ที่ 90	2529	3,550
	แม่สลิด	ก.ม.ที่ 119	2529	3,552

¹⁸ ดู Lang (2002: 83) ระบุว่าคนที่ข้ามมาครั้งนั้นได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรศาสนาคริสต์ โดยการจัดการของเคเอ็นยู

¹⁹ ข้อมูลจาก <http://theborderconsortium.org/camps/populations.htm> แสดงจำนวนประชากรในพื้นที่พักพิงฯ ทั้งหมดทุกเดือน ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2541 ถึง ก.พ. 2556

อำเภอ	ชื่อพื้นที่พักพิงฯ	ที่ตั้ง	ปีที่จัดตั้ง	จำนวนคน
	เกลอเทลู	ต. ท่าสองยาง	2529	1,050
	แม่ป่อท่า	บ้านแม่เวย	2529	885
แม่ระมาด	ห้วยบง	ก.ม.ที่ 19	2529	2,837
แม่สอด	ห้วยกะโหลก	บ้านวังข่า ก.ม.ที่ 4	2527	4,252
พบพระ	มอเกอร์	ก.ม.ที่ 15	2533	4,137
รวม				45,419

ที่มา: สมโชค สวัสดิรักษ์ อ้างใน อรรถวุฒิ (2544: 38)

เมื่อทาง UNHCR จัดทะเบียนผู้ลี้ภัยในพื้นที่พักพิงทั้งหมดสิบแห่งในปี 2548 พบว่ามีจำนวน 151,133 คน จำนวนเริ่มลดลงเมื่อผู้ลี้ภัยส่วนหนึ่งได้รับการคัดเลือกให้ไปตั้งถิ่นฐานในประเทศที่สาม²⁰ จนตัวเลขล่าสุดในเดือนกุมภาพันธ์ 2556 ผู้ลี้ภัยที่ได้รับการจดทะเบียนจาก UNHCR เหลือจำนวน 82,386 คน ดังแสดงในตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 จำนวนผู้ลี้ภัยในพื้นที่พักพิงปี 2549-2556

ชื่อพื้นที่พักพิงฯ	จำนวนผู้ลี้ภัย			
	ก.ค. 2549	ก.ย. 2551	ต.ค. 2553	ก.พ. 2556
เชียงใหม่				
เวียงแหง (ไทใหญ่)	604	650	653	584
แม่ฮ่องสอน				
บ้านควาย/ในสอย	19,169	19,443	12,687	10,160
บ้านแม่สุริน	3,523	3,446	2,284	1,814
แม่ละอูน	15,928	13,614	12,654	9,391
แม่ละมาหลวง	15,133	11,468	12,286	9,172
ตาก				
แม่หละ	48,659	34,047	30,606	26,186
อู๋มเปี้ยมใหม่	19,583	14,959	12,215	10,267

²⁰ เริ่มดำเนินการคัดเลือกคนไปประเทศที่สามปี 2548 โดยส่งไป 10 ประเทศที่แสดงความจำนงรับเขาผู้ลี้ภัยไป แต่ร้อยละ 85 ไปประเทศสหรัฐอเมริกา

ชื่อพื้นที่พักพิงฯ	จำนวนผู้ลี้ภัย			
	ก.ค. 2549	ก.ย. 2551	ต.ค. 2553	ก.พ. 2556
นุโพ	13,404	11,843	9,674	8,432
กาญจนบุรี				
บ้านดอนยาง	4,455	3,650	2,947	2,595
ราชบุรี				
ถ้ำหิน	10,675	5,110	4,310	4,369
รวม	151,133	117,580	99,663	82,386

ที่มา: <http://theborderconsortium.org> เปิดเมื่อวันที่ 19 เมษายน 2556

อย่างไรก็ดี ตามที่แสดงในตารางที่ 2.3 แม้จำนวนผู้ลี้ภัยที่จดทะเบียนกับ UNHCR มีจำนวนลดลง แต่ตัวเลขของผู้ลี้ภัยที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พักพิงต่าง ๆ กลับมีมากขึ้น เพราะ มีผู้ทยอยเข้ามาเพิ่มขึ้น ผู้ลี้ภัยที่อาศัยในค่ายหรือที่ทาง The Border Consortium (TBC) เรียกว่า Verified Caseload²¹ มีจำนวนขึ้นลงตามสถานการณ์การสู้รบที่ยังไม่ยุติลงอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้ผู้ที่อพยพเข้ามาเพิ่มนี้ได้รับความช่วยเหลือด้านและปัจจัยการดำรงชีวิตอื่น ๆ เช่นเดียวกับผู้ที่จดทะเบียนกับ UNHCR

ตารางที่ 2.3 เปรียบเทียบจำนวนผู้ลี้ภัยที่จดทะเบียนกับ UNHCR กับจำนวนที่อาศัยในพื้นที่พักพิงฯ

เดือน ปี	จำนวนจดทะเบียนกับ UNHCR	จำนวนที่อาศัยในพื้นที่พักพิงฯ
กันยายน 2552	109,041	132,448
มิถุนายน 2553	102,418	147,978
ตุลาคม 2553	99,663	147,542
มกราคม 2554	97,967	142,174

²¹ TBC อธิบายว่าจำนวนนี้เป็นผู้ที่มิได้สิทธิ์ได้รับการแบ่งปันส่วนอาหารและวัสดุของใช้ต่าง ๆ รวมถึงนักเรียนและผู้ที่ไม่มียบัตรที่ UNHCR เคยออกให้

เดือน ปี	จำนวนจดทะเบียนกับ UNHCR	จำนวนที่อาศัยในพื้นที่พักพิงฯ
มีนาคม 2554	93,320	143,097
ตุลาคม 2554	88,595	149,334

ที่มา: <http://theborderconsortium.org> เปิดเมื่อวันที่ 19 เมษายน 2556

นอกจากนี้ ทาง TBBC ยังมีการบันทึกตัวเลขของผู้ที่มารับการสนับสนุนอาหารและปัจจัยดำรงชีพอื่น ๆ ในแต่ละเดือน ซึ่งก็พบว่าจำนวนผู้มารับอาหารมีน้อยกว่า"จำนวนที่ อาศัยในพื้นที่พักพิงฯ " ซึ่งหมายความว่ามีความเป็นไปได้ว่าบางส่วนไม่ได้อยู่ในพื้นที่พักพิงฯ แต่ไปทำงานหรืออยู่นอกพื้นที่พักพิงฯ ในขณะที่มีการแจกจ่ายอาหารและวัสดุต่าง ๆ ยกตัวอย่างตัวเลขล่าสุดของเดือนกุมภาพันธ์ 2556 ดังปรากฏในภาพ 2.2 ที่จำนวนผู้ที่อาศัยในค่ายมีทั้งหมด 129,242 คน แต่มีผู้มารับการแจกจ่ายอาหารและวัสดุต่าง ๆ 126,817 คน

ในเรื่องของสัดส่วนของชาติพันธุ์ของประชากรในพื้นที่พักพิงฯ ในภาพ 2.2 ระบุว่าร้อยละ 78.9 เป็นเชื้อสายกะเหรี่ยงรองลงมาร้อยละ 9.9 เป็นกะเหรี่ยงร้อยละ 3.6 เป็นพม่า ร้อยละ .8 เป็นเชื้อสายมอญ ที่เหลือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้แก่ ไทใหญ่ ยะไข่ จีน คะฉิ่น และอื่น ๆ

Refugee and IDP Camp Populations: February 2013

	TBC			Feeding ² Figure	MOI/ UNHCR Population ³
	Verified Caseload ¹				
Province/Camp	Female	Male	Total	Total	Total
Chiangmai					
Wiang Heng (Ethnic Shan)	297	287	584	584	
Mae Hong Son					
Ban Mai Nai Soi ⁴	6,277	6,709	12,986	12,766	10,160
Ban Mae Surin	1,716	1,742	3,458	3,376	1,814
Mae La Oon	6,534	6,587	13,121	12,784	9,391
Mae Ra Ma Luang	7,503	7,333	14,836	14,584	9,172
Subtotal:	22,030	22,371	44,401	43,510	30,537
Tak					
Mae La	22,890	22,542	45,432	44,679	26,186
Umpiem Mai	7,415	7,438	14,853	14,536	10,267
Nu Po	7,076	6,818	13,894	13,730	8,432
Subtotal:	37,381	36,798	74,179	72,945	44,885
Kanchanaburi					
Ban Don Yang	1,814	1,668	3,482	3,410	2,595
Ratchaburi					
Tham Hin	3,430	3,166	6,596	6,368	4,369
Total:	64,952	64,290	129,242	126,817	82,386

IDP camps ⁵	Female	Male	Total	Ethnicity ⁶
Loi Kaw Wan	1,582	1,510	3,092	78.9% Karen
Loi Sam Sip	191	251	442	9.9% Karenni
Loi Lam	136	136	272	3.6% Burman
Loi Tai Lang	1,174	1,412	2,586	0.8% Mon
Ee Tu Hta	1,956	1,984	3,940	0.5% Shan
Halockhani	1,673	1,643	3,316	0.3% Rakhine
Total:	6,712	6,936	13,648	0.3% Chin
				0.2% Kachin
				5.4% Other

Notes:

1. The Verified caseload includes all persons verified as living in the camps and eligible for rations, registered or not (including students). It excludes all previously verified residents now permanently out of camp.
2. Rations are provided only to those personally attending distributions. The Feeding Figure is the actual number of beneficiaries recorded as having collected food rations at distribution the previous month. For example, the December Feeding Figure is the number of beneficiaries confirmed as collecting food rations during the November distribution.
3. MOI/UNHCR figures are registered refugees. Most new arrivals since 2005 are not registered. UNHCR records an additional 248 people who have been submitted to the Provincial Admission Boards (PABs).
4. Includes Kayan.
5. Population figures for IDP camps are derived from camp committees on a monthly or quarterly basis depending on accessibility.
6. From TBC Population Database of verified caseload; IDP camps excluded.

ภาพ 2.2 แผนที่บริเวณพรมแดนไทย-พม่าแสดงพื้นที่พักพิงและตัวเลขผู้ลี้ภัยเดือนกุมภาพันธ์ 2556

ที่มา: <http://theborderconsortium.org>

พื้นที่พักพิง แม่หละเป็นพื้นที่พักพิงที่ใหญ่ที่สุด²² ดังตัวเลขในตารางที่ 2.2 ที่แสดงจำนวนของผู้ลี้ภัยที่จดทะเบียนกับ UNHCR ในเดือนกรกฎาคม ปี 2549 จำนวน 48,659 คน แม้ว่าตัวเลขล่าสุดเดือนกุมภาพันธ์ ปี 2556 จะลดเหลือ 26,186 คนเนื่องจากการย้ายไปตั้งถิ่นฐานในประเทศที่สาม แต่จำนวนผู้ที่อาศัยในพื้นที่พักพิงฯ ทั้งหมด กลับมีจำนวนไม่ต่างมากนักจาก ตัวเลขของเดือนกรกฎาคมปี 2549 ที่มีจำนวน 45,432 คน โดยผู้ที่มารับอาหารจริงมี 44,679 คน(ดูตัวเลขในตารางของภาพ 2.2) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีคนที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่พักพิงฯ ในเวลาที่มีการแจกจ่ายอาหารประมาณหนึ่งพันคน

แม้พื้นที่พักพิงฯจะมีรั้วรอบขอบชิดและมีเจ้าหน้าที่จากกระทรวงมหาดไทยดูแลอยู่ แต่บริเวณพื้นที่พักพิงฯกว้างมาก(พื้นที่ 1,150 ไร่) ผู้ลี้ภัยบางส่วนจึงออกไปเป็นแรงงานทั้งในจังหวัดที่ห่างไกลรวมทั้งกรุงเทพฯ และในตัวอำเภอแม่สอดและอำเภอใกล้เคียงซึ่งต้องการแรงงานในภาคการเกษตร ร้านค้า งานบ้านและสถานบริการทั่วไป เยาวชนหรือคนวัยกลางคนผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงและมีประสบการณ์การทำงานองค์กรทั้งสมัยที่อยู่ในเขตพม่า บางส่วนออกไปทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมีอยู่จำนวนมากในอำเภอแม่สอด รวมทั้งทำงานเป็นครูและลูกจ้างในศูนย์การเรียนรู้กว่า 60 ศูนย์ที่สอนนักเรียนทั้งที่มีผู้ปกครองอยู่ในอำเภอแม่สอด และผู้ปกครองอยู่ในเขตพม่า

ในพื้นที่พักพิงฯเองก็มีสถานที่ให้บริการด้านต่าง ๆ แก่ผู้ลี้ภัยจำนวนไม่น้อย ด้วยการสนับสนุนขององค์กรระหว่างประเทศและรัฐไทย ยกตัวอย่างเช่น โรงพยาบาล 2 แห่ง หน่วยวิจัยป้องกันมาเลเรีย 1 แห่ง สมาคมวางแผนครอบครัว 3 แห่ง โรงเรียน 68 แห่ง ที่สอนนักเรียนทั้งหมด 14,648 คน ครู 778 คน แยกเป็นโรงเรียนอนุบาลที่องค์กร TOPS รับผิดชอบ 24 แห่ง โรงเรียนระดับประถมศึกษา 17 แห่ง ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 3 แห่ง ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 8 แห่งโดยทั้งสามระดับหลังมีองค์กร ZOA รับผิดชอบ นอกจากนี้ยังมีชั้นพิเศษ สำหรับผู้ที่จบมัธยมศึกษาตอนปลาย ฝึกอาชีพหรือเรียนภาษาอังกฤษจำนวน 8 แห่ง โรงเรียนสอนภาษาไทยซึ่งรับผิดชอบโดยสำนักงานการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย อำเภอท่าสองยาง 7 แห่ง

²² จำนวนคนในพื้นที่พักพิงฯนี้มากที่สุดเนื่องจากรวมผู้ลี้ภัยที่เคยอพยพข้ามฝั่งเมยมาอยู่ทุกแห่ง ได้แก่ บ้านแม่หละ ต. แม่หละ บ้านกามอเรโคะ ต. แม่ตัน บ้านเคลอโค๊ะ ต.แม่อุสุ บ้านแม่ตะวอ ต.ท่าสองยาง บ้านโซโกร ต.แม่สอง และบ้านแม่สลิด ต.แม่สอง

สำหรับสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา มีวัดในพุทธศาสนา 5 แห่ง สัดส่วนพุทธศาสนิกชนร้อยละ 35 สำหรับคริสต์ศาสนามีสัดส่วนผู้นับถือร้อยละ 50 ที่เหลือประมาณร้อยละ 15 นับถือศาสนาอิสลาม โดยมีสุเหร่า 7 แห่ง²³

สำหรับกลุ่มมุสลิม การเข้ามาอยู่ในพื้นที่พักพิงนั้น บางส่วนมีส่วนคล้ายกับกลุ่มกะเหรี่ยงพุทธ และคริสต์ที่ได้รับผลกระทบจากการสู้รบระหว่างกองกำลังเคเอ็นยูกับกองทหารพม่า²⁴ แต่ปัญหาใหญ่ที่แตกต่างออกไปคือการถูกกีดกันและปราบปรามจากการที่เป็นคนมุสลิม โดยเมื่อเกิดการจลาจลต่อต้านชนมุสลิมในเมืองมันตะเล และภาคอื่นๆ ของประเทศพม่า ในปี 2540 ชนมุสลิมประมาณ 10,000 คน จากประเทศพม่าเข้ามาหลบภัยในประเทศไทย โดยมีรายงานจากองค์การ Human Rights Watch ในปี 2541 ว่า “ผู้ลี้ภัยชาวมุสลิมรายงานว่าทหารได้ทำลายมัสยิด และโรงเรียนของเขา และสั่งให้เขาเปลี่ยนไปถือศาสนาพุทธ หรือมิฉะนั้นก็ต้องออกนอกประเทศ”

เมื่อย้ายเข้ามาอยู่บริเวณบ้านแม่สลิค อำเภอท่าสองยาง กองกำลังพม่ายังข้ามแดนเข้ามาโจมตีคนมุสลิมกลุ่มนี้ ทำให้ผู้ลี้ภัยมุสลิมประมาณ 2,000 คน เข้ามาขอลี้ภัยที่พื้นที่พักพิงแม่หละในปี 2541 กลางปี 2544 มีผู้อพยพมุสลิมทะลักเข้ามาเกือบ 200 คนต่อวัน มาจากเมืองใหญ่ในใจกลางประเทศพม่า รวมถึงเมืองย่างกุ้ง และมันตะเล มากกว่ามาจากหมู่บ้านในรัฐกะเหรี่ยงเหมือนชนมุสลิมที่อยู่ในพื้นที่พักพิงมาก่อน หลายคนหลบหนีจากการจลาจลต่อต้านชนมุสลิมที่เพิ่งจะปะทุขึ้นในเมืองตองอู หลังการโจมตี เวิลด์เทรดเซนเตอร์ เมื่อเดือนกันยายน 2544 ชนมุสลิมถูกทำร้ายมากขึ้น โดยมีกองกำลังของรัฐ หรือพุทธศาสนิกชนชาตินิยมปลุกปั่นให้คนท้องถิ่นเกิดความเจ็บแค้น ทำให้ในเดือนเมษายน 2546 มีชนมุสลิมจากหมู่บ้าน Kamaw Kashu ในเมืองแลงบวย (Hlaing Bwe) หลบหนีเข้าประเทศไทยเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ดี ภายหลังมีคนมุสลิมบางส่วนเช่นมาจากบริเวณรอบเมืองเมียวดี ที่ตั้งใจเข้ามาอยู่ในศูนย์อพยพเพื่อทำการค้า เกิดความขัดแย้งนำไปสู่การเผาฆ่ามัสยิดในศูนย์อพยพเมื่อปี 2547 แกนนำผู้ลี้ภัยเชื้อสายกะเหรี่ยงร้องเรียนกับผู้แทน UNHCR เกี่ยวกับ “ปัญหาเกี่ยวกับกิจกรรมการค้าที่ไม่พึงประสงค์ในศูนย์อพยพ”

²³ เอกสารประกอบการบรรยายสรุป พื้นที่พักพิงชั่วคราวบ้านแม่หละ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

²⁴ สหภาพมวลชนมุสลิมแห่งพม่า (All Burma Muslim Union - ABMU) ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2526 มีกองกำลังเป็นของตนเอง และต่อสู้ร่วมกับกองทัพปลดปล่อยกะเหรี่ยงแห่งชาติ (KNLA) หลังจากเกิดการจลาจลต่อต้านชนมุสลิมในเมืองเมาะตะมะและเมาะละหม่ง และเมืองอื่นๆ ทางตอนใต้ของประเทศพม่า ได้มีการก่อตั้งองค์การปลดปล่อยมุสลิม หรือ Muslim Liberation Organization of Burma (MLOB)

2.5 บทสรุป

พื้นที่พรมแดนไทย -พม่าบริเวณอำเภอแม่สอดและอำเภอช้างเผือกที่ติดกับรัฐกะเหรี่ยงของประเทศพม่า มีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจอย่างมากในระยะกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา การที่เคเอ็นยูและกองกำลังปลดปล่อยแห่งชาติกะเหรี่ยงเข้ามาตั้งฐานที่มั่นและค่ายตามแนวชายแดน ในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1960 ทำให้พื้นที่กลายเป็นศูนย์กลางการต่อสู้ทางการเมืองการทหารที่ดูเหมือนกองกำลังของเคเอ็นยูจะมีความเข้มแข็งทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจจากการให้สัมปทานป่าไม้และการเก็บภาษีการค้าผ่านแดนฯ อย่างไรก็ตามเมื่อกองกำลังพม่าเข้ามาปราบปรามอย่างเต็มที่เริ่มตั้งแต่คริสต์ทศวรรษที่ 1980 จนทำให้เคเอ็นยูสูญเสียฐานที่มั่นและฐานปฏิบัติการหลายแห่งให้กับกองกำลังทหารพม่าและกองกำลังดีเคบีเอซึ่งแยกตัวออกจากกองกำลังของเคเอ็นยู สถานการณ์เริ่มเปลี่ยนแปลง รัฐพม่าร่วมกับดีเคบีเอ เข้ามายึดครองพื้นที่ชายแดนฝั่งพม่าได้มากขึ้น ส่วนเคเอ็นยูต้องปรับเปลี่ยน มุ่งเน้นงานพัฒนาคนกะเหรี่ยงในด้านต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะการทำงานดูแลผู้ลี้ภัยกว่าแสนคนในพื้นที่พักพิงฯ ในเขตชายแดนไทย และผู้ย้ายถิ่นรวมทั้งแรงงานจากประเทศพม่าที่ทำงานโรงงาน แปลงเกษตร และภาคส่วนต่าง ๆ ที่ขยายตัวในพื้นที่ชายแดน

การเกิดพื้นที่พักพิงฯ และการย้ายถิ่นของแรงงานจำนวนหลายแสนคนในพื้นที่อำเภอแม่สอดและอำเภอช้างเผือก ทำให้มีการดำเนินงานจำนวนมากขององค์กรทั้งในระดับโลกเช่น UNHCR ระดับประเทศ และระดับท้องถิ่นที่ได้รับทุนจากองค์กรทางศาสนาและองค์กรอื่น ๆ ทั่วโลก เพื่อช่วยเหลือผู้ลี้ภัยและแรงงานในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยจำนวนมากที่ทำในพื้นที่ที่มีปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นจากการย้ายถิ่น เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาสิทธิแรงงาน การจัดการศึกษาฯ ทำให้พื้นที่ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ของการปะทะประสานระหว่างองค์กรต่าง ๆ ที่หลากหลายทั้งประเด็นการทำงานและการเชื่อมโยงหลายระดับ โดยอ้างอิงกับอำนาจรัฐและสถาบันที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้ การที่พื้นที่นี้เป็นศูนย์รวมทางเศรษฐกิจการค้า เนื่องจากสถานภาพของการเป็นจุดผ่านแดนถาวร และการรวมศูนย์ของทรัพยากรที่สำคัญเช่นป่าไม้ แร่ธาตุ ทำให้ประเด็นทางการเมืองการทหารมีความซับซ้อนเพราะมีเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเข้าไปแทรกเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางการเมืองและการทหารของกองกำลังฝ่ายต่าง ๆ

การเลือกตั้งในประเทศพม่าเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2553 ถือเป็นหมุดหมายที่สำคัญของการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศพม่า ซึ่งรวมถึงการกระจายยุติการสู้รบกับชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ เพื่อให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครอง และการพัฒนาเศรษฐกิจ มีข่าวการเจรจาหยุดยิงระหว่างกองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มต่าง ๆ กับตัวแทนจากรัฐบาลพม่าเป็นระยะ ๆ เช่น การเซ็นสัญญาหยุดยิงระหว่างรัฐบาลพม่า

กับดีเคบีเอเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2554 กับเคเอ็นยูเมื่อ 12 มกราคม 2555 และกับ เคเอ็นยู/เคเอ็นแอลเอ ฟิชเคานซิล (Peace Council) เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2555 นอกจากนี้มีการประชุมทั้งระหว่างกลุ่มย่อยในกลุ่มกะเหรี่ยงเอง และระหว่างตัวแทนกลุ่มกะเหรี่ยงกับตัวแทนจากรัฐบาลพม่าจึงเกิดขึ้นหลายครั้งในบริเวณชายแดนทั้งในเขตประเทศไทยและในเขตประเทศพม่า เพื่อกำหนดแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองในประเทศพม่า เช่น การประชุมร่วมของเคเอ็นยู ดีเคบีเอ และเคเอ็นยู /เคเอ็นแอลเอ ฟิชเคานซิล เมื่อเดือนมีนาคม 2555²⁵ เป็นต้น แม้การปะทะกันระหว่างกองกำลังของพม่า ซึ่งอยู่ภายใต้ชื่อกองกำลังรักษาดินแดน (Border Guard Force) และกองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มต่าง ๆ ยังไม่ยุติโดยสิ้นเชิง ทำให้มีผู้หนีภัยข้ามมาชายแดนไทยเป็นช่วง ๆ ทิศทางที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวจุดประชุมในบริเวณชายแดนคือการพยายามเจรจาสันติภาพและหาทางแก้ไขปัญหา โดยประเด็นที่สำคัญประเด็นหนึ่งคือจะมีแนวทางการจัดการกับผู้ลี้ภัยที่ยังอยู่ในพื้นที่พักพิงกว่าแสนคนอย่างไร

²⁵ <http://karennews.org/2012/03/knu-dkba-and-knuknla-peace-council-find-strenght-in-unity.html/>

บทที่ 3

การสร้างพื้นที่ศาสนาพุทธของผู้ย้ายถิ่นในบริเวณพรมแดน

รายงานบทนี้กล่าวถึง กระบวนการสร้างพื้นที่ศาสนาพุทธของผู้ย้ายถิ่น ในบริเวณพรมแดนไทย - พม่า ซึ่งครอบคลุมบริเวณอำเภอแม่สอด อำเภอพบพระและอำเภอแม่ระมาด รวมถึงพื้นที่พักพิงที่อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอท่าสองยาง อีกทั้งบรรยายให้เห็นถึงความหลากหลายของความเชื่อและการปฏิบัติของกลุ่มนิกายต่าง ๆ รวมทั้งกิจกรรมทั้งทางศาสนาและทางสังคมและวัฒนธรรม ที่แต่ละชุมชนพุทธดำเนินการ นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นในฐานะปัจเจกและชุมชนให้ความหมายต่อการปฏิบัติทางศาสนา และได้รับผลจากการสร้างพื้นที่ทางศาสนาและเข้าร่วมในการปฏิบัติอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องอัตลักษณ์และตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่น

3.1 การดำรงอยู่ของวัด"พม่า"และวัด"ไทย" ก่อนการหลั่งไหลเข้ามาของผู้ย้ายถิ่น

ในอดีต ก่อนการหลั่งไหลเข้ามาของผู้ย้ายถิ่นประมาณปี 2530 เป็นต้นมานั้น พื้นที่พรมแดนบริเวณอำเภอแม่สอด และอำเภอข้างเคียงมีวัดและสำนักสงฆ์อยู่เป็นจำนวนมาก ผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณพรมแดนมาจากหลายชาติพันธุ์ แต่ละกลุ่มเมื่อตั้งหลักปักฐานได้แล้วก็สร้างวัดของตัวเอง เช่นกลุ่มไทใหญ่ที่เดินทางมาจากรัฐฉานในประเทศพม่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานกว่าร้อยปีมาแล้ว สร้างวัดแม่สอดหน้าด่านในตัวอำเภอแม่สอด พ่อค้าคนดีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างวัด เนื่องจากเป็นผู้บริจาคตินและปัจจัยสำหรับการก่อสร้าง บางวัดผู้บริจาคตินเป็นคนจีน แต่พระที่มาเป็นเจ้าอาวาสและจำพรรษาเป็นพระกะเหรี่ยงจากประเทศพม่า วัดที่สร้างโดยผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในอดีตเหล่านี้ ผู้คนทั่วไปในอำเภอแม่สอดเรียกรวมว่าวัด"พม่า" เนื่องจากพระสงฆ์บวชเรียนมาจากพม่า เทศน์เป็นภาษาพม่า หรือการสวดเป็นภาษาบาลี ก็จะมีสำเนียงและท่วงทำนองที่ต่างจากพระไทย ในเรื่องการแต่งกายที่เห็นได้ชัดว่าพระสงฆ์จากประเทศพม้ามักครองผ้าสีสีก ไม่นิยมโกนคิ้ว เป็นต้น หรือการที่ศรัทธาที่มาจากประเทศพม่านิยมนิมนต์พระสงฆ์ให้ไปฉันอาหารที่บ้านในโอกาสต่าง ๆ หรือการนิมนต์พระมาทำบุญจะไม่มีกำหนดว่าต้องมีพระกี่รูป แต่มีพระกี่องค์ในวัดก็นิมนต์ทุกรูป เป็นต้น

เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของประเทศไทย การรับเอาศาสนาพุทธจึงรับเอาจากวัดและพระที่อยู่ในเขตพม่ามากกว่า เห็นได้ชัดว่าพระเชื้อสายกะเหรี่ยงที่อยู่ในบริเวณพรมแดนนี้ก็บวชมาจากทางพม่า เพราะในอดีตการเผยแพร่ศาสนาพุทธในกลุ่มกะเหรี่ยงในไทยยังไม่ได้ทำกันอย่างเป็นระบบ แม้แต่วัดของคนทางเหนือหรือคนเมืองที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณพรมแดนซึ่งมีอยู่หลายวัด ก็ไม่รู้สึกละเอียดแยกเพราะคนเมืองเองก็อยู่ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมแบบพม่ามานาน ลักษณะของสิ่งก่อสร้างของวัด ความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนาพุทธจะมีลักษณะแบบ"พม่า"มากกว่าแบบไทย ในอดีต เมื่อการเดินทางข้ามเส้นแบ่งเขตแดนค่อนข้างสะดวก ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและพระสงฆ์ที่มักจะอยู่กันคนละประเทศ ก็เหมือนอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ถือเป็นเครือข่ายเดียวกัน เวลาที่มีกิจกรรมทางศาสนาของพระสงฆ์ฝั่งหนึ่ง จะมีการนิมนต์ให้พระสงฆ์อีกฝั่งหนึ่งมาร่วมงาน ในช่วงเข้าพรรษาพระก็จะนิยมเลือกไปจำวัดอื่นที่ไม่ใช่วัดที่ตนสังกัด และจำนวนไม่น้อยเข้ามาจำวัดในฝั่งไทยซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวัดในเครือข่ายที่มีเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่ที่บวชเรียนมาจากฝั่งพม่าและมาอยู่ในวัดฝั่งไทย นอกจากนี้ ในวัดฝั่งไทยหลายวัดอาจารย์วัดก็เป็นคนที่เคยเป็นพระในฝั่งพม่าและสึกออกมาอยู่ฝั่งไทย และมีหน้าที่ดูแลวัดทำให้มีการสืบต่อจารีตพิธีกรรมแบบพม่าอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ดี เมื่อรัฐไทยมีการปฏิรูปศาสนาเพื่อรวมศูนย์การบริหารจัดการและทำให้พิธีกรรมและธรรมเนียมปฏิบัติเป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งประเทศ นับตั้งแต่การออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับแรกปี 2445 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้วัดทั่วประเทศถูกจัดให้ขึ้นต่อการปกครองส่วนกลางเป็นลำดับชั้น ได้แก่เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค ฯลฯ และเริ่มมีการปรับเปลี่ยนธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ผ่านระบบการศึกษาส่วนกลางที่จัดให้แก่พระ และเนื่องจากอำเภอแม่สอด เป็นอำเภอใหญ่ บางครั้งเจ้าคณะจังหวัดจะอยู่ที่วัดในอำเภอแม่สอดแทนที่จะเป็นอำเภอเมืองจังหวัดตาก แต่ในทางปฏิบัติ ที่บริเวณชายแดนก็ยังไม่ได้มีความพยายามที่จะทำให้วัดและพระ"พม่า"เปลี่ยนมาเป็นการปฏิบัติแบบวัด"ไทย" แต่อย่างใด แต่ละชุมชนต่างก็สืบทอดจารีตประเพณีปฏิบัติทางศาสนาของตน และอยู่ด้วยความเข้าใจกัน บางครั้งวัดไทยยังรับเอาลักษณะบางอย่างที่เป็นแบบพม่ามาใช้โดยไม่รังเกียจ เช่น ในทางสถาปัตยกรรมที่เป็นแบบพม่า เนื่องจากช่างและคนร่วมทำบุญส่วนใหญ่มาจากประเทศพม่า เช่น วัดมณีไพรสณห์ ซึ่งเคยเป็นวัดที่เจ้าคณะจังหวัดตากประจำอยู่ ที่นี้มีเจดีย์ทรงพม่าเรียกว่า เจดีย์วิหารสัมพุทธะ สร้างไว้งดงามมาก บนองค์เจดีย์ใหญ่สร้างเจดีย์องค์เล็ก ๆ ล้อมอยู่ถึง ๒๓๓ องค์ และมีพระพุทธรูปบรรจุอยู่ตามช่องของเจดีย์มากถึง ๕๑๒ ,๐๒๔ องค์ หรือวัดชุมพลคีรี ซึ่งเป็นวัดในตัวอำเภอแม่สอด มีเจดีย์จำลองแบบมาจากเจดีย์ชเวดากองของพม่า รอบเจดีย์รายรอบด้วยเจดีย์บริวารอีก ๒๐ องค์

ตัวอย่างประวัติการก่อตั้งวัด"พม่า" ที่มีมาแต่ดั้งเดิมดังต่อไปนี้ สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์และเชื่อมโยงของเครือข่ายศาสนาที่เส้นกันเขตแดนไม่ได้เป็นอุปสรรคของการข้ามไปมาของพระและการรับเอาสถาปัตยกรรมและจารีตทางศาสนาแบบพม่า แม้ภายหลังวัด"พม่า"ที่อยู่ใกล้ตัวอำเภอแม่สอดจะเริ่มรับเอาการปฏิบัติแบบไทยเนื่องจากพุทธศาสนิกชนที่อยู่รอบวัดเริ่มกลายเป็นไทย ดังเช่น กรณีวัดไต่ ที่เป็นวัดขนาดใหญ่อยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำเมย ที่แต่ดั้งเดิมก่อตั้งโดยกลุ่มพ่อค้าที่มาจากรัฐฉานซึ่งนำครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอแม่สอด ตั้งแต่ปี 2400 เมื่อหมู่บ้านมีขนาดใหญ่ขึ้น ก็เริ่มมีการสร้างวัด ทั้งนี้เจ้าอาวาสองค์แรกเป็นพระมาจากตองยี เมืองหลวงของรัฐฉาน ซึ่งได้มรณภาพไปเมื่อปี 2493 หลังจากนั้นพระเชื้อสายปะโอที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองสะเทิม และมีความรู้เรื่องพระปริยัติธรรม ได้ขึ้นมาเป็นเจ้าอาวาสแทนจนมรณภาพปี 2551 และปัจจุบันก็ยังเก็บร่างไว้ และเจ้าอาวาสในปัจจุบันก็เป็นชาวปะโอเช่นกัน

ความเป็น"พม่า"ของวัดแห่งนี้เห็นได้ชัดจากสถาปัตยกรรมในวัด เช่น พระวิหารมхамนี สร้างเมื่อ พ.ศ.2520 เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมхамนีที่จำลองมาจากองค์จริงที่อยู่ในเมืองมัณฑะเลย์ (ภาพ 3.1) พิธีกรรมและการปฏิบัติของศรัทธาที่เป็นคนมาจาก"พม่า" เช่น การถวายอาหารให้พระพุทธรูปในปิ่นโต (ภาพ 3.2)

ภาพ 3.1 พระวิหารมхамนี ศิลปะแบบพม่า

ภาพ 3.2 ถวายอาหารพระพุทธรูปในปิ่นโต

มีการจารึกประวัติของวัดและสิ่งก่อสร้างภายในวัดลงบนหินอ่อนเป็นภาษาพม่า และแปลเป็นภาษาไทยและอังกฤษ (ภาพ 3.3)

ภาพ 3.3 ประวัติวัดภาษาไทย อังกฤษ และพม่า

แม้ว่าวัดจะเป็นวัดแบบ"พม่า" ที่ก่อตั้งโดยผู้ย้ายถิ่นจากพม่าเมื่อประมาณ 150 ปีที่ผ่านมา ปัจจุบันก็ถือว่าเป็นวัดที่จดทะเบียนอย่างถูกต้องตามการปกครองคณะสงฆ์ไทย มีสัญลักษณ์ความเป็นไทย ผสมผสานอยู่ (รูปในหลวงภาพ 3.4) มีการสวดแบบไทย และที่สำคัญคือกรรมการวัดที่ดูแลทั้งหมดเป็นลูกหลานคนไทยใหญ่ที่ย้ายถิ่นมาแต่ดั้งเดิมซึ่งปัจจุบันเป็นคนสัญชาติไทย (ภาพ 3.5) แม้ว่าผู้ที่จะมาบริจาคเงินเพื่อกิจของวัดและการก่อสร้างถาวรวัตถุในวัด และมาร่วมทำบุญส่วนใหญ่นับเป็นผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าที่มาอยู่ไม่นาน

ภาพ 3.4 ทำบุญกับพระ"พม่า" ในศาลาที่มีพระบรมฉายาลักษณ์ติดอยู่

ภาพ 3.5 กรรณการวัดที่เป็นคนสัญชาติไทยนั่งนับเงินบริจาค

3.2 การสร้างและบูรณะวัดโดยผู้ย้ายถิ่น

ผู้ย้ายถิ่นที่เป็นพุทธศาสนิกชนนอกจากมีการปฏิบัติทางศาสนาในพื้นที่ครัวเรือนแล้ว ยังต้องมีการปฏิบัติทางศาสนาผ่านสถาบันสงฆ์ การมีวัดและพระสงฆ์จึงมีความสำคัญ การสร้างพื้นที่วัดที่ผู้ย้ายถิ่นจะสามารถเข้าไปทำกิจกรรมได้มี 3 รูปแบบ รูปแบบแรกคือการสร้างวัดเอง รูปแบบนี้มักจะเป็นกรณีที่ชุมชนย้ายถิ่นมีขนาดใหญ่พอสมควร มีวัดอุปถัมภ์และเครือข่ายที่จะระดมทุนสร้างวัดได้ และมีความจำเป็นเพราะวัดที่มีอยู่อาจจะอยู่ไกลหรือทางชุมชนอาจไม่สะดวกที่จะเข้าไปร่วมเนื่องจากเป็นวัดที่มีธรรมเนียมปฏิบัติแบบไทย ที่ผู้ย้ายถิ่นไม่เคยชิน และไม่สามารถสื่อสารได้ รูปแบบที่สองคือการเข้าไปใช้พื้นที่วัดที่มีอยู่

แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดที่สร้างขึ้นโดยพระและฆราวาสที่เข้ามาจากฝั่งพม่าหรือคนในท้องถิ่นเองที่เป็นผู้ไปนิมนต์พระจากฝั่งพม่ามาอยู่เป็นเวลานานแล้ว จนเป็นที่ยอมรับของคนไทยที่อยู่ในท้องถิ่น ผู้ย้ายถิ่นมาใหม่จะมีความคุ้นเคยกับวัดที่ถูกเรียกโดยรวมโดยคนแม่สอดว่าวัด"พม่า"นี้ เนื่องจากมีสถาปัตยกรรมและธรรมเนียมปฏิบัติแบบพม่า แต่อาจรู้สึกแปลกแยกอยู่บ้าง ไม่ได้รู้สึกว่าเป็นเจ้าของเพราะวัดอยู่ในชุมชนคนไทยและกรรมการวัดจะเป็นคนสัญชาติไทย รูปแบบที่สามคือการใช้พื้นที่วัดไทยบางส่วนสร้างเจดีย์หรือสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ โดยในส่วนนี้ พระซึ่งย้ายมาจากฝั่งพม่าและผู้ย้ายถิ่นอื่น ๆ จะรู้สึกว่าเป็นพื้นที่ของเขาเอง แต่การใช้พื้นที่ในกรณีนี้ อาศัยความร่วมมือของพระไทย

สำหรับ **การสร้างพื้นที่พุทธศาสนารูปแบบแรก** พบว่ามีการสร้างวัดขนาดที่แตกต่างกันไป บางวัดมีสิ่งก่อสร้างครบ ได้แก่ วิหาร โบสถ์ กุฏิ ศาลา ฯลฯ บางวัดไม่มีโบสถ์เป็นต้น หนึ่งการใช้คำว่า"วัด"ในที่นี้ ใช้ตามที่ชาวบ้านเรียก เพราะคำว่า"วัด"ตามกฎหมายไทย ต้องมีกระบวนการจดทะเบียนที่ถูกต้อง และจะมีสถานะเป็นวัดได้ก็ต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา²⁶ ด้วยเหตุนี้ สถานที่ประกอบศาสนาพุทธที่ชุมชนย้ายถิ่นสร้างจึงไม่ได้เป็น"วัด" เนื่องจากสถานที่ที่ใช้ก่อสร้างมักจะเป็นเขตป่าที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์หรือผู้ย้ายถิ่นไม่สามารถจะแสดงการครอบครองได้ อีกทั้งพระที่จำวัดอยู่ไม่ได้บวชในประเทศไทยทำให้ไม่สามารถจะจดทะเบียนเป็นวัดได้ กรณีของผู้ย้ายถิ่นที่หนีภัยการสู้รบและอาศัยอยู่ในที่พักพิงฯ พบว่าวัดมีขนาดใหญ่เพราะมีจำนวนผู้ที่นับถือพุทธจำนวนมาก ดังตัวอย่างที่พักพิงฯที่ใหญ่ที่สุดที่อยู่ในเขตอำเภอท่าสองยางที่มีผู้นับถือชาวกะเหรี่ยงกว่า 50,000 คน ในเดือนตุลาคม 2554 ที่นี้ ในปัจจุบันมีวัดพุทธทั้งหมด 5 วัด ในจำนวนนี้ 3 วัด เป็นวัดที่มีธรรมเนียมปฏิบัติเหมือนกัน ที่เรียกกันทั่วไปว่าเป็น"วัดบ้าน" โดยทำหน้าที่สนองตอบความต้องการของชุมชนในเรื่องของศาสนา มีการบวช การรับทาน การจัดพิธีทางศาสนา ในวันศีลและวันสำคัญทางพุทธศาสนา และการทำพิธีต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านเช่น งานศพ เป็นต้น เช่นเดียวกับวัดทั่วไปในประเทศไทย นอกจากนี้ วัดทั้ง 3 ยังตั้งโรงเรียนและหอพักขึ้นในวัดด้วย ส่วนอีก 1

²⁶ วิสุงคามสีมา หมายถึง เขตที่พระราชทานแก่สงฆ์ เพื่อใช้เป็นที่ดินสร้างพระอุโบสถ หรือเขตที่พระสงฆ์ใช้ประกอบสังฆกรรม วัดที่จะเสนอขอพระราชทานวิสุงคามสีมา ต้องปรากฏว่าได้สร้างขึ้น หรือได้ปฏิสังขรณ์ เป็นหลักฐานถาวร และมีพระภิกษุอยู่ประจำไม่น้อยกว่า 5 รูป ติดต่อกันเป็นเวลาไม่น้อยกว่าห้าปี ยกเว้นวัดที่สร้างอุโบสถเสร็จเรียบร้อยแล้วอาจจะไม่ต้องรอถึงห้าปีก็ได้ ทั้งนี้ขั้นตอนการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้เจ้าอาวาสเป็นผู้เสนอรายงานต่อผู้บังคับบัญชาฝ่ายสงฆ์ ขอความเห็นชอบและปรึกษาเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองตามลำดับชั้นจนถึงสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติพิจารณาเห็นสมควรแล้วก็จะกราบทูลสมเด็จพระสังฆราชเพื่อทรงอนุมัติ แล้วนำความกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา (จาก <http://www.onab.go.th/>)

วัดเป็น"วัดป่า" มีสิ่งก่อสร้างขนาดเล็ก สร้างอยู่ที่หน้าผา พระฉั่นเจ และมุ่งเน้นการนั่งวิปัสสนา ไม่เน้นการทำพิธีทางศาสนาให้กับชุมชน ทั้ง 4 วัด ถือว่าเป็นวัดกะเหรี่ยง มีเจ้าอาวาส พระและเณรเป็นคนกะเหรี่ยง ส่วนวัดสุดท้ายเป็นวัดพม่า ซึ่งเพิ่งก่อตั้งขึ้นมาไม่นาน เนื่องจากในระยะหลังจะมีคนพม่าเข้ามาอาศัย อยู่มากขึ้น โดยมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 4,000 คนในต้นปี 2556 (ดูตัวเลขในภาพ 2.2) รายละเอียดของวัด A และ B ที่อยู่ในที่พักพิงฯ แสดงให้เห็นถึงเครือข่ายของพระสงฆ์ข้ามแดนและพื้นที่ทางศาสนาที่ชุมชนย้ายถิ่นได้สร้างขึ้น

วัด A เป็นวัดที่ใหญ่ที่สุดในพื้นที่พักพิงฯ มีเจ้าอาวาสมาแล้วหลายองค์ องค์ปัจจุบันถือเป็นรุ่นที่ 7 โดยที่เจ้าอาวาสรุ่นก่อน ๆ มาจากสถานที่ที่ต่างกัน บางรุ่นไปอยู่ต่างประเทศแล้ว ที่วัดนี้ปัจจุบัน (ต.ค. 2554) มีพระเณรประมาณ 18 รูป เณร 82 รูป และเด็กวัดทั้งหมด 123 คน ในวัดมีหอพักสำหรับเด็กวัด ที่ประมาณ 30 คนเป็นเด็กที่พ่อแม่ยังอยู่ที่ฝั่งพม่า วัดนี้ดูแลอีก 2 วัดเล็ก

เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน บ้านเดิมอยู่เมืองกอกริก ซึ่งอยู่ห่างจากอำเภอแม่สอดผ่านเมืองเมียวดีซึ่งอยู่ตรงข้ามอีกฝั่งของแม่น้ำเมยไปไม่ถึง 50 กิโลเมตร ประวัติบวชเณรตอนอายุได้ 11 ปี ปัจจุบันอายุ 27 ปี เคยไปเรียนที่วิทยาลัยสงฆ์ที่เมืองย่างกุ้ง อยู่วัดที่เมืองพะอาน เมืองหลวงของรัฐกะเหรี่ยง ก่อนที่จะเดินทางข้ามเข้ามาอยู่ที่หมู่บ้านในอำเภอพบพระ(พร้อมทั้งบิดามารดา) และย้ายมาอยู่วัด A ในปี 2551 เนื่องจากรู้จักเจ้าอาวาสองค์ก่อน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการศึกษาธรรมะโดยใช้ภาษาบาลี มาอยู่กับเจ้าอาวาสได้ประมาณ 1 ปี เจ้าอาวาสก็ได้ถูกคัดเลือกให้ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ประเทศอเมริกา เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันจึงทำหน้าที่เจ้าอาวาสต่อ โดยดูแลอีกสองวัดที่อยู่ในพื้นที่พักพิงฯด้วย และดูแลโรงเรียนที่เปิดสอนในวัด สอนทั้งเรื่องศาสนาและเรื่องทั่วไป ๆ โดยมีครูที่เป็นพระ 4 รูป นอกนั้นเป็นฆราวาสอีก 6 คน

การช่วยเหลือเรื่องเงิน ทางวัดพึ่งตนเองเป็นหลัก ไม่ได้รับเงินจากองค์กรใด เงินทั้งหมดได้มาจากการบริจาคของคนนับถือพุทธที่เลื่อมใสศรัทธาและต้องการทำบุญให้กับวัด ซึ่งเป็นศรัทธาทั้งในฝั่งไทยและพม่า การระดมทุนจัดในรูปแบบของการทอดผ้าป่าทั้งในพื้นที่พักพิงฯเองและระดมจากฝั่งพม่า สำหรับความสัมพันธ์กับวัดอื่น ๆ ทางวัดบอกว่าอยู่ภายใต้การดูแลของกับวัดหลวงแม่ต๋าน วัดตะลิ (แม่ตะวอ) วัดป่าเก่า (แม่สอด) จากการไปทำบุญเยี่ยมเยียน ทางฝั่งพม่าก็ข้ามมาหาบ้างและทางที่นี้ก็ข้ามไปเยี่ยมบ่อยๆ

วัด B เป็นวันที่ใหญ่อีกวัดหนึ่งในที่พักพิงฯ และสร้างมาแล้วกว่าสิบปี วัดนี้มีพระ 15 รูป เณร 10 องค์ และนักเรียนชายที่อยู่ในหอพัก 23 คน โดยนักเรียนกลุ่มนี้เป็นเด็กกำพร้าหรือพ่อแม่ยังอยู่ในประเทศพม่า วัดนี้มีโรงเรียนที่สอนชั้นประถมศึกษา มีนักเรียน 340 คน ครู 8 คน (เดือนเมษายน 2555) โดยโรงเรียนสอนภาษาพม่า กะเหรี่ยงสะกอ ภาษาอังกฤษ และสอนภาษาบาลีให้เฉพาะนักเรียนชั้นประถมปีที่

4 ส่วนภาษาจะเหวี่ยงไปสอนเฉพาะช่วงภาคฤดูร้อน พระที่ให้สัมภาษณ์พูดไทยได้บ้างเพราะบ้านเดิมในรัฐกะเหรี่ยงอยู่ไม่ไกลจากชายแดนไทยเท่าไรนัก เดินทางไปมาระหว่างไทยกับพม่าตั้งแต่ยังไม่ได้บวช พระเพ็งบวชได้ 7 ปี หลังจากที่ถูก 6 คนโดดหมดแล้ว สำหรับเรื่องเงินที่ใช้ในวัดก็เป็นเงินบริจาค จากคนในพื้นที่พักพิงเป็นหลัก มีการจัดทอดผ้าป่า ซึ่งระดมเงินจากคนนอกพื้นที่พักพิงบ้างแต่น้อย

สำหรับวัดที่อยู่หน้าผา สร้างได้ 9 ปีแล้ว เจ้าอาวาส เคยอยู่กับวัดอื่นในพื้นที่พักพิงฯ แต่แยกมาสร้างสำนักสงฆ์เพราะกินเจ และต้องการนั่งสมาธิ ที่นี้เจ้าอาวาสบอกเป็น "สายเดียวกัน" กับวัดอสังสะยา ที่เมืองสะเทิม ในเขตพะโค และวัดพระธรรมนิยะ และวัดพระเมียงจิง ในรัฐกะเหรี่ยงของประเทศพม่า ซึ่งเป็นวัดที่ฉันเจอและมุ่งเน้นการนั่งบำเพ็ญภาวนา นั่งสมาธิและก่อสร้างศาสนาวัดจำนวนมาก เมื่อผู้วิจัยเข้าไปในวัดเมื่อปลายเดือนกันยายน 2554 นั้นพบพระจาก หมู่บ้านชายแดน ผังประเทศพม่า มาจำพรรษาที่สำนักสงฆ์นี้ พระพูดภาษาไทยคล่องมาก จึงพบว่าเดินทางไปอยู่หลายแห่งทางภาคเหนือของประเทศไทย รวมทั้งวัดพระนอนขอนม่วงในจังหวัดเชียงใหม่ และพระพุทธรูปห้วยต้ม จังหวัดลำพูน บอกว่ากำลังระดมทุนสร้างเจดีย์ในวัดของตัวเองที่อยู่ใกล้ภูเขาเมียงจิง พระบอกว่าสนิทสนมกับพระเมียงจิงซึ่งเป็นพระที่คนกะเหรี่ยงให้ความศรัทธา

สำหรับวัดที่สร้างขึ้นโดยผู้ย้ายถิ่นที่อยู่นอกพื้นที่พักพิงฯ ในระยะสามสิบปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณรอบนอกของอำเภอแม่สอด อยู่ห่างไกลจากชุมชนไทย และมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่พอสมควร ยกตัวอย่างสองวัดที่แสดงให้เห็นความพยายามในการเพื่อให้เห็นกระบวนการสร้างสำนักสงฆ์ ที่ชุมชนย้ายถิ่นร่วมกันสร้าง โดยได้รับการสนับสนุนจากคนไทยที่อยู่ในท้องถิ่น

วัด C สร้างขึ้นโดยผู้ย้ายถิ่นที่ตั้งชุมชนใหม่ในพื้นที่บริเวณรอบนอกของตัวอำเภอแม่สอดในปี 2532 ชุมชน ผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้เดิมเป็นผู้ลี้ภัยที่ข้ามชายแดนกันมาร่วมกับคนอื่น ๆ จำนวนมาก มาอยู่ในพื้นที่ที่ทางการไทยจัดให้เป็นที่พักพิงชั่วคราว ต่อมาทางการไทยได้ย้ายผู้หนีภัยจากที่พักพิงชั่วคราวขนาดเล็กที่กระจายอยู่ตามแนวชายแดน ให้ไปรวมกันอยู่ในพื้นที่พักพิงที่อยู่ห่างจากบริเวณชายแดนเพื่อให้เกิดความปลอดภัย เป็นที่พักพิงขนาดใหญ่ในบริเวณอำเภอท่าสองยาง พบพระ และอุ้มผาง ที่มีอยู่จนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในขณะนั้น ผู้ลี้ภัยส่วนหนึ่งตัดสินใจไม่ย้ายเข้าไปอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ แต่ยังคงอยู่ที่เดิม ทำงานรับจ้างคนเมืองในหมู่บ้าน จนกระทั่งบางคนสามารถมีที่นาที่ไร่ของตนเอง ตั้งหลักปักฐานเป็นชุมชนใหม่ที่ห่างออกจากชุมชนคนเมืองที่ตั้งเดิมอยู่จังหวัดลำปางแต่ย้ายเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้กว่าร้อยปีที่ผ่านมา ปัจจุบันขอบเขตของหมู่บ้านที่เดิมเป็นผู้ลี้ภัยขยายเกือบติดกับหมู่บ้านของคนที่อยู่มาก่อน ลูกหลานเริ่ม

แต่งงานกับคนเมืองในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันก็มีคนเมืองที่ไม่มีบัตรประชาชนไทยที่ย้ายเข้ามาอยู่ด้วย ทำให้หมู่บ้านนี้ประกอบไปด้วยทั้งคนเมือง กะเหรี่ยง และคนไทยพลัดถิ่น²⁷

พระองค์แรกของวัดเป็นพระที่อพยพมาพร้อมกับขรवासเมื่อสามสิบปีที่แล้ว ภายหลังพระกลับไปฝั่งพม่า แต่มีลูกศิษย์ที่บวชในเขตไทยเป็นเจ้าของวัดต่อจนถึงปัจจุบัน สำหรับที่ดินที่สร้างสำนักสงฆ์นั้นเป็นที่ดินที่เคยปลูกพืชสวน แต่คนหบดีคนเมืองซึ่งมีภรรยาเป็นคนกะเหรี่ยงที่เคยอยู่ฝั่งพม่า เป็นผู้บริจาคให้อาจารย์วัด (จอตตะกาเพีย) ที่ทำหน้าที่ในปัจจุบันเคยอยู่ที่เมืองก่อกะริก โดยมีกรรมการวัดที่เคยอยู่เมืองพะอัน รัฐกะเหรี่ยง อพยพมาเมื่ออายุ 17 ปี (ปัจจุบันอายุห้าสิบกว่าปี) อาจารย์วัดและกรรมการวัดมีบทบาทอย่างมากในการดูแลกิจการในวัดและจัดกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ทั้งนี้รูปแบบของสิ่งก่อสร้างจะมีลักษณะและสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นกะเหรี่ยง (ภาพ 3.6) รวมกับลักษณะและธรรมเนียมปฏิบัติแบบพม่าเช่นการสวดภาษาพม่า แต่ลักษณะพิเศษคือการฉั้นเจ้ นั้งสมาธิ ทั้งนี้เจ้าอาวาสนั่งสมาธิวันละ 3 ครั้ง มีพระ 5-6 รูป เณรอายุมาก 1 รูป และพี่วา (แม่ชี) 1 รูป พี่วา บวชจากฝั่งพม่า แต่ข้ามชายแดนไปมาบ่อยครั้งจนสามารถพูดภาษาไทยได้ดี ที่วัดยังมีการสืบทอดการรำตง ซึ่งจะมีเพลงที่แต่งขึ้นมา วงดนตรีพื้นบ้านที่ประกอบไปด้วยซอ กลอง ฉิ่งฉาบ และกลุ่มผู้หญิงที่รำรำไปตามทำนองดนตรีและเพลงที่ร้องสด รำตงจะแสดงเมื่อมีกิจกรรมทางศาสนาในวัด ซึ่งที่วัดจะจัดกิจกรรมทางศาสนาเหมือนกับวัดอื่น โดยจะมีคนเข้าร่วมจำนวนมาก รวมทั้งพระสงฆ์แม่ชีจากฝั่งพม่า (ภาพ 3.7-3.8) แต่ส่วนใหญ่เป็นผู้ย้ายถิ่นทั้งในชุมชนและมาจากต่างชุมชน ทั้งที่เป็นกะเหรี่ยง คนไทยพลัดถิ่น และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อยู่ในเขตไทย

ภาพ 3.6 สัญลักษณ์กะเหรี่ยงในศาลาวัด

²⁷ ผู้ใหญ่บ้านซึ่งอยู่ในตำแหน่งมาแล้ว 26 ปีเรียกคนเมืองและคนไทยพลัดถิ่นที่ไม่มีสัญชาติว่าเป็นคน"พม่า"

ภาพ 3.7 แม่ชีจากพม่ามาร่วมงานทอดกฐิน

ภาพ 3.8 ร่วมพิธีทอดกฐิน

วัด D อยู่ในพื้นที่ป่ารอบนอกตัวอำเภอแม่สอดและห่างไกลจากชุมชนพอสมควร สร้างในระยะ 4-5 ปีที่ผ่านมา โดยกลุ่มคนไทยพลัดถิ่นที่ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านหลายปีมาแล้ว วัดนี้มีสิ่งก่อสร้างจำนวนมาก ทั้งวิหาร ศาลา กุฏิ บ่อน้ำทิพย์ พระพุทธรูป ฯลฯ ทางผู้สร้างวัดได้ไปนิมนต์พระ BY มาอยู่ตั้งแต่นั้นปี 2552 พระ BY เป็นคนกะเหรี่ยงสะกอที่เคยเป็นคริสตชนและร่วมสู้รบกับขบวนการของเคเอ็นยู ภายหลังบวชเป็นพระ ฉ้นมือเดียวและฉ้นเจ พูดภาษาไทยได้บ้างแต่ไม่คล่องแคล่วมากนัก เคยรุดงค์ไปในหลายภาคของประเทศไทย รวมทั้งเคยไปอยู่ที่พระบาทห้วยต้ม อ. ลี้ จ. ลำพูน ที่ตั้งโดยครูบาวงศ์²⁸ ซึ่งก็เป็นสำนักวิปัสสนา และกินเจ ที่มีคนกะเหรี่ยงจากชายแดนโยกย้ายไปอยู่ด้วยหลายพันคนในช่วงทศวรรษที่ 2510 อีกทั้งยังเคยเดินทางไปจำพรรษาที่วัดในภาคใต้ของประเทศไทย และที่จังหวัดนครราชสีมา รูปถ่ายที่อยู่ใน

²⁸ มรณภาพแล้ว

วิหาร(ภาพ 3.9) ภาพซ้ายเป็นภาพพระ BY ถ่ายร่วมกับหลวงพ่อดวงกาย และภาพขวาถ่ายกับพระทุสนะ ซึ่งเป็นพระที่เน้นวิปัสสนาและฉันเจ และถือว่าเป็นผู้นำของกลุ่มดีเคบีเอ

ในบริเวณพรหมแดนแม่น้ำเมยฝั่งพม่า มีวัดในสายวิปัสสนา กินเจ และเน้นสร้างถาวรวัตถุตามที่ต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่ายของพระทุสนะ อยู่หลายวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อยู่ในเขตอิทธิพลของดีเคบีเอ ตรงกับจุดค้าขายข้ามแดน วัดที่กินเจเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์เป็นเครือข่าย โดยเมื่อพระจากวัดหนึ่งเดินทางไปทำกิจสงฆ์หรือธุระอื่น ๆ ก็แวะพักวัดในเครือข่าย รวมถึงการช่วยระดมเงินทุนช่วยกิจของวัด สำหรับวัดนี้จะมีพระและเณรที่อยู่ฝั่งพม่ามาจำวัดหลายองค์

ภาพ 3.9 พระกับลูกหลานคนไทยพลัดถิ่นในวัด D

การสร้างพื้นที่พุทธศาสนาในรูปแบบที่สอง คือการที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าไปร่วมทำบุญหรือออกแรงสร้างสิ่งก่อสร้างในวัดที่มีอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดที่สร้างขึ้นโดยพระและฆราวาสที่ข้ามมาจากฝั่งพม่า หรือคนในท้องถิ่นเองที่เป็นผู้ไปนิมนต์พระจากฝั่งพม่ามาอยู่เป็นเวลานานแล้ว เช่นกรณีวัดใต้ซึ่งเป็นวัด”พม่า”เก่าแกริมน้ำเมยที่กล่าวถึงข้างต้น จากการเข้าร่วมในงานพิธีออกพรรษาปี 2554 ผู้วิจัยเห็นผู้ที่มาร่วมทำบุญมีทั้งชาวบ้านไทยซึ่งก็เป็นลูกหลานของคนไทใหญ่และคนเชื้อสายอื่น ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอแม่สอดมานาน แต่ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่ข้ามมาจากฝั่งพม่าทั้งที่อยู่มานานแล้ว และที่มาใหม่ (ดูการแต่งกาย การทาทานาคาบนไบหน้า) ชาวบ้านไทยหรือคนที่ข้ามมาจากพม่าและมาอยู่มานานแล้ว แต่งตัวสวยงาม ดูมีฐานะ เข้าไปนั่งในศาลาการเปรียญหลังใหญ่ ที่นี้พระจะสวดแบบไทย ในขณะที่ ชาวบ้านที่มาไม่นานนัก และมีฐานะไม่ดีมาก จะอยู่บริเวณศาลาเล็กที่อยู่รอบนอก โดยจะนิมนต์พระที่สวดแบบพม่ามารับอาหารและเครื่องไทยทาน (ภาพ 3.10)

ภาพ 3.10 กลุ่มที่เข้ามาใหม่แยกทำบุญกับพระ”พม่า”ในศาลาหลังเล็ก

หรือตัวอย่างของวัด E ซึ่งดูเหมือนผู้ย้ายถิ่นจะเข้าไปใช้พื้นที่ในวัดที่มีอยู่ก่อนแล้วอย่างสะดวกใจมากกว่า เพราะวัดอยู่ในหมู่บ้านกะเหรี่ยงไทยนอกตัวอำเภอแม่สอด เพิ่งตั้งขึ้นเมื่อปี 2524 โดยชาวบ้านซึ่งเป็นคนกะเหรี่ยงสัญชาติไทย ไปนิมนต์พระกะเหรี่ยงจากฝั่งพม่ามาเป็นเจ้าอาวาส ปัจจุบันหมู่บ้านนี้มีผู้ย้ายถิ่นจากฝั่งพม่ามาทำงานและอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก จากที่อยู่ทั้งหมด 300 หลังเป็นผู้ที่มีสัญชาติไทย 195 หลังที่เหลือไม่มีบัตรที่เพิ่งเข้ามาในระยะ 10-20 ปี

เนื่องจากเจ้าอาวาสเป็นคนกะเหรี่ยงที่มาจากฝั่งพม่าแม้ว่าปัจจุบันจะมีบัตรประชาชนไทยแล้ว ทำให้วัดเป็นที่พักพิงของผู้ย้ายถิ่นที่ข้ามมา มีเยาวชนย้ายถิ่นหลายคนมาเป็นแรงงานสร้างสิ่งก่อสร้างในวัดเพิ่มเติม สร้างรูปปั้น ขยายวิหาร ศาลาและกุฏิ (ภาพ 3.11) มีการสร้างโกกู่ (ห้องนั่งสมาธิที่ทำด้วยอิฐและปูนขนาดเล็ก นั่งได้ 1-2 คน ข้างบนสร้างเป็นเจดีย์) เป็นโครงการมีอยู่ตลอดเวลา พระบอกว่าให้ทำการก่อสร้างเรื่อย ๆ เพื่อเป็นการฝึกฝน ดีกว่าอยู่เฉย นอกจากนี้มีพระเณรและเยาวชนชายที่ไม่ได้เรียนและมาจากฝั่งพม่าหลายคน วัดนี้ปกติจะมีพระเพียง 2-3 รูป แต่ช่วงเข้าพรรษาจะมีพระจากฝั่งพม่ามาอยู่กันเยอะ ในช่วงพิธีกรรมสำคัญพิเศษ แรงงานที่มาช่วยเตรียมงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานย้ายถิ่นและลูกหลาน (ภาพ 3.12) อย่างไรก็ตาม พื้นที่ทางศาสนาในกรณีนี้มีความคลุมเครือ มีความซ้อนทับกันอยู่ระหว่างการเป็นเจ้าของพื้นที่ของผู้ย้ายถิ่นเพราะพระองค์เป็นผู้ย้ายถิ่น กับการที่คนกะเหรี่ยงไทยในหมู่บ้านเป็นเจ้าของพื้นที่และเป็นผู้จัดการ

ภาพ 3.11 การก่อสร้างรูปปั้นและวิหารวัด

ภาพ 3.12 ชาวบ้าน(ผู้ย้ายถิ่นและลูกหลาน)ช่วยกันเตรียมงานกุฏิ

การสร้างพื้นที่ทางพุทธศาสนารูปแบบที่สามคือการเข้าไปใช้พื้นที่ของวัดไทยในการสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถาน สร้างพื้นที่ของผู้ย้ายถิ่นที่ค่อนข้างเป็นเอกเทศ ด้วยความยินยอมของพระไทย (เชื้อสายคนเมือง) ดังตัวอย่างของวัด G ซึ่งเป็นวัดที่จดทะเบียนกับกรมการศึกษา และก่อตั้งโดยพระไทย แต่อนุญาตให้พระ RB ซึ่งเป็นพระกะเหรี่ยงจากพม่าเข้ามาตั้งกุฏิและดำเนินกิจกรรมทางศาสนากับผู้อพยพ โดยเสมือนกับการมีสองวัด เพราะมีกลุ่มศรัทธาที่แยกกันชัดเจน ระหว่างศรัทธาคนไทยและศรัทธาที่เป็นผู้

ย้ายถิ่น วัดนี้อยู่รอบนอกตัวอำเภอแม่สอด เดิมทีพระคนเมืองมาตั้งกุฏิอยู่เมื่อ 21 ปีที่แล้ว ต่อมาขอเป็นสำนักสงฆ์เมื่อปี 2534 และเพิ่งได้สถานะเป็นวัดเมื่อ 4 ปีที่แล้ว โดยเป็นวัดในเขตป่าสงวน เนื้อที่ 64 ไร่ พระจึงได้เป็นเจ้าของ พระบวชมาได้ 29 พรรษา ปัจจุบันอายุ 61 ปี มีโครงการสร้างสิ่งก่อสร้างในวัดหลายอย่าง แต่ยังค้างคาไม่เสร็จเพราะเงินบริจาคมีไม่พอ ซึ่งแตกต่างจากโครงการของพระ RB เจ้าอาวาสจึงกล่าวถึงพระ RB อย่างยกย่องว่า “มาช่วยทำเจดีย มีบุญบารมีมาก ไม่นานก็แล้วเสร็จ ช่วงทำเจดียก็นิมนต์ให้อยู่ มีคนมาหาเยอะ มาจากหลายที่” (ภาพ 3.12-3.13)

พระกะเหรี่ยง RB มีชื่อเสียงในทางคาถาอาคม ปัจจุบันอายุ 71 ปีบวชมาแล้วถึง 51 พรรษา พระเคยอยู่ในฐานที่มั่นมาเนอร์พลอร์ของเคเอ็นยู เมื่อฐานที่มั่นแตก ปี 1994 เดินทางผ่านทางตำบลแม่จัน ไปยังด่านเจดีย์สามองค์ ไปสร้างเจดีย์ฝั่งพม่า ตอนหลังมาอยู่ที่พื้นที่พักพิงฯ 3 ปี 5 เดือน แล้วย้ายมาอยู่วัด E ที่ได้กล่าวถึงก่อนหน้านี้ เป็นเวลา 2 ปี 7 เดือน จึงย้ายมาอยู่ที่วัดนี้ได้ประมาณ 3 ปี พระ RB ให้เหตุผลที่มาอยู่ที่นี้ว่า “ได้ยินข่าวว่าสถานที่ตรงนี้แรง มีคนจะมาสร้างพระธาตุหลายคน แต่ไม่สำเร็จ เขาก็เลยไปนิมนต์มาอยู่ที่นี้ ตอนมาอยู่ใหม่ ๆ ที่ตรงนี้เป็นป่าไม้ไผ่ มาริเริ่มสร้าง” และให้ข้อมูลว่าผู้ที่มาร่วมออกทุนในการสร้างเจดีย์ขนาดใหญ่มีทั้งคนไทย คนพม่า และแรงงานที่ย้ายจากพม่ามาทำงานในอำเภอแม่สอดและบริเวณข้างเคียง แต่เงินบริจาคส่วนใหญ่มาจากคนฝั่งพม่า

การมี“บุญบารมี”ของพระ RB ในความเชื่อของชาวพุทธทั่วไป มาจากปัจจัยสำคัญ 3 ประการเป็น อย่างน้อย ประการแรกได้แก่ การบวชเป็นพระเป็นเวลานาน เพราะการเป็นพระหมายถึงการรักษาศีลและวินัยที่เข้มงวดกว่าคนที่ไม่ได้บวชหรือเรียกว่า“ฆราวาส”ทั่วไป การที่ผู้ชายส่วนใหญ่จะไม่บวชนาน แต่สึกออกไปใช้ชีวิตปกติ พระที่มีพรรษาสูง จึงได้รับความเคารพอย่างสูงจากพระที่มีพรรษาน้อยกว่า และจากฆราวาส ชาวบ้านกะเหรี่ยงจะเรียกพระที่มีพรรษาสูงเหล่านี้ว่า “พระผู้ใหญ่” หรือภาษากะเหรี่ยงว่า “ซอคาพะโด” พระผู้ใหญ่ในอาณานิคมชายแดนจะได้รับการยอมรับให้ทำพิธีบวชพระได้ โดยไม่ต้องมีการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปมาขย้เหมือนกับกรณีคณะสงฆ์ไทย ประการที่สอง การเดินทางไปในพื้นที่รกรังคารเพื่อเผยแพร่ธรรมะและฟื้นฟูศาสนา ด้วยการบูรณะสังฆรณ์วัดหรือสร้างวัดหรือศาสนสถานใหม่ ถือเป็น การสะสมบุญอันเป็นที่มาของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ และประการสุดท้าย การมีความรู้ในเรื่องของการทำนายทายทัก สะเดาะเคราะห์ คาถาอาคม ซึ่งเป็นความรู้และการปฏิบัติที่แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันหรือเพื่อสร้างความมั่นใจในการดำรงชีวิต

กุฏิและศาลาของพระ RB จึงกลายเป็นบริเวณที่แรงงานจากประเทศพม่าที่อยู่ในอำเภอแม่สอด ทั้งที่เป็นแรงงานเชื้อสายพม่าและกะเหรี่ยงมาทำบุญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวันสำคัญทางศาสนาเช่นวัน

ออกพรรษาจะมีแรงงานมาทำบุญจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นแรงงานเชื้อสายพม่าที่มาทำงานโรงงานทอผ้า นอกจากเดินทางมากันเองแล้ว ทางลูกศิษย์ของพระ RB ซึ่งมีทั้งที่เป็นพระจากฝั่งพม่าและฆราวาสที่เป็นกะเหรี่ยงที่มีบัตรประชาชนไทย จะเอารถไปรับแรงงานจากที่พักที่ใกล้โรงงานมาร่วมทำบุญทั้งที่เป็นตัวเงิน และวัตถุธ่อเช่นข้าวสาร และนำอาหารมาถวายและเลี้ยงคนมาร่วมทำบุญด้วยกัน (ภาพ 3.14)

3.13 เจดีย์สันติภาพสร้างโดยการนำของพระ RB

ภาพ 3.14 ป้ายชื่อผู้บริจาคเงินสร้างเจดีย์สันติภาพเพื่อฉลองกษัตริย์ไทยครบ 80 ชันษาเป็นภาษาพม่า

ภาพ 3.15 แรงงานมาทำบุญกับพระRBในวันออกพรรษา

3.3 กิจกรรมทางศาสนาและสังคมของวัดของผู้ย้ายถิ่น

แนวทางของวัดที่ผู้ย้ายถิ่นสร้างขึ้นหรือไปใช้พื้นที่นั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อและประเพณีปฏิบัติของพระและชุมชนคนย้ายถิ่น ซึ่งอาจจะแบ่งเป็น 3 สาย สายแรก เป็นประเภทพระป่า ที่เน้นการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน ส่วนใหญ่จะกินเจ สายที่สอง เป็นประเภทพระบ้านที่เน้นการทำพิธีที่จะช่วยให้ศาสนิกชนได้มีโอกาสทำบุญรวมถึงการทำพิธีกรรมที่มุ่งแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น การดูดวง ทำเทียนสะเดาะเคราะห์ ทำเครื่องรางของขลัง เป็นต้น ทั้งสองสายนี้จะมีกลุ่มพระที่มุ่งเน้นการสร้างถาวรวัตถุ เช่น เจดีย์ ศาลาครอบพระพุทธรูป บ่อน้ำทิพย์ ฯลฯ ในเขตที่สูง ป่าเขา ที่ห่างไกลจากเมือง และจะทำวัดถ่มงคลต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับระดับบุญบารมีของพระ ถ้ามีคนเชื่อถือในด้านบุญบารมีมาก ก็จะสามารถระดมเงินเพื่อใช้ในการสร้างวัด สิ่งก่อสร้างในวัดและวัดถ่มงคลได้มาก สายที่สาม เป็นสายที่มุ่งเน้นการศึกษาปริยัติธรรมหรือเรียกว่าเรียนบาลี มุ่งเน้นการให้การศึกษาแก่พระและเณรในด้านการศึกษาพระธรรมคำสั่งสอน

ของพระพุทธรูปเจ้า วัดที่อยู่ในแต่ละสายจะมีเครือข่ายข้ามแดนและเครือข่ายในเขตพม่าและไทย มีความใกล้ชิดกันเนื่องจากมีแนวทางใกล้เคียงกัน แต่ก็มีเครือข่ายเชื่อมโยงข้ามเครือข่ายทั้งในกลุ่มวัดและพระที่มาจากพม่า และกับคณะสงฆ์ไทย

กิจกรรมทางศาสนา ที่ดำเนินการโดยพระ กรรมการวัดและศาสนิกชนผู้ย้ายถิ่นของแต่ละวัดนั้น จะมีลักษณะที่ร่วมกันและแตกต่างกันเนื่องจากความแตกต่างกันในเรื่องแนวทางการปฏิบัติดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งสรุปกิจกรรมที่ดำเนินการได้แก่

1. การทำพิธีกรรมทางศาสนาทั้งในวันปกติและวันสำคัญทางศาสนา _____ ซึ่งเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนเข้ามาทำบุญทำทานเพื่อประโยชน์สุขในวันนี้และวันหน้า โดยปกติจะมีการถวายอาหารและสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ให้พระ ถวายเงินและวัตถุปัจจัยต่าง ๆ ให้วัดเพื่อการสร้างสิ่งก่อสร้างในวัด เช่น เจดีย์ สำหรับเป็นพุทธบูชา สร้างวิหารโบสถ์หรือรองรับผู้ที่มาทำบุญและเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม หรือสร้างกุฏิสำหรับเป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์

สำหรับวัดที่สร้างขึ้นโดยผู้ย้ายถิ่น เช่น วัดที่อยู่ในที่พักพิงฯ หรือวัด C ซึ่งอยู่นอกพื้นที่พักพิงฯ การระดมทุนเพื่อสร้าง ทุนบำรุงวัดและใช้ในกิจกรรมของสงฆ์นั้น ส่วนใหญ่ได้มาจากศรัทธาญาติโยม ซึ่งก็เป็นหลักปฏิบัติตั้งแต่อยู่ในประเทศพม่า เนื่องจากวัดแบบพม่าจะไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐ²⁹ ดังนั้นจึงต้องพึ่งพาชุมชนเป็นหลัก ในขณะที่ตัวชุมชนเองก็ถือว่าเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องร่วมกันระดมทุนเพื่อช่วยวัด ลักษณะนี้จะเห็นได้ชัดเจนจากงานทอดกฐินที่เกือบทุกวัดหรือสำนักสงฆ์จะจัดขึ้นหลังวันออกพรรษา ที่แม่สอด แต่ละวัด/สำนักสงฆ์จะจัดไม่ซ้ำวัน เพื่อให้ศรัทธาในอำเภอแม่สอดสามารถเข้าไปร่วมทำบุญได้ทุกวัด โดยก่อนที่จะถึงวันงาน แต่ละวัดจะมีการทำต้นกฐินจำนวนมาก (ภาพ 3.15) เพื่อนำไปฝากวัดอื่น ๆ (ภาพ 3.16) หรือนำไปมอบให้กับร้านค้า ร้านอาหาร เพื่อขอระดมทุน อาจจะมีการจัดขบวนแห่ไปตามท้องถนน โดยมีศรัทธาถือขันรับบริจาคจากคนที่ผ่านไปมาหรือร้านค้า หรือบางครั้งตั้งจุดรับบริจาคตามถนน และไม่ปล่อยให้รถผ่านถ้าไม่ช่วยบริจาค โดยวิธีนี้ เงินทำบุญที่ระดมมา จึงได้มาจากหลายชุมชน ไม่ใช่เฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้วัด และชาวบ้านเองก็ต้องร่วมทำบุญเป็นจำนวนเงินมากกว่าแบบคนไทยทั่วไปที่ปกติจะทำบุญเฉพาะวัดของตนเอง แต่ผู้ย้ายถิ่นยังต้องระดมเงินทำบุญสำหรับวัดไทยด้วย ด้วยความรู้สึกที่ว่ามาอยู่ในเขตประเทศไทยและมีนโยบายการสร้างการยอมรับจากชุมชนไทยด้วย ดังที่มดทาก

²⁹ วัดที่มีการจัดการศึกษาให้พระเณร อาจจะได้รับ การสนับสนุนจากรัฐในรูปของข้าวสารและอาหารแห้ง เป็นจำนวนไม่มากนัก

ของวัด C กล่าวเมื่อครั้งไปร่วมทำบุญงานศพของเจ้าคณะตำบล ผู้ที่เคยเป็นผู้ดูแลวัดของผู้ย้ายถิ่น ว่าเจ้าคณะตำบลของคนไทยก็เป็นเจ้าคณะตำบลของเราด้วย เราต้องไปช่วยทำบุญ

ในวันออกพรรษาหรือวันทอดกฐินของวัดใดวัดหนึ่งที่พระหรือผู้ย้ายถิ่นสร้างหรือเข้าไปใช้พื้นที่ ผู้ย้ายถิ่นจะมาร่วมทำบุญจากหลายชุมชน ไม่จำกัดเฉพาะฝั่งไทย การข้ามฝั่งมาร่วมงานบุญทอดกฐิน ที่นี้มักจะไม่มีปัญหาการถูกจับ เช่นเดียวกับคนฝั่งไทยที่มักจะข้ามไปร่วมงานในฝั่งพม่าด้วย (ภาพ 3.17) นอกจากนี้ในกรณีพระจากพม่าที่มีชื่อเสียงทางด้านบุญบารมีและคาถาอาคม ก็จะมีผู้เข้ามาร่วมทำบุญจำนวนมาก ไม่ใช่เฉพาะผู้ย้ายถิ่นแต่เป็นคนไทยที่มีฐานะหลายระดับ ทำให้ได้เงินและวัดอุบาสกจ่ายมากเป็นพิเศษ

ภาพ 3.16 เตรียมต้นกฐินเพื่อนำไปมอบให้วัดหรือสถานประกอบการหลายแห่งในอำเภอแม่สอด

ภาพ 3.17 นำต้นกฐินมาฝากให้วัดอื่นระดมทุน

ภาพ 3.18 การแห่ต้นกฐิน

ภาพ 3.19 ผู้มาร่วมทำบุญทอดกฐินร่วมรับประทานอาหาร

อย่างไรก็ดี ลักษณะของพิธีกรรมและขั้นตอนการจัดอาจจะแตกต่างกันไปในแต่ละวัด ขึ้นอยู่กับชาติพันธุ์ และแนวทางของวัด เช่น กลุ่มไทใหญ่ มีการตกแต่งด้วย“จองพารา” ในงานวัดออกพรรษา (ภาพ 3.19) มีการจัดพิธีชอมปอยจา ซึ่งเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษ กลุ่มกะเหรี่ยงมีการรำตงในขบวนแห่ (ภาพ 3.20) อาหารที่เลี้ยงในงานก็จะแตกต่างกันออกไปในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ (ภาพ 3.18) วัดที่เน้นการวิปัสสนาและกีนเจ ก็จะนำพาญาติโยมปฏิบัติวิปัสสนา วัดที่มีพระเชี้ยวชาญเรื่องของหมอดู สะเดาะเคราะห์ และคาถาอาคมก็จะให้บริการดูดหมอก สะเดาะเคราะห์ เสกเป่า และให้เครื่องรางของขลัง

ภาพ 3.20 การทำ“จองพารา” แบบไทใหญ่ในวัดออกพรรษา

ภาพ 3.21 การรำตงในงานทอดกฐิน

2. การบวชและการให้การศึกษาพระเณร ในพม่า การบวชจะจัดการเองโดยเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่ในวัด เมื่อสร้างวัดสิ่งที่จะขาดไม่ได้คือโบสถ์กลางน้ำที่ใช้บวชพระและเณร เมื่อผู้ย้ายถิ่นสร้างวัดในเขตไทย เช่น วัดในพื้นที่พักพิงฯ หรือวัด C ที่อยู่นอกพื้นที่พักพิงฯ ก็จะสร้างโบสถ์กลางน้ำด้วย (ภาพ 3.21) อย่างไรก็ตาม พบว่าการบวชพระในวัดเหล่านี้จะมีน้อย ในพื้นที่พักพิงฯ ผู้ชายส่วนใหญ่นิยมกลับไปบวชพระในหมู่บ้านเดิมในเขตพม่า เพื่อว่าในพิธีจะได้มีพ่อแม่และญาติพี่น้องมาร่วมงานอย่างพร้อมเพรียงกัน โดยนิยมบวชเป็นระยะเวลาสั้น ๆ แล้วก็ลาสิกขา เดินทางกลับมาเรียนหรือทำงานในพื้นที่พักพิงฯหรือบริเวณชายแดนไทยต่อ ส่วนนอกพื้นที่พักพิงฯ ก็จะมีกฎระเบียบของคณะสงฆ์ไทยว่าด้วยการบวช ที่ต้องมีพระอุปัชฌาย์ที่ได้รับการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์จึงจะทำพิธีบวชได้³⁰ ผู้ขอบวชต้องมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านไทย รวมทั้งมีชั้นตอนต่าง ๆ อีกหลายอย่าง ทำให้มีผู้บวชเป็นพระในวัดของผู้ย้ายถิ่นที่ตั้งนอกพื้นที่พักพิงฯน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นการบวชเณร ซึ่งคณะสงฆ์ไทยไม่เข้มงวดมากนัก วัดสามารถจัดบวชได้เลยโดยไม่ต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ และเด็กที่ไม่มีหมายเลขทะเบียนไทยก็สามารถบวชได้ ปกติเด็กที่บวชก็จะบวชไม่นานนัก เมื่อบวชแล้ว บางวัดเช่นวัดในพื้นที่พักพิงฯ ก็จัดให้มีโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมให้เณร

ภาพ 3.22 โบสถ์กลางน้ำวัด C

กิจกรรมทางสังคม สำหรับกิจกรรมที่ไม่ใช่ทางศาสนาแต่ทางวัดหรือสำนักสงฆ์ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชนผู้ย้ายถิ่นที่สำคัญคือการเปิดโรงเรียนให้เด็กลูกหลานผู้ลี้ภัยหรือแรงงานย้ายถิ่นได้เรียน เช่น กรณีของวัดในพื้นที่พักพิงฯ ที่เปิดโรงเรียนชั้นประถมศึกษาที่มีเด็กเรียนหลายร้อยคน มีหอพักให้เด็กกำพร้าหรือเด็กที่พ่อแม่ยังอยู่ที่พม่าได้พักอาศัยและเรียนหนังสือไปด้วย โดยเด็กในหอพักได้รับความ

³⁰ มีการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ตำบลละ 1 รูป พระอุปัชฌาย์แต่ละรูปห้ามบวชให้คนที่อยู่ต่างตำบล แต่เจ้าคณะอำเภอสามารถบวชให้ได้ทุกวัดในอำเภอนั้น

ช่วยเหลือเป็นข้าวและอาหารจากองค์กรต่างประเทศเช่นเดียวกับเงินเดือนครู ส่วนพ่อแม่เด็กช่วยสมทบเป็นเงินและอุปกรณ์การเรียน

บางวัดไม่ได้เปิดโรงเรียน แต่ใช้พื้นที่วัดเป็นคล้ายศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน โดยการฝึกให้พระเณร หรือเยาวชนที่ย้ายถิ่น มีความรู้ในด้านการก่อสร้างจากการทำรูปปั้นและก่อสร้างถาวรวัตถุในวัด เด็กและเยาวชนบางส่วนที่มาอยู่ในวัดจะเป็นหลานของพระ หรือเป็นลูกกำพร้าที่พระรับเลี้ยง เด็กและเยาวชนบางคนอาจจะเรียนหรืออยู่อาศัยในศูนย์การเรียนรู้ที่เปิดให้กับเด็กและเยาวชนลูกหลานคนย้ายถิ่น แต่ในตอนเลิกเรียนหรือวันหยุดจะเข้ามาช่วยงานพัฒนาวัด

กิจกรรมที่สำคัญอื่น ๆ ที่วัดมีบทบาท ได้แก่ การให้พื้นที่ในวัดสำหรับการจัดงานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเช่น วัดกะเหรี่ยงซึ่งเป็นวัด”พม่า”เก่าแก่แห่งหนึ่งในอำเภอแม่สอด ถือเป็นศูนย์กลางทางศาสนาที่สำคัญสำหรับกะเหรี่ยงพุทธที่ย้ายถิ่นมาจากฝั่งพม่า นอกเหนือจากพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ทางวัดยังเปิดโอกาสให้ผู้ย้ายถิ่นคนกะเหรี่ยงจัดกิจกรรมทางประเพณี เช่น พิธีมัดมือที่จัดขึ้นทุกปีในเดือนสิงหาคม ดังรายงานข่าวเรื่อง “กะเหรี่ยง อำเภอแม่สอด จัดประเพณีมัดมือ” วันที่ 14 สิงหาคม 2554 ซึ่งน่าสนใจว่าไม่ใช่เฉพาะกะเหรี่ยงพุทธเข้าร่วมเท่านั้น แต่มีคนกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์ และผู้ที่ทำงานองค์กรต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ทำงานกับกลุ่มแรงงานข้ามชาติและผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยง เข้ามาร่วมในพิธีด้วย

นายเดวิด ทอลล์ ผู้นำระดับสูงของสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยงอิสระ KNU และเป็นผู้นำของชนชาวกะเหรี่ยงและแรงงานชาวกะเหรี่ยง สัญชาติพม่า ร่วมกันจัดงานวันประเพณีสืบสานวัฒนธรรมชาวกะเหรี่ยง หรือประเพณีมัดมือเรียกขวัญกลับสู่มาตุภูมิ โดยมีชาวกะเหรี่ยงทั้งที่เป็นแรงงานในพื้นที่แม่สอด ใกล้เคียงกว่า 10,000 คน เข้าร่วมงาน โดยมีชาวต่างชาติที่ทำงานด้านสิทธิมนุษยชนและองค์กรพัฒนา

เอกชนนานาชาติ NGO เข้าร่วมงานจำนวนมาก โดยภายในงานมีผู้สูงวัย ได้อวยพรแก่หนุ่มสาวที่มาร่วมงาน โดยมีการใช้เส้นด้ายที่ทอด้วยมือจากเสื้อผ้าทอชาวกะเหรี่ยง นำมามัดมือ มีกล้วย มีข้าวเหนียวข้าวต้มมัด เป็นส่วนประกอบพิธีขอพรซึ่งกันและกัน บรรยากาศเต็มไปด้วยความชื่นมื่น และเป็นที่น่าสังเกตว่า ปีนี้ผู้นำระดับสูงของ KNU มาร่วมงานน้อยกว่าปีที่แล้ว ทั้งนี้ คาดน่าจะมาจากเรื่องปัญหาชายแดน ที่ทางไทยมีการประสานงานกับทางรัฐบาลพม่ามากขึ้น

ที่มา: <http://news.sanook.com/>

3.4 การปฏิบัติทางศาสนาและการปรับตัวตนและอัตลักษณ์ผู้ย้ายถิ่น

การย้ายข้ามแดนทั้งในลักษณะของผู้ลี้ภัยและเป็นแรงงานในเขตชายแดนนั้น ผู้ย้ายถิ่นเผชิญปัญหาหลายอย่าง ทางเศรษฐกิจ ได้ค่าแรงค่อนข้างต่ำทั้งจากการทำงานในโรงงานและในไร่ ในขณะที่สภาพความเป็นอยู่มีลักษณะที่ไม่ถูกสุขลักษณะและไม่ปลอดภัย การสำรวจในอำเภอแม่สอดล่าสุดที่ทำโดย International Rescue Committee (2012) พบว่าผู้ย้ายถิ่นมักถูกทำร้ายจากทั้งคนไทยและผู้ย้ายถิ่นด้วยกัน โดย 1 ใน 5 เคยถูกขู่ไล่จากที่อยู่อาศัย 1 ใน 10 เคยถูกทำร้ายร่างกายและ 1 ใน 6 เคยถูกปล้นหรือขโมยทรัพย์สิน ทั้งพบว่าผู้ย้ายถิ่นเข้าไม่ถึงบริการสาธารณสุขของรัฐไทย มีเพียงร้อยละ 55 ของผู้ย้ายถิ่นที่ไม่ได้จดทะเบียนเท่านั้นที่เคยเข้าไปใช้บริการ ขณะที่ร้อยละ 81 ของผู้ย้ายถิ่นที่จดทะเบียนและร้อยละ 92 ของคนไทยที่สำรวจเคยใช้บริการ สิ่งที่ผู้ย้ายถิ่นกลัวมากที่สุดคือกลัวถูกจับกุมจากตำรวจทหารและเจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคงของไทยและการส่งตัวกลับ นอกเหนือจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่าผลของสงครามยังก่อให้เกิดบาดแผลหลายอย่าง ปัญหาความพิการจากการสู้รบ และการถูกกับระเบิดจากการข้ามไปทำไร่ฝั่มพม่า การที่ภรรยาต้องเลี้ยงลูกเล็กหลายคนเพียงลำพังเพราะสามีที่เป็นทหารเสียชีวิต เด็กกำพร้าเพราะพ่อแม่เสียชีวิต การที่สมาชิกในครอบครัวต้องแยกกันอยู่ห่างไกลข้ามจังหวัดหรือข้ามประเทศเนื่องจากต้องไปทำงานหรือไปเรียน โอกาสเรียนหนังสือสำหรับเด็กมีน้อยโดยเฉพาะกรณีที่พ่อแม่ต้องทำงานในสวนและไร่ที่อยู่ห่างไกลโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนรู้ เป็นต้น

ในสถานการณ์ที่ผู้ย้ายถิ่นเผชิญปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เกิดความไม่มั่นคง ความกลัว สูญเสียความภาคภูมิใจ รู้สึกด้อยค่า และไม่มีความหวัง ศาสนาเป็นที่พึ่งที่สำคัญ โดยผ่านการปฏิบัติทางศาสนาในพื้นที่ทั้งที่เป็นส่วนตัว หมายถึงการปฏิบัติด้วยตนเองในพื้นที่บ้านหรือพื้นที่ที่สร้างขึ้น สำหรับการปฏิบัติของปัจเจก และการปฏิบัติทางศาสนาในพื้นที่วัดซึ่งชุมชนผู้ย้ายถิ่นสร้างขึ้นหรือเข้าไป

ร่วมกับวัดที่เปิดพื้นที่ให้เข้าไปร่วม จากการให้สัมภาษณ์ของกรณีศึกษา 3 กรณี จะเห็นถึงการปรับเปลี่ยนสถานภาพภายในจากความไม่สบายใจเป็นความสบายใจ ความสุขสงบ มีความหวัง ฯลฯ และปรับเปลี่ยนตัวตนภายนอกซึ่งหมายถึงการยอมรับมากขึ้นทั้งในชุมชนผู้ย้ายถิ่นด้วยกันและชุมชนไทย กรณีทั้งสามเป็นกะเหรี่ยงสะกอ ที่มาจากหลายหมู่บ้านในพม่า สองคนเป็นผู้หญิงวัยกลางคน อีกคนเป็นชายหนุ่ม ขณะที่สัมภาษณ์ทั้งสามกรณีอาศัยอยู่ในตัวเมืองและรอบนอกอำเภอแม่สอดและรอบนอก

หน่อเจ เป็นผู้หญิงอายุ 57 ปี นับถือศาสนาพุทธตั้งแต่เกิด หลังจากที่ได้แต่งงานและมีลูก 4 คน ครอบครัวตัดสินใจย้ายจากหมู่บ้านเพื่อไปหางานทำ จนสุดท้ายไปเปิดร้านขายของชำอยู่ที่มาเนอ์ปลดอร์ซึ่งเป็นฐานที่มั่นของเคเอ็นยู ขณะที่เศรษฐกิจกำลังรุ่งเรือง ต่อมาเมื่อกองทหาร SLORC เข้ามาปราบปรามสามีซึ่งเป็นทหารของเคเอ็นยูจึงหนีไปอยู่ฝั่งไทย แต่งงานใหม่และไม่กลับมา เมื่อมาเนอ์ปลดอร์แตกในปี 2538 เธอกับลูกจึงพากันอพยพข้ามมาฝั่งไทย และได้เจอกับสามีคนปัจจุบันซึ่งเป็นทหารของเคเอ็นยูเช่นกัน ที่ทำหน้าที่ช่วยผู้ลี้ภัย เธอมีลูกอีกสองคน และหลังจากอาศัยอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ 8 ปี ก็ตัดสินใจกลับไปอยู่พม่ากับสามีและลูกสองคน สำหรับลูกสี่คน ผู้หญิงแต่งงานแล้วย้ายไปอยู่ที่สหรัฐอเมริกา ลูกชายสามคน คนแรกไปทำงานที่จังหวัดอื่นในประเทศไทย อีกสองคนขณะนั้นที่เธอย้ายกลับพมานั้นกำลังเรียนอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ ปัจจุบันเรียนจบและทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนในอำเภอแม่สอด

ผู้วิจัยสัมภาษณ์หน่อเจที่บ้านเช่าของลูกชาย เธอเดินทางมาจากพม่าพร้อมกับลูกสองคนเพื่อมาเยี่ยมลูกชาย และส่งของกินของใช้ให้ลูกสาวที่อยู่สหรัฐอเมริกาผ่านไปรษณีย์ที่แม่สอด ในขณะเดียวกันก็มารับเงินที่ลูกสาวโอนให้ผ่านบัญชีธนาคารคนที่รู้จักในแม่สอด สำหรับเธอแล้ว ศาสนาสาคัญมาก “ศาสนาเป็นสิ่งเดียวที่จะอยู่กับเราจนกระทั่งเราตายไป ถ้าเราทำสิ่งที่ดี ความดีนี้จะช่วยเรา ไม่มีอะไรที่จะช่วยเราได้ นอกจากเราต้องช่วยตนเองด้วยการปฏิบัติศาสนาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง” เธอยังกล่าวอีกว่า “ปัญหาที่เราเผชิญในชาตินี้ เป็นเพราะเราทำสิ่งที่ไม่ดีเอาไว้ในชาติที่แล้ว ในชาตินี้ ฉันอยากทำความดีไว้ให้มาก เพื่อที่ชาติหน้าจะได้เจอแต่สิ่งที่ดี...เพียงแค่เราสวดมนต์ 3 ครั้งในแต่ละวัน ศาสนาก็จะช่วยทำให้จิตวิญญาณเราดีขึ้น”

เมื่อถามว่าเธอปฏิบัติทางศาสนาอย่างไรบ้าง เธอบอกว่าในพม่า จะไปวัดทุกวันพระและวันสำคัญทางศาสนาเพื่อถวายอาหารและปัจจัยอื่น ๆ แก่พระสงฆ์ และเพื่อไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในวัด สำหรับวันธรรมดา เธอจะตื่นเช้าประมาณตี 5 เพื่อทำอาหาร ตักบาตร ถวายดอกไม้ ข้าวและน้ำให้แก่พระพุทธรูปบนหิ้ง รวมทั้งจุดธูปเทียน ไหว้พระ สวดมนต์ ที่หน้าหิ้งพระ เมื่อมาพักบ้านเช่าของลูกที่แม่สอดก็ทำทุกอย่างเหมือนอยู่ที่พม่า นอกจากไม่ได้ออกไปตักบาตรเพราะไม่กล้าออกไปที่ถนนกลัวตำรวจจับฐานที่

ไม่มีเอกสารเข้าเมืองที่ถูกต้อง เธอบอกว่า ในยามที่เดินทางอพยพหนีภัยสงครามจากมาเนอรฺปลอร์มาในเขตไทย เธอยังนำพระพุทธรูปองค์เล็กติดตัวไปด้วย เมื่อหยุดพักในป่าก็จะนำพระพุทธรูปออกมา เพื่อกราบไหว้และสวดมนต์ ในบางพื้นที่ที่เธอเคยอยู่อาศัย วัดอยู่ไกล ทำให้ไม่ได้ไปวัดบ่อย แต่ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ต้องพยายามหาทางไปร่วม แต่ที่สำคัญคือต้องปฏิบัติด้วยตนเองอย่างสม่ำเสมอ ด้วยการสวดมนต์ทุกวันวันละหลายครั้ง การสวดมนต์ทำเพื่อทุกคน ทั้งต่อตัวเธอเอง สมาชิกในครอบครัวและคนอื่น สรรพสัตว์รวมถึงจิตวิญญาณทั้งหลาย ทั้งจากทิศเหนือ-ใต้-ออก-ตก เธอยังถือศีล 5 ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่พูดปด ไม่ดื่มเหล้าและไม่ประพฤติดิฉินในกาม

เมื่อมาเยี่ยมบ้านเช่าของครอบครัวลูกชายที่เพิ่งมีลูกเล็กที่ตัวอำเภอมะสอย เธอมาทำหิ้งพระให้และแนะนำการทำพิธีกรรมที่บ้านในวันสำคัญ ในช่วงที่เธอยังอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ และลูกชายยังเป็นเด็กนั้น เธอให้ลูกชายบวชเป็นเณร เมื่อเธอกลับไปพม่า ก็ยังติดต่อกับลูกชายประจำและได้ให้ลูกชายไปบวชพระที่วัดในหมู่บ้านเป็นเวลาสั้น ๆ

สำหรับกรณี **หน่อติ** ซึ่งเป็นผู้หญิงอายุ 51 ปีไม่มีบัตรประชาชนไทยแต่มีบ้านเรือนอยู่อาศัยค่อนข้างถาวรในหมู่บ้านกะเหรี่ยงไทย หน่อติมาจากครอบครัวคริสเตียน แต่เปลี่ยนเป็นพุทธเมื่อ 25 ปีที่ผ่านมาหลังจากที่แต่งงานกับสามีซึ่งอายุแก่กว่าเธอ 20 ปี หลังจากแต่งงานเธอก็ย้ายข้ามชายแดนมาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านกะเหรี่ยงไทยแห่งหนึ่ง อยู่ได้ประมาณ 10 ปีจึงย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านปัจจุบันซึ่งอยู่ใกล้ตัวอำเภอมะสอยมากกว่าหมู่บ้านเดิม ผู้วิจัยถามว่าทำไมเธอจึงเปลี่ยนศาสนา ทำไมสามีไม่เปลี่ยน เธอบอกว่าพ่อแม่ของสามีเป็นผู้นำทางศาสนา จึงไม่อยากให้ลูกชายเปลี่ยน เธออธิบายว่า “จริง ๆ แล้วทุกศาสนาเป็นศาสนาที่ดี ศาสนาพุทธเป็นประชาธิปไตยมาก ให้เสรีภาพ บางครั้งฉันก็ไปเข้าร่วมพิธีของศาสนาคริสต์ได้ หลังจากที่ได้ศึกษาพุทธศาสนา ฉันก็เชื่อในเรื่องของการทำความดี สามีเพิ่งเสียชีวิต ศาสนานี้แหละที่เป็นที่พึ่งทางใจของฉัน” เมื่อผู้วิจัยถามว่าเธอคิดจะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์หรือไม่ เพราะสามีตายแล้ว เธอบอกว่า ไม่ คิดว่าถ้าเปลี่ยนศาสนา ลูก ๆ จะสับสน แต่สำหรับลูกแล้ว เขาอยากจะได้เลือกศาสนาของเขาเองก็ได้”

เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ย้ายถิ่นทั่วไป หน่อติถือว่าเป็นผู้ที่มีฐานะดี มีบ้านที่สร้างอย่างถาวร และมีผู้ย้ายถิ่นที่ยากจนมาช่วยทำงานบ้าน ลูกทั้งสามคนมีบัตรประชาชนไทย ได้เรียนถึงระดับอุดมศึกษา หน่อติเอาการเอางานในการทำบุญและช่วยกิจกรรมของวัดที่อยู่ในหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นเจ้าภาพบวชเณรซึ่งวัดทำทุกปี บริจาคเงินสร้างถาวรวัตถุของวัดในหมู่บ้าน วัดอื่นในฝั่งไทยและฝั่งพม่า รวมทั้งสนับสนุนการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นเงินจำนวนมาก ทำให้เธอได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีโดยคนกะเหรี่ยง

ไทยและกะเหรี่ยงย้ายถิ่นที่อยู่ในหมู่บ้าน เห็นได้จากการที่ชาวบ้านมา"ดำหัว"ที่บ้านเธอหลายกลุ่มรวมเป็นจำนวนหลายคนในวันสงกรานต์ ทั้งที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นญาติของเธอโดยตรง³¹ ในงานวันดำหัวที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วม เธออธิบายว่า "ฉันยังไม่แก่มาก แต่มีคนมาดำหัวจำนวนมากเพราะฉันช่วยกิจกรรมทางศาสนาของวัดและช่วยพัฒนาวัดและหมู่บ้าน"

อีกกรณีศึกษาเป็นชายหนุ่มชื่อ **ซอร์เอ็ม** ปัจจุบันอายุ 26 ปี มาจากรัฐกะเหรี่ยงในประเทศพม่าเพียงคนเดียว โดยเดินทางมาอยู่ในพื้นที่พักพิงตั้งแต่ปี 2545 ตั้งใจมาเรียนหนังสือจนจบชั้นมัธยมปลายในพื้นที่พักพิง เหตุผลของการมาเรียนที่นี่ก็เนื่องจากที่หมู่บ้านไม่มีโรงเรียนระดับมัธยม นอกจากนั้นยังกลัวจะถูกเกณฑ์ให้เป็นทหารของพม่า ตอนที่เขามานั้นอายุได้ 16 ปี เมื่อจบมัธยมปลายแล้ว ทำหน้าที่ดูแลหอพักนักเรียนในพื้นที่พักพิง จากนั้นก็ได้รับการฝึกอบรมจากองค์กรพัฒนาเอกชนในบริเวณชายแดนหลายองค์กร และได้งานทำกับองค์กรหนึ่งที่มีสำนักงานในอำเภอแม่สอด

สำหรับการปฏิบัติทางศาสนา ซอร์เอ็มเคยบวชเณรตอนอาศัยอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ และกลับไปบวชพระที่หมู่บ้านเป็นเวลาเพียงหนึ่งสัปดาห์ ซอร์เอ็มยังเล่าให้ฟังถึงประสบการณ์ในขณะที่เรียนที่ต้องอาศัยอยู่กับนักเรียนคนอื่นซึ่งนับถือศาสนาที่หลากหลายมีทั้งพุทธ ตะเลงู คริสต์ กลุ่มหัวพระโดยใช้ดอกไม้ และกลุ่มที่ยังนับถือศาสนาดั้งเดิม โรงเรียนนั้นได้รับการสนับสนุนจากองค์กรทางศาสนาคริสต์ ดังนั้นจึงเป็นกฎเกณฑ์ของโรงเรียนที่จะต้องทำพิธีสวดมนต์และอธิษฐานอยู่เสมอ ซอร์เอ็มก็เข้าร่วมในพิธีเหล่านั้น แต่ก็ไม่ได้คิดจะเปลี่ยนศาสนาแต่อย่างใด เขาบอกว่า เขาเข้าใจว่าศาสนาแต่ละศาสนามีแนวทางปฏิบัติของตนเอง เขาก็ทำตามกฎเกณฑ์ของโรงเรียน และไปวัดบ้างตามที่เวลาจะเอื้อให้ บาทหลวงเองก็ไม่ได้ชักจูงให้เขากับเพื่อนที่นับถือศาสนาอื่นให้เปลี่ยนศาสนา เพียงแต่สอนว่าการนับถือศาสนาคริสต์ดีอย่างไร ผู้วิจัยถามว่าทำไมจึงไม่เปลี่ยนศาสนา เขาบอกว่า "ผมเป็นผู้ชาย ที่บ้านคาดหวัง ยังไม่มีเหตุผลพอที่จะทำให้ฉันต้องเปลี่ยน จำได้ว่าเมื่อครั้งที่ยังเรียนอยู่ในพื้นที่พักพิง เพื่อนของเขาสองคนซึ่งเป็นพี่น้องกันได้เข้าพิธีเปลี่ยนศาสนา เขาสองคนไม่มีพ่อแม่แล้ว ความจริงแล้วกรณีของผม พ่อแม่ก็ไม่ได้สั่งห้ามไม่ให้เปลี่ยน แต่เนื่องจากผมเติบโตมาในวิถีทางแบบนี้ พ่อแม่อาจจะเสียใจถ้าผมเปลี่ยนแปลง" ในพื้นที่พักพิงฯ ซอร์เอ็มจะ

³¹ กิจกรรมที่สำคัญในช่วงวันสงกรานต์ของชาวกะเหรี่ยงที่อยู่ชายแดนคือการไปดำหัวหรือการทำพิธีขอขมาและขอพรญาติผู้ใหญ่และผู้ที่ทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน โดยเริ่มจากในหมู่บ้านของตนก่อนที่จะไปหมู่บ้านอื่นที่มีญาติผู้ใหญ่อาศัยอยู่ ทั้งนี้คนในครอบครัวหนึ่งหรือหลายครอบครัวจะเดินไปยังบ้านผู้ที่จะดำหัว โดยนำเอาตะกร้าขนมและของใช้ และที่ขาดไม่ได้คือน้ำมันส้มป่อยไป เมื่อไปถึงอันดับแรกคือรับประทานอาหารที่บ้านหลังนั้นจัดไว้ จากนั้นก็ทำพิธีประเคนของ และขอพรจากผู้ใหญ่ บางบ้านผู้ใหญ่จะนำสวดมนต์หน้าห้องพระ เสร็จพิธีแล้วคณะที่มาดำหัวก็จะเดินทางไปบ้านอื่นต่อ

ไปวัดในวันพระและวันสำคัญทางศาสนาเช่นวันเข้าพรรษา ออกพรรษา ตักบาตร จตุรถูบเทียนบูชา พระพุทธรูปประจำ บางทีก็ปฏิบัติเองโดยใช้รูปแบบอธิษฐานแบบศาสนาคริสต์ แต่ขอจากพระพุทธรูปเจ้าแทนที่จะเป็นพระเยซูคริสต์ ชอบไปวัดเพราะวัดช่วยให้สงบ ใจเย็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาพระสวด เมื่อผู้วิจัยถามว่าเมื่อไหร่ที่คิดถึงศาสนามากที่สุด ชอว์เอ็มบอกว่าเมื่อเวลากังวลและก่อนนอน เวลาที่มีทุกข์ร้อนจะไปวัด อย่างไรก็ดีเมื่อย้ายมาทำงานที่อำเภอแม่สอด ไปวัดน้อยลงเพราะไม่กล้าเดินทางออกนอกสำนักงานกลัวตำรวจจับ

กรณีศึกษาทั้งสามกรณี แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติทางศาสนาในพื้นที่ทางศาสนาที่สร้างขึ้นทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ซึ่งทำให้ผู้ย้ายถิ่นซึ่งประสบกับปัญหาต่าง ๆ อันเนื่องมาจากสถานภาพของการเป็นผู้ย้ายถิ่น สามารถปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางภายในและภายนอก จากความรู้สึที่กังวล เศร้าหมอง และทุกข์ใจเป็นความรู้สึกที่มั่นใจ สุขสงบ และมีความหวัง อีกทั้งรู้สึกว่าเป็นการสั่งสมบุญสำหรับในชาติหน้า ในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายนอก การแสดงตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี เข้าร่วมในกิจกรรมของวัดและสนับสนุนทางการเงินและแรงงานให้กับวัด ทำให้เกิดการยอมรับในฐานะที่เป็นศรัทธาชุมชนทางศาสนาเดียวกัน แม้ว่าจะระดับการยอมรับจะขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของผู้ย้ายถิ่น และลักษณะของชุมชนที่ผู้ย้ายถิ่นมีความสัมพันธ์ด้วย เช่น ในกรณีของชุมชนกะเหรี่ยงไทยก็จะยอมรับผู้ย้ายถิ่นที่เป็นกะเหรี่ยงเหมือนกันได้มากกว่าชุมชนคนเมือง

3.5 บทสรุป

ในพื้นที่พรมแดน ผู้ย้ายถิ่นที่นับถือศาสนาพุทธ ยังคงปฏิบัติศาสนาในพื้นที่ศาสนาที่สร้างขึ้นสำหรับการปฏิบัติของแต่ละบุคคล เช่นการตั้งหิ้งบูชาในบ้าน สวดมนต์ ไหว้พระ บูชาพระพุทธรูป และการปฏิบัติทางศาสนามาร่วมกับผู้อื่นผ่านสถาบันสงฆ์ในพื้นที่วัดทั้งที่ร่วมกันสร้างขึ้นใหม่โดยชุมชนย้ายถิ่น และเข้าร่วมการทำบุญทำทานในพื้นที่วัด"พม่า"ที่มีมานานแล้วในพื้นที่แห่งนี้ การเข้ามาอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่ซึ่งควบคุมโดยรัฐไทย ทำให้การสร้างพื้นที่ทางศาสนาแห่งใหม่ หรือการเข้าไปร่วมทำกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่เหล่านี้ อาจจะมีอุปสรรคจากการที่ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ถือว่าเป็นผู้เข้าเมืองผิดกฎหมาย แม้ว่าพื้นที่ทางศาสนาจะเปิดให้เข้าไปทำกิจกรรมได้ แต่การเดินทางเข้าไปร่วมกิจกรรมอาจจะเสี่ยงต่อการตรวจจับ ทำให้การเข้าไปใช้พื้นที่ทางศาสนาไม่สามารถทำได้เต็มที่ สำหรับผู้ที่สามารถเข้าไปร่วมปฏิบัติการในพื้นที่ทางศาสนาได้ จะเกิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทั้งภายในและภายนอก ในส่วนภายในคือการปรับเปลี่ยนตัวตนให้เป็นคนที่มีความมั่นใจ ความหวังและความสบายใจมากขึ้น ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงภายนอก

คือการปรับเปลี่ยนจากความเป็นผู้ย้ายถิ่นมาเป็นคนในชุมชนพุทธศาสนาเหมือนกัน หรือเป็นคนในชุมชนเดียวกันเนื่องจากได้เข้าไปร่วมกิจกรรมทำนุบำรุงศาสนาในวัดเดียวกัน สำหรับผู้ย้ายถิ่นที่มีฐานะ และเข้าร่วมทำบุญทำทานในวัดของคนไทย ยิ่งเป็นที่ยอมรับนับหน้าถือตา ทำให้เส้นแบ่งพรมแดนระหว่างความเป็นผู้ย้ายถิ่นกับความเป็นไทยเจือจางลง

จากการศึกษาพบว่าผู้ย้ายถิ่นเปลี่ยนจากศาสนาพุทธไปนับถือศาสนาอื่นหรือจากศาสนาอื่นมาเป็นพุทธอยู่บ้าง แต่ไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียว การเปลี่ยนศาสนาเกิดขึ้นได้ เมื่อมีการแต่งงานกับคนต่างศาสนา และฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตัดสินใจเปลี่ยนศาสนาตามอีกฝ่าย หรือกรณีที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรและชุมชนทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง มีความใกล้ชิดรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนใหม่ รู้สึกว่าได้รับการยกระดับความเป็นอยู่ สถานภาพและได้รับการเสริมพลัง ในกรณีของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ เมื่อเข้ามาในเขตประเทศไทย ก็ยังไม่ได้ตัดขาดจากครอบครัวและชุมชนพุทธเดิมทั้งหมด มีส่วนทำให้ย่นหยัดในอัตลักษณ์ความเป็นพุทธ เห็นได้จากการที่พ่อแม่ซึ่งอยู่ในประเทศพม่ายังพยายามให้ลูกชายที่อยู่ในเขตประเทศไทยทั้งในค่ายอพยพและทำงานในตัวเมืองแม่สอดหรืออำเภอรอบนอกกลับไปบวชพระในวัดของหมู่บ้านในเขตพม่าแม้จะเป็นระยะเวลาสั้น ๆ ความผูกพันกับครอบครัวและชุมชนที่เป็นพุทธ ทำให้เยาวชนบางคนไม่ตัดสินใจเปลี่ยนศาสนา ทั้ง ๆ ที่ใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในหอพัก โรงเรียนหรือชุมชนที่เป็นศาสนาอื่น ได้รับคำสั่งสอนและการฝึกปฏิบัติตามแบบศาสนานั้น ๆ มากกว่าศาสนาของพ่อแม่ นอกจากนี้ การสามารถสร้างและใช้พื้นที่ศาสนาพุทธในพื้นที่แห่งใหม่ ก็ทำให้ผู้ย้ายถิ่นที่เป็นพุทธ มีตำแหน่งแห่งที่และได้รับการสนับสนุนจากองค์กรและชุมชนพุทธอย่างต่อเนื่อง แม้สมาชิกในชุมชนใหม่อาจจะมาจากพื้นฐานชาติพันธุ์และท้องถิ่นที่แตกต่างกัน

บทที่ 4

การสร้างพื้นที่คริสเตียนของผู้ย้ายถิ่นบนเส้นพรมแดน

ชาวกะเหรี่ยงซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณพรมแดนไทย-พม่า เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีหลายกลุ่มย่อย ที่แยกได้ตามความแตกต่างด้านภาษาพูด วัฒนธรรมและศาสนา คนกะเหรี่ยงมีทั้งที่นับถือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลามและกลุ่มนิกายอีกจำนวนมาก ในส่วนของศาสนาคริสต์ คนกะเหรี่ยงในประเทศพม่าเริ่มรับเอาคริสต์ศาสนาในปี พ.ศ. 2369 จากนั้นคริสตจักรในกลุ่มกะเหรี่ยงและชนกลุ่มน้อยกลุ่มอื่น ๆ ในพม่าก็ขยายตัวเติบโตใหญ่ โดยสังกัดหลายนิกาย เช่น คาทอลิก โปรเตสแตนต์ ซึ่งแยกออกได้อีกหลายนิกายย่อยเช่น แบปติสต์ เซเวนเดย์แอดเวนติสต์ เพรสไบทีเรียน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม คนกะเหรี่ยงนอกจากจะรับเอาคริสต์ศาสนาแล้ว ยังมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของพวกเขา จึงทำให้รูปแบบและพิธีกรรมทางศาสนาของชาวกะเหรี่ยงในแต่ละพื้นที่จึงมีความแตกต่างกันตามบริบท

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ เน้นการทำความเข้าใจพื้นที่คริสเตียน (Christian Spaces) ในเขตอำเภอแม่สอด และพื้นที่ชายแดนในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งมีลักษณะเป็นพรมแดนและข้ามพรมแดน โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวทางศาสนาของกลุ่มองค์กรต่างๆ ผ่านกิจกรรมทางสังคมและพิธีกรรมทางศาสนาคริสต์ เพื่อทำความเข้าใจต่อการก่อตัวของคริสเตียนข้ามชาติในพื้นที่พรมแดนทั้งในฝั่งไทยและพม่า โดยเนื้อหาของบทนี้ต้องการอธิบายถึงพื้นที่ ทางศาสนา และเครือข่ายของชาวกะเหรี่ยงคริสเตียน ครอบคลุม เขตภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทยและในประเทศพม่าฝั่ง ตะวันออก (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐกะเหรี่ยง) พื้นที่ในการศึกษาเครือข่ายทางศาสนาคริสต์ครอบคลุมชุมชนเมืองแม่สอด พื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่ละ พื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่ละมู ในอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมถึงเมืองปะอันและพื้นที่เขตชนบท ในประเทศพม่า งานวิจัยพบว่าพื้นที่พักพิงชั่วคราวในพื้นที่ชายแดนไทยกลายเป็นศูนย์กลางของขบวนการและเครือข่ายการเผยแพร่ศาสนา โดยกลุ่มมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาข้ามชายแดนไทย-พม่า

4.1 กะเหรี่ยงคริสต์ในพม่า

การนับถือศาสนาคริสต์ของคนกะเหรี่ยงในประเทศพม่าเริ่มขึ้นในปี 2369 เมื่อมีคนกะเหรี่ยงคนแรกชื่อโกตาบยูรับเอาศาสนาคริสต์จากมิชชันนารีซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่เขาทำงานอยู่ด้วย ตั้งแต่นั้น คริสตจักรกะเหรี่ยงจึง ได้เติบโต เป็นคริสตจักรที่เข้มแข็ง ผลิตรายบุคคลปฏิบัติงานทางศาสนาเป็นจำนวนมาก บางคน มี

บทบาทไปทำงานเผยแผ่ในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นซึ่งส่งผลให้เปลี่ยนจากศาสนาดั้งเดิมเป็นศาสนาคริสต์จำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ตัวเลขอย่างเป็นทางการของชาวกะเหรี่ยงสกอร์และโปวที่นับถือศาสนาคริสต์ในประเทศพม่าไม่มี เพราะแม้แต่จำนวนคนกะเหรี่ยงในประเทศพม่าก็ไม่ได้มีการสำรวจ อย่างเป็นทางการ การประมาณการจำนวนกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์ แตกต่างกัน ส่วนหนึ่งเกิดจากความเห็นที่ไม่ตรงกันว่า กลุ่มย่อยใดบ้างที่ควรจะรวมให้อยู่ภายใต้กลุ่มกะเหรี่ยง เอกสาร” Case for the Karens” ที่คณะผู้แทนกะเหรี่ยงเสนอต่ออังกฤษในปี 2489 ระบุว่ามีการกะเหรี่ยงที่ถือศาสนาคริสต์จำนวนร้อยละ 33 ในปัจจุบัน กะเหรี่ยงคริสต์สังกัดอยู่ในหลายนิกาย เช่น แบ็ปติสต์ (Baptist), คาทอลิก (Catholic), แองลิกัน (Anglican), เซเวนเดย์แอดเวนทิสต์ (Seven-Day Adventist) นอกจากนี้ยังมีโบสถ์อื่นๆ เช่น เพรสไบทีเรียน (Presbyterian), โบสถ์เมธอดิสต์และเพ็นเทคอส เทล (Methodist and Pentecostal), แอสเซมบลี ออฟ ก๊อด (Assembly of God) คริสตจักรแห่งความหวัง (Church of Hope) และอื่น ๆ

นิกาย สำคัญ ที่ทำงานกับชาวคริสเตียนในประเทศไทยและประเทศพม่าได้แก่โปรเตสแตนต์ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบ็ปติสต์) และโรมันคาทอลิก ในประเทศพม่ามีคริสตจักรแองกลิกันและเซเวนเดย์แอดเวนทิสต์ที่สามารถสร้างชุมชนที่มีความแข็งแกร่งทั้งการศึกษาและการรักษาพยาบาลแบบใหม่โดยการก่อตั้งโรงพยาบาล ความเข้มแข็งเห็นได้จากการประชุม ประจำปีสมาคมชาวกะเหรี่ยงแบ็ปติสต์ในพม่าที่จัดขึ้นในหลายระดับ³²

³² ผู้เขียนได้เข้าร่วมสังเกตการณ์การประชุมประจำปีของสมาคมแบ็ปติสต์กะเหรี่ยงจากเฉพาะ 3 เขต ได้แก่ เขตพะโค ย่างกุ้ง และอิรวดี ที่จัดขึ้นที่ Kayin Baptist Church ในเมืองย่างกุ้งในวันที่ 26 มีนาคม 2556 โดยมีตัวแทนจากเขตต่าง ๆ เข้าร่วมจำนวนมาก

ภาพ 4.1 ผู้สูงอายุของชุมชนในหมู่บ้านกะเหรี่ยงพร้อมกับมิชชันนารีแอ๊ดเวนตีสที่ รัฐกะเหรี่ยง

(ภาพโดย Alexander Horstmann)

จากงานเขียนที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในกลุ่มกะเหรี่ยงในประเทศพม่าหลายงาน³³ เป็นที่ชัดเจนว่า การรับเอาศาสนาคริสต์ของคนกะเหรี่ยงมีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับการเกิดจิตสำนึกความเป็นชาติกะเหรี่ยงและการรวมตัวจัดตั้งเป็นองค์กรระดับชาติ ทั้งนี้เพราะกิจกรรมสำคัญที่ศาสนาคริสต์ดำเนินการหรือให้การสนับสนุน ได้แก่ การส่งเสริมให้คนกะเหรี่ยงได้รับการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งเปิดพื้นที่ให้มีการพบปะคนกะเหรี่ยงจากหลายพื้นที่ ที่มีรากฐานภาษาและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน ก่อให้เกิดความรู้สึกที่ว่าคนกะเหรี่ยงไม่ได้เป็นชนกลุ่มน้อยที่มีจำนวนน้อยอีกต่อไป การประดิษฐ์อักษรกะเหรี่ยงโดยมิชชันนารี ก็ช่วยให้เกิดเครื่องมือการสื่อสารในกลุ่มกะเหรี่ยง โดยการทำหนังสือพิมพ์ภาษากะเหรี่ยงและความพยายามเขียนประวัติศาสตร์ด้วยภาษากะเหรี่ยงและใช้เป็นตำราเรียน ล้วนช่วยสร้างจินตนาการความเป็นชาติ นอกจากนี้ความสำเร็จของผู้นำกะเหรี่ยงหลายคนจากการได้ไปเรียนต่อต่างประเทศ และกลับมามีตำแหน่งนำในส่วนต่าง ๆ ของราชการในยุคที่อังกฤษปกครอง ทำให้คนกะเหรี่ยงมีความภาคภูมิใจในความเป็นชาติของตน รู้สึกไม่ต่ำต้อยน้อยหน้าคนพม่าซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลัก ในขณะที่เดียวกันมิชชันนารีเองก็ตั้งใจที่จะตอกย้ำความชั่วร้ายของพม่าที่กดขี่กะเหรี่ยง และเน้นว่าการที่กะเหรี่ยงหันมานับถือศาสนาคริสต์ ถือเป็นการปลดปล่อยและทำให้กะเหรี่ยงมีอำนาจมากขึ้น

³³ ดูวัฏชีวัน บัวแดง (2546b) Smith (1999) Gravers (1999) และ Renard (1990)

การก่อตั้งสมาคมกะเหรี่ยงแห่งชาติ จึงเกิดขึ้นโดยผู้นำกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์ของคริสตจักรแบปติสต์ เป็นผู้นำที่ได้รับการศึกษาจาก วิทยาลัยที่ ก่อตั้งและสนับสนุนโดยคริสตจักรแบปติสต์ สมาคมนี้ ภายหลัง ก็พัฒนาขึ้นเป็นสหภาพกะเหรี่ยงแห่งชาติ (KNU) ตั้งกองกำลังปลดปล่อยกะเหรี่ยงแห่งชาติ (KNLA) ต่อสู้กับรัฐบาลพม่ามากกว่า 60 ปี นับตั้งแต่ประเทศพม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษในปลายปีคริสต์ ศักราชที่ 1948 โดยผู้นำนอกจากจะเป็น คริสตชนแบปติสต์แล้ว ยังมีผู้นำที่สังกัดคริสตจักร เซเวนเดย์แอด เว็นทิสต์ แม้จะมีผู้นำกะเหรี่ยงที่นับถือพุทธหลายคนเช่นกัน แต่ประวัติศาสตร์ความใกล้ชิดกับคริสตจักร และอุดมการณ์การสร้างชาติที่เป็นอุดมการณ์เดียวกับการปลดปล่อยโดยการนำของพระเจ้า ทำให้ภาษาที่ ใช้และพิธีกรรมที่ทำอย่างเป็นทางการของเคเอ็นยูจะมีความเป็นคริสต์มากกว่า เช่นเดียวกับระบบ การศึกษา ที่เน้นการตั้งโรงเรียนสอนศาสนาคริสต์มานาน เช่นโรงเรียนสอนศาสนาในระดับมัธยมปลายแห่ง แรกในพม่าที่ก่อตั้งในปี 2415 โรงเรียนนี้ต่อมาถูกผนวกรวมให้อยู่ในระบบรัฐในปี 2505 คริสตจักรแบป ทิสต์ เซเวนเดย์แอดเว็น ทิสต์และคริสตจักรคาทอลิกบริหารจัดการโรงเรียนแห่งนี้ในฐานะเป็นสถาบันทาง ศาสนา และเครือข่ายทางการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ ครูผู้สอนได้รับฝึกอบรมและผลิตตำราเรียนของ ตนเอง สร้างหอพักไว้ให้นักเรียนที่นับถือศาสนาคริสต์สำหรับโรงเรียนระดับประถมกว่า 150 แห่งทั่วทั้ง ประเทศ นอกจากนี้ ในปัจจุบัน คริสตจักรยังเปิดโรงเรียนในหมู่บ้าน โดยการสนับสนุนของกลุ่มเอ็นจีโอที่ จัดเตรียมการศึกษาให้แก่เด็กและผู้ใหญ่ในโรงเรียนเคลื่อนที่สำหรับผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ

กล่าวได้ว่าจุดเริ่มต้นต่อความศรัทธาในศาสนาคริสต์ของชาวกะเหรี่ยงนับตั้งแต่การมอบให้เยซู คริสต์เป็น “ผู้ปลดปล่อย” โดยได้รับความเชื่อเข้ามาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับจักรวาลวิทยาและตำนาน ต่างๆ ของท้องถิ่นในฐานะเป็นวิญญาณบริสุทธิ์แห่งพระคริสต์ (Christian Holy Spirit) จนหล่อหลอมเอา ความเป็นกะเหรี่ยงคริสเตียนขึ้นมา จึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจกระบวนการเปลี่ยนศาสนาจาก มุมมองความคิดของชาวกะเหรี่ยงเองในฐานะเป็นการปฏิบัติพิธีกรรมหรือรูปแบบการเคารพบูชาลักษณะ ใหม่ของพวกเขา โดยที่ไม่ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมหรือการแต่งกายของพวกเขา ดังนั้น การเปลี่ยนศาสนาของชาวกะเหรี่ยงมารับนับถือพุทธศาสนาและคริสต์นั้นจึงเป็นการเข้าไปแทนที่ตาม ความเชื่อดั้งเดิมตามประเพณีของชาวกะเหรี่ยง (Gravers 2007: 232) แต่ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นการเปลี่ยน อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ เพราะชาวกะเหรี่ยงจำนวนมากยังคงยึดศาสนาดั้งเดิมของตนเอง และอาจจะ กลับไปนับถือศาสนาในท้องถิ่นของตนเอง หากเขาเห็นว่าศาสนาคริสต์นั้นไม่ส่งผลต่อตัวเขาเอง อย่างไรก็ตาม ดีคริสตศาสนาเปิดรับให้พวกเขาไปสู่ความรู้ การเข้าถึงความทันสมัยและความเป็นตะวันตกมากขึ้น

จนกระทั่งทำให้ศาสนาคริสต์กลายเป็นส่วนประกอบสร้างสำคัญของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และศาสนาของชาวกะเหรี่ยง

ศาสนาคริสต์ได้ปรับเข้าสู่ความเป็นท้องถิ่นในชุมชน และถูกยอมรับในฐานะเป็นศาสนาหลักศาสนาหนึ่งของชาวกะเหรี่ยงที่สานความสัมพันธ์ต่อกลุ่มเผยแผ่ศาสนาต่างชาติและคริสต์จักรใหม่ๆ ที่เข้ามา นอกจากนี้ การเผยแผ่ศาสนาคริสต์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการก่อตัวของขบวนการชาตินิยมและส่วนใหญ่ของผู้นำของสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง ความเป็นคริสเตียนจึงถูกมองว่าเป็นอิทธิพลของอาณานิคมตะวันตก แม้กระทั่งทุกวันนี้โบสถ์คริสต์อยู่ภายใต้การเฝ้าระวังที่เข้มงวดของรัฐบาลพม่าและจำเป็นต้องรายงานแก่รัฐเป็นประจำ และที่ผ่านมา คริสตจักรในพมามักถูกขัดขวางไม่ให้ สร้างเครือข่ายมิชชันนารีและดำเนินกิจกรรมหลายอย่าง ทั้งในส่วนของการศึกษา สุขภาพ และสวัสดิการสังคม

ภาพ 4.2 ผู้ศรัทธากำลังนมัสการพระเจ้าภายในโรงเรียน พร้อมกับครูมิชชันนารีที่เข้ามาทำงานอาสาสมัคร

(ภาพโดย Alexander Horstmann)

4.2 การสร้างพื้นที่ทางศาสนาของคริสต์ชนที่ย้ายถิ่น

ในช่วงปี 2510-2530 โดยประมาณ ซึ่งเป็นยุคที่รัฐบาลกองทัพของเคเอ็นยูมีฐานที่มั่นและค่ายทหารที่ค่อนข้างมั่นคงอยู่ตามแนวชายแดน ไทย-พม่า เคเอ็นยูได้ ก่อตั้งคริสตจักรแบปติสท์กะเหรี่ยงกองทัพ

(KawThooLei Karen Baptist Convention - KKBC) ซึ่งภายหลังได้ตั้งโรงเรียนพระคริสตธรรม (Bible school) ที่ผลิตนักศึกษาที่จบด้านศาสนศาสตร์เพื่อทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนา ต่อมาเมื่อฐานที่มั่น และค่ายใหญ่ถูกทหารพม่าและกลุ่มดีเคบีเอยึดครอง โรงเรียนก็ย้ายเข้ามาตั้งในพื้นที่พักพิงฯ โดยในพื้นที่ๆ ที่ใหญ่ที่สุด มีโรงเรียนคริสตธรรมที่มีหลักสูตร 4 ปีสองหลักสูตร หลักสูตรภาษาอังกฤษ BTH (Bachelor of Theology) สำหรับนักศึกษากะเหรี่ยง และชาติพันธุ์อื่น และหลักสูตรภาษากะเหรี่ยง KTS (Karen Theology Student) ซึ่งทั้งสองเป็นระดับปริญญาตรี นอกจากนี้ยังมีระดับอนุปริญญา ในขณะที่พื้นที่พักพิงอื่นอาจจะมีแต่หลักสูตรภาษากะเหรี่ยง และระดับอนุปริญญาเท่านั้น ศาสนาจารย์ผู้ดูแลโรงเรียนในพื้นที่พักพิงฯที่ใหญ่ที่สุด เล่าว่า กิจการของโรงเรียนเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปี 2527 ขณะที่อยู่ในเขตฐานที่มั่นกอทูละ มีนักศึกษาเพียง 40 คน อาจารย์ 4 คน มาถึงปี 2555 มีนักศึกษาเรียนอยู่ 375 คน มีอาจารย์มากกว่า 30 คน³⁴ โดยนับตั้งแต่ปี 2539 นักศึกษาที่เรียนแผนกภาษาอังกฤษจบไปแล้วกว่า 500 คน เป็นจำนวนที่มากกว่าจำนวน นักศึกษาแผนกภาษากะเหรี่ยง ที่จบไป นักศึกษาที่จบภาคภาษาอังกฤษนั้น ไปทำงานอยู่สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ แคนาดา สิงคโปร์ โดยอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกามากที่สุด อีกจำนวนไม่น้อยที่จบแผนกภาษากะเหรี่ยงกลับไปทำงานในโบสถ์ที่ตั้งอยู่ใน พื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศพม่า

โรงเรียนพระคริสตธรรมที่สอนเป็นภาษาอังกฤษระดับปริญญาตรีอีกแห่งหนึ่งตั้งโดยโบสถ์คริสต์ในหมู่บ้านกะเหรี่ยงไทยบริเวณชายแดน ศาสนาจารย์สองคนสามีภรรยาที่ตั้งโบสถ์ ได้ย้ายมาจาก เขตยึดครองของเคเอ็นยูใน ผังพม่าที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านที่อยู่ในปัจจุบัน การย้ายเกิดขึ้นหลังจากที่เขตยึดครองดังกล่าวถูกกองกำลังพม่าเข้ามายึด โบสถ์ถือว่าสังกัดอยู่ภายใต้สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย และนักศึกษาที่จบก็ได้รับการรับรองจากสภาฯ เช่นกัน ผู้วิจัยเข้าร่วมงานมอบปริญญาบัตรและประกาศนียบัตรให้ผู้สำเร็จการศึกษาที่จัดขึ้นเดือนมีนาคม 2555 ซึ่งถือว่าเป็นปีแรกที่มีผู้จบการศึกษา จากโรงเรียนพระคริสตธรรม นักศึกษาที่เข้าร่วมพิธีที่จบจากโรงเรียนนี้ได้รับปริญญาตรี ส่วนนักศึกษาที่มาจากพื้นที่พักพิงฯ อีกสองแห่ง เข้ามาร่วมรับประกาศนียบัตร ในพิธีที่จัดในอาคารขนาดใหญ่ ที่ตกแต่งเวทีอย่างสวยงาม บนเวทีมีเก้าอี้สำหรับนักศึกษาที่จบทั้งหมดประมาณ 60 คน ข้างล่างมีเก้าอี้สำหรับผู้เข้าร่วม ซึ่งประกอบไปด้วยนักเรียนระดับประถม มัธยมและนักศึกษาโรงเรียนพระคริสตธรรมที่กำลังเรียนอยู่ ผู้นำเคเอ็นยู ตัวแทนองค์กรที่ให้ทุนนักศึกษาและทุนสนับสนุนโรงเรียน และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพื่อนกับนักศึกษาทั้งที่กำลังจบและเรียนอยู่รวมประมาณ 150 คน

³⁴ บางคนอยู่ระหว่างการศึกษาคือในระดับบัณฑิตศึกษาในต่างประเทศเช่นประเทศฟิลิปปินส์ ประเทศอินเดีย

พิธีจัดได้อย่างยิ่งใหญ่ มีขั้นตอนกระบวนการ คล้ายการจัดงานรับปริญญาของสถาบันการศึกษาหลายแห่งในไทย ผสมกับพิธีกรรมทางศาสนา แม้จะจัดในอาคารที่ สิ่งก่อสร้างและวัสดุเครื่องใช้ต่าง ๆ จะเป็นแบบราคาประหยัดหรือสร้างชั่วคราว เช่น ที่นั่งจะเป็นม้านั่งยาวที่ทำด้วยไม้ อาจารย์ทุกคน ที่นั่งอยู่บนเวที สวมเสื้อครุยตามสถาบันที่ตนจบมา ทั้งระดับปริญญาเอก และโท ทั้งจากสถาบันศาสนศาสตร์ จากพม่า ฟิลิปปินส์ นาคาแลนด์ของอินเดีย และมหาวิทยาลัยในประเทศไทย ศาสนาจารย์และอาจารย์สลับกันออกมาดำเนินรายการ ซึ่งมีทั้งการสวดขอพรพระเจ้า ร้องเพลงประกอบเปียโน การแจกปริญญา และประกาศนียบัตร รวมทั้งการมอบรางวัลดีเด่นด้านต่าง ๆ ให้นักศึกษา โดยเชิญผู้ใหญ่เคเอ็นยู และผู้ให้ทุนเป็นผู้มอบ รางวัล รายการสำคัญคือการเทศน์โดยนักศึกษาที่จบใหม่ที่เป็นนักศึกษาเด่นประจำรุ่น ทั้งเป็นภาษาอังกฤษ และกะเหรี่ยง แสดงถึงความมั่นใจ และความรู้ที่มีอย่างเต็มเปี่ยม รายการแต่ละรายการจะมีผู้เข้าร่วมไปรุมถ่ายรูปลงกันจำนวนมาก ทั้งด้วยกล้องถ่ายรูปและมือถือ พิธีจบลงด้วยการรับประทานอาหารร่วมกัน

โรงเรียนพระคริสตธรรมถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะผลิตผู้ปฏิบัติงานที่ไปช่วยหนุนเสริมงานของโบสถ์ที่มีอยู่แล้วในประเทศพม่า และอีกหลายประเทศทางตะวันตกที่คนกะเหรี่ยงโยกย้ายไปอยู่ รวมถึงการสร้างโบสถ์ใหม่ สำหรับผู้ย้ายถิ่น เพราะถึงแม้ว่าในประเทศที่ย้ายไปอยู่ใหม่จะมีโบสถ์ คริสเตียนอยู่แล้ว แต่ความจำเป็นต้องมีโบสถ์ เฉพาะของชุมชนย้ายถิ่น มีความสำคัญเนื่องจากสามารถสื่อสารในภาษาชาติหรือชาติพันธุ์ของตน มีขั้นตอนพิธีกรรมที่คุ้นเคยและเฉพาะเจาะจงเนื่องจากผู้ปฏิบัติงานเข้าใจปัญหาและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้ย้ายถิ่นเผชิญ เช่น การอธิษฐานให้ญาติพี่น้องที่อยู่ในประเทศพม่าได้รับความปลอดภัย หรือขอให้ได้รับ สถานภาพการอยู่อาศัยในประเทศตะวันตกอย่างถาวร เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนทางศาสนายังทำให้การรวมตัวของชุมชน ผู้ย้ายถิ่นเหนียวแน่นขึ้น มีการช่วยเหลือให้กำลังใจซึ่งกันและกัน โรงเรียนพระคริสตธรรมจึงเป็นกลไกที่สำคัญสำหรับการเชื่อมโยงเครือข่ายแบปติสท์ในกลุ่มกะเหรี่ยงทั่วโลก

ความเข้มแข็งของโรงเรียนพระคริสตธรรม ส่งผลให้กิจกรรมทางศาสนาขยายตัว เมื่อชุมชนศาสนาคริสต์เติบโตใหญ่ก็จะมีสร้างโบสถ์ในพื้นที่ชายแดนหลายแห่ง ในพื้นที่พักพิง แม่หละซึ่งเป็นพื้นที่พักพิงที่ใหญ่ที่สุด มีโบสถ์ 18 แห่งที่อยู่ภายใต้การดูแลและกำกับของคริสตจักรแบปติสท์กะเหรี่ยงกอลูเล่กะเหรี่ยงพื้นที่พักพิงแห่งอื่นและพื้นที่หมู่บ้านกะเหรี่ยงไทยบริเวณแนวชายแดนก็มีโบสถ์เพิ่มขึ้นมากเช่นกัน หมู่บ้านกะเหรี่ยงไทยที่เดิมนับถือศาสนา ดั้งเดิมและพุทธ ก็เริ่มมีผู้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์และสร้างโบสถ์ในหมู่บ้าน

ความต้องการพื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นนำไปสู่การสร้างโบสถ์ที่ได้รับการสนับสนุนทั้งจากชุมชนผู้ย้ายถิ่นเองและเครือข่ายคริสตจักรที่มีอยู่ทั่วโลก คริสตจักรกะเหรี่ยง เกิดขึ้นหลาย แห่งในแม่สอด ได้แก่ คริสตจักรแบปติสต์ คริสตจักรแห่งความหวัง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในกรุงเทพฯ, คริสตจักรผู้ย้ายถิ่นชาวกะเหรี่ยง, The American charismatic Foursquare และมูลนิธิต่างๆ ทางศาสนาจากเกาหลีใต้ เพื่อสามารถเข้าถึงจิตศรัทธาของผู้ย้ายถิ่นชาวกะเหรี่ยง ให้การช่วยเหลือ และบริการด้านศาสนา อีกทั้งยังช่วยในเรื่องสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคมด้านต่างๆ ให้การดูแล ความบันเทิง และการเสริมให้ตั้งมั่นในจิตวิญญาณในศาสนา คริสตจักรหลายแห่งจัดตั้งสถานเลี้ยงดูเด็กกำพร้า สถานพักพิงเพื่อให้เด็กได้ศึกษา พระคัมภีร์ และระดมเงินบริจาคเพื่อช่วยเหลือแก่ผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาทำงานอาสาศัมครต่างๆ มิชชันนารียังช่วยจัดหาอาหาร ที่พักพิง โปรแกรมสร้างเสริมศักยภาพต่างๆ การดูแลเด็กและผู้หญิง เสื้อผ้า การศึกษา อีกด้วย การที่กลุ่มมิชชันนารีคริสเตียนในประเทศพม่าและไทยมีโรงเรียนสอนศาสนาและโรงพยาบาลที่สร้างขึ้นนานแล้ว ทำให้การเชื่อมประสานและหนุนช่วยระหว่างโรงเรียนและโรงพยาบาลที่มีอยู่เดิม กับที่ก่อตั้งใหม่โดยผู้ย้ายถิ่นเป็นไปได้ด้วยดี

การทุ่มเททำงานของมิชชันนารีชาวตะวันตกจำนวนมากจากประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดาและออสเตรเลีย มีผลต่อความสำเร็จในการสร้างพื้นที่ศาสนาให้ผู้ย้ายถิ่น มิชชันนารีคิดว่าพวกเขาเป็นผู้นำสงครามครูเสดคริสเตียนที่ต่อสู้กับความชั่วร้ายและเข้าใจว่าตัวเองเป็นผู้นำในการทำสงครามทางจิตวิญญาณ คริสตจักรจัดเตรียมรูปแบบในลักษณะ “บ้าน” และความมั่นคงทางสังคมให้แก่คนกะเหรี่ยงย้ายถิ่นที่มีอาชีพและสถานภาพหลากหลายเช่น เป็นเกษตรกร แรงงานผู้ย้ายถิ่น พ่อค้าแม่ค้า ฯลฯ แรงงานกะเหรี่ยงเป็นผู้มีศรัทธาที่ยึดถือความเชื่อ คุณค่า และการปฏิบัติร่วมกัน ในฐานะคุณค่าแห่งชีวิต เข้าร่วมก่อร่างพื้นที่ดูแลรักษาคริสเตียนในพื้นที่ชายแดนไทยและพื้นที่พักพิงชั่วคราว ให้ซึ่งเป็นพื้นที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์และเป็นคริสเตียน (Sacredalizing and Christainizing Spaces) โดยในพื้นที่เช่นนี้ได้ฝึกฝนความเป็นผู้นำ เน้นความมั่นคงของมนุษย์ รวมทั้งความเชื่อมั่นและรูปแบบของความเป็นกลุ่มก้อนและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ผู้คนในกลุ่มนี้เป็นคนที่มีจินตนาการเดียวกันในเรื่องชีวิตหลังจากความตาย มีภาษาและพิธีกรรมคริสเตียนร่วมกัน คริสตจักรทุกแห่งมีลักษณะที่เน้นความแข็งแกร่งในพันธกิจ อย่างไรก็ตาม กิตีชาวคริสเตียนไม่ใช่กลุ่มผู้ศรัทธาที่หยุดนิ่งตายตัว แต่มีการหมุนเวียนและเคลื่อนย้ายภายในคริสตจักรที่แตกต่างกันและกระบวนการเสริมสร้างที่แตกต่างออกไปด้วยเช่นกัน นิยายทั้งหมดมุ่งมั่นที่จะเปิดรับผู้ติดตามการที่คริสตจักรให้สิ่งจูงใจทั้งในแง่ของการป้องกันความปลอดภัยและสวัสดิการ จิตวิญญาณ นมัสการ ฯลฯ เป็นการดึงดูดแรงงานผู้ย้ายถิ่นให้เข้าร่วมในพื้นที่ทางศาสนาที่สร้างขึ้น

การอุทิศตัวของศาสนาจารย์และผู้นำทางศาสนาของ KKBC ซึ่งเป็นคนเชื้อสายกะเหรี่ยงทั้งที่อยู่ในพื้นที่พักพิง และในเขตหมู่บ้านนอกพื้นที่พักพิง มีส่วนอย่างมากในการขยายตัวและความเข้มแข็งของโบสถ์ต่าง ๆ พวกเขาจัดให้มีการนมัสการในพื้นที่พักพิงเป็นประจำแก่คริสตชนและชาวกะเหรี่ยง อีกทั้งเดินทางไปร่วมทำพิธีให้กับคริสตชนในโบสถ์ต่าง ๆ ที่อยู่นอกพื้นที่ยังสม่ำเสมอ นอกจากกิจกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับโบสถ์แล้วยังระดมเงินทุน สร้างโรงเรียน และหอพักสำหรับนักเรียนที่ข้ามมาเรียนจากฝั่งพม่า และกลายเป็นศูนย์รวมวัฒนธรรมภายในชุมชน โรงเรียนคริสต์เป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับและเด็กสามารถฝึกฝนภาษาอังกฤษของตนเองได้ดี ทั้งนี้เพราะจะมีครูจากต่างประเทศเข้ามาเป็นอาสาสมัคร เช่นครูใหญ่ชาวออสเตรเลียของโรงเรียนเซเว่นเดย์แอ๊ด เว้นทิสท์ ที่ได้รับความเคารพนับถือจากการทำงานที่มุ่งมั่นมาโดยตลอด

The Border Consortium เป็นองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ด้านมนุษยธรรมในช่วงคลื่นลูกแรกของผู้ลี้ภัยในปี 1984 และยังช่วยในการสร้างพื้นที่พักพิงผู้ลี้ภัยไปพร้อมๆ กับองค์กรมิชชันนารีคริสเตียน จนกระทั่งถูกเรียกว่า คณะกรรมการชายแดนคริสเตียน Christian Border Consortium หน่วยงานด้านมนุษยธรรมของคริสเตียนนี้มีผู้ปฏิบัติงานมาจากชายแดนอินโดจีนเพื่อเข้ามาช่วยเหลืออย่างเต็มที่ที่ชายแดนไทย-พม่า มีการระดมทุนสำหรับปฏิบัติงานด้านมนุษยธรรม โดยการรับบริจาคผ่านทางคริสตจักร และเป็นศูนย์รวมองค์กรด้านมนุษยธรรมและอาสาสมัครจากหน่วยงานคริสเตียนที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่นสหรัฐ , ฮอลแลนด์และนาคาแลนด์ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออินเดีย) เพื่อการสอนประเพณีการย้ายถิ่นและโรงเรียนพระคริสต์ธรรม

ภาพ 4.3 กลุ่มมิชชันนารีกับเด็กนักเรียน ณ โรงเรียนแอ๊ดเว้นทิสท์

(ภาพโดย Alexander Horstmann)

การที่ KKBC ก่อตั้งและมีปฏิบัติการมายาวนานในเขตฐานที่มั่นกอทูเล เมื่อย้ายเข้ามาในพื้นที่พักพิงฯ ก็กลายเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเผยแพร่ศาสนา เยวชนพลัดถิ่นหลายคนที่เคยนับถือศาสนาอื่นได้เรียนรู้เรื่องความเชื่อและการปฏิบัติศาสนาคริสต์จากโรงเรียนที่สร้างขึ้นโดยคริสตจักร และโรงเรียนที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีอุดมการณ์ความเชื่อศาสนาคริสต์ สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมคริสเตียนในโรงเรียนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสู่ศาสนาคริสต์ การจัดพิธีแบ็ปติสท์บางครั้งมีผู้หนีภัยเข้าร่วมคราวละมาก ๆ เช่น ในช่วงเดือนมกราคม 2553 หลังเทศกาลปีใหม่ พื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่ละมาหลวงจัดพิธีแบ็ปติสท์ให้ผู้หนีภัยชาวกะเหรี่ยงมากกว่า 500 คน บางคนที่เป็นคริสตชนแล้ว แต่เข้าร่วมพิธีแบ็ปติสท์ เพราะถือว่าเป็น เกิดใหม่เป็นครั้งที่สอง การจัดพิธีแบ็ปติสท์ นอกจากให้ความเชื่อและศรัทธาแล้ว ยังทำในลักษณะที่สร้างความประทับใจ ผสมผสานกับความสนุกสนานรื่นเริง โดยอาจจัดควบคู่กับเทศกาลอื่น เช่น จัดในวันก่อนวันหยุดปีใหม่ , มีการจัดคอนเสิร์ตเพลงดนตรีป๊อปสำหรับเยวชนและการแข่งขันอันน่าประทับใจมาจาก 100 สมาชิกนักร้องประสานเสียงคริสตจักรพระกิตติคุณ นอกจากนี้ มีชนชั้นนารีจากสหรัฐอเมริกาจำนวนมากต่างเข้าร่วมงานนี้ด้วย มีการเผยแพร่แผ่นซีดีวีดีโอที่ถูกผลิตขึ้นในมิติทางจิตวิญญาณ

ภาพ 4.4 พิธีกรรมของชาวแบ็ปติสท์ในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่ละมาหลวง

(ภาพโดย Alexander Horstmann)

4.3 กิจกรรมทางศาสนาและสังคม

กิจกรรมทางศาสนาและสังคมของคริสตจักรมักจะดำเนินไปควบคู่กัน ตัวอย่างโบสถ์แบ็ปติสท์ที่ย้ายมาจากเขตปกครองของกอลูเลที่อยู่ฝั่งพม่าและมาตั้งในหมู่บ้านกะเหรี่ยงไทยนอกพื้นที่พักพิงฯ เมื่อกว่ายี่สิบปีมาแล้ว ถือเป็นโบสถ์แรกที่มีขนาดใหญ่ และมีโรงเรียนพระคริสตธรรมที่กล่าวถึงตอนต้น ในบริเวณโบสถ์ มีสิ่งก่อสร้างอยู่จำนวนมาก เพราะนอกจากจะมีโบสถ์สำหรับพิธีทางศาสนาแล้ว ยังมีหอพัก เพื่อให้นักเรียนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นอยู่ประจำ โดยเมื่อผู้วิจัยไปสอบถามในเดือนมีนาคม 2555 นั้น มีนักเรียนเยาวชนชายหญิงประมาณ 50 คน นักเรียนจะเดินทางไปเรียนที่โรงเรียนผู้ย้ายถิ่น (Migrant School) ที่มีกว่าร้อยโรงเรียน(ทั้งก่อนวัยเรียน อนุบาล ประถม และมัธยม)ในบริเวณอำเภอแม่สอดและรอบนอก และโรงเรียนไทย (ซึ่งอนุญาตให้เด็กไม่มีสัญชาติเข้าเรียนได้) มีบ้านเด็กกำพร้าแยกชายหญิง ศูนย์เด็กเล็ก ซึ่งรับเลี้ยงเด็กเล็กก่อนวัยเรียนประมาณ 40 คน ความจริงในหมู่บ้านก็มีศูนย์เด็กเล็กที่จัดตั้งโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่เนื่องจากมีงบประมาณจำกัด ไม่สามารถครอบคลุมเด็กพลัดถิ่นได้ แม้แต่เด็กเล็กที่มีสัญชาติไทยของหมู่บ้านประมาณ 20 คนยังมาเข้าร่วมกับศูนย์เด็กเล็กของโบสถ์ เพราะเด็กของโบสถ์มีน้อยกว่า ทำให้ครูสามารถดูแลได้ทั่วถึง นอกจากนี้ ในบริเวณของโบสถ์ยังมีสำนักงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับเด็กเร่ร่อน และเด็กย้ายถิ่นที่ไม่ได้เรียนหนังสือซึ่งเป็นองค์กรที่ได้รับการสนับสนุนจากคริสตจักร

เช่นเดียวกับโบสถ์ใหญ่ที่สุดในพื้นที่พักพิงฯ ซึ่งจัดตั้งโรงเรียนพระคริสตธรรม ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ที่ในบริเวณโบสถ์มีศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์เด็กวัยก่อนเรียน โรงเรียนมัธยมต้น มัธยมปลาย และบ้านเด็กกำพร้า กิจกรรมทางศาสนาหลักๆ ของโบสถ์ในพื้นที่พักพิงเน้นการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับพระคริสตธรรม เช่น ทางโบสถ์จัดให้มีการสอนเด็กเกี่ยวกับพระคัมภีร์ และสอนดนตรีให้กับเยาวชน ผู้ย้ายถิ่นในพื้นที่พักพิงเข้าร่วมกิจกรรมของโบสถ์ อยู่เป็นประจำ เพื่อมารับฟังศาสนาจารย์บรรยายเรื่องราวของพระเยซู เข้าร่วมงานฉลองใหญ่ เช่นในวันคริสตมาส ซึ่งคริสตชนเข้าไปช่วยทำอาหาร และเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงานที่มาจากหลายพื้นที่ ทั้งภายในพื้นที่พักพิงเดียวกัน และที่อื่นๆ ที่ชาวกะเหรี่ยงออกไปทำงานภายนอก คริสตชนต่างเข้ามาช่วยกันหากต้องซ่อมแซมโบสถ์ในช่วงการจัดงานเทศกาล หรือเมื่อชำรุดเสียหาย รวมทั้งการทำกับข้าวเลี้ยงคนงานที่มาช่วยการพัฒนาพื้นที่ ซึ่งถือเป็นกิจกรรมสาธารณะที่แต่ละคนต่างร่วมมือกัน เช่น การช่วยสอนพระคัมภีร์ให้เยาวชนของตนเอง โดยส่วนมากแล้วกิจกรรมสาธารณะเวลาที่จัดได้แก่ การเปิดขายของหารายได้เข้าส่วนกลาง การสอนร้องเพลง การเล่นดนตรี รวมถึงการพัฒนา พื้นที่ ไปช่วยเทปูนสร้างกำแพงที่โบสถ์ หรือพัฒนาที่สาธารณะ ในงานวันสำคัญทางโบสถ์จะมีการแจกของขวัญระลึก เวลาคริสตชนมีปัญหาผู้ใหญ่ทางโบสถ์เข้ามาช่วยเหลือ เช่นมานมัสการที่บ้านเพื่อให้พร หรือไม่ก็ไปนมัสการที่โบสถ์

นอกจากแบปติสต์แล้ว กลุ่มผู้ย้ายถิ่นชาวกะเหรี่ยงจำนวนมากเข้าร่วมในคริสตจักร อื่น ๆ ได้แก่ คริสตจักรเพนเทคอส เทล คริสตจักรบางกอกแห่งความหวัง ชุมชน คริสตจักร แห่งนี้มีความเป็นกลุ่มก้อน สามัคคีและ มีนักบวชที่เข้ามาช่วยจำนวนมากต่างมีความเข้าใจทางจิตวิญญาณที่สูงมาก ในช่วงเดือน ธันวาคมของทุกปี บรรดานักบวช ครู และ คริสตศาสนิกชนเข้าไปเยี่ยมเยียนผู้คนในพื้นที่ชนบทเพื่อส่งเสริม กำลังใจทางศาสนาและพูดคุยกับชาวบ้านเกี่ยวกับพระคัมภีร์ ในฐานะเป็นครอบครัวชาวคริสต์ เช่น คริสตจักรฟรีสแควร์จัดให้มีการเข้าค่ายฤดูร้อนเพื่อปลูกฝังกิจกรรมที่สอดแทรกการเสริมสร้างความเชื่อ ทางศาสนา เช่น เรื่อง การแบ่งปัน การนมัสการ และการ ทำกิจกรรมตามแบบ ฝึกหัดต่างๆ ลักษณะการ ดำเนินการกลุ่มคริสตจักรที่เข้ามาใหม่เหล่านี้โดยเฉพาะเพนเทคอสเทลจากสหรัฐอเมริกาและเกาหลีใต้จะมี ลักษณะที่เน้นเรื่องบุญบารมี (charismatic) ปลูกฝังอารมณ์ด้วยการร้องเพลงพระกิตติคุณ การรักษาอัน มหัศจรรย์ พระธรรมเทศนา อารมณ์สำคัญต่อการปรากฏตนของพระวิญญาณบริสุทธิ์และการเคลื่อนไหว ตัว และการพูดในลักษณะ ที่ไม่ธรรมดา ในขณะที่ถูกสิงสู่ด้วยจิตวิญญาณ ลักษณะเหล่านี้ ส่งผลต่อการปรับ ลักษณะการดำเนินงาน เช่น รูปแบบการนมัสการของกลุ่มแบปติสต์

บาทหลวงของคริสตจักรคาทอลิกซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในจังหวัดตาก ก็มีบทบาทอย่างมากในการ ปลูกฝังความเชื่อและเยี่ยมเยียนคริสตจักรต่างๆ รวมทั้งยังสามารถจัดหาสวัสดิการสังคมเพื่อสนองความ ต้องการของชุมชน คริสตจักร ยังสร้างที่พักพิงชั่วคราว (Shelter) โรงเรียน สถานรับเลี้ยงเด็กกำพร้าและ หอพัก ทำให้เด็กส่วนใหญ่ใช้ชีวิตในวิถีคริสเตียนและตามรอยพระกิตติคุณ โรงเรียนวันอาทิตย์ (Sunday school) ถือเป็นโรงเรียนที่สำคัญมากสำหรับลูกของผู้ย้ายถิ่น เพราะเปิดสอนเป็นพิเศษทั้งเรื่อง การเรียนวิชา สามัญ การนมัสการ และการศึกษาพระคัมภีร์

ภาพ 4.5 การขับร้องประสานเสียงในเพลงสดุดีพระเจ้าในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่ระมาดหลวง

ภาพ 4.6 เด็กในพื้นที่พักพิงฯ พร้อมกับกลุ่มคนทำงานในชุมชนคริสเตียน

(ภาพโดย Alexander Horstmann)

4.4 ความหมายของศาสนาและอัตลักษณ์ของคริสตชน

มีเรื่องเล่ามากมายที่ผู้ย้ายถิ่นทั้งที่เป็นผู้หนีภัยและแรงงานประสบปัญหาความทุกข์ และยากลำบากอันเป็นผลจากการสู้รบ การอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมแบบใหม่ ที่ไม่มีความปลอดภัย ถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม กดขี่ขูดรีด และความไม่มั่นคงในชีวิต พื้นที่ทางศาสนาจะสร้างความทุกข์และความยากลำบากเหล่านี้ผ่อนคลายลง โดยการปฏิบัติส่วนตัวของปัจเจก และการปฏิบัติร่วมกับคนอื่นในชุมชนที่มีปัญหาล้ำคลึงกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนกันในวิธีการที่จะทำให้ชีวิตมีความสุขขึ้น มีความหวังมากขึ้น การช่วยเหลือทางด้านวัตถุและช่องทางการยกระดับสถานภาพของตนเองเช่นเรื่องของการศึกษาและการทำงาน อาจจะเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่ง แต่ไม่ได้เป็นปัจจัยหลักของการเปลี่ยนศาสนา หรือของความมุ่งมั่นในการเป็นคริสตชนที่ดี การช่วยเหลือทางด้านวัตถุและช่องทางต่าง ๆ เป็นสื่อของการบอกถึงความรักความเมตตาที่ศาสนามีต่อผู้ย้ายถิ่น และอาจเป็นสื่อที่แสดงให้เห็นอำนาจของคริสตจักรที่เชื่อมโยงทั้งระดับท้องถิ่น ชาติและนานาชาติ ที่ทำให้ผู้ย้ายถิ่นมั่นใจที่จะเข้าร่วมในชุมชนที่มีทั้งเรื่องของจิตใจและการยกระดับคุณภาพของชีวิต

ผู้ที่เป้นคริสตชนอยู่ก่อนแล้ว เมื่อย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเขตประเทศไทย จึงพยายามจัดตั้งโบสถ์เชื่อมต่อกับศาสนาจารย์และผู้ปฏิบัติงานทางศาสนา และดำเนินกิจกรรมทั้งทางศาสนาและทางสวัสดิการสังคมเพื่อฟื้นฟูจิตใจ สร้างชุมชนที่ช่วยแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจสังคมที่เผชิญ และดำเนินการเพื่อยกระดับชีวิต สำหรับผู้ที่ไม่ได้เป็นคริสตชนมาก่อน การเข้ามาเชื่อมโยงกับเครือข่ายคริสต์ศาสนา สุดท้ายก็อาจ

เปลี่ยนศาสนาได้ ด้วยความเชื่อและความรู้สึกที่ว่าศาสนาคริสต์ทำให้ภายในตัวตน ซึ่งก็คือเรื่องของจิตใจ และจิตวิญญาณมีการเปลี่ยนแปลงดีขึ้น และได้อยู่กับชุมชนที่เชื่อมั่นว่าสามารถปรับชีวิตและโอกาสทางเศรษฐกิจสังคมให้ดีขึ้นได้ เรื่องความเชื่อมั่น ความหวัง การที่จิตใจและจิตวิญญาณดีขึ้น อาจจะเกี่ยวกับความเข้าใจเรื่องพระคริสตธรรมหรือไม่ก็ได้ หรือมีความเข้าใจในระดับที่แตกต่างกัน ดังเช่นที่ศิษยาภิบาลของแบปติสต์คนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่าเป้าหมายของการทำงานของคริสตจักรไม่ใช่เปลี่ยนศาสนาหรือเปลี่ยนอัตลักษณ์ของผู้คน แต่เพื่อให้มี "ความหวังสำหรับอนาคต" ให้มีชีวิตที่มีความหมาย เหมือนเกิดใหม่ โดยให้ความเห็นว่า คนที่เปลี่ยนเป็นคริสต์นั้นบางคนก็เปลี่ยนแบบเข้าใจในตัวพระคริสตธรรม บางคนก็ไม่เข้าใจแต่เนื่องจากมีความสุขที่อยู่ในครอบครัวคริสต์หรือชุมชนคริสต์³⁵

จากการสัมภาษณ์ แม่ ก. ผู้หญิงอายุ 44 ปี ที่เดิมนับถือศาสนาพุทธ และ ย้ายมาจากหมู่บ้านกะเหรี่ยงพุทธในเขตพม่า แต่ปัจจุบันมาอาศัยอยู่ในเขตไทยในที่ดินที่โบสถ์เป็นเจ้าของ เธอมีลูก 6 คน ในจำนวนนี้ 4 คนเป็นลูกจากสามีเก่าที่เสียชีวิตไปแล้ว และ 2 คนเป็นลูกสามีคนปัจจุบัน ลูกสาวจากสามีเก่าปัจจุบันแต่งงานแล้วและมีลูกเล็กสองคน ลูกสามีใหม่ทางโบสถ์ให้อยู่หอพัก และไปเรียนชั้นมัธยมปลายในโรงเรียนมัธยมของรัฐบาลไทยที่ตั้งอยู่ในตำบลนั้น แม่ ก. มาอยู่ในเขตไทยได้ 30 ปีแล้ว แต่किनทางกลับไปมาและไปอยู่ที่อื่นหลายครั้ง ในระยะสิบปีที่ผ่านมา เธออยู่ประจำในที่ดินของโบสถ์ เธอบอกว่าคิดเปลี่ยนศาสนามานานหลายปี จนกระทั่งสุดท้ายจึงเปลี่ยนศาสนา แม่ ก. อธิบายเหตุผลของการเปลี่ยน ว่า ตอนอยู่หมู่บ้านเดิม ชาวบ้านพุทธมักจะว่าพวกคริสต์ว่าไม่ดี แต่เมื่อเธอใกล้ชิดกับศาสนาจารย์ก็รู้ว่าไม่ใช่ เมื่อเธอไปอยู่ที่อื่น ต้องจ่ายค่าเช่าที่ แต่ที่นี้ศาสนาจารย์ให้อยู่ฟรี เพราะ เป็นที่ดินที่เขาไม่ได้ใช้งาน ถือว่าพระเจ้าประทานให้ ปัจจุบันลูกสาวที่เรียนอยู่ก็ เปลี่ยนไปนับถือศาสนา คริสต์ด้วย ลูกสาวอธิบายเหตุผลของการเปลี่ยนว่า เพราะเธอเชื่อในพระเจ้าแล้ว สำหรับลูกสาวของแม่ ก. ที่แต่งงานไปแล้ว ยังคงอยู่หมู่บ้านพุทธในเขตพม่า ลูกสาวบอกว่าสามีไม่ยอมให้ย้ายมาอยู่ทางฝั่งไทย เพราะมีไร่นาอยู่ทางนั้น และไม่คิดจะเปลี่ยนศาสนา เพราะทางฝั่งพม่าเป็นพุทธมากกว่า

อย่างไรก็ดี ปัจจุบัน แม่ ก. มีเพื่อนบ้านที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ในที่ดินของโบสถ์เช่นกัน หน่อ ข. ย้ายเข้ามาหลังจากเกิดเหตุการณ์สู้รบก่อนการเลือกตั้งของพม่าเดือนพฤศจิกายน 2553 สามีของเธอเป็นทหารในกองกำลังอาวุธของเคเอ็นยู ถูกยิงเสียชีวิตในขณะที่ปะทะกับกองกำลังของพม่า ในขณะที่ลูกแฝดยังมีอายุไม่ถึง 1 ปี เธอมีลูกเล็กทั้งหมด 4 คน (รวมลูกแฝด) ทำให้มีความยากลำบากมากในการโยกย้าย

³⁵ Keyes (1993: 274) อ้างถึง Kirti Bunchua (1986) ว่าคริสตจักรสนใจที่จะประสานการทำงานและสื่อสารกับศาสนาอื่น เพื่อแก้ปัญหาเพื่อนมนุษย์ เช่น ร่วมแสวงหาสันติภาพและความยุติธรรมทางสังคมมากกว่าการมุ่งเน้นเปลี่ยนศาสนา

และดำรงชีวิต ทางโบสถ์ได้ระดมเงินช่วยเหลือกลุ่มแม่หม้ายในช่วงแรกเดือนละ 1,000 บาทรวมทั้งข้าวและอาหาร และให้ลูกชายคนโตไปอยู่หอพักเด็กกำพร้าเพื่อจะได้อุปถัมภ์อย่างเต็มที่รวมทั้งเพื่อให้ได้เรียน เมื่อถามถึงเรื่องการเปลี่ยนศาสนา หน่อข. บอกว่า “ยังคิดอยู่”

การเปลี่ยนศาสนาจึงเป็นเรื่องของการตัดสินใจที่ใช้เวลาพอสมควร เพราะนอกจากเป็นเรื่องของความเชื่อ จิตวิญญาณรวมถึงความหวัง และความสุขแล้วยังเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ต้องมีการขังใจว่าจะเปลี่ยนการเป็นสมาชิกของชุมชนเดิมเพื่อเข้าสู่การเป็นสมาชิกของชุมชนใหม่หรือไม่ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนอัตลักษณ์เดิม

4.5 บทสรุป

ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ (Baptist) เป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญสำหรับการระดมทางการเงินและสามารถที่จะจัดการและจัดวางความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม (Humanitarian aid) ในการสร้างชาติกะเหรี่ยงขึ้นมา นักวิจัยพบว่ามีความสัมพันธ์ที่สนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์และชาตินิยมชาวกะเหรี่ยงในภาคตะวันออก ของประเทศพม่าและในชายแดน ตะวันตกของไทย อย่างไรก็ตาม มีความหลากหลายของนิกาย โบสถ์ และเครือข่าย ที่แต่ละโบสถ์จะมีเป้าหมาย และลักษณะการดำเนินการเฉพาะของตนเอง โบสถ์คาทอลิกไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับการดำเนินการของเคเอ็นยู (KNU) หรือว่าพรรคก้าวหน้าแห่งชาติกะเหรี่ยง (KNPP) ในลักษณะเดียวกับคริสตจักรกอว์ทูเล่ (Kawthoolei) และแต่ละนิกายและโบสถ์ก็ดำเนินการอย่างไม่เกี่ยวข้องกัน บางคริสตจักรเช่น เพ็นตาคอสทอล มีความน่าสนใจ ในลักษณะที่สร้างบารมี (charismatic) เป็นกลยุทธ์ทางญาณวิทยา (Theological strategies) ที่เป็นอิสระ แต่ทว่ามีการแข่งขันเพื่อการเอาชนะ จิตวิญญาณของแรงงานข้ามชาติเช่นเดียวกัน ขบวนการรื้อฟื้นของแบปติสท์จึงมีการสร้างบารมีในลักษณะเดียวกัน

ศาสนาคริสต์ไม่ใช่เพียงศาสนาที่มีเหตุและผลเท่านั้น แต่คล้ายคลึงกับศาสนาอื่นๆ ที่สัมพันธ์กับด้านอารมณ์ การสร้างภาพของความทุกข์ทน การกู้กลับคืน ภาพของคริสเตียนที่ถักทอขึ้นมาเชื่อมโยงกับเรื่องของการกตัญญู การละเมิดต่อสิทธิมนุษยชน การรบกวนพื้นที่ และความรุนแรง ภาพเหล่านี้ถูกสะท้อนเรื่องราวความทุกข์และเสรีภาพ การปลดปล่อย ที่เชื่อมโยงถึง ผู้บริจาคตะวันตก รายงานวิจัยของ NGOs เล่าภาพความเรียบง่าย เรื่องราวที่แบ่งเป็นขาวกับดำของความขัดแย้ง การลดความซับซ้อนในการต่อสู้ระหว่างผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์และกองกำลังทหารพม่า ภาพของพระเยซูคริสต์ในแบบต่างชาตินสามารถช่วยเชื่อมต่อผู้คนกับโลกกว้างขึ้นในช่วงเวลาที่คนเหล่านี้ได้ย้ายไปตั้งถิ่นฐานในประเทศที่สาม

การมองว่าพื้นที่พักพิงเป็นเสมือนเรือโนอา ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบและจัดระบบองค์กรของชาวกะเหรี่ยงแบ๊ปติสต์ในระดับโลก เนื่องจากสถานการณ์ที่หนักหนาและ ความยากลำบากต่างๆ ในพื้นที่ผู้รับทางเขตตะวันออกของพม่า ศาสนาคริสต์ในพื้นที่พักพิงจึงแสดงออกผ่านระเบียบวินัย การเชื่อฟังคำสั่ง กฎทางศีลธรรม และความจงรักภักดีต่อศาสนาในระดับสูง อำนาจทางจิตวิญญาณของคริสตจักรแบ๊ปติสต์ที่กะเหรี่ยงกอทูเล่ในบริบทของการอพยพเคลื่อนย้าย จึงทำให้การร้องเพลงประสานเสียงเป็นสัญญาณอย่างหนึ่ง การประสานเสียงของนักร้องที่ดีที่สุดในเขตภูมิภาคเพื่อไปรวมกิจกรรมในงานพิธีกรรมต่างๆ เช่น งานนมัสการ งานแต่งงาน กิจกรรมการร้องเพลงประสานเสียงจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิตผู้คนในพื้นที่พักพิงแห่งนี้ ซึ่งมีการผลิตซ้ำผ่านรูปแบบแผ่นซีดี ด้วยการนำเสนอภาพเรื่องราวชีวิตความทุกข์ทน และการต่อสู้ของชาวกะเหรี่ยงที่ถ่ายทอดไปสู่สังคมภายนอกที่กว้างออกไป จนทำให้สื่อสามารถเชื่อมสัมพันธ์และปลูกฝังศรัทธาในคริสต์ศาสนามากขึ้น

ความสำเร็จอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนศาสนาที่ส่งผลในมิติทางอารมณ์ของชาวกะเหรี่ยงคริสต์ คือการจัดพิธีกรรมในระดับมวลชนในพื้นที่พักพิงฯ เช่น พิธีแบ๊ปติสต์หรือรับศีลในพื้นที่พักพิงแม่ระมาดหลวงในช่วงปีใหม่ปี 2553 ซึ่งมีชาวแบ๊ปติสต์จำนวนกว่า 500 คนที่เข้าร่วมในพิธีกรรมนี้ ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมมาจากทั้งในกลุ่มมิชชันนารีในท้องถิ่นและต่างชาติ เพื่อนพ้อง ญาติมิตร กลุ่ม NGOs และผู้นำชุมชน ต่างเข้าร่วมพิธีกรรมทางจิตวิญญาณเหล่านี้กันอย่างคับคั่ง แม้ว่าจะมีความยากลำบากในการเดินทางก็ตาม พิธีกรรมแบ๊ปติสต์จัดขึ้นโดยกลุ่มมิชชันนารีและบาทหลวง รวมถึงกลุ่มที่มาจากต่างชาติทั้งในอเมริกา ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ได้บันทึกถ่ายทอดออกมาเผยแพร่ในหมู่ชาวคริสต์ผ่านสื่อต่างๆ ดังที่ Mayer มองว่าธรรมเนียมปฏิบัติทางศาสนาที่แสดงออกผ่านสื่อเหล่านั้นเป็นเสมือนภาพเชื่อมต่อและทำให้เข้าถึงแก่นกลางของความเชื่อของศาสนาได้ เพื่อที่จะสร้างจินตนาการของชุมชนต่อความทุกข์ ที่พวกเขาต่างประสบในหมู่ชาวคริสต์ให้เปี่ยมด้วยความหวัง แบ๊ปติสต์ที่ไม่เพียงแต่ทำให้ชาวกะเหรี่ยงและมิชชันนารีคริสต์เข้ามาอยู่รวมกัน แต่หมายรวมถึงชุมชนทางศาสนาคริสต์ด้วย ดังนั้น KKBC จึงเป็นเสมือนร่วมทางจิตวิญญาณต่อชาวกะเหรี่ยงแบ๊ปติสต์ ในการจัดองค์กรของตนเอง และแบ๊ปติสต์ยังช่วยผลักดันและรวมกลุ่มกัน การต่อสู้ดิ้นรนที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะการต่อสู้เพื่อก่อร่างสร้างอาณาจักรของพระเจ้า การข้ามเส้นพรมแดนรวมทั้งการสร้างบ้านใหม่ของพวกเขาด้วย

บทที่ 5

การสร้างพื้นที่มุสลิมของผู้ย้ายถิ่นบนเส้นพรมแดน

การศึกษาเกี่ยวกับมุสลิมพม่าในพื้นที่ชายแดนเกิดขึ้นมาจากความสนใจที่ต้องการศึกษาว่า พื้นที่ทางศาสนาที่ถูกสร้างขึ้นมาผ่านกระบวนการเผยแพร่ศาสนาของกลุ่มดะวะห์³⁶ เกิดขึ้นและเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มมุสลิมผู้ลี้ภัยจากสงครามในพม่าได้อย่างไร การศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยาในครั้งนี้เพื่อต้องการแสดงถึงอุดมการณ์ความคิดทางศาสนาของพวกเขา นอกจากการอธิบายภาพของสถานการณ์ทางการเมืองเพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่งานศึกษาในครั้งนี้กลับต้องการเสนอมุมมองทางวัฒนธรรมเพื่อช่วยเสนอภาพของความสัมพันธ์ของชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดน และขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาที่เข้ามาปฏิบัติในพื้นที่อันมีลักษณะเฉพาะเช่นนี้ ทั้งนี้ พลวัตทางสังคมของมุสลิมพม่าในพื้นที่พักพิงชั่วคราวผู้พลัดถิ่นในแนวเส้นพรมแดน ในปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่นำเสนอพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ศาสนา และปฏิบัติการทางวัฒนธรรม

5.1 ชุมชนผู้ย้ายถิ่นชาวมุสลิมในพื้นที่ชายแดน

การเข้ามาของมุสลิมในศูนย์แม่หละ ในช่วงปี พ.ศ. 2540 ชาวมุสลิมประมาณ 200 คนจากหมู่บ้านนาบู (Nabu) ในเมืองกอว์เกร็ด (Kawkareik) เข้ามาขอลี้ภัยที่แม่หละ ชนมุสลิมประมาณ 1,000 คนถูกจับตัวไปให้ละทิ้งบ้านเรือน และมัสยิดของเขาถูกทำลาย ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2544 ผู้ลี้ภัยมุสลิมประมาณ

³⁶ แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมมิชชันนารีในศาสนาอิสลามมาจากภาษาอาหรับว่า “ดะวะห์” หมายถึง “การเรียก” “การเชิญชวน” หรือ “การเรียกรวม” คำเหล่านี้เป็นที่ใช้เฉพาะกิจกรรมงานของมิชชันนารี และในคัมภีร์อัล-กุรอานปรากฏคำนี้ในการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในช่วงต้น (Poston, 1992: 3) โดยแต่ละกลุ่มต้องใช้วิธีการดะวะห์ที่ต่างกันออกไป บางกลุ่มใช้การสอนระบบโรงเรียน บางกลุ่มใช้การบรรยาย บางกลุ่มใช้การออกดะวะห์ตีบลิสมแบบเป็นหมู่คณะ แต่เน้นการใช้รูปแบบที่ใกล้เคียงกับท่านศาสดามุฮัมมัดมากที่สุด (ดูเช่น Poston) โดยอ้างเรื่องราวและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสมัยของท่านศาสดาที่ออกเผยแพร่ศาสนาในตอนเริ่มต้น โดยเฉพาะเน้นการเชิญชวนให้คนหันมาเข้ารับอิสลาม แต่ต่อมาเมื่อสังคมมุสลิมขยายออกไป บทบาทของการดะวะห์จึงเป็นการเชิญชวนให้มุสลิมในสังคมหันมาสนใจเรื่องศาสนาและปฏิบัติศาสนกิจที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างเคร่งครัด จนพวกเขามองว่าตนเองสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ และค่านิยมแก่คนในสังคม เช่น การที่คนเข้ามาละหมาดที่มัสยิดมากขึ้น เมื่อผู้หญิงหันมาปกปิดร่างกายตามศาสนาบัญญัติมากขึ้น รวมถึงกลุ่มคนที่ทำงานดะวะห์มีความจำเป็นต้องวางกรอบตัวเองให้อยู่ภายใต้เงื่อนไขการทำงานดะวะห์อย่างเคร่งครัด

2,000 คน เข้ามาขอลี้ภัยที่ศูนย์อพยพแม่หละระหว่างเดือนมิถุนายน/กรกฎาคม ซึ่งในเวลานั้นจำนวนผู้
อพยพมีมากถึงเกือบ 200 คนต่อวัน ผู้อพยพจำนวนมากที่ทะลักเข้ามานี้มาจากเมืองใหญ่ในใจกลาง
ประเทศพม่า รวมถึงเมืองย่างกุ้ง และมัณฑะเลย์ มากกว่ามาจากหมู่บ้านในรัฐกะเหรี่ยงเหมือนชาวมุสลิมที่
อยู่ในศูนย์อพยพมาก่อน หลายคนหลบหนีจากการจลาจลต่อต้านชนมุสลิมที่เพิ่งปะทุขึ้นในเมืองตองอู
(Toungoo)

ภาพ 5.1 ชุมชนมุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศและพม่า ในชุมชนอิสลาม อำเภอแม่สลด จังหวัดตาก

กลุ่มมุสลิมเป็นส่วนหนึ่งของผู้ลี้ภัยกลุ่มแรกที่เข้ามาพักพิงตามชายแดนประเทศไทย-พม่าตั้งแต่
พ.ศ. 2527 แต่เมื่อจัดตั้งศูนย์อพยพผู้ลี้ภัยขึ้น “อย่างเป็นทางการ” ชุมชนต่างๆ ส่วนใหญ่ถือว่าตนเองเป็น
คนชาติพันธุ์เดียวกัน เพราะการมาจากประเทศต้นทางเดียวกันช่วยเจือจางและบดบังความแตกต่างใด ๆ ที่
มีอยู่ นอกจากนี้ แม้ว่าประชากรที่ถือศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม ถือเป็นศาสนิกชนที่เคร่งครัด แต่
ประชากรทั่วไปในศูนย์อพยพมีความอดทนยอมรับความแตกต่างทางศาสนาได้ อย่างน้อยในการแสดงออก
ภายนอก ซึ่งช่วยสร้างความรู้สึกที่ทุกคนอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างสันติ จึงทำให้ตลอดช่วงระยะเวลา
25 ปีต่อมา องค์ประกอบของชาติพันธุ์ และศาสนาในศูนย์อพยพมีความหลากหลายมากขึ้น

เหตุการณ์ตามชายแดนเกี่ยวกับมุสลิมในพม่า³⁷ เริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ.2523-2531 สหภาพมวลชนมุสลิม
แห่งพม่า (All Burma Muslim Union - ABMU) ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2526 มีกองกำลังเป็นของตนเอง และ

³⁷ ศาสนาอิสลามมาถึงรัฐอารากัน ตั้งแต่ ค.ศ. 712 พ่อค้าที่เดินทางโดยเรือ เป็นผู้นำศาสนาเข้ามาเผยแพร่ และเป็นนิกาย
ซูฟี ประชาชนท้องถิ่นเปลี่ยนมาถือศาสนาอิสลามโดยสมัครใจมากกว่าเพราะถูกบังคับ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เหมือนกับ

ต่อสู้ร่วมกับกองทัพปลดปล่อยกะเหรี่ยงแห่งชาติ (KNLA) หลังจากเกิดการจลาจลต่อต้านชนมุสลิมในเมือง Martaban, Moulmein และเมืองอื่นๆ ทางตอนใต้ของประเทศพม่า องค์การปลดปล่อยมุสลิม หรือ Muslim Liberation Organization of Burma (MLOB) จึงถูกก่อตั้งขึ้น จนในพ.ศ. 2538-2541 ชุมชนมุสลิม โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้ตลาด กลายเป็นเป้าหมายการโจมตีข้ามพรมแดนจากกองทัพพม่า และผู้ปฏิบัติการแทนกองทัพพม่า ชาวมุสลิมประมาณ 10,000 คน จากประเทศพม่าเข้ามาหลบภัยในประเทศไทย และเกิดการจลาจลต่อต้านชนมุสลิมในเมืองมันตะเล และภาคอื่นๆ ของประเทศพม่า ชาวมุสลิมที่มีสัดส่วนประชากรสูงกว่าได้เข้ามาอยู่ร่วมกับผู้ลี้ภัยเชื้อสายกะเหรี่ยงที่หลบหนีมาจากอำเภอ Papun และ Dooplaya ระหว่าง พ.ศ. 2540 และ “ผู้ลี้ภัยชาวมุสลิมรายงานว่าทหารได้ทำลายมัสยิด และโรงเรียนของเขา และสั่งให้เขาเปลี่ยนไปถือศาสนาพุทธ หรือมิฉะนั้นพวกเขาต้องออกนอกประเทศ” (TBBC, 2011)

สถานที่ตั้งชุมชนมุสลิมในศูนย์อพยพ มุสลิมในศูนย์แม่หละ ส่วนใหญ่อยู่ในโซน C2 และ C4 ประชากรมุสลิมจำนวนมากอาศัยอยู่ในโซน B3 และ B1 เพราะเป็นพื้นที่ในเขตตลาด มัสยิดในศูนย์อพยพฯ ทั้ง 4 แห่งในปัจจุบันได้แก่ ศูนย์อพยพฯ แม่ลามาลอง มีมัสยิด 1 แห่ง ในเขต 2, ศูนย์อพยพฯ แม่หละ มีจำนวนมัสยิด 6 แห่ง ในโซน C2, C4 (3 แห่ง), B1 และ B2, ศูนย์อพยพฯ อุ่มเปี่ยมใหม่ มีมัสยิด 8 แห่ง ในตลาด (2 แห่ง) และในเขต 6, 7 (2 แห่ง), 8, 9 และ 16 สุดท้าย ศูนย์อพยพฯ นูโผ มีมัสยิด 2 แห่ง ในเขต 12 และ 14 โดยประชากรมุสลิมในศูนย์อพยพต่างๆ ในจังหวัดตาก มีจำนวนรวมกันทั้งสิ้นมากกว่า 10,000 คน ดังกล่าว ชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่ในพื้นที่พักพิงแม่หละกระจุกตัวแน่นอนอยู่ในพื้นที่โซน C2 และ C4 กลุ่มมุสลิมที่กระจายอยู่ในโซน B3 และ B1 ชุมชนมุสลิมในศูนย์พักพิงแม่หละมีพื้นที่ประกอบศาสนกิจทั้งหมด

แนวโน้มของชนชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ เช่น มาเลเซีย และอินโดนีเซีย ไม่มีความพยายามของชนมุสลิมที่รุกรานประเทศพม่าจากภายนอก หรือชักชวนให้เปลี่ยนศาสนาจากภายในประเทศ ชนมุสลิมในประเทศพม่าส่วนใหญ่อยู่ในนิกายสุหนี่ จากสำนักฮานาฟี โดยมีมุสลิมนิกายชีอะห์ จำนวนน้อย และลดจำนวนลงเรื่อยๆ ในปัจจุบันอาจมีมุสลิมมากถึงร้อยละ 13 ของประชากรทั้งหมด แม้ว่าผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเทศพม่าสันนิษฐานว่ามีชนมุสลิมประมาณร้อยละ 4 หรือน้อยกว่า ตามที่ระบุในสำมะโนประชากรอย่างเป็นทางการของประเทศพม่า ชนมุสลิมเองคาดประมาณว่าประชากรมุสลิมทั้งหมดมีจำนวนประมาณ 8 ล้านคน ชนมุสลิมในพม่าสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม ไม่นับชุมชนมุสลิมกลุ่มน้อยบางกลุ่มดังนี้ 1.มุสลิมปันทาย (Pantay) มุสลิมกลุ่มใหญ่ที่สุดประกอบด้วย ชาวโรฮิงยาในรัฐอารากัน ซึ่งมีจำนวนประมาณหนึ่งล้านคนทั่วประเทศ 2.มุสลิมบามาร์ (Bamar) ที่เปลี่ยนมาถือศาสนาอิสลามในยุคของกษัตริย์บามาร์ และเรียกตนเองว่า “มุสลิมบามาร์แท้” 3.มุสลิมเชื้อสายอินเดียที่เกิดในประเทศพม่า และทั้งบิดามารดาเป็นมุสลิมเชื้อสายอินเดีย และ 4. มุสลิมเซอร์บาดีส (Zerbadees) ซึ่งเป็นบุตรที่เกิดจากการสมรสระหว่างบิดาที่เป็นมุสลิมเชื้อสายอินเดีย และมารดาเชื้อสายเบอร์มัน (Burman) (TBBC, 2010)

6 พื้นที่ ได้แก่ มัสยิด 5 แห่ง และโรงเรียนอิสลาม 1 แห่ง ได้แก่ “มาหาลา 1 และ 2, มัสยิดสุกกู, สุเหว่าใหญ่, มัสยิดดารุสสลาม และโรงเรียนอิสลาม (โรงเรียนใหญ่)

มุสลิมในศูนย์พักพิงชั่วคราวแม่หละแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 “กะเหรี่ยงมุสลิม”, กลุ่มที่ 2 “มุสลิมจากภาคกลาง/ตะวันตกของประเทศพม่า” กลุ่มที่ 3 “มุสลิมจากประเทศไทย”

กลุ่มที่ 1 “กะเหรี่ยงมุสลิม”³⁸ กลุ่มย่อยนี้หมายถึงชนมุสลิมที่เกิดและเติบโตในรัฐกะเหรี่ยง และได้หลบหนีเข้ามาในประเทศไทย เนื่องจากถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน ด้วยการกดขี่และปฏิบัติการกวาดล้างชนกลุ่มน้อยที่เข้าข้างขบวนการต่อต้านรัฐบาลในภาคตะวันออกของประเทศพม่า คนเหล่านี้มีกระบวนการตัวว่าเป็น “กะเหรี่ยงมุสลิม” (หรือ K’Nyaw Thoo ในภาษากะเหรี่ยง) และมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดในการต่อสู้ของชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่เพื่อการยอมรับและความยุติธรรม ชนมุสลิมทั่วไปถือว่าตนเองเป็นภาคีใน การต่อสู้นี้ ดังเห็นได้จากผลสำรวจของ UNHCR ที่ระบุว่า “ประชากรมุสลิมส่วนใหญ่ในศูนย์อพยพ ระบุกลุ่มชาติพันธุ์ของตนด้วยคำว่า “มุสลิม” และเมื่อจำเป็นต้องระบุเชื้อชาติของตน เขาพอใจที่เรียกตนเองว่า “กะเหรี่ยง” มากกว่าคนส่วนใหญ่ที่อาศัยในเขตนี้เข้ามาอยู่ในศูนย์อพยพระหว่างปลายปี พ.ศ.2523 ถึงต้นปี พ.ศ.2543

กลุ่มที่ 2 “มุสลิมจากภาคกลาง/ตะวันตกของประเทศพม่า ” คนกลุ่มนี้ประกอบด้วยมุสลิมจากภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศพม่า ซึ่งหลบหนีเข้ามาในประเทศไทย เนื่องจากประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ ผ่นวกกับการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยทั่วไปคนเหล่านี้แทบไม่เคยอยู่ในประเทศไทยก่อนเข้ามาอยู่ในศูนย์อพยพ หรือไม่สามารมีชีวิตอย่างมั่นคงภายนอกศูนย์อพยพได้ คนเหล่านี้ส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขาย และอาชีพบริการภายในชุมชนผู้ลี้ภัย และถือว่าตนเองมีเชื้อสายอินเดีย/เบงกอล คนส่วนใหญ่ที่อาศัยในเขตนี้เข้ามาอยู่ในศูนย์อพยพระหว่างปี พ.ศ. 2533 – 2543

กลุ่มที่ 3 “มุสลิมจากประเทศไทย” คนกลุ่มนี้หมายถึงชนมุสลิมซึ่งส่วนใหญ่เข้ามาอยู่ในศูนย์อพยพเพื่อหาโอกาสทำมาหากิน คนเหล่านี้มาจากชุมชนเดิมในภาคกลางของประเทศไทย แต่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในภูมิภาคอื่น ๆ (โดยเฉพาะประเทศพม่า อินเดีย บังกลาเทศ ภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน และภาคเหนือของประเทศมาเลเซีย) และเลือกเข้ามาอยู่ในศูนย์อพยพ เพื่อขยายกิจการหาเลี้ยงชีพของตน และเป็นคนกลาง

³⁸ การสัมภาษณ์อดีตทหารกะเหรี่ยงที่เคยสู้รบในช่วงสงคราม ทำให้ได้ทราบว่า กลุ่มมุสลิมที่เข้ามาอยู่ในศูนย์พักพิงแห่งนี้ ได้แก่ กลุ่มมุสลิมที่หลบภัยมาจากรัฐกะเหรี่ยง โดยพวกเขาเรียกตัวเองว่า “มุสลิมกะเหรี่ยง” ซึ่งหมายถึง กลุ่มมุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในรัฐกะเหรี่ยง โดย “มุสลิม” ถือเป็นการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ภายในพม่า ซึ่งจากที่ผู้ศึกษาเคยทำรายงานวิจัยเรื่องมุสลิมพม่ามาบ้าง จึงพอทราบว่า ในพม่า คำว่า “มุสลิม” ถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งในพม่า และกลุ่มมุสลิมที่หลบเข้ามาจากรัฐอื่น เช่น ในตอนกลางของพม่า ซึ่งเป็นมุสลิมที่มีรากเชื้อสายจากบังกลาเทศและอินเดีย

ที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชายแดนในวงกว้าง คนส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้เข้ามาอยู่ในศูนย์อพยพระหว่างปลายปี พ.ศ. 2533/2543

5.2 การก่อร่างพื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นมุสลิม

ศาสนา และความเชื่อทางศาสนาอิสลามมีจุดยืนที่เคร่งครัด และมีบทบาทขับเคลื่อนสังคมมุสลิมเป็นแนวทางกำหนดค่านิยม ความเชื่อ และธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำให้ศาสนานี้ดำรงอยู่ได้ ในประเทศพม่า เป็นเรื่องปกติที่พบผู้ศึกษาคัมภีร์กุรอ่าน ผู้ศึกษากฎหมายอิสลาม และภาษาอาหรับ โดยศาสนกิจประจำวันของชาวมุสลิม เช่น วันศุกร์เป็นวันศักดิ์สิทธิ์ประจำสัปดาห์ แต่การนมัสการเป็นศาสนกิจที่ต้องกระทำทุกวัน โดยทำละหมาดห้าครั้งในแต่ละวัน คือ ก่อนรุ่งเช้า (ซุบฮิ) เที่ยง (ดูหฺริ) บ่าย (อัสริ) เย็น (มัฆริบ) และค่ำ (อิชา) ตามปกติชาวมุสลิมพม่าผู้ชายทำละหมาดที่มัสยิด ในขณะที่หญิงทำละหมาดที่บ้าน

กิจกรรมทางศาสนาที่แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมในสังคมมุสลิมหลายแห่งในประเทศไทยและทั่วโลกคือ การเผยแพร่ศาสนา รวมถึงการออกมาเชิญชวนให้มุสลิมหันมาให้ความสนใจศาสนาเหมือนที่ศาสนาเคยรุ่งเรืองในอดีต ดังนั้น การทำงานด้านศาสนาของกลุ่มดะวะหฺมีการเคลื่อนไหวอย่างแพร่หลายในหมู่บรรดามุสลิมทั่วโลก และมองว่าภารกิจและสถานะภาพของตนเองมีคุณงามความดีมากมาย ดังนั้นการดำรงไว้ซึ่งพื้นฐานที่ถูกต้อง เทียบตรงจากการเผยแพร่และเรียกร้องมาสู่อิสลาม กลุ่มดะวะหฺจึงมองว่าเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน

บรรดาผู้นำศาสนาอิสลามและศาสนิกชนที่ออกมาขับเคลื่อนการทำงานดะวะหฺได้มีการจัดประชุมระหว่างชุมชนเป็นประจำ โดยสลับเปลี่ยนกันเดินทางไปร่วมการประชุมและเป็นเจ้าภาพทั้งในชุมชนเขตเมืองและอำเภอรอบนอก ชาวมุสลิมจากศูนย์พักพิงชั่วคราวแม่ละมาหลงเข้าร่วมประชุมทุกเดือนและร่วมกับชุมชนมุสลิมจากแม่สามแลบ เพื่อต้องการขยายกิจกรรมนี้ให้รวมศาสนิกชนจากแม่สะเรียงและเชียงใหม่ด้วย ใน พ.ศ. 2553 ชุมชนมุสลิมในศูนย์แม่หละ อุ่มเปี่ยมใหม่ และนุโพ ได้จัดกิจกรรมคล้ายกันนี้เป็นประจำ ซึ่งตามปกติจัดร่วมกับศาสนิกชนจากชุมชนอิสลามในแม่สอด โดยมีชุมชนท้องถิ่นขนาดเล็กกว่ามาร่วมด้วย อีกทั้งกลุ่มศาสนิกชนยังจัดให้มีกิจกรรมการกุศล เพื่อช่วยเหลือครอบครัวมุสลิมในชุมชน

การจัดโครงสร้างและเครือข่ายทางศาสนาของมุสลิมในอำเภอแม่สอด

กลุ่มดะวะหีในชุมชนมุสลิมแม่สอดถือเป็นศูนย์รวมที่สำคัญในประเทศไทย มีมานานกว่า 80-90 ปี โดยมีมัศยิดนุรุลอิสลามเป็นมัศยิดกลางและเป็นมัศยิดที่กลุ่มดะวะหีมาประชุมร่วมกันทุก 40 วันต่อครั้งที่มัศยิดกลางแห่งนี้ การแบ่งพื้นที่การดูแลของกลุ่มดะวะหีในแม่สอดแบ่งเป็นทั้งหมด 4 แห่ง โดยยึดตามความสะดวกของการทำงานและหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละกลุ่มเป็นหลัก ความน่าสนใจของพื้นที่ในชุมชนชายแดนแห่งนี้คือ การเป็นพื้นที่รวมกลุ่มของผู้อพยพชาวพม่า โดยเฉพาะชาวพม่าที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยชุมชนมุสลิมของแม่สอดมีมุสลิมที่เข้ามาทำงานจำนวนนับหมื่นคน ฮัจยีกะบิร อิหม่ามประจำมัศยิดอันศอรให้สัมภาษณ์ว่า “มุสลิมพม่าไม่ได้เข้ามาในกลุ่มดะวะหี แต่ว่ากลุ่มดะวะหีเป็นคนเรียกร่องเชิญชวนให้เข้ามา เพื่อให้พวกเขายังอยู่ในหนทางของศาสนา”

ดะวะหีในแม่สอดกระจายออกไปตามแต่ละบาแล (สถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ) โดยอาทิตย์ละครั้งรวมตัวกันเพื่อประชุมหรือเกี่ยวกับงานดะวะหีที่มัศยิดนุรุลอิสลาม มัศยิดกลางของแม่สอด และเป็นศูนย์กลางของกลุ่มดะวะหีของแม่สอดเช่นกัน ในจังหวัดตากมีบาแลทั้งหมด 30 แห่ง และมัศยิดขึ้นทะเบียนทั้งหมด 4 แห่ง คำว่ามัศยิดต่างจากบาแลในแง่ที่ว่า มัศยิดเป็นสถานที่ประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์ ขณะที่บาแลใช้ทำการละหมาด 5 เวลาในแต่ละวัน ทำให้เป็นสาเหตุทำให้มีการจดทะเบียนมัศยิด ซึ่งมัศยิดทั้ง 4 แห่งต้องมีกรรมการมัศยิดเข้าไปจัดการดูแล โดยเฉพาะในพื้นที่พักพิงผู้อพยพมีบาแลทั้งหมด 7 แห่ง โดยอามिर (หัวหน้า) ดูแลในแต่ละบาแลในศูนย์พักพิงชั่วคราว

อย่างไรดี มุสลิมพม่าจำนวนมากในเขตเทศบาลนครแม่สอด (รวมทั้งมุสลิมไทยเชื้อสายพม่าและมุสลิมที่ถือสัญชาติพม่า) พวกเขาต่างเข้าหาการรวมกลุ่มกับดะวะหี ถึงแม้หลายคนไม่ได้เข้ามาร่วมกิจกรรมแบบเต็มรูปแบบ แต่พวกเขาเข้าร่วมตามความสามารถและเวลาว่างที่มีอยู่ เพราะแม่สอดยังเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การค้าขายของชาวมุสลิมจึงดำเนินไปพร้อมๆ กับการดำรงรักษาการเป็นศาสนิกที่ดี และด้วยพื้นที่ของการทำงานของมุสลิมพม่าในแม่สอด ทำให้มุสลิมพม่าที่เข้ามาเป็นแรงงานในแม่สอดจับกลุ่มกันเพื่อหาสถานที่ประกอบพิธีกรรมประจำวัน บางแห่งเป็นพื้นที่เดียวกับโรงงานขนาดครัวเรือน เช่นในบริเวณบ้านใต้ ซึ่งห่างออกไปจากเขตชุมชนมุสลิม กลุ่มแรงงานมุสลิมเข้ามารวมกลุ่มกันเพื่อละหมาดในช่วงเวลาหลังเลิกงาน โดยมีกลุ่มดะวะหีที่เข้ามามีส่วนร่วมและทำหน้าที่บรรยายศาสนธรรมให้กับแรงงานมุสลิมเหล่านี้

ดังนั้น เครือข่ายการทำงานเผยแผ่ศาสนาของกลุ่มดะวะหีจึงเน้นการกระจายตัวออกไปตามพื้นที่ที่มุสลิมเข้ามาเกาะกลุ่มรวมกัน เพราะมุสลิมต่างรู้ดีว่า มุสลิมที่เข้ามาทำมาหากินในแม่สอดและที่อื่นๆ

วัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมุสลิมคือการดำรงปฏิบัติศาสนกิจเป็นประจำวันละ 5 เวลา จึงทำให้มุสลิมที่ย้ายเข้ามาอยู่ พวกเขาเลือกที่จะเกาะกลุ่มรวมกันเพื่อปฏิบัติละหมาดร่วมกัน หรือที่มุสลิมเรียกว่า “ญะมาอะห์” ซึ่งหมายถึง การรวมกลุ่มเดียวกัน โดยพวกเขายังมองว่า การรวมกลุ่มกันของมุสลิมเพื่อสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้สะดวกมากขึ้น

การจัดโครงสร้างและเครือข่ายทางศาสนาของมุสลิมในศูนย์พักพิงแม่หละ

สังคมมุสลิมในพื้นที่แม่หละได้อพยพและย้ายเข้ามาในแต่ละบริบทและรูปแบบวัตถุที่ต่างกันในปัจจุบัน เมื่อก่อนพวกเขาต้องการลี้ภัยทางด้านการเมืองเช่นเดียวคนกลุ่มอื่น ในปัจจุบัน มุสลิมจากพม่าจำนวนมากย้ายเข้ามาเพื่อแสวงหาทางเลือกที่ดีขึ้นให้กับตนเองและครอบครัว หลายครอบครัวเริ่มขยายกิจการค้าขายภายในพื้นที่ หลายครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับนายทุน พวกเขาสามารถออกไปทำกิจการในเขตแม่สอด และอีกหลายครอบครัวที่อพยพเข้ามาในปัจจุบัน บางส่วนที่ยังไม่มีทางเลือกหรือความสัมพันธ์ที่มากนัก การเข้ามารวมกลุ่มอยู่ในศูนย์พักพิงแม่หละจึงช่วยให้พวกเขาสามารถสร้างเครือข่ายในหลายด้านๆ มุสลิมพม่าที่เพิ่งอพยพเข้ามาหรือย้ายเข้ามาจากจังหวัดอื่นในเมืองไทย พวกเขาอาศัยการเข้าร่วมดะวะห์ภายในพื้นที่เพื่อเป็นการปรับตัวให้เข้ากับบริบทใหม่ เนื่องจากการเข้าร่วมในกลุ่มดะวะห์ได้ช่วยให้พวกเขาสามารถใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ได้ เนื่องจากเหตุผลทางด้านศาสนา กลุ่มดะวะห์ต่างมีกิจกรรมที่ต้องการกลุ่มคนเหล่านี้เพื่อเข้ามาดูแลและอาศัยเกื้อกูลกัน เช่น การสอนและดูแลโรงเรียนสอนศาสนาที่กระจายอยู่ในเขตย่านมุสลิมในโซนต่างๆ เป็นต้น

เครือข่ายศาสนาของมุสลิมในพื้นที่ศูนย์พักพิงแม่หละก่อร่างและดำเนินมาเนิ่นนานพร้อมๆ กับการเข้ามาของมุสลิมจากรัฐต่างๆ ในพม่า เนื่องด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่มดะวะห์ที่โยกย้ายไปมาเพื่อทำงานเผยแพร่ในพื้นที่ชุมชนต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งหมายรวมถึงการออกไปดะวะห์ในประเทศห่างไกลและใกล้เคียง ตรงจุดนี้จึงทำให้มุสลิมพม่าหลายคนอาศัยเครือข่ายดังกล่าวช่วยให้ตัวเองหลุดพ้นจากสถานการณ์ในชีวิตที่ยากลำบาก นอกจากนี้ ด้วยภาพลักษณ์และเป้าหมายของการทำความดีทางด้านศาสนา จึงทำให้รัฐชาติในแต่ละพื้นที่ยังประนีประนอมกับกลุ่มคนเหล่านี้เพราะต่างรู้ว่าคนกลุ่มนี้ไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับปัญหาทางสังคมในพื้นที่แต่อย่างใด

ครูดะวะห์สอนหนังสือในบาแลแห่งหนึ่งในศูนย์พักพิงชั่วคราว อธิบายถึงการทำงานดะวะห์ว่า การไปเรียกร้องมุสลิมในศูนย์พักพิงชั่วคราวออกดะวะห์เฉลี่ยครั้งละ 3-10 วัน โดยพวกเขาอยู่ตามแต่ละสุเหร่าแห่งละ 2-3 วันแล้วจึงโยกย้ายไปพื้นที่อื่นๆ จนวันนศุกรีจึงมารวมกัน พอครบ 40 วันพวกเขาออกโยรไปตามหมู่บ้านต่างๆ ที่มีมุสลิมอาศัยอยู่ภายนอกศูนย์พักพิงฯ เช่นในพื้นที่หมู่บ้านแม่สามแลบ เพียงแต่ไม่ออกไป

แม่สอดได้ นอกจากในช่วงกิจกรรมสำคัญและกลุ่มดะวะหีในระดับแกนนำของกลุ่มย่อย พวกเขามีบัตรที่ออกโดยคณะกรรมการอิสลามจังหวัดตาก (สำนักงานอยู่ในเขตเทศบาลนครแม่สอด) จึงทำให้กลุ่มดะวะหีบางส่วนสามารถออกนอกพื้นที่ไปได้ เพื่อไปร่วมประชุมและไปโยรที่สุเหร่าใหญ่ (มัสยิดกลางในชุมชน) อย่างไรก็ตาม มุสลิมพม่าที่เข้าร่วมดะวะหี ส่วนใหญ่พวกเขาไม่ได้ออกไปข้างนอกพื้นที่มากนัก แต่กลุ่มที่ทำงานอยู่แล้วในแม่สอดจะเข้ามาร่วมทำงานและประชุมหารือ (มุเซวาเราะห์) ในศูนย์แม่หละทุก 40 วัน ประมาณ 3-10 คน โดยเข้ามาตอนเย็น ค้างแรม 1 คืน จนถึงเวลาช่วงสายของอีกวันจึงเดินทางกลับ

การออกไปเชิญชวนมุสลิมในศูนย์พักพิงแห่งนี้ให้มาสนใจศาสนาอิสลามมีกระบวนการ 2 อย่างคือ

(1) อุมมี แปลว่า การต้องออกไปดะวะหี แบบไปเจอกันแค่หน้าบ้าน โดยปกติกลุ่มดะวะหีอยู่ในสุเหร่าปฏิบัติเป็นประจำการเมื่อตนเองเดินทางไปละหมาดที่มัสยิด

(2) คุซซี แปลว่า การไปบ้านหลังเดียวเท่านั้น เพื่อชวนคนที่ไม่ค่อยได้มาสุเหร่าให้พวกเขาออกไปทำดะวะหี และเชิญชวนคนให้มาละหมาดที่สุเหร่า

การจัดลำดับคน การแบ่งอำมีร์ (ผู้นำ) ออกเป็นอำมีร์ใหญ่ และอำมีร์กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มมีสมาชิกในกลุ่มประมาณ 10 คน กลุ่มที่มีอยู่ในแม่หละทั้งหมดมี 3-4 กลุ่มคือ สุเหร่าใหญ่ 2 กลุ่ม และมัสยิดซุกรู 2 กลุ่ม เพราะว่ามีพื้นที่กว้าง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มดะวะหีที่มัสยิดมาหาลา 1 และ มัสยิดมาหาลา 2 แห่งละ 1 กลุ่ม และกลุ่มสุดท้ายคือ โรงเรียนใหญ่มี 1 กลุ่ม โดยส่วนมาก กลุ่มดะวะหีดำรงชีวิตประจำวันที่ยเรียบง่าย พวกเขาอนหลับที่สุเหร่าและทำอาหารกินกันเอง นอกจากนี้ยังรวมเงินทุก 3 วัน เฉลี่ยคนละ 50 บาท เพื่อเป็นค่าข้าวสารและน้ำมันพืช ส่วนถ้าคนไหนออกดะวะหี 7 วัน เขารวมเงินกันคนละ 120 บาท และถ้า 40 วันรวมเงินคนละ 500 บาท ทั้งนี้ เงินที่เอามาใช้ในการออกดะวะหีได้มาจากการเอาข้าวสารและน้ำมันพืชที่หน่วยงานองค์กรภายในแม่หละแจกให้ประจำเดือนไปขายต่อ เพื่อนำเงินมาทำกิจกรรมทางศาสนา

นอกจากนี้ กิจกรรมของกลุ่มดะวะหียังจัดให้มีการอ่านกุรอ่านในแต่ละวัน การนะซีฮัต (การตักเตือน) การมุเซวาเราะห์ (ปรึกษาหารือ) วันละครั้ง การบรรยายศาสนา ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมในแม่หละเล่าให้ฟังว่า

“เมื่อก่อนตอนมาอยู่แรกๆ เขาออกดะวะหีเป็นประจำ แต่หลังจากมาอยู่ในศูนย์พักพิงแห่งนี้ เขาไม่ได้ออกไปไหนเหมือนเมื่อก่อน เหตุผลเพราะเรื่องเงิน คนส่วนใหญ่อยากออกดะวะหี คนที่ยังสามารถได้ออกดะวะหีเพราะว่าเขามีเงิน แต่ถ้าคนไม่ได้ทำงานอะไร พวกเขาไม่มีเงินไม่ได้ออกดะวะหี แต่บางครั้งมีคนช่วยออกให้ เพราะยังมีการช่วยเหลือกัน มีดะวะหีกลุ่มใหม่ๆ ที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ในแม่หละ เพราะอยู่ที่กรุงเทพต้องมีบัตร ถ้าหากไม่มี เขามา

สามารถไปไหนได้ จึงทำให้การทำตะวัละลำบาก เขามาแอบเข้ามาดูผ่านกลุ่มตะวัละ แต่ว่ามาแบบตะวัละไม่ได้ เพราะคนที่โน่นรู้ แต่มาอยู่ที่นี่ไม่มีใครรู้ เขามากับคนอื่น เขาดูว่ามีพี่น้องมุสลิมมาอยู่ที่นี่ด้วยหรือเปล่า ตอนแรก เขาเข้ามาอยู่ในเมืองไทยก่อน แล้วพอมี เพื่อนของเขาจึงรับเข้ามาอยู่”

ดังนั้น มุสลิมที่ย้ายถิ่นมาจากพม่า ถ้าหากเขาทำงานตะวัละเช่นเดียวกับมุสลิมคนอื่นๆ พวกเขาจึงอาศัยกลุ่มตะวัละ การเข้าผ่านขบวนการตะวัละ ถ้าหากคนที่เข้ามาทำงานตะวัละโดยตรง ชาวมุสลิมพม่า ต่างช่วยเหลือกัน เพราะว่ากลุ่มคนที่ทำงานตะวัละ พวกเขารู้จักกันและช่วยเหลือกัน

หลักการและวิธีการดำเนินงานการเผยแพร่ศาสนาของกลุ่มตะวัละในพื้นที่ชายแดน

ลักษณะการทำงานในบริบทชายแดนของขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาของกลุ่มตะวัละมีลักษณะเฉพาะและมีความสำคัญต่อการแสดงให้เห็นภาพความประนีประนอมระหว่างชนชายแดนและอำนาจรัฐที่พยายามเข้ามาควบคุมจัดการ เนื่องด้วยปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศที่ถือเป็นพื้นที่ถูกจับตามองในสายตาของผู้คนทั้งโลก จึงทำให้กรณีการศึกษากลุ่มตะวัละ ซึ่งผู้ย้ายถิ่นชาวมุสลิมจำนวนมาก เลือกลงมาเพื่ออาศัยพื้นที่ในการสร้างทางเลือกให้กับตนเอง การแสวงหาโอกาสไม่ใช่เพียงเหตุผลแรก และสาระสำคัญต่อการเข้ามาของผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ แต่ยังหมายรวมถึงความต้องการพึ่งพาทางด้านจิตใจ และความหมายในชีวิต (Meaning of life) ของปัจเจกบุคคล

โลกทัศน์และศาสนทัศน์ของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมไม่ได้ยึดอยู่เพียงอยู่ในชีวิตปัจจุบัน แต่พวกเขาต่างเชื่อว่าการแสวงหาวิถีชีวิตและดำรงชีวิตในปรัชญาของศาสนา ถือเป็นสิ่งจำเป็นมาก ดังนั้น ถึงแม้พวกเขาจะทำมาหาเลี้ยงชีพมากเท่าใด แต่ท้ายที่สุด พวกเขายังคงยึดอย่างเหนียวแน่นที่จะแสวงหาพื้นที่อันสุขสงบในพื้นที่ศาสนาของตนเอง เพื่อปล่อยวางและเป็นที่พักทางจิตใจ และยังหมายรวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ในระหว่างมุสลิมด้วยกันเองด้วยอีกทางหนึ่ง จึงแสดงให้เห็นว่า บริบทการดำรงชีพของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมส่งผลกระทบโดยมากเพื่อทำความเข้าใจต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและพื้นที่ศาสนาแห่งนี้ในพื้นที่ชายแดน

ตัวแทนกลุ่มตะวัละในชุมชนมุสลิมแม่อวดอธิบายถึงการทำงานตะวัละว่า วัตถุประสงค์ของงานตะวัละคือ การเอาศาสนาเพื่อมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เพื่อให้คนที่เข้ามาได้รู้จักอัลลอฮ์ และเรียกร้องไปสู่การละหมาด และช่วยเหลือผู้คน โดยกิจการงานทุกอย่างของการตะวัละเป็นการทำงานเพื่ออัลลอฮ์ทุกอย่าง ถึงแม้ด้านหนึ่งอาจมองว่า มุสลิมพม่าอยากเข้ามาในเครือข่ายศาสนาของกลุ่มตะวัละเพื่อเป็นการเปิดพื้นที่ของพวกเขาในสถานะของการเป็นคนพลัดถิ่น การตกเป็นชนชายขอบในสถานะของแรงงานอพยพเข้ามาในฝั่งไทย ขณะเดียวกันกลุ่มตะวัละเองพยายามดึงคนพม่าเหล่านี้เข้ามา โดยไม่ใช่เฉพาะกรณี

ที่คนพม่าอยากเข้ามาดะวะห์เพียงอย่างเดียว กลุ่มดะวะห์มีความพยายามที่เรียกร้องให้คนพม่าเข้ามาสนใจศาสนามากขึ้น พวกเขาพยายามเข้าไปคุยกับคนกลุ่มนี้ในช่วงเวลาว่างจากการตกเป็นแรงงานรับจ้าง เพราะด้วยการแข่งขันทางการตลาดในพื้นที่การค้าชายแดน กลุ่มแรงงานในฐานะที่เป็นศาสนิกต่างต้องพยายามจัดแบ่งเวลาเพื่อเข้าสู่การดำรงชีวิตแบบอิสลาม เช่น การออกไปประกอบพิธีกรรมร่วมกันกับมุสลิมกลุ่มอื่นๆ

เป้าหมายของงานดะวะห์ในพื้นที่ชายแดนเหมือนกับการทำดะวะห์ที่เป็นหลักสากลในหลายๆ ประเทศอิสลาม คือ การเอาชาอิชะห์ (บทบัญญัติตามหลักศาสนาอิสลาม) มาใช้ในชีวิตรประจำวัน โดยการช่วยเหลือ (งานของดะวะห์) ถือเป็นชาอิชะห์เช่นกัน การทำงานของญามาอัต (ส่วนรวม) แบ่งงานออกเป็นกลุ่ม โดยมีครูที่มีความรู้ทางศาสนาอย่างดีเป็นหัวหน้า หรืออามิร สำหรับการสอน ส่วนการเรียกมุสลิมที่เข้ามาทำงานดะวะห์เข้ามาอบรม เพื่อให้รู้ว่า ควรมีวิธีการพูดอย่างไร เช่น ห้ามพูดเรื่องเกี่ยวกับการเมือง (โดยเด็ดขาด) แต่ต้องเน้นการพูดเรื่องพระเจ้า หรือที่เรียกว่า “เตอาฮีด” และการพูดเรื่องศาสนาว่าเป็นอย่างไร อิสลามมีแนวทางสอนเป็นอย่างไร การสำรวจดูดะวะห์ที่เริ่มออกไปพูดว่าเป็นอย่างไร โดยเป้าหมายหลักคือ “การเรียกเขาเข้ามา หรือไปดึงเขาเข้ามา” ด้วยการไปเยี่ยมเยียนตามบ้าน ชุมชน เพื่อเรียกให้มุสลิมเหล่านี้เข้ามาสนใจศาสนาและทำงานเพื่อศาสนามากขึ้น

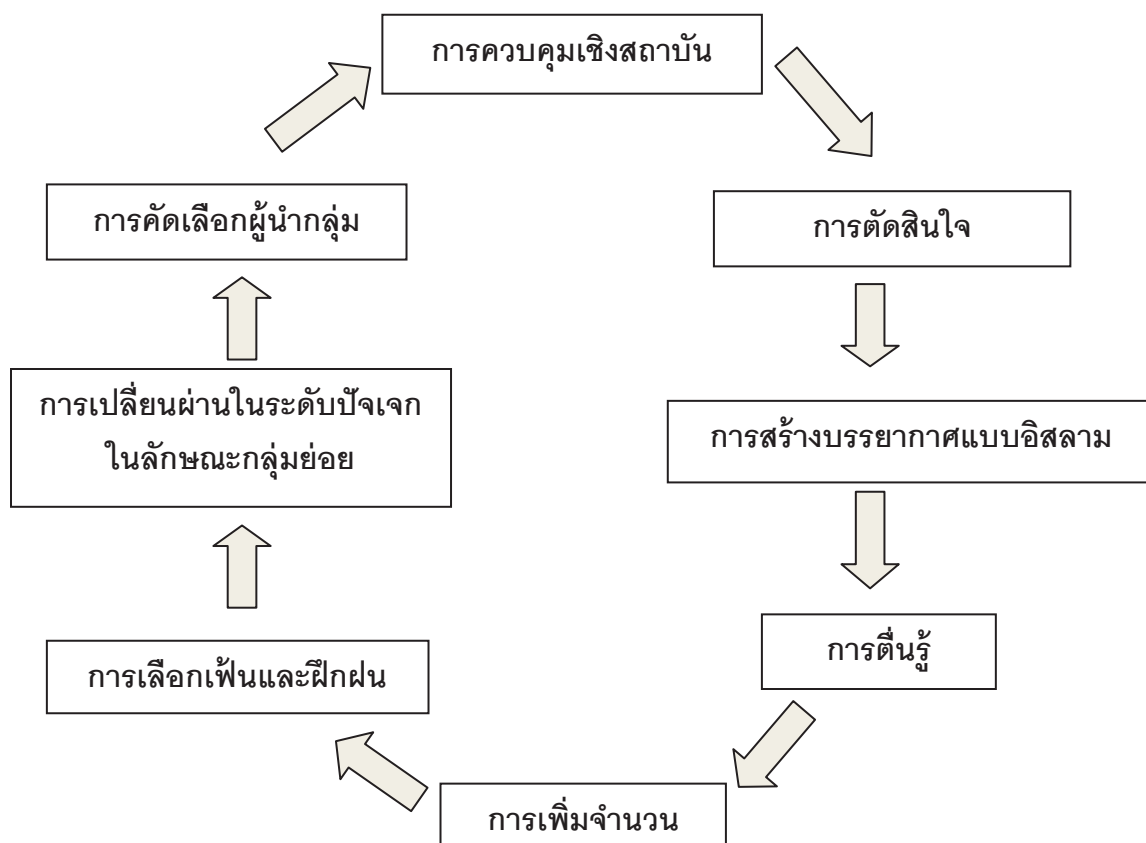
ในประเทศพม่าห้ามไม่ให้เกิดการดะวะห์ เวลากลุ่มไปดะวะห์ในพม่า พวกเขาไม่ได้เข้าไปพักอาศัยในมัสยิดอย่างที่พวกเขาเคยปฏิบัติ กลุ่มดะวะห์ที่เข้าไปในพม่าสามารถพูดปราศรัยเรื่องศาสนาในมัสยิดเฉพาะช่วงเวลาปฏิบัติศาสนกิจเท่านั้น แต่หลังจากนั้น พวกเขาถูกห้ามไม่ให้เกิดการรวมกลุ่มในมัสยิดเด็ดขาด จึงทำให้กลุ่มดะวะห์ต้องจ่ายเงินเพื่อพักในโรงแรมในพื้นที่ใกล้เคียงเท่านั้น ทั้งนี้เพราะ

“ในพม่าห้ามไม่ให้เกิดการเผยแพร่ศาสนา การเป็นประเทศรัฐประหารในพม่า ทำให้สร้างความไม่มั่นคง โดยเฉพาะถ้ามุสลิมมารวมตัวกันเยอะ มันอันตรายมาก จึงทำให้กลัวในเรื่องการรวมตัวกัน ต่างจากประเทศไทย ที่มีสิทธิตามรัฐธรรมนูญในการมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาและการปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาอย่างเท่าเทียมและเสรี” – ดะวะห์คนหนึ่งกล่าว

การออกดะวะห์แต่ละครั้งมีการแต่งตั้งอามิร (ผู้นำกลุ่ม) กลุ่มดะวะห์แม่สอดมีทั้งหมด 7 คน โดยผลัดเปลี่ยนกันเป็นคนละเดือน การออกดะวะห์ขึ้นพื้นฐาน กรณีที่ออกไปต่างประเทศต้องผ่านอย่างน้อย 3 ประเทศหลักก่อน หรือที่เรียกว่า IBP คือ อินเดีย บังคลาเทศ และปากีสถาน โดยการประชุม หรือ “มุเซาะเราะฮ์” นอกจากเป็นการฟังเรื่องศาสนา คุณงามความดีแล้ว ยังเป็นการประชุมเพื่อปรึกษาหารือของกลุ่มดะวะห์ เช่นว่า วันนี้ออกไปหาใครบ้าง ไปชักชวนใครบ้าง (ให้เวลาในการออกไปแต่ละรอบของวันประมาณ

10 นาที) จึงมีการจัดเป็นกลุ่มใครไปกับใคร แล้วไปเรียกให้คนเข้ามาฟังเรื่องศาสนา ตลอดจนชักชวนให้ ออกตะวะห์อย่างน้อย 3-4 วัน จากนั้นเป็นขั้นๆ ตามมาเป็น เดือนละ 3 วัน และปีละ 40 วัน ส่วนเรื่อง การแบ่งกลุ่มญะมาอัต อย่างน้อยแต่ละกลุ่มมี 10 คนขึ้นไป เช่น “มาลากัซ” เป็นศูนย์รวมในทุกวันศุกร์ที่แม่ สอด ณ มัสยิดนูรุลอิสลาม ซึ่งของเมืองไทยอยู่ที่เขตมีนบุรี โดยมีการประชุมทุกวันศุกร์ว่าสัปดาห์นี้ออกตะวะห์ที่ไหน โดยจัดขึ้นทุกที่ที่มีมาลากัซ ทั้งจากระดับอำเภอ จังหวัด และประเทศ

วิธีการออกตะวะห์มีการวางระบบและแบบแผน การสับเปลี่ยนหมุนเวียนของตะวะห์ไปตามแต่ละ มัสยิด ตามคิว ตามวัน โดยไม่ว่าออกตะวะห์ 3 วัน ออก 7 วัน ออก 40 วัน หรือออก 4 เดือน ทั้งในพื้นที่ ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด จนสู่ระดับภูมิภาคในประเทศและไปสู่ระดับต่างประเทศ พบว่ามี ระบบแบบแผนเป็นรูปธรรม หรือเป็นการไปเยี่ยมไปเยือนกันเองในแต่ละย่าน เช่น หากย่านนั้นมี 7 มัสยิด แต่ละมัสยิดที่ตะวะห์ประจำอยู่หมุนเวียนกันไปเยี่ยมอาทิตย์ละ 1 วัน แล้วแต่กำหนด ซึ่งไม่มีรูปแบบตายตัว แล้วแต่ละท้องที่ท้องถิ่นไม่เหมือนกัน ส่วนการออกไปพบปะพี่น้องมุสลิมนั้น ซึ่งภาษาในกลุ่มตะวะห์เรียกว่า “การออกกัสต์ ” คือไปทำการพบปะพี่น้องมุสลิมในชุมชน หากว่าไปพำนักรั้วมัสยิดไหน พวกเขาออกไป พบปะพี่น้องในชุมชนนั้น ด้วยการพูดถึงความเป็นพี่น้องภายใต้ “ความเป็นมุสลิม” เดียวกัน เพื่อชักชวนให้ คนไปละหมาดที่มัสยิด และไปฟังบายน (ยาซีน แกละมงคล, อ่างแล้ว) การเรียกร้องเชิญชวนในเรื่อง ศาสนาของกลุ่มตะวะห์มองว่า “วัตถุประสงค์ของงานตะวะห์คือ การเอาศาสนาเพื่อมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ให้คนที่เข้ามาได้รู้จักอัลลอฮ์ การเรียกร้องไปสู่การละหมาด และช่วยเหลือผู้คน โดยกิจการ งานทุกอย่างเป็นการทำงานเพื่ออัลลอฮ์ทุกอย่าง”

รูป 5.2 แผนยุทธศาสตร์การเผยแพร่ศาสนาของกลุ่มดะวะห์

จากแผนภาพข้างต้นแสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการ ดะวะห์ ของกลุ่มผ่านการจัดองค์กร โครงสร้างและอุดมการณ์ จึงพบว่ากระบวนการเผยแพร่ศาสนาของกลุ่ม ดะวะห์มีตัวแปรสำคัญเพื่อนำไปสู่ ความสำเร็จของ ดะวะห์ และเพื่อให้ได้รับทางนำหรือการชี้แนะของพระเจ้า จึงขึ้นอยู่กับระดับความพยายาม การเสียสละในหนทางของศาสนา มุสลิมที่ทำงานดะวะห์จึงมองว่า หากผู้ใดมีความพยายามในงานศาสนามาก พวกเขาย่อมได้รับทางนำ การชี้แนะ และได้รับความศรัทธาที่แท้จริง ดังนั้นในแต่ละวัน กลุ่ม ดะวะห์ต้อง ปฏิบัติกิจวัตรทางศาสนาอย่างเคร่งครัด โดย กิจกรรมในแต่ละวันเพื่อ “การฝึกฝนขัดเกลาตนเอง” ขับไล่ ความเคยชิน ความคุ้นเคยจากสิ่งแวดล้อมเก่าๆ ไปสู่การกิจวัตรประจำวันใหม่ของตนเอง เหล่านี้ ดะวะห์จึง เรียกรงานของพวกเขาว่า “เป็นงานปรับปรุงตัว” และสร้างความศรัทธาให้ตนเอง นอกจากนี้อุดมการณ์ ดะวะห์ยังแสดงให้เห็นผ่าน “หลักอุดมการณ์หกประการ” ในการประพฤติปฏิบัติของแต่ละคน คือ (1) มั่นใจใน คำปฏิญาณตน (2) ละหมาดที่มีสมาธิและนอบน้อม (3) ความรู้และการรำลึกถึงพระเจ้า (4) ให้เกียรติและ ช่วยเหลือพี่น้องมุสลิม (5) บริสุทธิ์ใจ และ(6) การจัดขบวน (เสียสละในหนทางของพระเจ้า)

ดังนั้น ดะวะหฺนั้นได้สละเรื่องทางโลกทั้งหลาย การงาน เรื่องครอบครัว เรื่องสังคมออกไป และเน้นหนักในเรื่องความสามัคคี โดยไม่สร้างความแตกแยกซึ่งกันและกัน ผ่านกฎเกณฑ์ในการออกดะวะหฺซึ่งมี “หลักสี่ประการที่ห้ามเกี่ยวข้อง” ได้แก่ (1) เรื่องข้อขัดแย้งทางศาสนา (2) เรื่องการเมืองในและต่างประเทศ (3) เรื่องฐานะและตำแหน่ง และ (4) เรื่องการขอบริจาคและการกระทำที่เสียเกียรติทางสังคม

ความสำคัญของการทำดะวะหฺ ผู้นำกลุ่มบอกว่า การเป็นมุสลิมคือ การยอมรับ “กะลิมะฮฺ” หรือ การปฏิญาณตน ส่วนใหญ่คนมุสลิมมักเอาเพียงแค่ส่วนหนึ่งของศาสนา แต่ดะวะหฺต้องเป็นส่วนอื่นทั้งหมด เพราะว่า ดะวะหฺสอนให้เอาทุกอย่าง งานดะวะหฺจึงจำเป็นต้องบอก/ประกาศเพื่อบอกว่าอิสลามคืออะไร ให้คนรู้จัก การทำดะวะหฺทำให้ศาสนาเจริญขึ้น การทำงานศาสนาทำให้มีศรัทธาเกิดขึ้น ดังนั้น เหตุผลดังกล่าวจึงช่วยผลักดันให้ผู้ผลัดมุสลิมจำนวนมากมองเห็นว่าการทำให้งานดะวะหฺมีความจำเป็น และต้องเสียสละรวมถึง “ความเป็นพี่น้องกัน” ซึ่งเกิดขึ้นในความรู้สึกผู้ศรัทธาเดียวกัน

5.3 กิจกรรมทางศาสนาและสังคม

กิจกรรมการเผยแพร่ศาสนาของกลุ่มดะวะหฺ

การเข้าไปพูดคุยกับกลุ่มดะวะหฺที่มีศรัทธาย่านบางตลาด เขต ชุมชนที่มีมุสลิมพม่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก หลังจากพูดคุยพบว่า การรวมกลุ่มของพวกเขาเป็นเรื่องเกี่ยวกับอัล-กุรอานและฮาดิส โดยเฉพาะจากหนังสือเรื่อง “คุณค่าอามัล” (ความดี) ซึ่งเป็นหนังสือที่ประกอบด้วยฮาดิสสั้นๆ สิ่งที่น่าสังเกตคือในกลุ่มดะวะหฺที่มีคนพม่าเข้ามาร่วมอยู่เยอะ หรือเกือบทั้งหมดของสมาชิกในกลุ่ม

ผู้ใหญ่ในชุมชนบางตลาดท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า “ดะวะหฺในประเทศพม่าลำบากมาก ขนาดว่า การไว้เคราหรือการใส่เสื้อยาวๆ ทำไม่ได้ พวกเขาบอกให้ไปอยู่อินเดีย” มุสลิมพม่าที่มาอยู่ที่แม่สอดส่วนใหญ่ไม่มีบัตร(ต่างด้าว) เมื่อถามว่า เครือข่ายดะวะหฺมีส่วนช่วยเหลืออย่างไรกับคนพม่าที่อพยพเข้ามาในแม่สอด พบว่า กลุ่มดะวะหฺเองไม่สามารถช่วยเหลือในเรื่องที่ข้องเกี่ยวกับการเมืองได้ เพียงแต่ช่วยได้เฉพาะในเรื่องอาหารการกิน เพราะแต่ละคนมีอยู่หลายช่วงเวลา ตอนนี่จึงเป็นช่วงที่อยู่ในเรื่องของการก่อร่างสร้างตัว

การทำงานดะวะหฺในแต่ละวัน ในช่วงเช้าประมาณ 8.00-10.30 น. กลุ่มดะวะหฺออกไปเพื่อให้คนมาทำการละหมาด จากนั้นแยกย้ายออกไปทำงานในแต่ละวัน โดยรวมกลุ่มประมาณวันละ 30-40 คน และการรวมกลุ่มของดะวะหฺทำขึ้นทุก 40 วันต่อครั้ง การดะวะหฺประกอบไปด้วยหลักอามัล (ความดี) ทั้ง 5 อย่าง คือ การอ่านตะลิม 2 ครั้ง การประชุม 2 ครั้ง และการออกกัฏ โดยการออกกัฏคือการออกไปชักชวน

ให้คนมาละหมาด โดยมีเกณฑ์ว่า ในแต่ละวันต้องมารวมที่มัสยิด 2 ชั่วโมงครึ่ง แล้วใน 1 อาทิตย์ต้องทำ 2 กิต จากนั้นในเวลา 1 เดือนต้องออกตะวัหะ 3 วัน เป็นต้น ในกรณีของกลุ่มตะวัหะที่ไม่มีบัตร (ต่างดาว) พวกเขาสามารถออกไปทำตะวัหะได้เฉพาะในพื้นที่แม่สอดเท่านั้น โดยไม่สามารถออกไปนอกพื้นที่ได้ เนื่องจากหลายคนยังหวามระแวงต่ออำนาจรัฐ หรือผู้ควบคุมกฎหมายตลอดเส้นทางตามหมู่บ้านชายแดน

กลุ่มตะวัหะพยายามจัดการเรื่องเอกสารเรื่องบัตรต่างดาวให้คนพม่าที่รวมกลุ่ม และพยายามให้กลุ่มตะวัหะหลีกเลี่ยงจากการทำผิดกฎหมายของไทย เพื่อไม่ให้ตำรวจมองว่า สร้างปัญหา แต่บางครั้งเกิดปัญหากับตำรวจเพราะคนพม่าบางคนออกไปข้างนอกแล้ว ไม่ได้ใส่ชุดตะวัหะ (เสื้อยาวๆ แบบอาหรับ บางคนเรียกว่า “โต๊บ”) เพราะว่า โดยส่วนมากถ้าหากคนพม่าที่มาด้วยกันเป็นกลุ่มแล้วใส่ชุดตะวัหะที่ไม่มีปัญหาอะไรกับตำรวจ ไม่มีใครมายุ่ง บางครั้งสมาชิกในกลุ่มถูกตำรวจจับไป จึงต้องให้ผู้นำไปช่วยคุยแล้วจึงปล่อยตัวออกมา ด้วยการบอกกับตำรวจว่า “เขากำลังทำตะวัหะอยู่” เท่านั้นเขาปล่อยตัวออกมา ไม่มายุ่ง เพราะตำรวจรู้ว่าการปฏิบัติตะวัหะเป็นการบำรุงจิตใจ

ดังนั้นแล้ว การเรียก “ตะวัหะ” ว่าเป็นอุดมการณ์หรือไม่นั้น อาจถือว่าเป็น “หลักการ” เพราะส่วนมากไม่ใช่อุดมการณ์ในเรื่องศาสนา เช่น การใช้คำว่า เคร่ง/ไม่เคร่ง ถ้าไปใช้เรื่อง “หลักการ” อาจกระทบกับเนื้อหาเรื่องหลักการ จึงใช้ว่า “อุดมการณ์ศาสนา” เพื่อสามารถปรับปรุงเรื่องอื่นมา (ศรัทธา) และขัดเกลาให้อิหม่านมีความเข้มแข็งมากขึ้น ดังนั้น หน้าที่ที่เกิดขึ้นของตะวัหะเกิดขึ้นทั้ง 2 ด้าน ทั้งในระดับบุคคล และระดับองค์กรโครงสร้าง

โยรชายแดน

อิหม่ามของมัสยิดแห่งหนึ่งในแม่สอดเล่าให้ฟังว่า การจัด “โยร” คือ การรวมกลุ่มเพื่อออกเดินทางมารวมตัวกันเพื่อประชุมเรื่องการทำงานเผยแผ่ศาสนาและการแบ่งปันความรู้ความศรัทธาที่เกิดขึ้นในการเข้ามาทำงานศาสนา เช่น งานโยรที่คลอง 2 ในจังหวัดปทุมธานี ในช่วงกลางเดือนมกราคม ถือเป็นงานโยรใหญ่ระดับประเทศ และมีหัวหน้าของตะวัหะใหญ่ๆ หลายคนเข้ามารวมกัน โดยในศูนย์ผู้อพยพฯ มีกลุ่มตะวัหะที่ทำหน้าที่อยู่ พวกเขาคัดเลือกคนที่เป็นอมิร (หัวหน้า) ในบาแลไนที่ต่างๆ ของศูนย์ โดยเข้าไปประมาณ 1-2 วัน เพื่อประชุมอบรมเรียกการรวมกลุ่มของตะวัหะตามบาแลไนเขตรอบนอกว่า “โยรชายแดน” โดยแต่ละสัปดาห์มีการเรียกมาตรวจสอบ เพื่อตรวจสอบไม่ให้มีเรื่องของยาเสพติด การทำลายศาสนา และสิ่งแปลกปลอมต่างๆ เข้ามาในกลุ่มตะวัหะ สำหรับมุสลิมที่อาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงฯ พวกเขาทำกิจกรรมของตะวัหะ ในรอบ 40 วันพวกเขาเข้าไปตรวจดู โดยดูทั้งกลุ่มตะวัหะของตนเองและชาวบ้าน

ประเด็นเรื่อง “โยรชายแดน” เป็นการรวมกลุ่มของกลุ่มดะวะหฺที่มาร่วมประชุมทุก 40 วัน โดยบันทึกและประชุมเป็นภาษาพม่า การรายงานความคืบหน้า แล้วจดบันทึกเป็นภาษาไทย ส่วนมากเป็นการถามว่า “ออกไปทำอะไรมาบ้าง และมีใครมาหาบ้าง” เพื่อให้รู้ว่าคนแม่สอดไปอยู่ที่ไหนบ้าง มารายงานให้รู้ เพื่อเป็นข้อมูลของราชการด้วย ” กลุ่มดะวะหฺเรียกการรวมตัวกันในระดับประเทศที่มาจากทุกภาคว่า “อิชติมะหฺ” ส่วนการรวมตัวกันในระดับภูมิภาคว่า “โยร”

โยรชายแดน เป็นโยรของคนพม่าและคนไทยเข้ามารวมกัน เช่นดะวะหฺมาจากศูนย์ผู้อพยพ คนพม่า และจากพื้นที่พักพิงฯ ทั้ง 3 แห่ง เพราะว่าการกลุ่มดะวะหฺชายแดนเชื่อมโยงกันหมดทุกพื้นที่ โดยในพื้นที่พักพิงฯเขามีกลุ่มของเขาเอง บางทีกลุ่มดะวะหฺส่งตัวแทนจากที่แม่สอดเข้าไปในแม่หละ และบางทีดะวะหฺมาจากที่พื้นที่พักพิงฯส่งมาอยู่ที่แม่สอด ซึ่งมุสลิมในแต่ละพื้นที่ต่างเชื่อมโยงถึงกันหมด คนพม่าส่วนใหญ่มีความรู้ศาสนามากกว่าคนไทย เพราะพวกเขามีความเคร่งครัดมากกว่าคนไทย โดยวัดได้จากการความบ่อยในการไปมัสยิด การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา มุสลิมพม่ามีการรวมตัวกันทุกวันศุกร์ที่มัสยิดเพื่อต้องการ “หาพรรคพวก” พบปะเพื่อน

ดะวะหฺที่ออกไปตามชายแดน หรือที่เรียกว่า “โยรชายแดน” ซึ่ง ชายแดนในที่นี้หมายถึง ศูนย์หรือมัสยิดตามศูนย์อพยพ ไม่ใช่ชุมชนตามเขตรอบนอกชายแดน โดยแบ่งไป 3-4 คน ประมาณ 40 วันต่อ 1 ครั้ง โดยทั้งหมด 3 แห่ง ซึ่งในศูนย์อพยพมีมุสลิมเยอะมาก และในแต่ละศูนย์ฯ นั้นมีการดะวะหฺไม่ขาด กลุ่มดะวะหฺจากศูนย์พักพิงชั่วคราวบอกว่า “ผู้รู้ทางศาสนาต่างมีใจการทำดะวะหฺแบบเดียวกัน ใจเดียวกัน ปฏิบัติในแบบเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ดะวะหฺที่แม่สอดเข้าไปในพื้นที่พักพิงฯ ต้องเข้าไปติดต่อกับรัฐ เช่น ดะวะหฺที่ในศูนย์แม่หละเข้าไปขอกับปลัดภายในศูนย์ฯ เกี่ยวกับการจัดอัญมัตมะฮฺที่แม่สอด พวกเขาต้องขอและทำเรื่องขอออกมา เพราะว่ามีมุสลิมที่ทำงานให้กับปลัดอยู่ด้วย เขาจึงช่วยไปอธิบายว่า ดะวะหฺในแม่หละเข้ามาทำอัญมัตมะฮฺที่แม่สอด ปลัดจึงเลยเปิดทางให้ และจัดการทำเอกสารให้เรียบร้อย โดยมีหัวหน้าอาหมิรที่คอยจัดการเรื่องธุระเหล่านี้ให้ การเข้ามาทำดะวะหฺช่วยให้มุสลิมพม่าเหล่านี้ออกนอกพื้นที่และเดินทางมาแม่สอดได้ เวลาพวกเขาเข้ามาทำดะวะหฺ มุสลิมในพื้นที่ก็อนุญาตปล่อยให้เขาออกมา

ดังนั้น โยรชายแดน เป็นการรายงานผลของโยรชายแดนเพื่อดูว่าเกิดอะไรขึ้นกับผู้ย้ายถิ่นมุสลิมในพื้นที่ชายแดน โดยพวกเขาเน้นในเรื่องของการรวมตัวเป็นหลัก ส่วนกรณีของคนพม่าที่ไม่มีบัตร พวกเขาสามารถออกนอกพื้นที่ได้ ด้วยการติดต่อขออนุญาตออกไปดะวะหฺที่ต่างจังหวัด หรือในกรุงเทพฯ ดังนั้น การประชุมโยรชายแดน ในแง่หนึ่งเป็นการสำรวจตรวจสอบจากรัฐอีกทีหนึ่งเพราะว่าอิหม่ามต้องรายงานความคืบหน้า ความเคลื่อนไหวของมุสลิมพม่าทุกอย่างแก่รัฐท้องถิ่นเป็นประจำ

งานแม่สอดอิญติมะฮ์

“Mae Sot Istahmah” เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ชุมชนมุสลิมในแม่สอดทำหน้าที่จัดเป็นเจ้าภาพการจัดงาน “โยร” หรือ “อิญติมะฮ์” (คำนี้หมายถึงการรวมตัวกัน) ในระดับนานาชาติ หรือที่เมืองไทยเรียกว่า “อิญติมะฮ์โลก” เป็นงานใหญ่ที่จัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่แม่สอด และมีคณะจากทั่วสารทิศมาร่วมอิญติมะฮ์ประมาณ 20,000 คน โดยชุมชนมุสลิมที่แม่สอดจัดเตรียมงานร่วม 3 เดือน โดยสถานที่ในการจัดอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า “คูเวต” ซึ่งเป็นมัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนาที่ได้รับเงินทุนในการก่อสร้างจากประเทศคูเวต คนที่มาดะวะห์กับความเป็นผู้ลี้ภัยมีความเชื่อมโยงกัน ศาสนาอิสลามกับการดำรงชีวิตแบบอิสลามมีความเชื่อมโยงกัน การปฏิบัติตามหลักการศาสนาโดยอัตโนมัติ ดังนั้นคนที่เข้ามาทำดะวะห์ไม่ว่าพวกเขาอยู่ที่ไหน ในฐานะที่พวกเขาเป็นมุสลิม พวกเขาสามารถทำดะวะห์ได้ ทำกิจกรรมตรงนี้ได้ เช่น กิจกรรมการเผยแพร่อิสลาม กิจกรรมในการเชิญชวนให้คนมาทำละหมาด ปฏิบัติทำความดี เข้ามาทำอิบาดะห์ในแนวทางศาสนา มั่นติดมากับตัวตนของบุคคล แต่ผู้ลี้ภัยที่เข้ามามีความหลากหลายทางศาสนา ในส่วนของมุสลิม เมื่ออยู่ด้วยกันในชุมชนเกิดการรวมกลุ่ม จึงเห็นว่าในพื้นที่พักพิงมีสุเหร่า/มัสยิด มีโบสถ์ และวัด มีหลายแห่งมาก พวกเขาต่างฝ่ายต่างปฏิบัติศาสนกิจของตนตามแต่ละศาสนา มุสลิมเข้าไปทำศาสนกิจที่มัสยิด มีการทำดะวะห์ในศูนย์อพยพ

รูปที่ 5.3 มุสลิมในแม่สอดและดะวะห์ที่ทยอยมาจากประเทศต่างๆ รวมตัวกัน

เพื่อประกอบศาสนกิจที่มัสยิดคูเวต

คำว่า ตะวะห์ มีการเชื่อมโยงกันทั้งหมดทั่วโลก เช่น ที่แม่สอดมีการจัดอิสติมะห์ใหญ่ที่มีตะวะห์จากทั่วโลกเข้าร่วมตัวกัน จากเมื่อก่อนเขาใช้ศูนย์รวมที่กรุงเทพฯ ซึ่งมีมุสลิมจากพื้นที่พักพิงเข้าไปร่วมกิจกรรม ถามว่าทำไมพวกเขาไปได้ และมีวิธีการที่พวกเขาทำการติดสินบนต่อเจ้าหน้าที่ แต่ไปได้ อาจขออนุญาตโดยวิธีการที่ถูกต้อง เมื่อพูดถึงเรื่อง “ความเชื่อมโยง” แม่สอดมีกลุ่มตะวะห์ที่กระจายอยู่ทุกมัสยิด พวกเขาเดินสายไปตามมัสยิดต่างๆ ที่อยู่รอบชายแดน และมีเครือข่ายของเขาเชื่อมโยงกันหมด ตะวะห์เชื่อมโยงกันทั่วโลก ตะวะห์เชื่อมโยงกันทั้งอำเภอ ทั้งในพื้นที่แม่สอดเชื่อมโยง เหล่านี้คือ ความเกี่ยวข้องที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตในหลักการของศาสนา จึงทำให้เกิดความเชื่อมโยงของตะวะห์ขึ้นมา

คนพม่าที่มาจากที่โน้นข้ามมางานอิญติมะฮ์จำนวนมาก ในงานนี้มาประมาณ 3,000 – 4,000 คน โดยมีผู้ใหญ่ตรงโน้นช่วยเหลือ ปกติเวลามุสลิมที่พม่าผ่านไปทางไหนที่ต้องเจอทหารพม่า พวกเขาค่า เวลาเจอคนอิสลามตรงไหนค่า มีรถยนต์ 4-5 คันไม่ให้ผ่าน ถ้าพวกเขาทำบัตรนอนไม่ได้ เลยต้องทำเป็นกรณีพิเศษ ขอร้องให้ผ่านเพื่อเข้ามาทำอิญติมะฮ์ แล้วให้คนจากที่แม่สอดไปรับที่ท่า โดยนั่งห่วงยางข้ามแม่น้ำ

กิจกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นมุสลิม

การตะวะห์ยังทำผ่านระบบโรงเรียนเพื่อเปิดสอนหนังสือศาสนาให้กับเด็กที่เป็นลูกหลานผู้ย้ายถิ่นชาวมุสลิม ครูในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามของคนพลัดถิ่นที่อยู่ในย่านบังคลาเทศ โดยทั้งครูและนักเรียนเป็นคนพม่า โรงเรียนเป็นตึกอาคารสองชั้น แบ่งเป็นห้องเรียนสอนศาสนา อ่านและท่องจำคัมภีร์กุรอาน เรื่ององค์การช่วยเหลือผู้อพยพของศูนย์ศึกษาอิสลาม และเปิดโอกาสให้เด็กอพยพเข้ามาเรียน เพราะเด็กที่นี่ไม่มีโอกาส จึงเปิดโรงเรียนเพื่อสอนเรื่องพื้นฐาน เช่น หลักการสอนภาษาอาหรับ การอ่านกุรอานที่ถูกต้องตามหลักการ (ตัจวีด) โดยเน้นเรื่องการฮาฟิซกุรอาน (การท่องจำคัมภีร์) แล้วสอนภาษาเพิ่มเติมด้วย คือภาษาไทย อังกฤษ อาหรับ และอูรดู ให้แก่เด็กอพยพที่เข้ามาอยู่ที่นี่ ครูตะวะห์มีความคิดว่าทำอย่างไรให้สังคมเปลี่ยนแปลงได้ การเปลี่ยนขึ้นอยู่กับคนดี มีผู้นำดี สิ่งแวดล้อมดี ได้ความรู้ดี จึงอยากหาทางให้คนหันมาเรียนศาสนา เพราะคนมักไม่ค่อยอยากเรียนศาสนา เพื่อต้องการให้คนใช้ชีวิตอยู่ภายใต้หลักการของศาสนาอิสลาม เช่น กลุ่มตะวะห์ที่บัลยะดูลอิสลาม (Bon Yar Dal Islam) จัดให้มีการสอนหนังสือศาสนาให้กับเด็กที่นักเรียนหลายระดับชั้น จำนวนเด็กมุสลิมที่เข้ามาเรียนอยู่ที่มัสยิดทั้งช่วงตอนกลางวันและเย็น

ภาพ 5.4 การทำงานด้านศาสนาของดะวะห์ผ่านการเปิดโรงเรียนสอนศาสนาขั้นพื้นฐาน

ให้กับเยาวชนมุสลิมในศูนย์พักพิงแม่หละแม่หละ

นอกเหนือไปจากกิจกรรมทางสังคมที่สัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับการทำงานดะวะห์ของมุสลิมทั้งในพื้นที่ชุมชนชายแดนแม่สอด และภายในศูนย์พักพิงชั่วคราวแม่หละ กิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญของมุสลิมยังสะท้อนเรื่องความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมด้วยกันเอง และมุสลิมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อยู่ร่วมในสังคมด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่าง ช่วงเทศกาลอีด แบ่งเป็น อีดิ้ลอัฎฮา และอีดิ้ลฟิตรี งานวันอีดทั้งสองครั้งในรอบปีเป็นกิจกรรมที่ผสมผสานความสัมพันธ์ของมุสลิมกับชาวกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่ศูนย์พักพิงแม่หละ

ในช่วงวันอีดิ้ลอัฎฮา มุสลิมพม่ารวบรวมผู้บริจาคเงินเพื่อต้องการทำบุญ และเชือดสัตว์ (วัวหรือแพะ) สำหรับการเป็นพลีทานแก่ผู้ยากจน โดยมุสลิมแบ่งเนื้อออกเป็นหลายส่วน บางส่วนเก็บไว้กินเอง และเตรียมไว้จัดเลี้ยงญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมเยียน แต่เนื้อส่วนมากจะเตรียมไว้แจกจ่ายให้กับพี่น้องมุสลิมในบริเวณใกล้เคียง นอกจากนี้ ชาวกะเหรี่ยงต่างศาสนิกที่มีความสัมพันธ์ด้านต่างๆ พวกเขาต่างได้รับ

แจกจ่ายเนื้อด้วยเช่นกัน ช่วงวันดังกล่าว ตลาดใหญ่ในศูนย์แม่หลงดทำการค้าขาย เพราะว่าพ่อค้าแม่ค้าเกือบทั้งหมดเป็นชาวมุสลิม ดังนั้น บรรยากาศความรื่นเริงกับวันฮีด จึงทำให้ผู้คนที่อยู่ร่วมกันได้ร่วมกิจกรรมและมีส่วนร่วม

ภาพ 5.5 - โรงเรียนสอนศาสนาของกลุ่มตะวะหีในชุมชนมุสลิมย่านบังคลาเทศ ในเขตเทศบาลนครแม่สอด

รูป 5.6 - กิจกรรมช่วงวันอีดิ้ลอัฎฮา ภายในศูนย์พักพิงแม่หลง

มุสลิมในชุมชนอิสลามเขตเทศบาลนครแม่สอดมีความแตกต่างไปจากการดำรงชีวิตทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมพม่า เพราะด้วยสถานภาพทางสังคม สถานะพลเมือง รวมถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้ทำให้การอธิบายภาพของมุสลิมในพื้นที่เดียวกัน กลับมาภาพความแตกต่างอย่างชัดเจน มุสลิมท้องถิ่นให้ความสำคัญกับการประกอบค้าขายและเน้นการถนอมรักษาความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้คนในสังคมภายนอก โดยการผนวกรวมตัวเองเข้ามาอยู่ในฐานะสมาชิกในสังคมเมืองชายแดนที่กำลังปรับตัวเข้ากับการค้าและเศรษฐกิจ ซึ่งอยู่ในฐานะที่เสมอกับผู้คนกลุ่มอื่นๆ ในแม่สอด ดังนั้น กิจกรรมทางสังคมของมุสลิมจึงเน้นมากเป็นพิเศษเพื่อเป็นการแสดงออกต่อสังคมด้านนอก อีกทั้งกลุ่มมุสลิมในพื้นที่ยังทำหน้าที่เสมือนผู้ปกป้องดูแล และควบคุมมุสลิมผู้ย้ายถิ่นจากพม่าเหล่านี้ให้อยู่ในการดูแลของพวกเขา

โรงเรียนอิสลามจึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่หล่อหลอมมุสลิมพม่าที่ย้ายเข้ามาแต่ละรุ่น ปัจจุบันโรงเรียนยังเปิดรับให้เด็กมุสลิมพม่าเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนแห่งนี้เช่นเดียวกัน แต่ไม่ได้ในจำนวนทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ยังมีศูนย์การเรียนรู้ที่จัดขึ้นโดยมุสลิมพม่าที่ต้องการเข้ามาช่วยโอบอุ้มเด็กเหล่านี้ หนึ่งในนั้นก็เป็นศูนย์การเรียนรู้ หรือที่ชาวมุสลิมเรียกว่า “บาแล” โดยเด็กๆ ที่พ่อแม่ไม่มีเวลาเลี้ยงดู พวกเขาเข้ามากินอยู่นอนหลับ และเรียนหนังสือ พร้อมกับการปฏิบัติศาสนกิจที่ถูกต้อง การเข้าช่วยเหลือของคณะจึงถือเป็นหนึ่งในภาระหน้าที่ของเขา โดยเฉพาะการปลูกฝังเรื่องคำสอนทางศาสนาให้กับเด็กเหล่านี้

ภาพ 5.7 กิจกรรมทางสังคมของมุสลิมในอำเภอแม่สอด ของโรงเรียนอิสลาม (ภาพโดย สุชาติ ปุ่มณี)

ภาพ 5.8 นายกเทศมนตรีนครแม่สอดเข้าพบประธานและคณะกรรมการชุมชนอิสลามนครแม่สอด

(ภาพโดย สุชาติ ปุ่มถั่ว)

5.4 ความหมายที่มีต่อศาสนิกและอัตลักษณ์ของมุสลิม

ศาสนทัศน์ของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมผ่านเรื่องประวัติชีวิต

ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมถือว่าการทำงานดะวะห์เป็นการ**ปรับปรุงตัวเอง** และเป็นเป้าหมายอย่างเดียว พื้นที่ของชาวมุสลิมแม่สอดมีสุเหร่าหลายแห่ง จึงทำให้ผู้ย้ายถิ่นสามารถทำงานได้อย่างสะดวก การเข้ามาใช้พื้นที่ศาสนาของมุสลิมในพื้นที่ ส่วนมากเป็นผู้ย้ายถิ่นมากกว่าเป็นมุสลิมไทยท้องถิ่น ด้วยเพราะชีวิตความเป็นอยู่ที่ลำบากกับการต่อสู้ดิ้นรน บางคนไม่มีเงิน ดังนั้น พวกเขาจึงคิดว่า การเข้ามาทำงานดะวะห์จึงเป็นการกลับเข้าไปในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งตนเองได้เข้าใกล้ชิดต่อพระเจ้า การละหมาดและฟังการบรรยายศาสนาทำให้พวกเขาอยู่ใกล้ชิดกับอัลลอฮ์มากขึ้น เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงตนเองและอดทนต่อความยากลำบากในการใช้ชีวิตของตนเอง ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมคนหนึ่งบอกว่า

“ชีวิตของคนที่ยากลำบาก เราจึงต้องเข้าหาและทำงานให้อัลลอฮ์ การเข้ามาทำอะวะห์ กล่าวกะลิมะห์ (คำปฏิญาณตน) ว่า อัลลอฮ์มีความสามารถองค์เดียว สิ่งที่เกิดขึ้นกับชีวิตเรานั้นขึ้นอยู่กับอัลลอฮ์ เราต้องปฏิบัติ เขาต้องต่ออัต (เชือกฟาง) ต่ออัลลอฮ์ หลังจากนั้นชีวิตและครอบครัวของเขาเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เพราะตอนนี้เขาอาจยังมีอิหม่านที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งถ้าเขาตั้งใจจริงๆ สามารถทำได้ เขาต้องเชือกฟางคำสั่งใช้ของอัลลอฮ์และท่านนบีมุฮัมมัด ตอนนี้เขาเองยังไม่นิ่ง เขามาที่นี้ออกจากบ้านมา ออกมาที่นี้เพื่อทำอะวะห์ มาอยู่ที่นี่ เพื่อทำตัวดีๆ ใจดีๆ และปฏิบัติตามในแบบแผนของศาสนาอิสลาม”

จากการสัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมในกิจกรรมอะวะห์ตามมัสยิด หลายคนมีศาสนทัศนทำงานองเดียวกันว่า

“ถ้าอัลลอฮ์เปิดใจให้ตนเอง หากเกิดอะไรขึ้นเป็นอย่างไรต่อไป ตัวเขาไม่กลัวแล้ว เพราะว่าถ้าอัลลอฮ์พอใจ เขาปฏิบัติไปอย่างนั้น พวกเขามาจากพม่า แล้วต้องเจอสภาพปัญหาการเมืองในพม่า เมื่อพวกเขามาอยู่ที่นี่และได้เข้ามาอยู่ในหนทางศาสนา การทำงานเพื่อศาสนาช่วยพวกเขาชีวิตไปในทางที่ดีขึ้น ตอนที่พวกเขาอยู่ชายแดน พวกเขา มีสภาพเป็นคนเถื่อน ทหารพม่าไม่ให้บัตรประชาชน และไม่ให้คุณค่า สถานภาพความเป็นคนของเขา ถึงแม้ตอนนี้พวกเขายังไม่มีบัตร แต่เชื่อว่า อัลลอฮ์ช่วยทำให้รัฐบาลใจดีมากขึ้น เพื่อให้ช่วยเหลือเขา ทหารที่แม่หละ ปกติไม่ใช้เขาไปทำงานข้างนอก พอตอนแรกบอกว่า อยากไปอิจญติมะฮ์ เราเข้ามาทำงานในหนทางศาสนา ทหารปล่อยให้เราไปได้ เพราะว่าเราทำงานเพื่ออัลลอฮ์ อัลลอฮ์ช่วยเหลือเรา ถ้าเราไม่ทำงานเพื่ออัลลอฮ์ เราไปที่ไหนถูกทำร้ายอย่างเดียว ถ้าเราทำงานเพื่ออัลลอฮ์ไม่มีใครมาดูถูกเรา และอัลลอฮ์มาช่วยเหลือเราด้วย ใจเรานับถืออิสลาม ทุกคนไม่เกลียดเรา เราละหมาด ไปที่ไหนทุกคนรักเรา เรามาทำงานอะวะห์ เราได้ความรู้ และได้ทำได้ดีได้ผลบุญจากอัลลอฮ์เป็นการตอบแทน”

มาซี มุสลิมเชื้อสายกะเหรี่ยง-บังคลาเทศคนหนึ่งที่ย้ายข้ามมาค้าขายในแม่สอด และยังมีส่วนร่วมในการทำงานอะวะห์อย่างเต็มที่ภายในชุมชนมัสยิดอันศอร เขตเทศบาลนครแม่สอด เขาเล่าว่า เขาได้ย้ายมาอยู่ที่แม่สอดเมื่อประมาณ 25 ปีมาแล้ว เขามาอยู่แม่สอดตั้งแต่เด็ก เขาบอกว่า คนที่ย้ายมาอยู่แม่สอดมีสภาพเหมือนกัน เพราะในประเทศพม่าไม่มีงานทำ และไม่เป็นประชาธิปไตย ไม่มีใครสนใจชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ถ้ามีผู้ชายอายุเกิน 15 ปี พวกเขาถูกไล่จับให้ไปแบกของและเป็นแรงงาน บางคนตาย

พวกเขารับไม่ได้จึงหลบหนีออกมา จึงทำให้ผู้ชายย้ายที่อยู่ไปนอกเมือง ผู้ชายอยู่ไม่ได้เลย เพราะเวลาสู้รบกัน ทหารพม่าต้องใช้แรงงานแบกของ พวกเขาคงต้องย้ายมาอยู่แม่สอด

ตอนนั้นสมัยเป็นนักเรียนเด็ก พ่อแม่ย้ายมาแม่หละมาตั้ง 10 กว่าปี เขาเกิดที่โนนที่รัฐกะเหรี่ยง แล้วย้ายมา ตอนนั้นประมาณวัยรุ่น 10 กว่าปีมาแล้ว หลังจากนั้นไปขายโรตี่ที่กรุงเทพฯ และสุราษฎร์ คนพม่าที่พูดไทยได้ส่วนใหญ่เคยขายโรตี่ข้างนอกมาก่อน ตอนนั้นเขาไปขายโรตี่ และมีพ่อแม่อยู่ศูนย์พักพิงแม่หละ แต่ไม่ค่อยได้ติดต่อ แต่พ่อแม่ลงชื่อเขาไว้ในแม่หละและทำใบยูเอ็นไว้ให้เขา ตอนนั้นเขาไม่มีใบยูเอ็นเลยติดต่อพ่อแม่ไม่ได้ พอพ่อแม่ไปอยู่ 2 ปี เขาเลิกกัน เขาเลยคิดช่วยเหลือดูแลเลี้ยงแม่ เขาเป็นลูกคนโต เขาอยู่ประนอง ไปสุราษฎร์ เพื่อไปรับจ้างทำงาน แล้วย้ายมากรุงเทพฯ พอเขาติดต่อไปแม่ไม่ได้ ตอนนั้นเขาเองยังเป็นวัยรุ่นไม่ทำตามเลยในเรื่องศาสนา แต่ตอนนี้เขากลับเนื้อกลับตัว หันสนใจเข้าหาศาสนา และทำงานคะวะห์ เพื่อฝึกตนและเปลี่ยนแปลงตัวเอง ศึกษาหาความรู้ศาสนาให้ตัวเองมากขึ้น นายทหารเก่าคนหนึ่งในศูนย์พักพิงชั่วคราวเล่าว่า ตนเองเคยเป็นทหารที่เคยต่อสู้กับทหารพม่าในรัฐกะเหรี่ยง เขาเป็นทหารมุสลิมเพียงไม่กี่คนในตอนนั้นที่จับปืนต่อสู้ ถึงแม้ว่าตอนนี้เขาย้ายมาอยู่ศูนย์พักพิงฯ แต่เขายังมีเส้นสายสัมพันธ์ที่ดีกับทหารกะเหรี่ยงหลายๆ คนที่อยู่ที่นี่ เพราะทุกคนต่างอยู่ร่วมในประสบการณ์เดียวกัน นับตั้งแต่มีการสู้รบในพม่า

เมื่อก่อนมุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศมาอยู่ในพม่าแต่งงานกับผู้หญิงพม่าและผู้หญิงกะเหรี่ยง มีลูกหลานที่เป็นลูกครึ่ง สามารถพูดภาษากะเหรี่ยงได้ เขาเคยไปอยู่ได้มาหลายปี มาเรียนจบฮาดิซที่แม่สอดที่พม่าลำบากมาก ตอนเด็กต้องไปนอนอยู่ในหลุม มุสลิมพม่ามีความรู้ศาสนาเยอะ อิหม่ามมีแต่คนพม่าส่วนมากไม่ค่อยมีคนไทย มุสลิมในประเทศพม่า ทุกบ้านมีอย่างน้อย 1 คนที่เป็นฮาดิซ (คนที่สามารถอ่านและท่องจำคัมภีร์ได้หมด) คนมุสลิมที่อยู่ในพม่าลำบาก คนที่มีเงินพอสามารถอยู่ได้ พวกเขาทำไร่ทำนา ทำสวน และต้องจ่ายเงินสินบน ถ้าไม่มีให้เขาหมู่บ้าน ในพม่าเป็นอย่างนี้เลยทำให้ใครอยู่ไม่ได้ พวกเขาคงหาทางเข้ามาอยู่ที่ไทย เพราะอย่างน้อยพวกเขาคงหาทำงาน 1 วัน สามารถอยู่ได้ 2 วัน ในแม่สอดมีคนพม่าเยอะมาก บ้านเช่าที่ในแม่สอดมีแต่คนพม่าเข้ามาเช่าอยู่เท่านั้น ถ้าชี้ที่ไหนเป็นคนพม่าหมดเลย คนไทยไม่เช่าบ้านอยู่ บางคนลูกหลานได้บัตรสามารถซื้อที่ดินปลูกบ้าน ถ้าพวกเขามีเงิน

มาซี เคยอยู่คะวะห์ 40 วัน เขาไม่ได้ทำงาน แต่เวลาอยู่บ้านเขาทำงานไปด้วยบ้าง โดยเปิดร้านขายน้ำชาและขายของชำ บางคนมาอยู่แม่สอดนานแล้ว พวกเขาได้บัตร บางบ้านลูกหลานได้บัตรประชาชน เช่น น้องของเขาได้สัญชาติไทยแล้ว ซึ่งต้องขอ ต้องไหว้และต้องยัดเงินด้วย ตอนนี้มีการอนุญาตเรื่องสัญชาติ บัตร 10 ปีด้วย คนที่ออกคะวะห์เขาไม่ยุ่ง โดยทางศูนย์มีรายชื่อและปัมเอกสารให้ อาจมีบางครั้ง

พวกที่หัวแข็งไล่จับเอา อย่างน้อยพวกเขาต้องทำเรื่องไป และมีผู้ใหญ่เข้าไปจัดการ คือ อามิร (หัวหน้า) ัจฉฎีกาปรี เขาเป็นอิหม่ามที่มีสยิดของัจฉฎีกาปรี คนไทยที่เข้าไปตะวะหีในพม่านั้นสามารถเข้าไปนอน อย่างเดียว ไม่สามารถออกตะวะหีตามชุมชนได้ ตอนนั้นตะวะหีพม่าออกไปตามชุมชนได้ และออกไปตาม ต่างจังหวัดได้ ซึ่งเมื่อก่อนทำตะวะหีหรือการรวมกลุ่มไม่ได้เลย

ตอนนั้นที่มีการสู้รบอยู่ฝั่งนี้ไม่นานพวกเขาข้ามกลับไป บางคนที่มีญาติอยู่กับญาติ ซึ่งเข้าใจว่าคนที่อยู่ในศูนย์มาจากรัฐกะเหรี่ยงหมดเลย แต่เห็นว่าเป็นจริง ๆ แล้วมีมุสลิมหลายคนเข้ามาอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ หลังจากอยู่ที่เมืองไทยมาสักพัก หลายคนออกไปขายโรตีสีในภาคกลาง จนต่อมาติดต่อกับญาติที่เข้ามาอยู่ใน ศูนย์ฯ อพยพ จึงอาศัยเครือข่ายของญาติเพื่อเข้ามาอยู่ในศูนย์ บางคนเพิ่งเข้ามาอยู่ คนอิสลามมาจากรัฐ กะเหรี่ยง ที่นั่นมีมุสลิมเยอะ ย่าของมาซี เป็นกะเหรี่ยง ชนกลุ่มน้อยที่เป็นคนมุสลิม เป็นกลุ่มโดยแยกเป็น จังหวัดเดียวที่มีทั้งกะเหรี่ยงและอิสลาม แยกเป็นคนละหมู่บ้าน บ้านกะเหรี่ยงและหมู่บ้านมุสลิมในรัฐ กะเหรี่ยง

พื้นที่ทางศาสนากับการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น

การทำงานตะวะหีมีเป้าหมายที่หนึ่งให้สังคมอยู่ได้ในรูปแบบอิสลาม” จนมีคำกล่าวว่า มุสลิมคน หนึ่งละหมาด 5 เวลาครบ เขาคิดว่าตนเองเป็นมุสลิมแล้ว จริงๆ แล้วไม่ใช่ มุสลิมคนหนึ่งละหมาด 5 เวลา เหมือนสร้างบ้าน แต่มีตั้งเสาอย่างเดียว เรียกบ้านไม่ได้ ถ้าสร้างบ้านให้เสร็จสมบูรณ์

ด้านหนึ่ง การทำงานและการออกมาขับเคลื่อนของตะวะหีนอกจากจะเป็นการปรับปรุงตนเองแล้ว พวกเขายังมีอุดมการณ์ที่หนักแน่นว่า การเชิญชวนคนมาสู่ความดีย่อมนำมาสู่ผลความดีที่มากขึ้นด้วย เช่น ถ้าคนละหมาดอย่างเดียว เขาได้คนเดียว ถ้าคนตะวะหี ได้ผลบุญหมด จากคนที่เขาไปตะวะหีให้เขาอยู่ใน หนทางของอัลลอฮ์ คนนั้นได้ผลบุญจากคนนั้นด้วย สมมุติว่าคนหนึ่งละหมาด แล้วคนนั้นตายไป ผลบุญ หมดไปกับตรงนั้นด้วย คนนั้นได้ทำความดีนั้นจากการตะวะหียังมีผลบุญมาถึงเราอยู่ตลอด ผลบุญที่ไม่มี วันสิ้นสุด เพราะผลบุญที่คนๆ หนึ่งได้สร้างไว้จากการทำให้มุสลิมคนหนึ่งเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ทางศาสนา

ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมมองว่าตนเองเปรียบเสมือนคนจน ดังนั้นเขาจึงพยายามขอให้อัลลอฮ์ช่วยเหลือ และเพื่อให้เขาขยันทำงานตะวะหีมากขึ้น การให้เวลากับการทำงานตะวะหีมากขึ้น บางคนมีทัศนะว่าการ ใช้เวลาที่ต้องทำมาหากินมากเกินไปทำให้คนไม่หันมาสนใจงานตะวะหี ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมหลายคนที่หัน มาทำงานตะวะหีมองว่า ตัวเองเปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยเป็นคนไม่ดี ตอนนี้อยู่กับเขาดีถือแบบอย่างของ ท่านศาสนาในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติ พวกเขาจึงหันมาสนใจงานตะวะหีมากยิ่งขึ้น

ดะวะห์สอนในเรื่องการเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อทำงานของอัลลอฮ์ และเพื่อศึกษาหาความรู้ ศาสนาไปด้วย อันนี้เป็นซุนนะห์ (แบบอย่าง) ของท่านนบี เราต้องใช้ความคิด เพราะในสมัยก่อน เขาใช้แบบแผนวิธีการปฏิบัติตามศาสดาจริงๆ ถ้าไม่ทำตามไม่มีใครเชื่อถือเรา ลูกเมียไม่เคารพแก่เรา หรือเชื่อฟังคำพูดเรา เมื่อเข้ามาทำการดะวะห์แล้ว ชีวิตของครอบครัวอยู่ในการดูแลคุ้มครองของอัลลอฮ์ด้วย การใช้ชีวิตในพื้นที่พักพิงฯพักพิง มีทั้งคนที่มีเงินและไม่มีเงิน พวกเขาอยู่อย่างลำบาก พวกเขาอยากทำงานเพื่ออัลลอฮ์ เขาต้องขอจากอัลลอฮ์ แล้วมั่นใจจริงๆ ทำจริงๆ แล้วอัลลอฮ์ช่วยเหลือเรา หากเรามั่นใจเพราะว่าเราจะหมด ถ้าเราทำจริงๆ ตั้งใจทำงานจริงๆ แล้วอัลลอฮ์ช่วยเหลือ เมื่อก่อนเขาทำงานสู่ไฮโก-ลก เขาทำงานในดุนยา (โลกนี้) แบบมนุษย์ ตอนนั้นเขายังไม่ได้ศึกษาศาสนามาก เขาเป็นมุสลิมแค่ชื่อ แต่ตัวเขายังไม่ได้เป็นมุสลิมที่แท้จริง เขาต้องขอโทษต่อความผิดของตนเอง ตอนนี้ชีวิตเขาดีขึ้นมาก การปฏิบัติตัวของตนเองดีขึ้น และอยู่ในหนทางของศาสนา ทำความดีตลอด อัลลอฮ์ให้อภัยต่อเขา เมื่อเขาบริสุทธิ์ใจ อาจารย์ อุลามะห์ (ผู้รู้) หากสอนให้ทำอะไรทำตามไปทุกอย่าง เมื่อก่อนเขาบอกว่า เขาเป็นคนไม่ดี ครูอาจารย์และพ่อแม่สอนอะไรเขาไม่เชื่อฟัง เขาคิดว่าตนเองเป็นใหญ่กว่าอาจารย์ และการทำตัวแบบนี้อัลลอฮ์ไม่ชอบ เขาโชคร้ายและลำบาก จึงทำให้อัลลอฮ์ลงโทษต่อความผิดของเขาเมื่อตอนเรียนหนังสือ

ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมเล่าต่อว่า ตอนอยู่ที่พื้นที่พักพิงฯแม่หละ กลุ่มดะวะห์มีการช่วยเหลือกันตลอด ตอนแรกต้องพยายามติดต่อกับ (เข้าหา) ต่ออัลลอฮ์ก่อน ให้อัลลอฮ์มั่นใจก่อน ตอนแรกเขาคิดไม่ออก ซึ่งที่บ้านของเขามีครอบครัว มีเมียมีลูกชาย 1 คน บ้านพัง ฝนรั่ว เขาขออุดา (ขอพร) มาตลอด แม่เขากลุ้มใจ สดางค์ไม่มี เขาอยากมาอิซติมะห์ที่แม่สอด ตอนนั้นไม่รู้ทำอย่างไร เขาพยายามนึกถึงอัลลอฮ์ เขามั่นใจว่าเขาตั้งใจอยากทำดะวะห์ ตอนมาต้องเสียค่ารถ 200 บาท เขาเชื่อว่า เหตุผลที่เกิดขึ้นนี้เพราะเขาไม่เชื่อฟังพ่อแม่และอาจารย์ เขาจึงมีชีวิตที่ลำบากแบบนี้ เขาจึงไปหาแม่ ขออภัยจากแม่ แม่ถามว่า พวกรุ่นนี้ไปมัย เขาไปทำอิซติมะห์มัย? เขาบอกว่าอยากไป แล้วแม่ให้เงินกับเขาเพื่อจ่ายเป็นค่ารถ ตอนนั้นรีบไปสุเหร่าเพื่อไปละหมาดขอบคุณที่อัลลอฮ์เมตตาต่อเรา ซึ่งตอนแรกเราต้องไปอัลลอฮ์ก่อน เราขอโทษต่อแม่ ต่อไปคือ ถ้าแม่และอาจารย์สอนอะไรมา เขาทำดีต่อคำสอนของแม่และอาจารย์ตลอด ต้องเชื่อต่อคำพูดของผู้ใหญ่

อย่างไรก็ตาม ปัญหาและอุปสรรคหลายครั้งที่ผู้คนทั่วไปมักมองว่ากลุ่มดะวะห์เป็นการจับกลุ่มกันมั่วสุม และหลายคนไม่อยากจะให้คนกลุ่มนี้เข้ามาข้องเกี่ยวกับ อันเนื่องมาจากสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่มองพวกเขาเป็นพวกคนชายขอบ แต่เมื่อพวกเขาเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่ศาสนาแล้ว จึงทำให้ผู้คนไม่สามารถมาดูถูกพวกเขาได้ ไม่มีใครสามารถออกปากไล่พวกเขาออกไปอยู่ที่อื่น เพราะพวกเขากลับ

ความผิดบาป เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นมุสลิมมาทำงานดะวะห์แล้ว ทุกอย่างที่เขาเกี่ยวโยงกับเรื่องศาสนา ผู้คนทั่วไปจึงพยายามไม่เข้ามาเบียดเบียนพวกเขา

พื้นที่ศาสนากับเส้นแบ่งทางเพศ

บทบาทของบุคคลแต่ละเพศ คัมภีร์กูรอาน กำหนดบทบาท สิทธิ และหน้าที่ของทั้งหญิง และชาย ไว้อย่างชัดเจน แต่ผู้นำสตรีมุสลิมยอมรับว่าเนื่องจากสังคมอิสลามถือว่าชายเป็นใหญ่ บ่อยครั้งจึงเห็นว่า บทบาท และหน้าที่ของสตรี สำคัญกว่าสิทธิของพวกเธอ และสตรีมุสลิมส่วนใหญ่ยอมรับบทบาทที่กำหนดให้กับเพศของตนภายใต้พลวัตนี้ การปฏิบัติตามกฎของสังคม และการที่ชายเป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ค่อย ๆ ทำลายความปรารถนาลึกๆ ที่ปรับบทบาทของหญิง/ชาย ให้ยุติธรรม และสอดคล้องกับการตีความร่วมสมัยของข้อกำหนดของคัมภีร์กูรอาน การขาดโอกาสเข้าถึงการศึกษาระดับสูงอย่างเท่าเทียมกัน องค์การและแกนนำสตรีมุสลิมกำลังพยายามทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ต้องทำงานภายใต้การต่อต้านเชิงโครงสร้างสำคัญ ดังนั้น การทำดะวะห์ถือเป็นการทำอิบาดะห์ (การทำความดีในหนทางของศาสนา) และเป็นการทำตามหลักการทางศาสนา ตามคำสั่งของอัลลอฮ์และเผยแพร่ตามแบบอย่างของท่านรอซูลฯ ถือเป็น “การเปิดความจริงให้อิสลาม เพื่อให้มุสลิมรู้จักหน้าที่ของตนเอง ” ซึ่งเป็นการสู้รบกับนัฟซุ (อารมณ์ใฝ่ต่ำ) กับตนเอง

พี่อ้อย ผู้หญิงมุสลิมคนหนึ่งที่อยู่อาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงแม่หละเลาะห์ว่า เมื่อก่อนที่จะเธอเข้ามาอยู่ในศูนย์พักพิงฯ เธอเคยขายโรตีสายต่างจังหวัดมาก่อน เช่น แถวสะพานใหม่ที่กรุงเทพฯ เวลาที่เธอขายโรตีสายในเมืองไทย หากใครมาถามว่าเธอมาจากไหน เธอบอกว่าเธอมาจากบังคลาเทศ แทนที่ตอบว่าเป็น “คนพม่า” นอกจากเสียว่าคนนั้นเป็นมุสลิม เธอบอกว่า “มุสลิมในพม่าไม่ได้บอกว่าตนเองเป็นคนพม่า แต่ว่าเป็นบังคลาเทศ” สามีของเธอเป็นมุสลิมที่มาจากรัฐกะเหรี่ยง โดยหลบหนีออกมาจากพม่าเมื่อประมาณ 20 ปีก่อนการที่เข้ามาอยู่ในศูนย์พักพิงฯถือเป็นทางเลือกที่ดีกว่า ถึงแม้ไม่มีรายได้เหมือนที่เคยมีตอนที่ขายโรตีสาย แต่ทำให้เธอมีชีวิตที่มั่นคงปลอดภัย ไม่ต้องเอาชีวิตจรดไปวันๆ เหมือนเมื่อก่อน เพราะการใช้ชีวิตในศูนย์พักพิงฯ เธอไม่ต้องทำงานหนักทุกวัน ถ้าหากว่าเธอขาดเงินสามารถหยิบยืมจากพี่น้องที่ยังอยู่ในกรุงเทพฯ

เมื่อพูดคุยกันเรื่อง “ศาสนา” และเรื่องราวของผู้หญิงมีประเด็นที่สนใจมากต่อการทำความเข้าใจความคิดทางศาสนาของคนที่นี่ โดยพี่อ้อยบอกว่า “ตามหลักของศาสนาแล้ว ผู้หญิงควรอยู่กับบ้าน ปฏิบัติละหมาดที่บ้าน และดูแลลูกๆ ตลอดจนขอพร (ขอดุอาห์) จากอัลลอฮ์ให้กับสามีของตัวเองด้วย เพราะสามีต้องเป็นคนที่ออกไปงานนอกบ้าน” ผู้ศึกษาพอทราบมาก่อนว่า มุสลิมในพม่าส่วนใหญ่เป็น มัซฮับ (สำนักคิดการตีความ) แบบฮานาฟี (หนึ่งจากสำนักคิดทั้งหมด 4 สำนักในนิกายซุนนี) นอกจากนี้ สิ่งที่พี่อ้อยเอ่ย

ออกมาเกี่ยวกับเส้นแบ่งทางเพศในศาสนาที่น่าสนใจคือ “ผู้หญิงไม่ไปละหมาดที่มัสยิด พวกเธอควรต้องอ่านคำภีร์อัลกุรอานที่บ้านถึงเหมาะสม” เมื่อผู้ศึกษาถามว่าทำไมถึงคิดอย่างนั้น เธอบอกว่า

“ผู้หญิงคนหนึ่ง หากเธอไปละหมาดที่มัสยิด ใจของเธอจะมัวแต่คำนึงถึงแต่ลูกๆ ที่บ้าน เธอกังวลถึงลูกที่อยู่บ้านตลอดเวลาที่เธอมามัสยิด ซึ่งตอนนั้นสมาธิในการปฏิบัติศาสนกิจแตก ไม่สมบูรณ์ครบถ้วน ขำร้ายความกังวลของเธอที่มีต่อลูกๆ ที่บ้านพลอยทำให้ผู้ชายที่มาละหมาดที่มัสยิดต้องเสียเปล่าไปด้วย”

เธอบอกว่า ทั้งลายทั้งปวงนั้นเกิดมาจากการที่ผู้หญิงมัวกังวลกับลูกๆ และครอบครัวของเธอมากเกินไป เธอยังบอกว่า “ผู้ชายไม่เคยต้องมากังวลเรื่องพวกนี้หรอก เพราะหัวใจของพวกเขามั่นแข็งกระด้าง” ต่อมาเธอได้แต่รำพึงรำพันถึงแต่ว่า การที่ชีวิตของเธอต้องเป็นอย่างนี้เป็นเพราะอัลลอฮ์ทรงลงโทษเธอ พระองค์ไม่ทรงตอบรับความดีของเธออีกแล้ว เพราะว่าครอบครัวของเธอไม่ได้เป็นไปตามสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงประสงค์ หรือเป็นไปตามสิ่งที่ศาสนาอิสลามกำหนดไว้ เช่นตอนนี้อูฮ์ญออกมาทำงานนอกบ้าน พวกเธอไม่สนใจ ไม่เชื่อฟังสามีของตัวเอง เธอไม่สนใจที่คลุมผม นั่นแหละคือสาเหตุที่พวกเธอไม่ได้รับ “บารอเกต์” หรือ ความสิริมงคล จากพระองค์อีกต่อไป

กรณีที่ผู้หญิงออกไปทำงานดะวะห์ ฮัจยีกะบีร์บอกว่า ผู้หญิงสามารถเดินทางไปด้วยได้ แต่ส่วนใหญ่ไม่ให้ไป มีจัดที่ให้ผู้หญิง โดยพวกเธอพักในมัสยิดไม่ได้ มีบ้านที่เลือกเอาไว้ให้ผู้หญิงอยู่โดยเฉพาะ ผู้หญิงที่ออกดะวะห์คลุมหน้าปิดเหลือแต่ตา ไม่รู้ว่าเป็นใคร เวลาที่สามีเรียกหรือคุยกับภรรยาตัวเอง พูดโดยรวมๆ ไม่พูดเฉพาะเจาะจง เพราะส่วนมากงานดะวะห์ที่ออกไปทำ เป็นเรื่องที่รับรู้โดยส่วนรวม ไม่มีเรื่องส่วนตัวมาคุยในงานดะวะห์ เช่นในกรณีของสามีภรรยา

ประเด็นเรื่องการออกดะวะห์ของผู้หญิง เรียกว่า “มัสคูเราะห์” โดยติดตามผู้ชายในครอบครัวที่ออกไปดะวะห์ด้วยเท่านั้น คือ ภรรยาและลูกของผู้ชายคนนั้นเท่านั้น โดยแต่ละครั้งที่ออกดะวะห์มีผู้หญิงเดินทางได้ด้วยประมาณ 4-7 เท่านั้น โดยพักอาศัยที่บ้านพักที่กลุ่มเตรียมไว้ ไม่สามารถพักในเขตมัสยิดเหมือนผู้ชายได้ เช่น กรณีหนึ่งผู้หญิงที่เดินทางเพราะสามีเป็นคนพม่า แต่เมียเป็นคนไทย ทำให้สามีออกดะวะห์ออกนอกพื้นที่แม่สอดได้ โดยเธอบอกคนอื่นๆ ว่า “ไปส่งสามีไปดะวะห์” พม่าไม่มีใบหรือบัตรออกนอกพื้นที่ เธอเลยต้องไปด้วยเลย เรียก “มัซมูเราะห์ญามาต” ดะวะห์ที่พาภรรยาไปด้วย อีกอย่างคือผู้หญิงเป็นฝ่ายเก็บออมเงินในครอบครัว จึงทำให้ผู้หญิงต้องคอยดูแลจัดการเตรียมของทุกอย่างให้สามีที่ไปออกดะวะห์ทุกอย่าง

ความศรัทธาและจินตนาการร่วมในพื้นที่ศาสนา

การจัดการบริหารโดยมุสลิม กลุ่มศาสนิกชน และกิจกรรมการกุศล ต่างจากศูนย์ของศาสนาอื่น มัสยิดไม่จัดเรียไรเงิน และสิ่งของจำเป็นอื่น ๆ อย่างเป็นทางการ เพื่อช่วยเหลือครอบครัวมุสลิมที่ยากจนในกลุ่มของตน แต่ละครอบครัวช่วยเหลือเมื่อได้รับการร้องขอ ซึ่งรายงานระบุว่าชนมุสลิมช่วยเหลือเพื่อนบ้านใกล้เคียงด้วยโดยไม่คำนึงถึงศาสนา และการอภิปรายกลุ่มระหว่างการหารือของที่ปรึกษาด้านการหาเลี้ยงชีพของทีบีซีซี และกลุ่มผู้ลี้ภัยชายที่ศูนย์นูโพอ เมื่อ พ.ศ. 2552 ย้ำข้อมูลนี้ แต่ผู้ลี้ภัยศาสนาอื่นโต้แย้งข้อมูลนี้ว่า “ถ้าคนศาสนาอื่นขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านมุสลิม เขาคงได้รับความช่วยเหลือ แต่ถ้าเขาไม่ขอ ชุมชนมุสลิมมักไม่ยื่นมือเข้ามาช่วย” บางคนถึงกับพูดว่า กิจกรรมการกุศลของชนมุสลิม “มีไว้สำหรับพวกเดียวกันเท่านั้น” และ “คณะกรรมการศูนย์อพยพพยายามแบ่งทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อช่วยชนมุสลิมที่ไม่มีสิทธิได้รับแจกอาหารและสิ่งของ – นักธุรกิจมุสลิมควรได้รับการกระตุ้นให้จัดตั้งกลไกช่วยเหลือตนเองขึ้นมา ผู้นำมุสลิมยอมรับว่าผู้สังเกตการณ์ภายนอกเพ่งเล็งความจริงที่ว่าบทบาทของบุคคลแต่ละเพศในครอบครัว และในสังคมมุสลิม ถูกกำหนดไว้ชัดเจนมากกว่าในชุมชนศาสนาอื่นในศูนย์อพยพ แต่เล็งเห็นด้วยว่าพลวัตอำนาจในการแบ่งแยกบทบาทเช่นนี้ไม่เป็นธรรม เป็นการปฏิบัติต่อชายดีกว่า และกดขี่หญิง ดังที่ระบุไว้ข้างต้น ผู้นำมุสลิม – ทั้งหญิง และชาย – ยอมรับว่ามีการแบ่งแยกหน้าที่อย่างชัดเจนเช่นนี้ แต่แทบทุกคนปฏิเสธว่าสถานการณ์ไม่เป็นธรรมมากเท่ากับที่บุคคลภายนอกคิด

การอยู่ร่วมกันของมุสลิมพม่าและมุสลิมไทยในแม่สอด ครูตะวะหัมมองว่า “คนสองกลุ่มนี้เข้ากันไม่ได้ มุสลิมไทยโอเค พูดีดี มีมารยาท แต่มุสลิมพม่าพูดีไม่ดี ไม่มีมารยาท คนพม่าไม่มีความรู้ มันหยาบทั้งเรื่องศาสนาและสังคม ตรงนี้โรงเรียนศาสนาช่วยเหลือได้” “ครูตะวะหัมท่านนี้เป็นมุสลิมพม่าที่อยู่แม่สอดมานานจนสามารถพูดไทยได้กลับมีทัศนคติที่แตกต่าง เขายังคงมองว่า “สังคมมองว่ามันไม่ดีไว้ก่อน คล้ายๆ กับว่าไม่พัฒนา คนไทยกับคนพมามันแตกต่างกัน เพราะคนไทยนั้นดี แต่คนพม่าไม่สนสังคมไทย สังคมไทยมันมีมารยาท” ในประเด็นเรื่อง ความแตกต่าง เขามองว่า “เขา (คนพม่า) อพยพเข้ามา การทำให้วัฒนธรรมเหมือนกันมันยาก คนเข้ามาหลากหลาย มีทั้งคนรู้คนไม่รู้ มันทำให้สังคมตกต่ำ ทำให้คนดั้งเดิมมองว่าเป็นคนสร้างความยุ่งยาก คนแม่สอดมองคนอพยพเป็นคนสร้างปัญหา ดังนั้น การเปรียบเทียบเครือข่ายทางศาสนากับผู้อพยพในพื้นที่ชายแดน กลุ่มตะวะหัมมองว่า ปัญหามาจากผู้อพยพ เพราะหากพิจารณาว่าผู้อพยพเข้าทางเครือข่ายศาสนาหรือไม่ คำตอบมีทั้งสองด้านคือ คือไม่มีใครช่วยและไม่มีคนเข้าร่วม พวกเขาต้องต่อสู้ชีวิตของเขาเอง เพราะว่ามุสลิมในแม่สอดไม่ได้ร่วมมือกันอย่างเต็มที่

อัตลักษณ์ของความเคร่งครัด

มุสลิมพม่านำเอาศาสนาในฐานะอัตลักษณ์ทางสังคมเป็น “อำนาจในระดับที่เป็นการสร้างวาทกรรม”³⁹ โดยการใช้ศาสนาผนวกเข้าไปกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มตนเอง การหยิบเอาความเคร่งครัดในศาสนาเป็นส่วนในการสร้างอัตลักษณ์ของตนขึ้นมาใหม่ เพื่อสามารถให้ตนเองมีการอยู่รอดในสังคม การมีตัวตน รวมถึงการสร้างวาทกรรมในการดำรงอยู่ในชุมชน ดังเห็นว่าเป็นกระบวนการสร้างวาทกรรมและการต่อสู้ในระดับชีวิตประจำวัน

มุสลิมพม่าบางส่วนเลือกที่เข้ากลุ่มดาวะห์เพื่อให้ตนเองมีภาพลักษณ์ของบุคคลที่ปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด การที่กลุ่มมีกิจกรรมที่ให้สมาชิกออกมาพูดถึงความสำคัญของการศึกษาความรู้ทางศาสนามากขึ้น และบางครั้งที่มุสลิมพม่าได้มีโอกาสในการเชิญชวนให้มุสลิมที่มาละหมาดที่มัสยิดได้รับรู้ถึงหลักการทางศาสนาต่างๆ ซึ่งตรงนี้เองที่ถือเป็นยุทธศาสตร์ของวาทกรรมที่ถูกนำมาใช้และผ่านปฏิบัติการทางสังคมโดยการที่มุสลิมพม่ามีอำนาจในการอ้างอิงวาทกรรมของศาสนาที่มีอยู่เพื่อเกิดการสนับสนุนการพูดของตน ด้วยประเด็นศาสนาเ็นเองทำให้มุสลิมพม่ามีโอกาสในการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ดังนั้น วาทกรรมทางศาสนามีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการสร้างอัตลักษณ์ เพราะวาทกรรมทางศาสนาถูกผลิตซ้ำใหม่ในบริบททางสังคมที่ชุมชนขาดความเข้มแข็งทางศาสนา และเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนมุสลิมอ่อนแอในปัจจุบัน มุสลิมพม่าสร้างภาพอัตลักษณ์ความเป็นอิสลามเพื่อเป็นต้นแบบในการถือปฏิบัติของมุสลิม ส่งผลต่อการคล้อยตามและยอมรับการปฏิบัติผ่านอัตลักษณ์ความเคร่งครัด แล้วในที่สุดนำไปสู่การช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมผ่านการใช้พื้นที่ที่ถูกต้องกับบริบทของสังคม ศาสนา และการครอบครองพื้นที่เมื่อต้องมาประกอบพิธีกรรมที่มัสยิดอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าบริบทและเงื่อนไขต่างๆ การต่อสู้ดิ้นรนของผู้คนหลายกลุ่มที่ดูเหมือนว่าจะไม่มีอำนาจ กลุ่มคนชายขอบของสังคมที่พวกเขาสามารถสร้างสรรค์อำนาจของตนได้ โดยกระบวนการทางวาทกรรมและการต่อสู้ในระดับชีวิตประจำวัน จนกลายเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมให้แก่กลุ่มของพวกเขาเพื่อที่จะแสดงความเป็นตัวตนได้⁴⁰

³⁹ อภิญา เฟื่องฟูสกุล . 2548. “ศาสนา,” ใน *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. ภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

⁴⁰ อานันท์ กาญจนพันธุ์ . 2548. “อำนาจ,” ใน *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. ภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (หน้า 214).

5.5 บทสรุป

พื้นที่และชุมชนทางศาสนาสัมพันธ์ต่อการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมในพื้นที่ชายแดน ไทย-พม่าผ่านภารกิจและการสร้างเครือข่ายของการเผยแพร่ศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นผ่านองค์กร การจัดโครงสร้างการทำงานด้านศาสนา ในด้านหนึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาของมุสลิมส่งผลต่อการสร้าง ภาพด้านลบผ่านวาทกรรมของรัฐเรื่องความมั่นคงและการก่อความไม่สงบสุข ดังที่เป็นมาอย่างต่อเนื่องทุกวันนี้ในสังคมไทย แต่ในอีกด้านหนึ่งการเคลื่อนไหวทางศาสนาและการใช้พื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่น ในกรณีของมุสลิมพม่าและกะเหรี่ยงในงานวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เกิดความเข้าใจต่อกระบวนการต่อต้านต่อรอง และอำนวยความสะดวกทางเลือกและโอกาสให้แก่ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมเหล่านั้นในระดับชีวิตประจำวัน จึงทำให้ การเปิดพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมนำไปสู่การเสริมพลังอำนาจให้แก่ผู้ย้ายถิ่นชาวมุสลิมและการปรับตัว เข้ากับพื้นที่แห่งใหม่บนเส้นพรมแดน

มุสลิมพม่าจำนวนมากเลือกที่เข้ากลุ่มดawah เพื่อให้ตนเองมีภาพลักษณ์ของบุคคลที่ปฏิบัติตาม หลักศาสนาอย่างเคร่งครัด ซึ่งถือเป็นยุทธศาสตร์ของวาทกรรมที่ถูกนำมาใช้และผ่านปฏิบัติการทางสังคม โดยการที่มุสลิมพม่ามีอำนาจในการอ้างอิงวาทกรรมของศาสนาที่มีอยู่เพื่อเกิดการสับรับฟังการพูดของตน ด้วยประเด็นศาสนานี้เองทำให้มุสลิมพม่ามีโอกาสในการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านอัตลักษณ์ของความเคร่งครัด มุสลิมพม่านำเอาศาสนาในฐานะอัตลักษณ์ทางสังคมเป็น “อำนาจในระดับที่เป็นการสร้างวาทกรรม” โดยการใช้ศาสนาผนวกเข้ากับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มตนเอง การหยิบเอา ความเคร่งครัดในศาสนาเป็นส่วนในการสร้างอัตลักษณ์ของตนขึ้นมาใหม่ เพื่อสามารถให้ตนเองมีการอยู่รอดในสังคม การมีตัวตน รวมถึงการสร้างวาทกรรมในการดำรงอยู่ในชุมชน และการต่อสู้ในระดับชีวิตประจำวัน

กระบวนการสร้างพื้นที่ทางศาสนาที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ชายแดนได้พัฒนาการเชื่อมประสานกับความ เป็นชาติ ชาติพันธุ์ ความเป็นท้องถิ่น และความเป็นสากล โดยเกิดขึ้นทั้งในลักษณะร่วมมือ ขัดแย้ง ต่อรอง และประนีประนอมกันในสถานการณ์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในช่วงเวลาและสถานที่อันเฉพาะเจาะจง รวมถึงการเข้าร่วมในพื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้เป็นกระบวนการปรับสร้างอัตลักษณ์และการ ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคม ในบริบทใหม่ที่ผู้ย้ายถิ่นเผชิญกับปัญหาการขาดความมั่นคงในชีวิต และวิกฤตทางเศรษฐกิจสังคม และการปรับตัวกับวัฒนธรรมแบบใหม่ รวมถึงสถานภาพของตนเองที่ เปลี่ยนไปด้วย

เครือข่ายศาสนาและความสัมพันธ์ต่อรัฐเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการศึกษาในครั้งนี้ด้วยเช่นกัน เนื่องจากความสัมพันธ์ดังกล่าวที่สะท้อนผ่านการเมืองวัฒนธรรมของกลุ่มต่างๆ ช่วยทำความเข้าใจต่อการปรับเปลี่ยนความเข้าใจที่มีต่อผู้ย้ายถิ่นมุสลิม ซึ่งมักตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนและมีชีวิตรอดต่อการเปลี่ยนแปลงของผู้กระทำการต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่ชายแดน ความเข้าใจเหล่านี้จึงสามารถเป็นส่วนช่วยในการกำหนดนโยบายที่สอดคล้องกับการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ รวมถึงภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างน้อยเพื่อเป็นสร้างความเข้าใจถึงว่านโยบายต่างๆ ที่ออกมาจากภาครัฐและเอกชนเหล่านั้นสามารถประนีประนอมระหว่างกันของผู้ย้ายถิ่นและนโยบายในอนาคตที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชายแดนต่อไปได้

บทที่ 6

รัฐไทยกับพื้นที่ทางศาสนาของชุมชนย้ายถิ่น

บทนี้พยายามทำความเข้าใจว่ารัฐไทยเข้าไปควบคุมพื้นที่ทางศาสนาของชุมชนย้ายถิ่นหรือไม่ อย่างไร เพราะพื้นที่ทางศาสนาต่างจากพื้นที่ทางเศรษฐกิจการเมืองซึ่งอยู่บนหลักการอธิปไตยของชาติ ที่เน้นเรื่องความมั่นคงและความมั่งคั่งของชาติ พื้นที่ทางศาสนาเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่คนไทยทั่วไปรวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐไทยถูกสอนให้เคารพบนอบ การกระทำใด ๆ ที่หลบหลู่ดูหมิ่นศาสนา อาจจะก่อให้เกิดผลลบแก่ตัวเอง นอกจากนี้ การที่คณะสงฆ์มีพระราชบัญญัติการปกครองสงฆ์ที่ให้สงฆ์ปกครองตนเอง ทำให้โดยหลักการแล้ว พื้นที่ทางศาสนาจะถูกควบคุมโดยคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม รัฐไทย โดยหน่วยงานด้านศาสนาโดยตรงเช่น สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และหน่วยงานอื่น ๆ ก็เข้าไปตรวจสอบดูแล ด้วยเหตุผลของการระวังไม่ให้คนหรือองค์กรใด เข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทางศาสนาในอันที่จะ“บ่อน”ทำลายความมั่นคงและความมั่งคั่งของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณ ชายแดนมีการเคลื่อนย้ายคนและสิ่งของข้ามแดนอย่างต่อเนื่องจนเป็นปกติแต่“ไม่ถูกกฎหมาย”ในสายตาของรัฐ ทั้งนี้ จะได้บรรยายถึงนโยบายและโครงสร้างของรัฐไทยที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นบริเวณชายแดน รวมทั้งแนวคิด ทศนคติและวิธีการปฏิบัติต่อผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาของเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น

6.1 นโยบายของรัฐไทยและความสัมพันธ์กับองค์กรทางศาสนา

สำหรับรัฐไทย หน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐด้านศาสนา ที่สำคัญได้แก่ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม โดยระบุอำนาจหน้าที่ไว้ว่า

- “1. ทำนุบำรุง ส่งเสริมเพื่อพัฒนาความรู้คู่คุณธรรม
2. เสริมสร้างศีลธรรม ปณิธานคุณธรรมและจริยธรรม
3. ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมกิจการฮัจย์ รวมทั้งกฎหมายและระเบียบอื่นที่เกี่ยวข้อง
4. ส่งเสริม ดูแล รักษาและทำนุบำรุงศาสนสถาน และศาสนวัตถุ

5. ให้การอุปถัมภ์พระพุทธรูปและศาสนาอื่นๆ ที่ทางราชการรับรอง สนับสนุนการดำเนินการขององค์การศาสนา...”⁴¹

ภาระหน้าที่ที่ระบุ เน้นส่งเสริม สนับสนุน ทุกศาสนา ทั้งในเรื่องศาสนวัตถุและการดำเนิน กิจกรรม นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายและระเบียบอื่น ๆ ที่กำหนดรายละเอียดของการส่งเสริม เช่นพระราชบัญญัติส่งเสริมกิจการฮัจญ์ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2524 และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2532 ที่กำหนดให้ คณะกรรมการส่งเสริมกิจการฮัจญ์แห่งประเทศไทย ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมเป็นประธานกรรมการ รัฐมนตรีกระทรวงอื่น ๆ อีกหลายกระทรวงเป็นกรรมการ ให้อธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการโดยตำแหน่งและให้กรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการฮัจญ์แห่งประเทศไทย ในส่วนของศาสนาอื่น มีระเบียบเช่น ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยการเผยแพร่ศาสนาของผู้เผยแพร่ศาสนาชาวต่างประเทศในประเทศไทย พ.ศ. 2524 ที่มีเนื้อหาที่เน้นว่าการเผยแพร่ศาสนาต้องไม่ทำให้เกิดปัญหาในสังคมไทย เช่น ระบุว่า การเผยแพร่ศาสนาจะต้องเป็นไปอย่างไม่ขัดระเบียบกฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณีของประชาชนไทย ต้องไม่ใช้วิธีการหลอกลวง จ้างวาน จูงใจ ให้รางวัล บังคับ ต้องไม่ลบหลู่ศาสนาอื่น อันจะก่อให้เกิดการแตกความสามัคคีระหว่างชนในชาติ ต้องไม่ใช้วิธีการโฆษณาชวนเชื่อ อดอ้างอิทธิฤทธิ์ต่างๆ นอกเหนือไปจากหลักคำสอน ต้องดำเนินไปโดยไม่เป็นการลิดรอนสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล ต้องเป็นไปเพื่อการส่งเสริมภาษาไทย ทั้งการออกเสียงและการเขียนหนังสือไทย ต้องไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง และผู้เผยแพร่ศาสนาต้องสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลไทย และทำการเผยแพร่ศาสนาโดยไม่ขัดต่อกฎหมาย ระเบียบของทางราชการ และไม่ขัดต่อผลประโยชน์ของประเทศไทย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยไม่ได้เข้าไปควบคุมดูแลการดำเนินงานทางศาสนาขององค์กรทางศาสนาต่าง ๆ โดยตรง แต่ละศาสนาก็มีคณะสงฆ์หรือองค์กรที่ทำหน้าที่ปกครองดูแล โดยรัฐจะให้การสนับสนุนส่งเสริม และจะเข้าไปดำเนินการตามกฎหมายก็ต่อเมื่อคณะสงฆ์หรือองค์กรทางศาสนาแจ้งมา หรือมีกรณีที่ทางเจ้าหน้าที่รัฐสืบทราบมาว่ามีการกระทำที่ผิดกฎหมาย จึงจะเข้าไปดำเนินการ รายละเอียดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับองค์กรทางศาสนาทั้งพุทธ คริสต์ และอิสลาม มีดังนี้

⁴¹ <http://www.dra.go.th/main.php?filename=b3>

⁴² เดิมที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากกรมการศาสนาสังกัดกระทรวงนี้ แต่ภายหลังย้ายสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม

คณะสงฆ์ในศาสนาพุทธ

โครงสร้างและการดำเนินงานของคณะสงฆ์ในประเทศไทย ระบุในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 โดยระบุให้สมเด็จพระสังฆราช ที่ได้รับการสถาปนาจากพระมหากษัตริย์ เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคม โดยมีอธิบดีกรมการศาสนา เป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง พระราชบัญญัตินี้ กำหนดให้มหาเถรสมาคมมีหน้าที่ที่สำคัญ ได้แก่ ปกครองคณะสงฆ์ ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา รักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังแบ่งเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคออกเป็น ภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล โดยแต่ละเขตมีเจ้าคณะเป็นผู้ปกครอง ส่วนรายละเอียดวิธีปฏิบัติเรื่องการสร้าง การตั้ง ย้ายหรือยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา จะมีระบุในกฎกระทรวง

นอกจากพระราชบัญญัติ และกฎกระทรวงที่ระบุระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับคณะสงฆ์แล้ว ยังมีกฎหมายมหาเถรสมาคม ระเบียบมหาเถรสมาคม มติมหาเถรสมาคม ฯลฯ ที่จะใช้อ้างอิงสำหรับการปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธศาสนา กฎมหาเถรสมาคมบางกฎ อาจไม่สอดคล้องกับลักษณะของวัด พระสงฆ์ และชุมชน ย้ายถิ่นที่อยู่บริเวณชายแดน เช่น การขออนุญาตสร้างวัด และตั้งวัด ซึ่งระบุเอกสารที่ต้องใช้ประกอบเช่น สำเนาหนังสือเกี่ยวกับเอกสารสิทธิที่ดินที่ใช้สร้างวัด เช่นโฉนด น.ส.3 น.ส.3 ก. สค.1 ฯลฯ สำเนาบัตรประจำตัวประชาชน และสำเนาทะเบียนบ้านของผู้ขออนุญาตสร้างวัดและตั้งวัด การสร้างวัดระบุให้มีประชาชนที่จะดูแลวัดไม่ต่ำกว่า 1,000 คน สำหรับการตั้งวัดต้องมีสำเนาหนังสือสุทธิของพระภิกษุที่จะเป็นเจ้าอาวาส (ต้องมีพรรษา 5 ขึ้นไป) กำหนดให้มีจำนวนพระภิกษุจำพรรษาไม่ต่ำกว่า 4 รูปและต้องนำสำเนาหนังสือสุทธิพระภิกษุที่อยู่จำพรรษา จำนวน 4 รูป ประกอบการขออนุญาตด้วย ในความเป็นจริงดังที่กล่าวในบทที่ 3 ผู้ย้ายถิ่นที่ต้องการสร้างวัดและตั้งวัดส่วนใหญ่ไม่มีบัตรประชาชนไทย ที่ดินที่สร้างวัดบางแห่งอาจจะมีเอกสารสิทธิ แต่หลายแห่งเป็นพื้นที่ป่า หรือที่สาธารณะของหมู่บ้าน ซึ่งไม่ได้ทำการเช่าอย่างถูกต้อง วัดส่วนใหญ่เป็นวัดเล็ก ๆ อยู่กระจาย ใกล้กับชุมชนผู้ย้ายถิ่น ทำให้จำนวนพระภิกษุน้อย ประกอบกับพระภิกษุจะข้ามแดนไปมา ไม่ได้อยู่จำพรรษาประจำ วัดที่สร้างและดูแลโดยพระและฆราวาสที่ย้ายถิ่น จึงเป็นวัดที่ไม่ได้จดทะเบียน

กฎระเบียบที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งอีกตัวอย่างหนึ่ง คือกฎระเบียบเกี่ยวกับการตั้งเจ้าอาวาส ที่ระบุว่าเจ้าอาวาสต้องมีพรรษามากกว่า 5 พรรษา มีภูมิความรู้ อย่างน้อยต้องเป็นนักธรรมเอก สำหรับวัด"พม่า" ที่พระผู้ใหญ่ที่จำพรรษาอย่างต่อเนื่องในวัดเป็นพระที่มีสัญชาติพม่า มีธรรมเนียมปฏิบัติแบบ"พม่า" อีกทั้งผู้บริจาคที่ดินสร้างวัด กรรมการวัด และศรัทธาญาติโยมก็เป็นผู้ย้ายถิ่นที่มาอยู่ใน

ระยะเวลาที่แตกต่างกัน จะมีปัญหาในการยอมรับให้เจ้าอาวาสไทย ที่มีแนวคิดและหลักปฏิบัติแบบไทยมาเป็นเจ้าอาวาสทำการปกครอง ดังกรณีที่เกิดขึ้นจริงในวัด"พม่า"แห่งหนึ่ง เมื่อทางคณะสงฆ์และสำนักพุทธฯ พยายามผลักดันพระกะเหรี่ยงไทยที่เคยบวชเรียนในโครงการพระธรรมจาริกให้เป็นเจ้าอาวาสเพื่อให้ถูกต้องตามกฎระเบียบ และเพื่อยกระดับการศึกษาด้านการเรียนพระปริยัติธรรมของพระและเณรให้สูงขึ้น ก็เกิดความไม่พอใจ และการประท้วงของญาติโยม เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์กับกรรมการวัดซึ่งเป็นผู้ย้ายถิ่น จนถึงปัจจุบันวัดนี้ก็ไม่สามารถตั้งเจ้าอาวาสที่มีสัญชาติไทยได้ อย่างไรก็ตาม สำหรับวัดของผู้ย้ายถิ่นที่ไม่ได้จดทะเบียน ทางคณะสงฆ์ไม่ได้เข้าไปบังคับใช้พระราชบัญญัติเพื่อให้มีการดำเนินการให้ถูกต้องแต่อย่างใด อาจจะเนื่องจากการที่มีวัดและพระย้ายถิ่นจำนวนมาก ซึ่งทางคณะสงฆ์ในพื้นที่จะเข้าใจสถานการณ์ดี ทั้งนี้ถือว่าวัดของผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้อยู่ในตำบลใดจะอยู่ในการดูแลของเจ้าคณะตำบลนั้น

แน่นอนว่า กฎระเบียบของคณะสงฆ์ไทยหลายข้อไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ชายแดนที่พระข้ามแดนอยู่เสมอ โดยพระ"พม่า"เหล่านี้จะมีธรรมเนียมปฏิบัติที่ต่างจากสงฆ์ไทย ที่ค่อนข้างเป็นอิสระ ในการจัดบวชหรือการบริหารงาน ขณะที่คณะสงฆ์ไทยจะมีระเบียบที่เข้มงวด เช่น ผู้ที่จะบวชให้ชายหนุ่มได้ต้องได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ซึ่งกำหนดให้มีตำบลละหนึ่งรูป และให้ทำพิธีบวชภายในตำบลเท่านั้น การตั้งไวยาวัจกรหรืออาจารย์วัดก็ต้องได้รับการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์เท่านั้น ในขณะที่การปฏิบัติแบบ"พม่า" บริเวณชายแดน พระผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพนับถือแม้ไม่ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ก็สามารถทำพิธีบวชได้ เช่นเดียวกับไวยาวัจกรซึ่งพระผู้ใหญ่หรือชุมชนเลือกกันขึ้นมาเอง

การที่ศาสนาพุทธ ถือเป็นหนึ่งในเสาหลักของความเป็นไทยจากทั้งหมด 3 เสาหลักได้แก่ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ทำให้รัฐตั้ง กลไกที่สำคัญอีกกลไกหนึ่งได้แก่สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติที่ถูกตั้งขึ้นในปี 2545 มาเพื่อทำหน้าที่ "ส่งเสริม อุปถัมภ์ ค้ำครอง" พุทธศาสนา โดยเน้น "สนอง" งานคณะสงฆ์โดยตรง ทั้งนี้มีการตั้งสำนักงานพุทธศาสนาระดับจังหวัดในปี 2547 สำนักงานพุทธศาสนา ทำหน้าที่จัดกิจกรรมส่งเสริมพุทธศาสนา ซึ่งกิจกรรมบางอย่างก็จะซ้ำซ้อนกับกิจกรรมที่จัดโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ซึ่งมีหน้าที่ดูแลและส่งเสริมกิจกรรมด้านศาสนาเช่นกัน นอกจากนี้ สำนักงานพุทธศาสนายังมีหน้าที่ช่วยตรวจตราสอดส่องไม่ให้พระสงฆ์ประพฤติผิดระเบียบวินัยทางพระและกระทำผิดกฎหมายของรัฐ การมีหน่วยงานเฉพาะที่ทำหน้าที่ส่งเสริมพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าการควบคุมดูแลพระและกิจกรรมทางพุทธศาสนาเข้มงวดกว่าศาสนาอื่นที่ไม่มีหน่วยงานของรัฐตั้งขึ้นในลักษณะเดียวกัน

คริสตจักรที่หลากหลาย

คริสตศาสนามีหลายนิกาย โดยมีองค์กรที่ทำหน้าที่ปกครองและบริหารหลายองค์กร องค์กรที่สำคัญองค์กรหนึ่งได้แก่ สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย⁴³ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี 2475 โดย คณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน คณะคริสตจักรแห่งพระคริสต์ของอังกฤษ (ดีไซเปิลส์) สมาคมพระคริสตธรรมอเมริกัน และ คริสตจักรไมตรีจิต(ซึ่งพัฒนามาจากคณะอเมริกันแบپติสต์) ตามแนวความคิดการจัดตั้งคริสตจักรของคนในชาติ สภาคริสตจักรในประเทศไทยแบ่งการปกครองและการบริหารออกเป็นสามระดับได้แก่ สภาคริสตจักรในประเทศไทย คริสตจักรภาค และคริสตจักรท้องถิ่น ตามที่ระบุไว้ในธรรมนูญแห่งสภาคริสตจักรในประเทศไทยปี ค.ศ. 1998 โดยโครงสร้างการบริหารสภาคริสตจักรในประเทศไทย แบ่งเป็นสมัชชาสภาคริสตจักรในประเทศไทยที่เป็นส่วนบริหารที่มีอำนาจสูงสุด รองลงมาก็เป็นคณะกรรมการอำนวยการ คณะกรรมการดำเนินงาน และคณะผู้บริหารสภาคริสตจักรในประเทศไทย ชื่อนำสังเกตเมื่อเปรียบเทียบกับศาสนาพุทธคือไม่มีเจ้าหน้าที่ของกรมศาสนาหรือเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่นของรัฐไทยเข้าไปอยู่ในคณะบริหารชุดใดแต่อย่างใด

นอกจากนี้ตามธรรมนูญฯ สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทยมีการแบ่งการปกครองออกเป็นคริสตจักรภาค ซึ่งจนถึงปัจจุบันมีทั้งหมด 19 ภาค โดยภาคที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของมิชชันนารีในกลุ่มกะเหรี่ยงมี 3 ภาคได้แก่ ภาคที่ 10 ครอบคลุมเขตจังหวัด เชียงใหม่ ลำปาง เชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่เผยแพร่ศาสนาของ คริสตจักรชนเผ่ากะเหรี่ยงของคณะอเมริกันแบปติสต์ ภาคที่ 16 ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เป็นพื้นที่การทำงานของคริสตจักรชนเผ่ากะเหรี่ยงของศูนย์มิชชันแม่น้ำแควน้อย ซึ่งเป็นพันธกิจร่วมระหว่างมิชชันนารีคณะดีไซเปิลส์ ร่วมกับ The Thailand Baptist Mission Fellowship และภาคที่ 19 ซึ่งเป็นพื้นที่จากการทำงานของกลุ่มคริสตจักรกระเหรี่ยงแบปติสต์ (KBC) ร่วมกับ The Thailand Baptist Mission Fellowship ทั้งนี้ KBC ได้ก่อตั้งขึ้นในปี 2497 (www.cct.or.th)

สำหรับคาทอลิก โครงสร้างจะเป็นลำดับชั้นตามลักษณะการปกครองแบบรัฐ คือสมเด็จพระสันตะปาปาแห่งนครรัฐวาติกันถือว่าเป็นผู้นำระดับโลก จากนั้นก็จะแยกเป็นแต่ละประเทศ โดยมีพระคาร์ดินัลเป็นผู้นำ จากนั้นก็จะแบ่งเป็นสังฆมณฑล ซึ่งในประเทศไทยมี 10 สังฆมณฑล โดยแต่ละสังฆมณฑลซึ่งครอบคลุมพื้นที่หลายจังหวัด มีพระสังฆราชเป็นประมุขหรือผู้นำการปกครอง แบ่งเขตปกครองออกเป็นหลายเขตงานที่อาจจะมีพื้นที่คาบเกี่ยวหลายจังหวัด แต่ละเขตงานจะมีวัดหลายวัดที่ดูแลโดยผู้ปฏิบัติงาน

⁴³ ก่อนหน้านี้ชื่อว่า คริสตจักรในสยาม (Church of Christ in Siam) เปลี่ยนเป็นสภาคริสตจักรในประเทศไทยปี 2483 ตามการเปลี่ยนแปลงชื่อประเทศ

ได้แก่ พระสงฆ์ แม่ชี ครูคำสอน เป็นต้น⁴⁴ ทั้งนี้ในระดับชาติ มีสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย ที่ทำหน้าที่ปกครองและบริหารทั้งด้านศาสนา ด้านการศึกษา การพัฒนาสังคม การสื่อสารสังคม นอกจากนี้ ยังมีอีกองค์กรคาทอลิกอีกหลายองค์กรที่ปฏิบัติงานเฉพาะ เช่น สหประชาคาทอลิกแห่งประเทศไทย คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อพิธีกรรม คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อศาสนสัมพันธ์และคริสตสัมพันธ์ เป็นต้น สำหรับคริสตจักรอื่น ๆ อีกกว่าหนึ่งร้อยคริสตจักร บางคริสตจักรจะรวมตัวกันเป็นองค์กรอีกหลายองค์กร เช่น เซเวนเดย์แอดเวนติสต์ (Seven Days Adventist) แองกลิกัน (Anglican) เพนติคอสเทิล (Pentecostal) ฯลฯ สังกัดสหกิจคริสเตียนแห่งประเทศไทย

คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย

คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย (กอท.) ถือเป็นองค์กรศาสนาอิสลาม ในระดับชาติ ที่ถูกจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 เพื่อทำหน้าที่บริหาร คณะกรรมการประกอบด้วย จุฬาราชมนตรี ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ และกรรมการซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ซึ่งเป็นผู้แทน คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด 36 จังหวัดๆ ละ 1 คน มีวาระดำรงตำแหน่ง 6 ปี และกรรมการอื่นซึ่งคัดเลือกโดยจุฬาราชมนตรี จำนวน 1 ใน 3 ของจำนวนผู้แทนคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด งานของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ตามที่ระบุไว้ในเว็บไซต์⁴⁵ เป็นงานส่งเสริมและเผยแพรศาสนาอิสลาม แต่ เมื่อดูแนวคิดและระเบียบที่กอท.ออกหลายเรื่องจะเป็นความพยายามผลักดันให้สิ่งที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติได้รับการปฏิบัติ ซึ่งในบางมาตราเป็นความพยายามของรัฐที่จะ ควบคุมผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในประเทศไทย โดยการให้มีการจดทะเบียน เช่น มาตรา 25 ที่กำหนดภารกิจของมัสยิดเกี่ยวกับทะเบียนสัปบุรุษ ซึ่งหมายถึงทะเบียนสมาชิกของมัสยิด โดยแต่ละมัสยิดจะต้อง"จัดให้มีและรักษา

⁴⁴ ศัพท์ที่เกี่ยวกับศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก จะคล้ายคลึงกับศัพท์ที่ใช้ในศาสนาพุทธ เช่น คำว่า พระสังฆราช วัด เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระสงฆ์ คณะสงฆ์ พิธีบวช การแสวงบุญ เป็นต้น Keyes (1993: 273) ได้กล่าวถึงความพยายามของศาสนจักรโรมันคาทอลิกในประเทศไทยที่จะทำใหศาสนาคริสต์มีลักษณะกลมกลืนกับท้องถิ่น แต่ความพยายามดังกล่าวถูกโจมตีจากเจ้าหน้าที่รัฐไทยว่าเป็นการทำลายศาสนาพุทธและความมั่นคงของชาติ

⁴⁵ ในเว็บไซต์ <http://www.cicot.or.th/2011/main/content.php?page=sub&category=101&id=621> ระบุว่าทางกอท. ดำเนินกิจกรรมการบริการหลัก ๆ ได้แก่ ให้คำปรึกษาแก่นักเรียนราชการ ออกใบรับรองผลิตภัณฑ์อาหารฮาลาล แปลเอกสารภาษาอังกฤษและอาหรับ รับรองเอกสาร รับรองการสมรส รับรองการเป็นมุสลิมหรือการรับอิสลาม ตอบปัญหาศาสนา เผยแผศาสนาอิสลาม ทางวารสาร วิทยุ โทรทัศน์ เว็บไซต์ ฯลฯ วินิจฉัยไกล่เกลี่ย/ตัดสินข้อพิพาทระหว่างองค์กรต่างๆ ตามที่กฎหมายกำหนด ดำเนินกิจการสาธารณประโยชน์ และสังคมสงเคราะห์

สมุดทะเบียนสัปบุรุษประจำมัสยิด และตรวจตราแก้ไขเพิ่มเติมสมุดทะเบียนดังกล่าว ให้ถูกต้อง ตามความเป็นจริง” ทั้งนี้ทางกอท. ได้กำชับผ่านเอกสารแนวคิดในการจัดทำทะเบียนสัปบุรุษประจำมัสยิด(ในเว็บไซต์ที่อ้างแล้ว) ว่า “คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด จะต้องจัดลำดับความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอันดับแรก และระดมสรรพความคิดและสรรพกำลัง เพื่อการจัดทำทะเบียนสัปบุรุษอย่างจริงจัง ไม่เช่นนั้นมัสยิดจะมีปัญหาการบริหาร” สำหรับ สัปบุรุษประจำมัสยิดกำหนดไว้ว่ามีสองประเภท ในเขตและนอกเขต แต่จะต้องเป็นสัปบุรุษได้มัสยิดเดียว และต้องมีหนังสือรับรองจากมัสยิดเดิมมาแสดงพร้อมสำเนาทะเบียนบ้านและบัตรประชาชน ซึ่งถือเป็นการควบคุมและตรวจสอบการเป็นสมาชิกและการเคลื่อนย้ายของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม

6.2 การปฏิบัติต่อองค์กรและผู้ปฏิบัติงานด้านศาสนาของผู้ย้ายถิ่นของเจ้าหน้าที่รัฐไทย

ในพื้นที่ชายแดน โดยปกติเจ้าหน้าที่รัฐไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทหาร ตำรวจ และเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่ดูแลความมั่นคงหรืออธิปไตยของชาติ จะมีการควบคุมตรวจสอบการผ่านแดนของคนและสินค้าอย่างเข้มงวดเป็นพิเศษ เนื่องจากกิจกรรมการขน ส่งคนและสินค้าข้ามแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณอำเภอแม่สอดที่กระทำโดยไม่ได้ผ่านด่าน ที่เป็นทางการของรัฐ มีอยู่เป็นประจำ อย่างไรก็ตาม สำหรับ องค์กรและผู้ปฏิบัติงานด้านศาสนาซึ่งหมายถึงพระสงฆ์ มิชชันนารี บาทหลวง ศาสนาจารย์ หรือดะวะห์ ที่ย้ายถิ่นหรือข้ามชาติมาทำงานในบริเวณพื้นที่ชายแดน มีการปฏิบัติต่อในลักษณะที่พิเศษออกไปหรือเรียกได้ว่ามีข้อยกเว้น เช่น เมื่อพระสงฆ์โดยสารรถผ่านด่าน จะ ผ่อนปรน การตรวจบัตรในลักษณะที่ตรวจผู้โดยสารทั่วไป ปัจจัยที่ทำให้มีการปฏิบัติแบบยกเว้น มีหลายปัจจัย ปัจจัยแรกคือ ความไม่ชัดเจนว่าขอบเขตที่เจ้าหน้าที่รัฐไทยจะเข้าไปตรวจสอบควบคุมผู้ปฏิบัติงานทางศาสนานั้นควรทำได้หรือไม่ อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระทำที่ไม่เห็นได้ชัดเจนหรือเป็นที่แน่นอนว่าผิดวินัยสงฆ์หรือผิดกฎหมายบ้านเมือง ความไม่ชัดเจนดังกล่าวส่วนหนึ่งเกิดจากการที่รัฐไทยกำหนดให้องค์กรทางศาสนาดูแลกันเอง ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น คณะสงฆ์จะมีการปกครองพระสงฆ์และดูแลกิจการสงฆ์ตามลำดับชั้น เช่นเดียวกับ คริสตจักรและคณะกรรมการอิสลามที่รับผิดชอบต่อองค์กรและการดำเนินงานทางศาสนา ซึ่งถ้ามีปัญหาอะไรกรรมการศาสนาก็จะดำเนินการ นอกจากนี้ในเรื่องทางศาสนา ยังมีพระราชบัญญัติเฉพาะที่ให้แนวทางปฏิบัติซึ่งไม่

เป็นที่รับรู้ชัดเจนกันทั่วไปว่าความผิดระดับใดเจ้าหน้าที่รัฐต้องเข้าไปจัดการ และควรมีขั้นตอนการจัดการอย่างไร⁴⁶

อย่างไรก็ดี ในกรณีศาสนาพุทธ เนื่องจากมีสำนักพุทธศาสนา ในระดับ จังหวัดช่วยสนองงานของ คณะสงฆ์ ทำให้ กรณีทำผิดวินัยสงฆ์หรือผิดกฎหมาย ทางเจ้าหน้าที่สำนักพุทธจะเข้ามาช่วย ดำเนินการ เนื่องจากพระสงฆ์ดำเนินการเองไม่ค่อยสะดวก เช่น ต้องมีการแจ้งความ ฟ้องศาล ทั้งนี้ทางคณะสงฆ์จะ จัดการลงโทษตามวินัยสงฆ์เช่น ให้สึก และมีเจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคง ของรัฐเข้าไปตรวจสอบ แต่จะทำก็ ต่อเมื่อมีข่าวว่าอาจมีการใช้วัดเป็นที่ซ่อนผู้ก่อการร้าย เป็นแหล่งยาเสพติด คำนุश्य สำหรับพระที่ย้ายถิ่นมา สร้างวัดหรือจำพรรษา หรือมีกิจกรรมการเดินทางข้ามแดนของคณะสงฆ์ในศาสนาอิสลาม ปกติเจ้าหน้าที่ฝ่าย ความมั่นคงของรัฐไทย ปล่อยให้คณะกรรมการหรือองค์กรทางศาสนาจัดการเอง ทางเจ้าหน้าที่จะเข้าไป จัดการต่อเมื่อมีการร้องเรียน อย่างไรก็ดีตาม ระยะหลัง ที่มีเหตุการณ์ความรุนแรงในภาคใต้มากขึ้น ทาง เจ้าหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการอิสลามแห่งประเทศไทยในแม่สอดเข้ามาจับตามองกลุ่มดะ วะห์มากขึ้น บางกลุ่มต้องการรายงานผล เพ่งเล็งการรวมกลุ่มของมุสลิมมากขึ้น เข้ามาติดตาม อย่าง ต่อเนื่องมากขึ้น อย่างไรก็ดี เจ้าหน้าที่สำนักงานฯยอมรับว่า บางทีก็มีกลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์จากการ เผยแพร่ศาสนา พบว่ามีส่วนหนึ่งหรือบางคนไปกับกลุ่มดะวะห์แล้วฉวยโอกาสลักลอบเข้าเมืองไปทำงาน หรือแอบลักลอบออก ไปประเทศที่ 3 ติดต่อกับพาสปอร์ตกับประเทศที่เขาสามารถเข้าไปทำงาน เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย ส่วนมากเป็นเรื่องด้านเศรษฐกิจ เรื่องทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลทหารพม่า ถือเป็น ส่วนน้อยมาก ส่วนศาสนาคริสต์ เจ้าหน้าที่ที่มีความหวาดระแวงน้อยมาก ศาสนาจารย์หลายคริสตจักรบอก ว่าไม่มีปัญหาจากเจ้าหน้าที่รัฐเลย ตราบใดที่ผู้ใหญ่นบ้าน ซึ่งก็ถือเป็นเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นเข้าใจและทำงาน ด้วยกันได้

ปัจจัยที่สอง การให้อิทธิพลหรือข้อยกเว้นแก่ผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาที่เจ้าหน้าที่รัฐกระทำ(แม้จะ ไม่ใช่เจ้าหน้าที่รัฐทุกคน) เป็นเรื่องของการให้ความเคารพต่อพื้นที่ทางศาสนา ซึ่งแสดงออกโดยการแต่งกาย อาจจะเป็นการห่มผ้าเหลือง หรือการใส่ชุดแบบฟอร์มของศาสนาต่าง ๆ สิ่งนี้ไม่ได้มีระเบียบปฏิบัติ แต่เป็น สามัญสำนึกหรือจารีตประเพณีที่สืบทอดมา ผู้วิจัยถามพระสงฆ์รูปหนึ่งที่วัดในพื้นที่พักพิงฯ อำเภอกำแพงแสน

⁴⁶ สังเกตได้จากการถกเถียงในกรณีพระสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติแตกต่างไปจากที่เคยปฏิบัติ เช่น การที่มีพระสงฆ์ตบหน้า พระพุทธรูป หรือทำกิริยาไม่สำรวม ยกขาถีบเก้าอี้ แล้วเผยแพร่ผ่านสื่อวิดีโอ กรณีนี้มีความพยายามในการลงโทษใน คดีอาญา โดยอัยการนำเรื่องฟ้องศาล และทางคณะสงฆ์สั่งให้สึก แต่การกระทำของเจ้าหน้าที่สำนักพุทธฯ ก็ทำเมื่อ เรื่องราวเผยแพร่ในสื่อและเกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น

ยาง จังหวัดตาก ถึงเรื่องการเดินทางว่ามีปัญหาอุปสรรคจากการตรวจเช็คของเจ้าหน้าที่หรือไม่ พระบอกว่า เดินทางโดยรถโดยสารประจำทางหลายครั้ง โดยไปไกลที่สุดคืออำเภอแม่สอด แต่ไม่เคยมีประสบการณ์การ ถูกตรวจหรือถูกจับ พระซึ่งบวชได้ 7 พรรษา บอกว่าไม่เคยได้ข่าวว่าพระถูกจับ จากการไม่มีบัตรประจำตัว เมื่อผู้วิจัยถามอีกว่า “การที่พระไม่ถูกตรวจถูกจับ จะทำให้ใครก็ได้ที่ต้องการเข้ามาทำงานในประเทศไทย ใช้วิธีโกนหัวและนุ่งผ้าเหลืองเข้ามาในดินแดนไทยได้สะดวกหรือเปล่า” พระตอบว่า “ตำรวจไทยรู้ว่า พระ รูปไหนเป็นพระจริงหรือพระปลอม ได้ข่าวเหมือนกันว่ามีพระบางรูปถูกจับเพราะพูดได้แต่ภาษาพม่า”

จากข้อมูลที่ได้จากพระ ผู้วิจัยตั้งคำถามกับตำรวจระดับสารวัตรที่มีประสบการณ์ทำงานบริเวณ ชายแดนไทย-พม่ามากกว่าสิบปี ว่าเมื่อพระผ่านด่านตรวจ ตำรวจจะไม่ตรวจเช็คบัตรประชาชนจริงหรือเปล่า สารวัตรบอกว่าจริง เหตุผลก็คือตำรวจทราบเองว่าไม่ควรทำเช่นนั้น โดยเทียบเคียงกับกรณีที่ผ่านมาทางแต่ง ชุดข้าราชการรวมถึงชุดทหารตำรวจ ตำรวจก็จะให้เกียรติไม่ตรวจค้น อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า จะ ละเลยต่อหน้าที่ ในกรณีที่พิรุณ ผิดปกติหรือมีข่าวแจ้งมาก็จะทำการตรวจค้น สารวัตรบอกว่า ในกรณีที่ ตำรวจสามารถจับพระ หรือข้าราชการที่ทำผิดได้ ถือว่าทำผลงานที่ดีเป็นพิเศษ

ปัจจัยที่สาม เจ้าหน้าที่รัฐปฏิบัติต่อผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาย้ายถิ่นที่เป็นพิเศษเนื่องจาก การเคารพ ในความศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของพระที่มี “บุญบารมี” หรือผู้ที่มีตำแหน่งสูงในคริสตจักรหรือ องค์การทางศาสนาอิสลาม การเคารพศรัทธาต่อพระผู้ใหญ่ทำให้ความเป็น ชาติ “พม่า” ที่ถือว่า “เป็นอื่น” สำคัญน้อยลง ดังกรณีศึกษาประวัติของหลวงพ่อ RB ที่มีชื่อเสียง มีผู้ศรัทธามากเพราะถือว่ามี “บุญบารมี” และความศักดิ์สิทธิ์ทางพิธีกรรมและคาถาอาคม หลวงพ่อบวชมาแล้ว 51 พรรษา ปัจจุบันอายุได้ 71 ปี มี เชื้อสายกะเหรี่ยง เดิมอยู่หมู่บ้านในเขตรัฐกะเหรี่ยง ประเทศพม่า ในระยะก่อนปี 2537 ได้เดินทางข้าม แม่น้ำเมยไปมาเพื่อไปจำพรรษาในวัดต่าง ๆ หลายวัด รวมทั้งไปสร้างวัดอีกหลายแห่งในบริเวณชายแดน เมื่ออายุได้ราว 50 ปีก็เข้าไปสร้างวัดอยู่ในฐานที่มั่นใหญ่มอนอร์ปอว์ซึ่งอยู่ใกล้ชายแดน ระหว่างแม่น้ำ สาละวินและแม่น้ำเมย การเป็นพระที่ได้รับการยอมรับโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ ทางเคเอ็นยูให้เข้าไปช่วยประสานความขัดแย้งระหว่างกะเหรี่ยงพุทธกับกะเหรี่ยงคริสต์เริ่มมีขึ้นก่อนที่มอนอร์ปอว์จะแตกในปี 2537

อย่างไรก็ดี การประสานความขัดแย้งโดยฝ่ายต่าง ๆ ไม่ได้ผล มีการก่อตั้งกองกำลังกะเหรี่ยงดีเคบี เอะแยกออกมาจากกองกำลังเคเอ็นยู การรวมพลังของดีเคบีเอะและกองกำลังพม่า เข้าโจมตีฐานที่มั่นมอนอร์ปอว์ทำให้เคเอ็นยูไม่สามารถรักษาสถานที่มั่นไว้ได้ ต้องอพยพข้ามมาอยู่ในเขตไทยพร้อมชาวบ้านอีก นับแสนคน หลวงพ่อ RB ก็เช่นกัน ได้อพยพข้ามฝั่งแม่น้ำเมยมายังเขตไทยบริเวณอำเภอแม่สะเรียงจากนั้น

ก็ได้เดินทางเลียบชายแดนผ่านบริเวณของอำเภออุ้มผาง ไปถึงบริเวณด่านเจดีย์ 3 องค์ เขตกาญจนบุรี และข้ามไปอยู่สำนักสงฆ์ในเขตพม่า ซึ่งเป็นที่ที่เคยสร้างถาวรวัตถุไว้ที่น่าสนใจคือเมื่อเดินทางเลียบชายแดนพร้อมทั้งลูกศิษย์และชาวบ้าน ตำรวจตระเวนชายแดนจะมาจับและส่งเป็นทอด ๆ ต่อมาหลวงพ่อย้ายจากสำนักสงฆ์นั้นเข้ามาอยู่ในที่พักพิงผู้หนีภัยในพม่า ซึ่งอยู่ในเขตอำเภออุ้มผาง และสุดท้ายย้ายมาอยู่ในวัดไทย

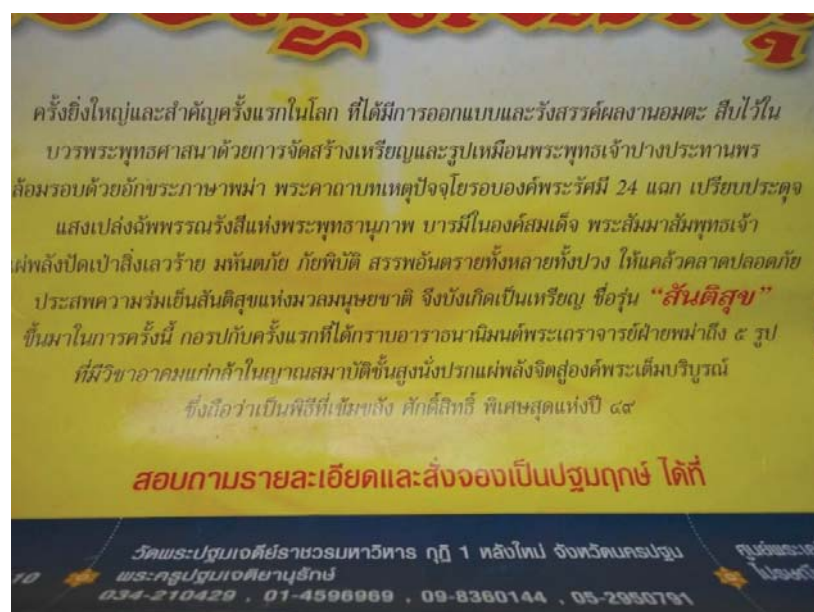
การปฏิบัติที่จะเป็นการสะสม”บุญบารมี”ดังกล่าวเป็นที่ยอมรับในบรรดาคนไทยเช่นเดียวกันคนชาติพันธุ์อื่น นอกจากคนไทยทั่วไปแล้ว คนไทยที่มีอาชีพที่เสี่ยงภัยเช่นทหารตำรวจยังต้องการความมั่นใจในการดำรงชีวิต การแสวงหาเครื่องรางของขลังจากพระที่ศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นการปฏิบัติที่เห็นได้ทั่วไป หลวงพ่อ RB จึงเป็นที่รู้จักและได้รับความศรัทธาจากทหารตำรวจ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และนักธุรกิจ ในพื้นที่จากชื่อเสียงในเรื่องของ”บุญบารมี”และความศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนั้นทางเจ้าหน้าที่และนักธุรกิจไทยยังใช้ประโยชน์จากความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อ RB และพระผู้ใหญ่ที่มาจากเขตประเทศพม่าอีกหลายองค์ในการผลิตเครื่องรางของขลังเพื่อจำหน่าย ตัวอย่างการร่วมกันจัดทำวัตถุมงคลในปี 2549 โดยวัดไทย ศูนย์พระเครื่องและสำนักงานไปรษณีย์ไทย โดยมีพระจากพม่า 5 รูปรวมในพิธี หนึ่งในห้าคือหลวงพ่อ RB (ดูโปสเตอร์ และคำอธิบายในภาพ 6.1 และ 6.2)

ด้วยเหตุนี้ พระที่ถือว่ามี”บุญบารมี”เหมือนหลวงพ่อ RB จึงมีสถานะยกเว้นให้อยู่ในเขตดินแดนไทยและเดินทางได้อย่างค่อนข้างสะดวกเมื่อเทียบกับพระทั่วไปและคนธรรมดา ผู้เขียนถามว่า “หลวงพ่อยุ่ที่นี่มีปัญหาเรื่องตำรวจเข้ามาตรวจเช็คหรือไม่” หลวงพ่อรับตอบว่า “ไม่มีอะไร อยู่สบายดี” และอธิบายเพิ่มเติมว่า “เพราะรู้จักพระผู้ใหญ่หลายรูป ทั้งที่เป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะอำเภอและเจ้าคณะจังหวัด” และเมื่อถามว่า “แล้วเวลาเดินทางมีปัญหาการตรวจเช็คจากตำรวจหรือไม่” หลวงพ่อ บอกว่าไม่มี ตำรวจรู้จัก เพราะมีรูปของหลวงพ่อติดอยู่ หลวงพ่อยังบอกว่าเมื่อก่อนได้ใบรับรองที่สามารถผ่านแดนไทยได้จากพลเอกของไทยที่เคยมีอำนาจในกองทัพและรัฐบาลไทย⁴⁷ โดยเคยพบกับทิมอเนอร์ปัลลอร์ แต่หลังจากที่มอเนอร์ปัลลอร์แตกต้องอพยพออกจากพื้นที่อย่างรวดเร็ว ใบสำคัญเหล่านี้ก็หล่นหายไปในระหว่างทาง

⁴⁷ ผู้นำรวมทั้งพระสงฆ์ผู้ใหญ่ของสหภาพกะเหรี่ยงแห่งชาติมีความใกล้ชิดกับนายทหารไทยเนื่องจากความร่วมมือปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์ไทยก่อนที่พรรคคอมมิวนิสต์ไทยจะยุติปฏิบัติการในเขตผืนป่าตะวันตกในปี 2525 ในบรรดานายทหารไทยทั้งหลาย ชื่อของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธจะเป็นที่กล่าวขวัญในกลุ่มผู้นำของเคเอ็นยูมากที่สุด เพราะมีบทบาทเข้าไปเจรจากับรัฐบาลทหารพม่าเพื่อให้การสัมปทานป่าไม้ในเขตอิทธิพลของเคเอ็นยูตั้งแต่ปี 2531

ภาพ 6.1 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์อิทธิวัตถมมงคล

ภาพ 6.2 คำบรรยายวัดถมมงคลที่สร้างโดยการมีส่วนร่วมจากพระพม่า

ปัจจัยที่ 4 ที่ส่งผลให้มีการยกเว้นหรือให้ความเป็นพิเศษแก่องค์กรและผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาที่เป็นผู้ย้ายถิ่น ก็เนื่องจากการที่องค์กรและผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาย้ายถิ่น มีองค์กรและเครือข่ายที่มีอำนาจหรือมีตำแหน่งหน้าที่ที่ชัดเจนที่เป็นของคนไทยหรือของต่างชาติให้การสนับสนุน ในส่วนของวัดของผู้ย้ายถิ่น ทางพระและศรัทธาผู้ย้ายถิ่นได้ปฏิบัติตัวเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ให้ความร่วมมือกับคณะสงฆ์และชุมชนไทยเป็นอย่างดีเพื่อให้เป็นที่ยอมรับและปกป้องเขาได้ เช่น Prasert(2010) รายงานว่าในปี 2552 ผู้นำหมู่บ้านไทยที่วัดของผู้ย้ายถิ่นตั้งอยู่ ใช้แรงงานย้ายถิ่นชายที่เป็นศรัทธาวัดจำนวน 20 คนให้ไปช่วยทำหน้าที่เป็นยามในงานวัดไทย ในอีกเดือนหนึ่งต่อมา ใช้ให้ผู้ชายไปตัดไม้เพื่อสร้างโรงอาหารในวัดไทยโดยไม่ได้ค่าตอบแทน ในเดือนตุลาคม 2554 เมื่อทีมวิจัยไปที่วัดก็ปรากฏว่าการรวมการวัดกำลังจะไปร่วมงานศพหลวงพ่อกที่เป็นเจ้าคณะตำบล อาจารย์วัดที่เป็นผู้ย้ายถิ่นบอกว่าหลวงพ่อกของคนไทยก็เหมือนหลวงพ่อกของเราเช่นกัน เช่นเดียวกับพระย้ายถิ่นที่เป็นพระธรรมดามีชื่อเสียง เพื่อปกป้องตนเองจากการถูกตรวจสอบก็จะขอให้พระผู้ใหญ่ที่เป็นพระไทยหรือพระกะเหรี่ยงเชื้อสายไทยช่วยรับรอง จากการสัมภาษณ์พระ ในเรื่องการตรวจของเจ้าหน้าที่เมื่อผ่านด่าน พระบอกว่าไม่เคยมีประสบการณ์การถูกตรวจถูกจับ เจ้าหน้าที่ถามว่าอยู่ที่ไหน ก็จะตอบเป็นภาษาไทยไป ผู้วิจัยถามว่า “ถ้าหากถูกตรวจถูกจับจริง เตรียมตัวจะทำอย่างไร” พระบอกว่ามีเอกสาร พอผู้เขียนขอดู พบว่าเอกสารที่อ้างถึง คือสมุดบันทึกเล่มเล็ก ที่ในหน้าหนึ่งมีลายมือของเจ้าอาวาสเขียนภาษาพม่าเขียนรับรองว่าเป็นพระจริง บอกชื่อและวัดที่จำพรรษา และถ้าตำรวจจะจับจริงก็จะอ้างว่า รู้จักพระไทยที่เป็นพระผู้ใหญ่ที่อยู่บริเวณข้างเคียงเช่น ที่ตำบลชนะเจ๊อ ตำบลหนองหลวงของอำเภอแม่ระมาด เป็นต้น

ดังนั้น สำหรับพระ”ธรรมดา” การไม่ถูกตรวจถูกจับแม้จะไม่มีเอกสารเข้าเมืองที่ถูกกฎหมาย ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญสองประการ ประการแรกคือการแสดงให้เห็นว่าอยู่ในพื้นที่มานาน พอที่จะพูดภาษาไทยได้บ้าง อย่างน้อยก็พอที่จะตอบได้ว่าจะเดินทางไปไหนหรืออยู่วัดไหน และประการที่สอง คือการอ้างอิงพระที่มี”บุญบารมี”หรือพระไทยที่มีตำแหน่งหน้าที่ เช่น เจ้าคณะระดับต่าง ๆ การที่เจ้าหน้าที่ไทยจะจับไม่จับ สิ่งที่สำคัญจึงไม่ได้อยู่ที่การมีเอกสารแสดงการเข้าเมืองที่ถูกกฎหมาย แต่เป็นการประเมินว่าเป็น”พระ”หรือ ”ไม่ใช่พระ” ซึ่งหลักฐานก็คือการอยู่ในพื้นที่มานานจนพูดไทยได้บ้างและพระผู้ใหญ่ในไทยให้การรับรอง⁴⁸

⁴⁸ การที่พระผู้ใหญ่ให้การรับรอง เพราะพระผู้ใหญ่จำนวนไม่น้อยเป็นคนเมืองหรือคนกะเหรี่ยงดั้งเดิมในพื้นที่และเข้าใจลักษณะการปฏิบัติของพระในพุทธศาสนาในอาณาบริเวณชายแดนที่มักจะมีการจาริกข้ามแดนไปอยู่วัดอื่นที่คุ้นเคยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

สำหรับศาสนาอิสลาม บัจยที่ 1 และที่ 4 ก็เป็นสิ่งที่ส่งผลให้ผู้ย้ายถิ่นสามารถมีพื้นที่ทางศาสนาของตนเองได้ พบว่า อิหม่ามซึ่งเป็นผู้นำพิธีกรรมในมัสยิด ในตัวอำเภอแม่สอด ที่มีสัญชาติไทย จะเป็นผู้ช่วยเหลือหรือดำเนินเรื่องให้ผู้มุสลิมย้ายถิ่นเดินทางออกมาทำกิจกรรมทางศาสนาได้ อิหม่ามจะให้การดูแลมุสลิมผู้ย้ายถิ่น เช่น ไปเยี่ยมมุสลิมในศูนย์อพยพอยู่บ่อยๆ โดยมีการแต่งตั้งกรรมการในการดูแลแทนทั้งหมด เช่น เรื่องของหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละศูนย์มีการรายงานเหตุการณ์และความก้าวหน้าในการทำงานคณะหัจญ์โดยตลอด เมื่อมุสลิมพม่าในพื้นที่พักพิงต้องการออกนอกพื้นที่ ทางอิหม่ามหรือผู้นำของคณะหัจญ์ก็จะเข้าไปคุยกับนายอำเภอ ซึ่งเขาอนุญาต ซึ่งอาจจะออกมาทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับ หรือบางครั้งสามารถออกมาได้ติดต่อกันถึง 7 วัน

ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างมุสลิมไทยกับมุสลิมจากพม่า เนื่องจากการที่ผู้คนข้ามไปข้ามมาทำการค้าขาย การไปมาหาสู่กันเกิดความผูกพัน นำไปสู่การแต่งงาน เกิดเป็นเครือญาติ นอกจากนี้ความเป็นมุสลิมด้วยกัน ทำให้เห็นใจและช่วยเหลือกัน ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นคนมุสลิมไทยในพื้นที่เล่าว่า กรณีคนโรฮิงญาที่เข้ามาในเมืองชายแดน พวกเขาต้องใช้เวลาจนถึงหนึ่งเดือนหรือนานกว่านั้น โดยเรือทำแบบง่าย ๆ คล้ายแพ พวกเขาเองต้องการเชื่อมโยงกับกลุ่มคณะหัจญ์ อาศัยกลุ่มคณะหัจญ์เพื่อให้อยู่ในประเทศไทย ได้ เพราะ “ทำให้พวกเขารู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกันได้” บางคนเคยอยู่ศูนย์พักพิง แล้วได้มีโอกาสเข้ามาประกอบกิจกรรมคณะหัจญ์ในแม่สอด โดยอาศัยช่องทางที่เปิดให้สามารถเดินทางได้ เช่น กรณีเจ็บป่วย ไปเยี่ยมญาติ เมื่อมีความจำเป็น ก็สามารถทำหนังสือขออนุญาตออกมาได้

ผู้ให้ข้อมูลเล่าต่อว่า คนมุสลิมพม่าก่อนที่จะพวกเขามาอพยพเข้ามาในแม่สอด พวกเขาจะมีการจัดการรวมกลุ่มทำกิจกรรมคณะหัจญ์กันมาอยู่แล้ว เมื่อพวกเขาเข้ามาในพื้นที่ดินแดนใหม่ โดยเฉพาะที่แม่สอดมีกลุ่มคณะหัจญ์จำนวนมากอยู่แล้ว พวกเขาจึงสามารถเชื่อมโยงต่อกันไปได้เพราะด้วยกับภาษาและคำสอนที่เหมือนกัน

หลังออกพรรษา มีความคุ้นเคยและไม่กีดกันว่าเป็นผู้ที่มีสัญชาติไทยหรือไม่ อีกประการหนึ่งคือความปรารถนาที่จะฟื้นฟูทุนบำรุงศาสนาพุทธให้รุ่งเรือง เนื่องจากคนในเขตประเทศไทยบวชเป็นเณรและพระน้อยลง ในขณะที่ความต้องการสถานที่และการปฏิบัติทางศาสนามีมากขึ้น อันเนื่องจากการอพยพข้ามแดนมาของแรงงานจากประเทศพม่า

ดะวะหฺมีความเกี่ยวพันด้านศาสนา การทำงานดะวะหฺต้องทำหนังสือขออนุญาต เช่นกัน คำว่า ดะวะหฺ มีความผูกพันกัน เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ดีถือว่าเป็นศูนย์รวมของคนมุสลิม พวกเขาเข้ามาร่วม เป็นการมารวมกลุ่มกันเพื่อศาสนาอย่างเดียว แต่มีส่วนบุคคลอาจมีที่อาศัยช่องทางของดะวะหฺเพื่อเปิดโอกาสไปสู่ช่องทางอื่น เช่น การค้าขาย แรงงาน หรืออาจเป็นทางการเมือง ซึ่งโดยรวมมีหลักการร่วมกันคือ ด้านศาสนาเป็นหลัก

อย่างไรก็ดี ถ้าเทียบกับศาสนาอื่น ดูเหมือนศาสนาอิสลามจะเป็นที่เพ่งเล็งและไม่ไว้วางใจสำหรับรัฐมากกว่าศาสนาอื่น รวมทั้งสำหรับสังคมไทยโดยรวม ผู้ให้ข้อมูลให้ความเห็นว่า จากกรณีปัญหาความขัดแย้งรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้คนไม่เข้าใจ คิดว่า ดะวะหฺเป็นกองกำลังฝักอาวุธ ทำให้รัฐบาลเพ่งเล็งการรวมกลุ่มของมุสลิม ทั้ง ๆ ที่การดะวะหฺเป็นการพัฒนาสังคม สอนให้คนเป็นคนดี สอนให้คนปฏิบัติศาสนกิจ แต่จะรับประกันว่าคนที่เข้าไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาเป็นคนดีทั้งหมดเป็นไปได้ ดะวะหฺในแม่สอดไม่ได้มีภาพทางด้านลบ เพราะงานของดะวะหฺเป็นเรื่องศาสนาเพียงอย่างเดียว ในขณะที่ชุมชนอื่นๆ ของสังคมมุสลิมกลับจับตามองกลุ่มดะวะหฺที่เข้ามาในชุมชนเหล่านั้น คนพม่ารวมกลุ่มกันเดินไปตามบ้านเพื่อเรียกร้องให้คนในชุมชนเข้ามาละหมาด อาจมีปัญหาเรื่องอื่นๆ ที่คนแคลงใจ ตั้งข้อสงสัย เพราะส่งผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ ยิ่งเข้ามาเพ่งเล็ง บางสุเหร่าไม่ให้ดะวะหฺเข้าไป เพราะสงสัยว่าเป็นคนเข้าเมืองผิดกฎหมาย

นอกจากนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับ การควบคุมปฏิบัติการทางศาสนาโดยรัฐพม่าและรัฐไทย แล้ว ผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาที่ย้ายถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์จะรู้สึกว่าการควบคุมของรัฐพม่าจะเข้มงวดกว่า สาเหตุหนึ่งเนื่องจากปัญหาความขัดแย้งและการสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับชนกลุ่มน้อย ทำให้หวาดระแวงว่าผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาจะมีส่วนสนับสนุนการต่อสู้ทางการเมืองและกำลังอาวุธ ดังที่ดะวะหฺเล่าว่า ในพม่าห้ามไม่ให้มีการดะวะหฺ ห้ามรวมกลุ่มหรือนอนพักในมัสยิดต่างจากประเทศไทยที่ให้เสรีภาพมากกว่า เจ้าหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการอิสลามแม่สอดก็เล่าเรื่องกลุ่มดะวะหฺที่มาจากพม่าว่ามีข้อจำกัดในการสอน “โรงเรียนในพม่า กลุ่มดะวะหฺแอบสอน... มุสลิมมีความลำบากเนื่องจากข้อกฎหมาย บางทีประกาศในกฎอัยการศึกบอกว่ารวมตัวกันเกิน 5 คน ไม่ได้ การรวมตัวกันถูกเพ่งเล็ง ถ้ารวมตัวกันเกิน 5 คนถูกจับ ทหารพม่าสามารถจับได้ทันที โดยไม่สนใจว่ารวมกลุ่มกันด้วยเรื่องอะไร เรามีอำนาจในการควบคุมคนในการสอบสวน เพราะกฎหมายของเขาแรง และยังใช้ในหลายพื้นที่ ยิ่งคนมุสลิมยิ่งถูกเพ่งเล็ง เพราะกลุ่มมุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อย เช่นเดียวกับคนกะเหรี่ยงที่เป็นชนกลุ่มน้อยด้วยเช่นกัน ชนกลุ่มน้อยนั้นมีจำนวนมากกว่าคนพม่าเสียอีก...” หรือเล่าถึงกรณีโรฮิงญาที่เข้ามาอยู่ในแม่สอดเยอะมาก เพราะ “ทางรัฐพม่าไม่

รับเข้าประเทศ เหตุผลที่พม่าไม่รับโรฮิงญาเพราะว่าทั้งสองฝ่ายเคยสู้รบเป็นศัตรูกันมาก่อน บางคนโดนจับตัวไป ทำร้ายร่างกาย บางคนพอมีเงินจ่ายให้ทหารเพื่อให้ปล่อยตัวออกมา ทำให้พวกเขาต้องมากระจัดกระจายอยู่ที่แม่สอดเต็มไปหมด หลายคนล้มเจ็บไม่สบาย จนกระทั่งกรรมการอิสลามประมุขหรือ และทางราชการพยายามหาทางแก้ไข จึงติดต่อ “ผู้ที่มีอำนาจสูงสุด” เพื่อออกคำสั่งให้โยกย้ายคนโรฮิงญากลับสู่ประเทศ โดยออกจากจุดที่พวกเขาเข้ามาในตอนแรกคือที่ระนอง ให้ชนใส่เรือกลับไปยังที่เดิม”

สำหรับองค์กรทางคริสต์ศาสนา ก็เช่นกัน ปัจจุบันที่ 1 และ 4 ที่กล่าวถึงข้างต้นก็ทำให้ การดำเนินการด้านศาสนาและด้านสังคมในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นของคริสตจักรเป็นไปได้เต็มที่ โดยไม่ถูกหรือถูกขัดขวางน้อยมากจากเจ้าหน้าที่รัฐไทย ในทางโครงสร้างและกฎระเบียบจะเห็นว่าทางรัฐไทยเข้าไปแทรกแซงหรือควบคุมน้อยกว่าศาสนาพุทธและอิสลาม การที่เป็นอย่างนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่าเป็นเพราะการดำเนินการของคริสต์ศาสนามีความกำกวมระหว่างกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมทางสังคมรวมทั้งการสงเคราะห์ ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนว่าหน่วยงานของรัฐไทยหน่วยงานใดจะเป็นผู้ดูแล นอกจากนี้การที่องค์กรทางคริสต์ศาสนา เชื่อมโยงกับองค์กรนานาชาติจำนวนมาก ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐไทยไม่ชัดเจนถึงขอบเขตอำนาจซึ่งตามปกติครอบคลุมแค่ในพื้นที่ประเทศไทย อีกทั้งองค์กรนานาชาติจำนวนหนึ่งก็ถือว่ามีความสูงส่งกว่ารัฐชาติ อีกปัจจัยที่สำคัญคือการมองศาสนาคริสต์ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นตะวันตกและความทันสมัยในแง่ที่ดี มองว่าศาสนาคริสต์เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาประเทศไทยให้ทันสมัยด้วยการตั้งโรงเรียน และโรงพยาบาล อีกทั้งการดำรงอยู่ของศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคาทอลิก และแบปติสต์ที่มีมานาน ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ และได้มีการแสดงออกหรือพฤติกรรมที่บ่งบอกว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ ตรงกันข้ามกลับเข้าร่วมในราชพิธีและแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อราชวงศ์ตลอดมา ในงานสำคัญเช่นพิธีสถาปนาพระสังฆราชประจำสังฆมณฑลองค์ใหม่ของคาทอลิก ก็มักจะนิมนต์พระผู้ใหญ่ทางพุทธศาสนาเข้าร่วมด้วย ซึ่งในกรณีนี้ถือเป็นปัจจัยที่ 4 ที่เป็นการสร้างความชอบธรรมของการดำรงอยู่โดยเชื่อมต่อกับบุคคลสำคัญของรัฐ แม้จะไม่ใช่เป็นทางการ ดังที่ศาสนาจารย์ที่สำคัญคนหนึ่งกล่าวว่า เรามีความสัมพันธ์ที่ดีกับทหารระดับสูง ทำให้ได้รับการอนุญาตให้ศาสนาจารย์หรือผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาคริสต์ซึ่งไม่มีบัตรไทยและอยู่ในพื้นที่พักพิง ให้ออกไปร่วมงานโบสถ์ในหมู่บ้านนอกพื้นที่ได้

6.3 บทสรุป

จากการศึกษา พบว่า ในพื้นที่ชายแดน ประเทศไทยไม่สามารถใช้อำนาจอธิปไตยไปควบคุมพื้นที่ทางศาสนาซึ่งรวมถึงผู้ปฏิบัติงานทางศาสนา ศาสนสถาน และกิจกรรมทางศาสนา ได้อย่างเต็มที่ เพราะลักษณะของพื้นที่ทางศาสนามีลักษณะพิเศษไม่เหมือนพื้นที่ทางเศรษฐกิจการเมืองหรือสังคมอื่น ๆ ทั้งในเรื่องของการจัดวางโครงสร้างที่ให้ศาสนามีอำนาจในการจัดการตัวเอง จึงเกิดความคลุมเครือหรือไม่ชัดเจนในเรื่องเส้นแบ่งของอำนาจหน้าที่ในการปกครองดูแลพระสงฆ์ ว่าในกรณีใดคณะสงฆ์จะเป็นผู้จัดการเอง หรือกรณีใดที่เจ้าหน้าที่รัฐไทยต้องใช้กฎหมาย ที่สำคัญคือการทำหน้าที่ทางศาสนาเป็นพื้นที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ ต้องให้ความเคารพยำเกรงซึ่งจะเห็นได้ชัด ในการปฏิบัติต่อพระที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้การที่องค์กรทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นได้รับความคุ้มครองจากองค์กรทางศาสนาที่เป็นไทยหรือนานาชาติ ก็ส่งผลถึงลักษณะการจัดการพื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่น

อย่างไรก็ดี รัฐปล่อยให้พื้นที่ทางศาสนาอยู่เหนือการควบคุมในระดับและลักษณะที่แตกต่างกันเมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างแต่ละศาสนา ในส่วนของศาสนาพุทธ การที่รัฐไทย เน้นส่งเสริม ศาสนาพุทธ ในฐานะที่เป็นเสาหลักที่ส่งเสริมความมั่นคงของชาติ ทำให้ด้านหนึ่งมีหน่วยงานพิเศษเช่น สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมและเผยแพร่พุทธศาสนา ทำให้พุทธศาสนาได้รับการทำนุบำรุงมากกว่าศาสนาอื่น แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับกลายเป็นว่า พื้นที่ทางพุทธศาสนาถูกตรวจสอบและจัดการให้อยู่ในกรอบที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติ ซึ่งเน้นเรื่องของความเป็นไทยและความมั่นคงของชาติ เช่นกรณีเจ้าอาวาสต้องมีสัญชาติไทย ทำให้รัฐเข้าไปจัดระเบียบควบคุมพื้นที่ทางพุทธศาสนามากกว่าศาสนาอื่น สำหรับศาสนาอิสลาม รัฐไม่ได้เข้าไปควบคุมโดยตรงแต่ผ่านโครงสร้างและกฎระเบียบที่กำหนดโดยคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ซึ่งถือเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่บริหารและปกครองมัสยิดต่าง ๆ แต่การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐและสาธารณชนโดยทั่วไปมองศาสนาอิสลามในลักษณะที่“เป็นอื่น”และอาจเป็นภัยต่อสังคม ทำให้การเข้าไปตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่รัฐไทยโดยอ้างถึงประเด็นความมั่นคงของชาติจะมีอยู่เสมอ สำหรับพื้นที่ทางศาสนาของคริสต์ศาสนาจะมีอิสระจากการควบคุมของรัฐมากที่สุด เพราะรัฐไม่ได้เข้าไปแทรกแซงในโครงสร้างของคริสต์ศาสนา และมีอคติกับคริสต์ศาสนาน้อยกว่าศาสนาอิสลาม เพราะคริสต์ศาสนาถือว่าเป็นศาสนาที่เชื่อมโยงกับองค์กรนานาชาติที่ถือว่าการพัฒนาและความเจริญมาสู่สังคมไทย มาในฐานะผู้ช่วยเหลือ โดยไม่ได้ระแวงว่าจะบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ ไม่ได้เป็น“อื่น”

นอกจากนี้ เรื่องของ “บุญบารมี” และความศักดิ์สิทธิ์อื่นเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องคาถาอาคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธศาสนา เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการที่ทำให้พรมแดนความเป็นชาติหรือชาติพันธุ์ที่ไม่ใช่ไทยของพระไม่สำคัญหรือเลือนลาง พระที่มีชื่อเสียงได้รับความศรัทธาและการยอมรับจากเจ้าหน้าที่รัฐไทยตั้งแต่ระดับสูงที่อยู่ในเมืองชั้นใน จนถึงระดับท้องถิ่น รวมถึงการถูกนิมนต์ให้เข้าร่วมในพิธีสร้างวัดอุ้มงคล ที่มีพระเกจิอาจารย์ของไทยและทางกรไทยเข้าไปมีส่วนร่วม ในส่วนของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีความเชื่อและศรัทธาต่อพระสงฆ์ที่มีบุญบารมีและมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ การละเมิดพระโดยการตรวจและจับกุม นอกจากอาจจะเป็นการกระทำที่เป็น “บาป” ที่ส่งผลต่อชีวิตของตนแล้ว การกระทำที่ให้ความเคารพและใกล้ชิดก็อาจจะทำให้ได้ “บุญ” และได้รับอำนาจในการปกป้องชีวิตตนเองอีกด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ทำให้พระศักดิ์สิทธิ์มีการปฏิบัติแบบยกเว้น ส่งผลให้พื้นที่ทางศาสนาที่พระสร้างขึ้น เป็นที่พึ่งพิง ให้ความปลอดภัยและความหวังแก่ผู้ย้ายถิ่นจำนวนมาก

บทที่ 7

บทสรุป

ในระยะเวลาที่ล่วงเลยมา พื้นที่บริเวณชายแดนไทย -พม่าบริเวณจังหวัดตากของประเทศไทยและรัฐกะเหรี่ยงของประเทศพม่า เป็นพื้นที่ที่มีสถานการณ์ การปะทะกันระหว่างกลุ่มอำนาจต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางทหารอย่างต่อเนื่องและมีผลกระทบต่อชีวิตผู้คนทั้งสองฝั่งชายแดนเป็นอย่างมาก การสูญเสียมาเนอร์พลอร์หรือฐานที่มั่นหลักของสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยงหรือเคเอ็นยูให้กับรัฐบาลพม่าและกองกำลังกะเหรี่ยงพุทธประชาธิปไตยหรือดีเคบีเอในปี 2537 ทำให้เคเอ็นยูต้องปรับโครงสร้างองค์กรและแนวทางการดำเนินงาน ในขณะที่ชาวกะเหรี่ยงและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่เคยอยู่ในพื้นที่ที่ถูกพิชิตหรือพื้นที่ที่ปกครองโดยรัฐกะเหรี่ยง จำนวนไม่น้อยที่ได้รับผลกระทบจากการสู้รบ ก็ย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่พักพิงชั่วคราวสำหรับผู้หนีภัยการสู้รบที่เรียงรายอยู่ตามชายแดน 10 ศูนย์ โดยมีจำนวนผู้หนีภัยประมาณ 150,000 คน ในขณะเดียวกันพื้นที่บริเวณชายแดนแห่งนี้ ก็มีการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าและการเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้น ทำให้มีแรงงานย้ายถิ่นเข้ามารับจ้างทำงานในโรงงาน ร้านค้า และแปลงเกษตรเชิงพาณิชย์อีกจำนวนมาก

ผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย เผชิญปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก ทั้งในเรื่องค่าแรงที่ถูกกดให้ต่ำ ทำให้คุณภาพชีวิตไม่ดี ทั้งในเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค การไม่มีสวัสดิการสังคมรวมทั้งสวัสดิการด้านสุขภาพ และความไม่มั่นคงทางสังคมอันเนื่องจากการไม่มีสถานภาพการเข้าเมืองที่ถูกกฎหมาย ทำให้เสี่ยงต่อการถูกจับ ขังและส่งตัวกลับ การเผชิญปัญหาดังกล่าวทำให้เกิดความทุกข์ ความตึงเครียด ทำให้ต้องเอาศาสนาเป็นที่พึ่ง ทำให้ปฏิบัติการทางด้านศาสนาในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นทั้งศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม และศาสนาอื่น ๆ ในบริเวณชายแดนมีความคึกคัก

โครงการวิจัยเรื่อง "พื้นที่ทางศาสนาและการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า" มุ่งเน้นทำความเข้าใจใน 3 ประเด็นหลัก ตามที่ระบุไว้ในวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประเด็นแรกได้แก่ เรื่องของโครงสร้างและเครือข่ายขององค์กรทางศาสนาหลัก 3 องค์กรได้แก่คริสต์ศาสนา พุทธศาสนา และอิสลาม ที่ดำเนินงานในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย -พม่าว่าแนวทางและปฏิบัติการอย่างไร ประเด็นที่สอง คือความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางศาสนากับอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น ว่ามีความเกี่ยวพันกัน

อย่างไร และประเด็นสุดท้ายคือปฏิบัติการขององค์กรของรัฐในท้องถิ่นต่อการดำเนินงานขององค์กรทางศาสนา ทั้งคริสต์ พุทธ และอิสลาม นั้นเป็นอย่างไร สำหรับ”พื้นที่ทางศาสนา” ในงานวิจัยชิ้นนี้ หมายถึงพื้นที่ทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ โดยอาจจะเป็นพื้นที่ของปัจเจกหรือของชุมชน ที่มีขอบเขตและลักษณะที่มีพลวัตร เนื่องจากการช่วงชิงความหมายทั้งในทางศาสนาและในทางโลก พื้นที่ทางศาสนาในขณะเดียวกันก็ซ้อนทับกับพื้นที่ทางสังคมที่ผู้คนได้พบปะ แลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันและขยายเครือข่ายทางสังคมให้กว้างออกไป การสร้างและเข้าร่วมปฏิบัติการในพื้นที่ทางศาสนา ก่อให้เกิดการ ปรับสร้างอัตลักษณ์ทั้งระดับภายในของปัจเจกคือ ตัวตนที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้งเรื่องของอารมณ์ความรู้สึก มั่นคง ความเชื่อมั่น และมีความหวังมากขึ้น และอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเป็นสมาชิกของชุมชนทางศาสนา ซึ่งข้ามความแตกต่างทางชาติและชาติพันธุ์ ทั้งนี้จากการดำเนินงานวิจัยเป็นเวลา 1 ปี ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2554 ถึงมิถุนายน 2555 ได้ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์สรุปได้ดังนี้

7.1 โครงสร้างและเครือข่ายขององค์กรทางศาสนาพุทธ คริสต์และอิสลาม

ในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า นั้น ก่อนที่จะมีการตั้งพื้นที่พักพิงและการหลั่งไหลเข้ามาของแรงงานย้ายถิ่น ในส่วนของศาสนาพุทธมีความหลากหลายของธรรมเนียมปฏิบัติเนื่องจากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ แสดงให้เห็นจากวัดที่สร้างโดยกลุ่มไทใหญ่ กลุ่มกะเหรี่ยง กลุ่มคนเมือง ฯลฯ วัดที่สร้างโดยกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งข้ามแดนมาจากฝั่งพม่า โดยทั่วไปถูกเรียกว่า “วัดพม่า” เนื่องจากพระและผู้นำพิธีกรรมที่เรียกว่าจอตะก่าที่เคยเป็นพระหรือเถรมาก่อนนั้น ได้รับการบวชเรียนและศึกษาในธรรมเนียมปฏิบัติแบบพม่า เนื่องจากพื้นที่ชายแดนจะอยู่ใกล้กับเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาทางพุทธศาสนาในพม่า(เช่น เมะตะมะ เมะละหม่ง ปะอัน สะเทิม หงสาวดี และย่างกุ้ง) มากกว่าศูนย์กลางพุทธศาสนาในไทย เมื่อมีผู้ย้ายถิ่นที่เป็นพุทธศาสนิกชนหลั่งไหลเข้ามาในระยะสามสิบปีที่ผ่านมา วัด”พม่า” เหล่านี้ก็ได้เป็นที่พึ่งพิงของผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาทำกิจกรรมทางศาสนา เนื่องจาก ลักษณะและขั้นตอนการทำพิธีคล้ายคลึงกับที่ทำอยู่ในเขตพม่า ผู้ย้ายถิ่นคุ้นเคยและสามารถสื่อสารได้ดีกับพระและผู้นำทางศาสนา อย่างไรก็ตาม วัด”พม่า”เหล่านี้ มีจำนวนจำกัดส่วนใหญ่อยู่ในเขตเมืองหรือหมู่บ้านที่ผู้ย้ายถิ่นที่มีอยู่หลายแสนคน

เข้าไม่ถึง ผู้ย้ายถิ่นและผู้นำทางศาสนารวมทั้งพระที่ย้ายถิ่นจึงสร้างวัดเพิ่มขึ้น เช่นในพื้นที่พักพิงที่ใหญ่ที่สุดมีวัด 5 วัด ในส่วนที่อยู่นอกพื้นที่พักพิงและห่างไกลมีอีกหลายวัด วัดเหล่านี้ถือว่าเป็นวัดที่ไม่ได้จดทะเบียน แต่เป็นที่รับรู้และอยู่ภายใต้การดูแลของคณะสงฆ์ไทยในท้องถิ่น และมีกรณีที่ไม่สร้างวัดใหม่ แต่ใช้พื้นที่ทางศาสนาร่วมกับวัดไทย เช่น กรณีพระผู้ใหญ่จากพม่าที่มีชื่อเสียงในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ ช่วยสร้างเจดีย์และสร้างกุฏิเฝ้าเจดีย์ในเขตวัดไทย

สำหรับแนวทางการปฏิบัติของพระจากพม่านั้น อาจแบ่งได้เป็นสามแนวทาง ได้แก่ แนวทางแบบพระ”บ้าน”ทั่วไป เน้นการทำพิธีทางศาสนาเพื่อให้ศรัทธาวัดมีโอกาสทำบุญทำทาน ทั้งในวันปกติ วันศีล และวันสำคัญทางศาสนา แนวทางของพระ”ป่า” ที่เน้นการนำในการบำเพ็ญภาวนา นั่งสมาธิและฉันเจ และแนวทางการใช้บุญบารมีและความศักดิ์สิทธิ์แก้ปัญหาให้กับญาติโยมเฉพาะหน้า ด้วยการดูดวง สะเดาะเคราะห์ ปลูกเสกเครื่องรางของขลัง

ในส่วนของศาสนาคริสต์ ก่อนการหลั่งไหลเข้ามาของผู้ย้ายถิ่น มีการเผยแพร่ศาสนาและตั้งโบสถ์อยู่บริเวณชายแดนไทยอยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก เนื่องจากคนเมืองและกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ที่อยู่ชายแดนนับถือพุทธทั้งแบบทั่วไปและพุทธแบบครุบาที่เน้นการสร้างถาวรวัตถุและการนั่งวิปัสสนา เมื่อฐานที่มั่นมาเนอรัปอลอว์ของสหภาพกะเหรี่ยงแห่งชาติถูกยึดครองโดยรัฐบาลพม่า คริสตจักรแบปติสต์ที่มีความใกล้ชิดกับผู้นำสหภาพกะเหรี่ยงแห่งชาติและขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อชาติกะเหรี่ยง ก็ได้ย้ายมาอยู่ในฝั่งไทยทั้งในพื้นที่พักพิงและนอกพื้นที่พักพิง มีการตั้งโรงเรียนสอนพระคริสต์ธรรม โบสถ์ โรงเรียนและโครงการช่วยเหลือผู้ย้ายถิ่นจำนวนมาก การที่คริสตจักรแบปติสต์ขยายโบสถ์และกิจกรรมทางศาสนาได้มากขึ้นทั้งในเขตไทย ในพื้นที่พักพิงและในเขตพม่าที่มีนักเรียนที่จบจากโรงเรียนพระคริสต์ธรรมกลับไปสอน เป็นเพราะการสนับสนุนที่มีมากขึ้นของเครือข่ายคริสตจักรแบปติสต์ระดับโลก ที่มีจำนวนสมาชิกมากขึ้นอันเนื่องจากการที่คนกะเหรี่ยงจากพื้นที่พักพิงทยอยย้ายไปอยู่ประเทศที่สาม นอกจากนี้องค์กรช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมที่ทำงานในเขตชายแดนส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากคริสตจักรและองค์กรทางศาสนา ทำให้การเผยแพร่ศาสนาคริสต์เป็นไปอย่างคึกคักและได้ผลโดยเฉพาะในกลุ่มกะเหรี่ยงที่ยังนับถือศาสนาเดิม

ในส่วนของศาสนาอิสลาม เช่นเดียวกับศาสนาพุทธ ที่เดิมทีในอำเภอแม่สอดมีชุมชนมุสลิมที่แต่เดิมเกิดจากการย้ายถิ่นเข้ามาของมุสลิมจากประเทศอื่น แต่การเข้ามาค้าขาย แต่งงานกับคนท้องถิ่นและ ตั้งถิ่น

ฐานเป็นเวลานาน ทำให้กลายเป็นมุสลิมไทย การหลั่งไหลของผู้ย้ายถิ่นที่เป็นมุสลิม ทำให้องค์กรอิสลามเข้าไปดูแลช่วยเหลือ ทำให้มีมัสยิด และโรงเรียนสอนศาสนามากขึ้น มีผู้ทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาและมีกิจกรรมเผยแพร่ศาสนาที่เรียกว่าดะวะห์เพิ่มมากขึ้น

โดยสรุปแล้ว หลังจากที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่ชายแดนจำนวนมากในระยะสามสิบปีที่ผ่านมา องค์กรทางศาสนาทั้งพุทธ คริสต์และอิสลาม ก็มีจำนวนมากขึ้น มีความหลากหลายทางด้านกลุ่มนิกายมากขึ้น การย้ายถิ่นของผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาได้แก่ พระสงฆ์ มิชชันนารี บาทหลวง ดะวะห์ ฯลฯ มีจำนวนมากขึ้น ทำให้มีการสร้างพื้นที่ทางศาสนา ในรูปแบบของวัด โบสถ์ โรงเรียนพระคริสตธรรม บาแล ฯลฯ เป็นจำนวนมากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกันในเรื่องของความเชื่อมโยงกับขบวนการเคลื่อนไหวของชาติกะเหรี่ยงที่นำโดยสหภาพกะเหรี่ยงแห่งชาติแล้ว คริสตจักรแบปติสต์ซึ่งเป็นคริสตจักรที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในบริเวณพื้นที่ชายแดน จะมีความใกล้ชิดกับขบวนการชาตินิยมมากที่สุด เนื่องจากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างแบปติสต์กับผู้นำขบวนการเคลื่อนไหวที่มีมายาวนาน ทำให้อุดมการณ์ทางศาสนาที่นำเสนอโดยคริสตจักรแบปติสต์นั้นแยกไม่ออกจากขบวนการสร้างชาติ ในขณะที่ศาสนาพุทธ กลุ่มที่เน้นการวิปัสสนาและกัมเจ จะมีความเชื่อมโยงกับพระที่มีบุญบารมีที่อยู่ในรัฐกะเหรี่ยงซึ่งไม่ได้มีความคิดแบบชาตินิยมกะเหรี่ยงหรือผลักดันขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อชาติอย่างชัดเจนเหมือนกลุ่มแบปติสต์ ส่วนศาสนาอิสลาม ที่มีสมาชิกเป็นเชื้อสายกะเหรี่ยงหรือคนจากรัฐกะเหรี่ยงจำนวนไม่มากนักนั้น มีความเกี่ยวพันน้อยกับขบวนการเคลื่อนไหวแห่งชาติกะเหรี่ยง การเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวอาจจะเป็นลักษณะของปัจเจกมากกว่า ในส่วนความสัมพันธ์ของทั้งสามศาสนา มีความพยายามเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทั้งสามศาสนา เพื่อให้เกิดความสามัคคีในกลุ่มกะเหรี่ยงและเพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งและทิศทางเดียวกันในการเจรจาต่อรองทางอำนาจกับรัฐบาลพม่า ในขณะที่ระดับหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านกะเหรี่ยงไทยที่ศึกษา พบว่ามีการดำรงอยู่ร่วมกันของศาสนาพุทธและคริสต์มากขึ้นหลังจากที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามามากขึ้น และผู้นำศาสนาพุทธและผู้นำศาสนาคริสต์ในหมู่บ้านที่ศึกษาอยู่ร่วมกันได้ดี มีการเอื้อเฟื้อต่อกัน อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ฉันเครือญาติ

7.2 พื้นที่ศาสนาและการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น

การสร้างพื้นที่ศาสนามีสองระดับ ได้แก่ระดับปัจเจกที่ปฏิบัติด้วยตนเองหรือกับครอบครัว โดยการสร้างพื้นที่ในบ้าน เช่นการทำหิ้งพระในบริเวณที่เหมาะสมเพื่อทำพิธีไหว้พระหรือสวดมนต์ หรือการรำลึกถึงพระคุณของพระเจ้าก่อนรับประทานอาหาร หรือการทำละหมาดในบ้าน เป็นต้น ในอีกระดับคือ ระดับชุมชน ที่ต้องมีสถานที่ปฏิบัติทางศาสนา สำหรับการปฏิบัติร่วมกัน โดยเป็นสถานที่อยู่อาศัยของผู้ปฏิบัติงานทางศาสนา เป็นที่รวมของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้ระลึกถึงศาสดาและคำสอน และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ สำหรับการจัดพิธีกรรมทั้งในวันปกติ วันศีล วันเสาร์หรือวันอาทิตย์แล้วแต่ศาสนา และงานวันสำคัญทางศาสนา เช่น การทอดกฐิน ออกพรรษา เข้าพรรษา งานวันคริสต์มาส เป็นต้น การปฏิบัติพิธีกรรมทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ล้วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตัวตน ในเรื่องความสุขความหวังความมั่นใจภายใน และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ซึ่งหมายถึงตำแหน่งแห่งที่ และการแสดงตัวตนในท่ามกลางความสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นสมาชิกภายในชุมชนศาสนาเดียวกันและระหว่างชุมชนผู้ย้ายถิ่นกับชุมชนไทย ถึงความเป็นสมาชิกของชุมชนพุทธเช่นเดียวกัน นำไปสู่การยอมรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่อยู่ทิศทั้งแรงงานและปัจจัยด้านเงินทองจำนวนมากให้แก่วัดซึ่งเป็นสมบัติสาธารณะร่วมกันของชุมชนทั้งไทยและผู้ย้ายถิ่น รวมทั้งการร่วมทำบุญในกิจกรรมสำคัญเช่นการบวชเณร

องค์กรทางศาสนาทั้งพุทธ คริสต์และอิสลาม ไม่ได้ดำเนินงานในด้านการเผยแพร่หรือทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาเท่านั้น แต่มีการดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาและให้สวัสดิการทางสังคมแก่ผู้ย้ายถิ่นในลักษณะที่คล้ายกัน คือการจัดตั้งโรงเรียนทั่วไปที่สอนวิชาสามัญ โรงเรียนสอนศาสนา สถานเลี้ยงเด็กกำพร้า สถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียนหรือศูนย์เด็กเล็ก หอพัก โครงการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน ผู้ป่วย ฯลฯ เมื่อเทียบกับศาสนาพุทธ และอิสลามแล้ว องค์กรทางศาสนาคริสต์ สามารถระดมเงินทุนจำนวนมากเพื่อช่วยทั้งในกิจการทางศาสนาเช่นการสร้างถาวรวัตถุ ประภาศ โบสถ์ อาคารถวาย หอพัก และในกิจการการพัฒนาและสวัสดิการสังคมโดยให้ทุนผ่านองค์กรพัฒนาเอกชนนานาชาติจำนวนมากที่ปฏิบัติงานในอำเภอแม่สอด ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะศาสนาคริสต์ เป็นองค์กรที่มีเครือข่ายเชื่อมโยงในระดับโลก และมีประวัติผูกพันกับกระบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อชาติกะเหรี่ยงมายาวนาน จึงหนุนช่วยอย่างเต็มที่ อีกทั้งเครือข่ายได้ขยายตัวเพราะคนกะเหรี่ยงจากศูนย์พักพิงฯได้ย้ายไปอยู่ต่างประเทศกันหลายประเทศจำนวนไม่น้อย การระดมทุนจึงทำได้มากกว่าศาสนาพุทธซึ่งสามารถระดมปัจจัยต่าง ๆ ได้จากท้องถิ่นเป็นหลักในรูปแบบของการทอดกฐินและการทำบุญในวัน

สำคัญ ในขณะที่ศาสนาอิสลามจะมีข้อห้ามในการขอบริจาค มัสยิดไม่จัดเรียไรเงินและสิ่งของจำเป็นอื่น ๆ อย่างเป็นทางการเพื่อช่วยเหลือครอบครัวมุสลิมที่ยากจนในกลุ่มของตน แต่ละครอบครัวช่วยเหลือเมื่อได้รับการร้องขอ และจะทำอย่างมากในเทศกาลสำคัญเช่นในช่วงวันอีดิลอัฎฮา มุสลิมพมารวบรวมผู้บริจาคเงินเพื่อต้องการทำบุญ และเชือดสัตว์ (วัวหรือแพะ) สำหรับการเป็นพลีทานแก่ผู้ยากจน

จากการศึกษาพบว่าความช่วยเหลือในการพัฒนาและสวัสดิการทางสังคมที่องค์กรทางศาสนาให้แก่ผู้ย้ายถิ่น เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ย้ายถิ่นมีความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อพระเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาของตนมากขึ้น เนื่องจากการแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมถึงความมีเมตตา ความอาทรและเอาใจใส่ของพระเจ้าและชุมชนทางศาสนา อาจจะมีผลต่อการเปลี่ยนศาสนาอยู่บ้างเป็นบางคน แต่สำหรับหลายคน การช่วยเหลือขององค์กรคริสต์ก็ไม่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนศาสนา เนื่องจากยังมีอีกหลายปัจจัยที่แต่ละคนต้องคำนึงถึงในการตัดสินใจเปลี่ยนศาสนา เช่น ความประสงค์ของครอบครัว ในกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นยังผูกพันและติดต่อกับครอบครัว ครอบครัวมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ครอบครัวพุทธนิยมให้ลูกกลับไปบวชในเขตพม่า ซึ่งเป็นเหมือนการปวารณาตัวเป็นพุทธ หรือกรณีที่พ่อแม่เป็นผู้นำศาสนาพุทธ ไม่ต้องการให้ลูกเปลี่ยนเป็นศาสนาอื่น ดังนั้นแม้จะเข้าไปอยู่ในพื้นที่ศาสนาคริสต์ดังกรณีของนักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธในโรงเรียนบางโรงเรียนที่ได้รับทุนจากองค์กรคริสต์ ได้เข้ามาเรียนเรื่องศาสนาและเข้าร่วมในการทำพิธีอยู่เสมอ แต่ก็ไม่ได้เปลี่ยนศาสนา การเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางศาสนาจึงเป็นการตัดสินใจของปัจเจกที่พิจารณาจากประสบการณ์ที่ดีที่มีต่อศาสนา รวมถึงการมีความหวัง ความสุขจากการเข้าร่วมในกิจกรรมทางศาสนา ในขณะเดียวกันก็พิจารณาจากพันธะและความผูกพันที่มีอยู่กับกลุ่มศาสนาใดศาสนาหนึ่งมาน้อยเพียงใด โดยศาสนาคริสต์จะมีความเกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อชาติกะเหรี่ยงทั้งในอุดมการณ์และปฏิบัติการ เชื่อมโยงกับความเป็นสากลและนานาชาติเช่นเดียวกับอิสลาม ในขณะที่เครือข่ายศาสนาพุทธจะมีลักษณะผูกติดกับท้องถิ่นและเครือญาติมากกว่าอุดมการณ์ชาติและความเป็นสากล

7.3 การปฏิบัติต่อองค์กรและการดำเนินงานทางศาสนาของเจ้าหน้าที่รัฐ

แม้รัฐไทยจะระบุในรัฐธรรมนูญถึงสิทธิของประชาชนที่จะเลือกนับถือศาสนาได้อย่างเสรี โดย ไม่ให้มีการกีดกันและเลือกปฏิบัติ แต่ในทางอุดมการณ์และการปฏิบัติของรัฐก็ยังให้ความสำคัญต่อศาสนาพุทธ

มากกว่าศาสนาอื่น ๆ ในขณะเดียวกันการให้ความสำคัญมากโดยการตั้งหน่วยงานเพิ่มเติมและจัดสรรงบประมาณให้ก็เป็นการควบคุมดูแลไม่ให้ออกไปจากกรอบที่รัฐกำหนด โดยอ้างอิงตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่กำหนดการปกครองสงฆ์ให้มีมหาเถรสมาคมและการปกครองตามลำดับชั้นคู่ขนานไปกับการปกครองแบบรวมศูนย์ของประเทศไทย นอกจากกรมการศาสนาจะคอยกำกับดูแลศาสนาพุทธและศาสนาอื่น ๆ แล้ว ยังมีการจัดตั้งสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่ทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขาธิการของมหาเถรสมาคม โดยมีสำนักงานในระดับจังหวัดทำหน้าที่สนองงานของเจ้าคณะจังหวัด และช่วยกำกับดูแลให้กิจกรรมทางศาสนาเป็นไปตามกฎระเบียบที่กำหนดโดยหน่วยงานของรัฐ กฎระเบียบ เช่น กฎกระทรวงว่าด้วยการสร้างวัด การตั้งวัด ฯลฯ กฎระเบียบต่าง ๆ นอกจากเป็นความพยายามในการจดทะเบียนวัดและพระเพื่อการติดตามได้ง่ายแล้วยังอ้างอิงกับความเป็นไทย เช่นเจ้าอาวาสต้องมีสัญชาติไทย อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่ชายแดนที่มีชุมชนย้ายถิ่นและผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาจากประเทศพม่าและประเทศอื่น ๆ เดินทางข้ามมาอยู่ในเขตประเทศไทย ตั้งแต่อดีตและมากขึ้นในปัจจุบัน รวมทั้งการสร้างสถานที่ปฏิบัติทางศาสนามากขึ้นตามการเพิ่มขึ้นของผู้ย้ายถิ่น การบังคับใช้กฎระเบียบที่อ้างอิงกับความเป็นไทยทำได้ยาก ความพยายามที่จะตั้งเจ้าอาวาสสัญชาติไทยในวัดที่ก่อตั้งและสืบทอดมายาวนานโดยผู้ย้ายถิ่นจากพม่า ก่อให้เกิดความไม่พอใจของสมาชิกในชุมชนและความขัดแย้งแตกแยกในองค์กรและชุมชน คณะสงฆ์และเจ้าหน้าที่ของรัฐจึงต้องจัดการอย่างประนีประนอมและยืดหยุ่นในบริบทชายแดนที่มีความหลากหลายของการปฏิบัติ และการเคลื่อนย้ายของผู้คนที่มีความเคลื่อนไหวมากขึ้นในบริบทของการเปิดชายแดนและการรวมตัวกันของอาเซียน

โครงสร้างการบริหารงานขององค์กรศาสนาอิสลาม ก็มีลักษณะลำดับชั้นเช่นกันจากระดับชาติไปถึงมัสยิด โดยมีกรมการศาสนาคอยดูแล แต่ไม่ได้มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปมีตำแหน่งถาวรในองค์กร ในลักษณะเดียวกันกับที่ศาสนาพุทธทำ แต่ยังเห็นความพยายามของรัฐในการควบคุมผ่านการประกาศพระราชบัญญัติว่าด้วยการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม และการเน้นการขึ้นทะเบียนมัสยิดและสัปบุรุษที่ต้องเป็นสัญชาติไทยซึ่งแตกต่างจากศาสนาคริสต์ที่รัฐไทยไม่ได้เข้าไปมีตำแหน่งอยู่ในโครงสร้างขององค์กรศาสนาคริสต์ซึ่งมีหลายองค์กรและมีนิกายที่หลากหลายมากกว่าศาสนาพุทธและอิสลาม อีกทั้งไม่ได้มีกฎระเบียบที่มุ่งควบคุม

เจ้าหน้าที่รัฐไทยที่ดูแลความมั่นคงบริเวณชายแดนปฏิบัติต่อองค์กรและผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาอย่างระมัดระวัง ด้วยความตระหนักในเรื่องหลักการที่ว่าถ้าเป็นเรื่องทางศาสนา คณะสงฆ์หรือองค์กรทางศาสนาจะเป็นผู้ดูแล โดยพยายามแยกเรื่องที่เป็นกิจของสงฆ์และการผิวนิยสงฆ์ออกจากความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่

บ้านเมือง อย่างไรก็ดี หลายกรณีปัญหาอาจจะต้องพิจารณาร่วมกันช่วยกันจัดการ เช่น กรณีความสัมพันธ์ระหว่างพระกับหญิงสาวที่ไม่เหมาะสม ทางคณะสงฆ์ให้สึก และต้องให้เจ้าหน้าที่ตำรวจลงบันทึกไว้เป็นหลักฐาน บางทีเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ทางศาสนาที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่องค์กรทางศาสนาเป็นผู้ดูแล กับพื้นที่อำนาจอธิปไตยที่รัฐเป็นผู้ดูแลก็มีความไม่ชัดเจน กรณีผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาเดินทางข้ามแดน สร้างวัด โบสถ์ หรือบาแล อยู่อาศัยค่อนข้างถาวรในบริเวณพื้นที่ชายแดน อีกทั้งเป็นเจ้าของวาสนาในทางพฤตินัยในวัดไทย เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับกฎหมายไทย แต่การจัดการของเจ้าหน้าที่ไทย จะมีการยกเว้นไม่ก้าวล่วงเข้าไปในขอบเขตพื้นที่ดังกล่าวมากนัก เป็นการยอมรับเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ เป็นการเคารพ ให้เกียรติ ไว้วางใจและเข้าใจถึงวัฒนธรรมประเพณีการข้ามแดนของพระในพื้นที่แห่งนี้ ยกเว้นกรณีที่มีการปลอมแปลงความเป็นพระหรือการทำผิดกฎหมายอาญาที่ตรวจสอบได้อย่างแน่ชัด ซึ่งอาจจะเกิดจากการข่าวหรือมีข้อร้องเรียน ทางกรมไทยจึงจะเข้าไปดำเนินการ

กล่าวโดยสรุป พื้นที่บริเวณชายแดน ไทย -พม่าซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีปฏิบัติการทางการเมือง การทหารและเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นเป็นพื้นที่ที่มีปฏิบัติการทางศาสนาจากองค์กรศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม และอื่น ๆ ที่เข้มข้นเช่นกัน การที่อำนาจรัฐใดอำนาจหนึ่งหรืออำนาจหนึ่งในระดับใดระดับหนึ่งไม่มีอำนาจควบคุมพื้นที่อย่างเบ็ดเสร็จ ทำให้ผู้ย้ายถิ่นมีช่องทางที่จะสร้างพื้นที่ทางศาสนาในหลายรูปแบบ ได้แก่ การสร้างศาสนสถานใหม่ ร่วมบูรณะหรือสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ในศาสนสถานที่มีอยู่แล้ว และมีการปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกับองค์กรและชุมชนทางศาสนาที่มีอยู่ก่อนแล้วในพื้นที่ นอกจากนี้ พื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่น ยังได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายข้ามชาติที่ขยายมากขึ้น อันเกิดจากการเข้ามาขององค์กร ช่วยเหลือทางมนุษยธรรม และองค์กรพัฒนานานาชาติที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรทางศาสนาที่เข้ามาทำงานกับผู้ย้ายถิ่นจำนวนมากในพื้นที่ชายแดน และเกิดจากการที่คนกะเหรี่ยงได้ย้ายจากพื้นที่พุกผิงฯ ไปอยู่ประเทศที่สามกันมากขึ้น พื้นที่ทางศาสนาทุกศาสนานอกจากมีกิจกรรมทางศาสนาแล้ว ยังมีกิจกรรมการพัฒนาและสงเคราะห์ซึ่งอ้างอิงหลักการทางศาสนา ที่ทำให้ผู้ย้ายถิ่นเมื่อได้ปฏิบัติและเข้าร่วมในกิจกรรมที่จัดขึ้นทั้งในที่ที่เป็นพื้นที่ส่วนตัวและที่สาธารณะก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนตัวตนและอัตลักษณ์ จากการที่มีความทุกข์ การไร้ซึ่งตัวตน ขาดการดูแล มีความไม่มั่นใจ ความหวาดกลัว เปลี่ยนไปสู่การมีความสุขทางใจ ความมั่นใจในความปลอดภัยและความหวัง และการยอมรับทางสังคมทั้งจากชุมชนผู้ย้ายถิ่นด้วยกัน และชุมชนไทยที่อยู่รอบข้าง และการมีช่องทางในการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นจากการช่วยเหลือของเครือข่ายทางศาสนา การที่ผู้ย้ายถิ่นในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย -พม่า

มีพื้นที่ทางศาสนาที่ค่อนข้างเปิด มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากกับลักษณะของรัฐไทยที่เปิดโอกาสให้ทุกศาสนาได้เข้ามาตั้งองค์กรและดำเนินงานในประเทศไทยได้อย่างค่อนข้างเสรี และดูแลกันเองเป็นหลัก โดยระดับการตรวจสอบและควบคุมจากรัฐมีความแตกต่างกันไปในแต่ละศาสนา กล่าวได้ว่าพรมแดนของศาสนาและพรมแดนของรัฐนั้น ช้อนทับกันในลักษณะที่แตกต่างกันไปอีกทั้งมีลักษณะที่ไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ความรู้ ความร่วมมือและการต่อรองระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้ปฏิบัติงานทางศาสนาในแต่ละกรณี

บรรณานุกรม

- ขวัญชีวัน บัวแดง. 2546a. “การเปลี่ยนแปลงศาสนา : ความซับซ้อนของการแสดงตัวตนของคนกะเหรี่ยงในภาคเหนือของประเทศไทย ” ใน *อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และชาติ* หนังสือรวมบทความที่นำเสนอในการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 1 27-29 มีนาคม 2545 กรุงเทพฯ: แปลนพรีนติ้ง
- 2546b. “ศาสนาและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ : ศึกษากรณีกลุ่มชนกะเหรี่ยงในประเทศไทยและประเทศพม่า ” รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ในชุดโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค
- 2547. “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการเปลี่ยนแปลงศาสนา : ศึกษากรณีกลุ่มชนกะเหรี่ยงในประเทศไทยและประเทศพม่า ” ใน *ชาติพันธุ์และมายาคติ* หนังสือรวมบทความจากการสัมมนาเรื่อง “ความรู้และมายาคติเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ ” วันที่ 25 มกราคม 2545 กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม
- 2551. “พัฒนาการความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ในพื้นที่พรมแดนแม่น้ำเมย ” ใน ยศ สันตสมบัติและคณะ *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของรัฐบาลในสังคมไทย* เอกสารทางวิชาการลำดับที่ 68 กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- 2552. *พื้นที่พรมแดนแม่น้ำเมยกับความสัมพันธ์ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง -คนเมือง* เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 2554. “การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า” รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- จักรพันธ์ ชัดชุ่มแสง 2543 “ชุมชนมุสลิมในเมืองตลาดชายแดนไทย -พม่า: สัมพันธภาพระหว่างพหุสังคม วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและการอ้างชาติพันธุ์ ” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ธรรมรัตน์ ทองเรือง 2543 *กะเหรี่ยง: คนวนหรือชนวนสงครามไทย-พม่ายุคใหม่* นนทบุรี: ธาบรรพ์แก้ว
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2552 “สู่ระเบียบทางสังคมชุดใหม่,” *มติชนสุดสัปดาห์*. ปีที่ 30 ฉบับที่ 1525 (6-12 เมษายน 2552)
- บุบผา อนันต์สุชาติกุล 2554 “รูปแบบและการจัดการศึกษาสำหรับทายาทรุ่นที่สองของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า” รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

- บันดาล บัวแดง และคณะ. 2556. *การค้ามนุษย์ในโลกไร้พรมแดน*. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติและมหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ประเสริฐ แรงกล้า. 2550. “ประชาคมแม่สอด: กลไกการพัฒนาศักยภาพคนเมืองชายแดน” *วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร*. มกราคม-มิถุนายน 2550.
- พวงเพชร ธนสิน. 2554 “สถานการณ์และการอพยพโยกย้าย” รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ลิวา ผาตโธสง -ชัยพานิช. 2554 “สถานการณ์และปัญหาทางด้านสาธารณสุข” รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ศศิเพ็ญ พวงสายใจ. 2554 “สถานะและปัญหาทางเศรษฐกิจของทายาทรุ่นที่สองของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า” รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- เศกสิน ศรีวัฒนากุลกิจ. 2554 “การค้ามนุษย์ในกลุ่มทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า” รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- สุกัลลักษณ์ กาญจนขุนดี. 2544 “การค้าชายแดนไทย-พม่า: ความสัมพันธ์ของการเมืองและการค้า ” ใน *ไทยกับพม่า: ข้อควรทำและไม่ควรทำ* อัมพร จิรัฐติกร บรรณาธิการ โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค
- สุริย์พร พันพื้ง และคณะ. 2548. *คนรับใช้ในบ้าน: แรงงานอพยพจากพม่ามาไทย* นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
- อภิญา เพ็ญพสุกุล. 2546. *อัตลักษณ์ (Identity): การทบทวนทฤษฎี และกรอบแนวคิด*. กรุงเทพฯ :สำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- 2548. “ศาสนา,” ใน *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. ภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อรรถวุฒิ เกียรติวัฒน์. 2544 “การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของเขตแดนและภูมิทัศน์ชายแดนไทย-พม่า: กรณีศึกษาบริเวณแม่น้ำเมย” *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์* มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2548. “อำนาจ,” ใน *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. ภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (หน้า 214).
- เอกสารประกอบการบรรยายสรุป พื้นที่พักพิงชั่วคราวบ้านแม่หละ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ม.ป.ป.

- Ariya Svetamra. 2009. *Politics of Religious Space in Practical Religious: Religion in the Making of Local Identities in Peri-Urban Town, Chiang Mai Province*. Ph.D. dissertation in Social Science, Chiang Mai University.
- Bautista, Julius and Khek Gee Lim, Francis (eds). 2009. *Christianity and the State in Asia Complicity and conflict*. New York: Routledge.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Brace, Catherine, Bailey, Adrian R. and Harvey, David C. 2006. "Religion, place and space: a framework for investigating historical geographies of religious identities and communities" *Progress in Human Geography* 30, 1 (2006) pp. 28-43
- Bryant, Raymond. 1996. "Asserting sovereignty through natural resource use: Karen forest management on the Thai-Burmese border," in *Resource, Nations and Indigenous Peoples*. Richard Howitt with John Connell and Philip Hirsch eds. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, Manuel 1996, second edition, 2000. *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture* Vol. I. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell.
- Chung-chi, Chao. 2009. *Nationalism in Refugee Camps at the Thai-Burma Border: Karen People's Struggle for Kawthoolei*. Ph.D. Dissertation. Department of Sociology, National Taiwan University.
- _____. 2012. "Nationalism, Refugees and Territories: The Karen's Struggle for National Space", *Journal of Social Sciences, Chiang Mai University* 24(1-2/2555), pp 117-157
- Decha Tangseefa. 2006. "Taking Flight in Condemned Grounds: Forcibly Displaced Karens and the Thai-Burmese in-Between Spaces". In *Alternatives* 31 (2006), pp. 405-429.
- _____. 2007. "Temporary Shelter Areas" and the Paradox of Perceptibility: Imperceptible Naked-Karens in the Thai-Burmese Border Zones. In: Prem Kumar Rajaram and Carl Grundy-Warr (eds.): *Borderscapes. Hidden Geographies and Politics at Territory's Edge*. London and Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 231-262.
- _____. 2009. "How they live now. Cross-Border Lives in a Space of Exception along the Thai-Burmese Border Zones". Report presented to the 5th Mekong Ethnography of Cross-Border Cultures, August 19-23, 2009, Chiang Mai, Thailand.

- Falla, Jonathan. 2006. *True Love and Bartholomew. Rebels on the Burmese Border*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press.
- Gravers, Mikael. 1999. *Nationalism as Political Paranoia in Burma*. UK: Curzon.
- ._____. 2001. "Cosmology, Prophets, and Rebellion Among the Buddhist Karen in Burma and Thailand", *Moussons* 4: 3-31.
- Grundy-Warr, Carl and Ball, D. (eds.) 2002. *Dangerline: The Burma-Thailand Border*, with photographs by Dean Chapman, Bangkok: White Lotus.
- Grundy-Warr, Carl and Elaine Wong. 2002. "Geographies of Displacement: The Karenni and the Shan across the Myanmar-Thailand Border", In: *Singapore Journal of Tropical Geography*, 23 (1), pp. 93-122.
- Gupta, Akhil; and James Ferguson (1997) , "Beyond Culture: Space, Identity, and the Politics of Difference", in Gupta and Ferguson (eds.), *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. (Durham, Duke University Press), 1997, pp. 33-51.
- Hall, Stuart. 1996. *Questions of Cultural Identity*. SAGE.
- Harvey, David. 2000. *Spaces of Hope*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hayami, Yoko. 1992. *Ritual and religious transformation among Sgaw Karen of Northern Thailand: Implications on gender and ethnic identity*. Ph.D. dissertation, Brown University.
- International Rescue Committee. 2012. *Surviving or Thriving on the Thai-Burma Border: Vulnerability and Resilience in Mae Sot, Thailand*. A report. *Irrawaddy* February 2004, page 11
- Kammerer, Cornelia Ann. 1990. "Customs and Christian Conversion among Akha Highlanders of Burma and Thailand," *American Ethnologist* 17(2): 277-291.
- Karen Human Rights Group. 1998. *Wholesale Destruction*. Chiang Mai: Nopburee Press.
- Keyes, Charles F. 1993. "Why the Thai Are Not Christians: Buddhist and Christian Conversion in Thailand," in Robert W. Hefner ed. *Conversion to Christianity: Historical and Anthropological Perspectives on a Great Transformation*. Berkley: University of California Press.

- Kilde, Jeanne Halgren. 2008. *Sacred Power, Sacred Space: An Introduction to Christian Architecture and Worship*. Oxford University Press.
- Kwanchewan Buadaeng. 2001. "Negotiating Religious Practices in a Changing Sgaw Karen Community in North Thailand", Ph.D. thesis, The University of Sydney.
- ._____. 2007 "Ethnic Identities of the Karen Peoples in Burma and Thailand", in *Identity Matters: Ethnic and Sectarian Conflict*. Edited by James L. Peacock, Thornton, Patricia M. and Inman, Patrick. B. New York, Oxford: Berghahn Books, pp. 73-97.
- Lang, Hazel (2002): *Fear and Sanctuary: Burmese Refugees in Thailand*. Ithaca: New York: Southeast Asia Program, Cornell University.
- Lefebvre, Henri. 1991 (1974). *The Production of Space*. Oxford.
- Malkki, Liisa H. 2002. News from nowhere: mass displacement and globalized ' problems of organization. In *Ethnography*. Vol. 3, No.3, p.351-360.
- Nongyao Nawarat 2012 "Schooling and Activism in a Zone of Exception: Migrant Learning Centres on the Thai-Burma Border," *Journal of Social Sciences, Chiang Mai University* 24(1-2/2555), pp 117-157
- Poston, Larry. 1992. *Islamic Dawah in the West: Muslim Missionary Activity and the Dynamics of Conversion to Islam*. New York: Oxford University Press.
- Prasert Rangkla. 2010. "The Establishment of Buddhist Monasteries in the Pwo-Karen Migrant Settlements of Mae Sot, Thailand", paper presented at the workshop on HUMAN SECURITY AND RELIGIOUS CERTAINTY IN SOUTHEAST ASIA, organized by Australian-Netherlands Research Collaboration (ANRC) on 15-17 January 2010, Chiang Mai, Thailand.
- Rajaram, Prem Kumar. 2002. "Humanitarianism and Representations of the Refugees", In *Journal of Refugee Studies*, 15, 3, 247-264.
- Rajah, Ananda. 1990. "Ethnicity, Nationalism, and the Nation-State: The Karen in Burma and Thailand," in *Ethnic Groups across National Boundaries in Mainland Southeast Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Renard, Ronald. 1990. 'The Karen Rebellion in Burma' in *Secessionist Movements in Comparative Perspective*. Ralph R. Premdas, S.W.R. de A. Samarasinghe, and Alan B. Anderson, eds. London: Pinter Publishers.

- Sang Kook, Lee. 2001. "The Adaptation and Identities of the Karen Refugees: A Case Study of Mae La Refugee Camp in Northern Thailand" A Master thesis for Graduate Interdisciplinary Program in Area Studies, Seoul National University.
- Soe Lin Aung. 2012. "Notes on the Practice of Everyday Politics: Rereading the Labour of Self-protection among Migrant Communities on Thai-Burma Border", the *Journal of Social Sciences, Chiang Mai University* 24(1-2/2555), pp 63-114
- Soja, Edward W. 1989. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. NY: Verso.
- Smith, Martin. 1999. *Burma: Insurgency and the Politics of Ethnicity (updated edition)*. Bangkok: White Lotus Co. Ltd.
- Tam, Ngo Thi Thanh. 2009. "The short-waived faith": Christian broadcasting and Protestant conversion of the Hmong in Vietnam". MMG working paper 9/11. MPI for the study of Religious and Ethnic Diversity, Göttingen.
- _____. 2010. "Ethnic and Transnational Dimensions of Recent Protestant Conversion amongst the Hmong in Northern Vietnam", paper presented at the workshop on HUMAN SECURITY AND RELIGIOUS CERTAINTY IN SOUTHEAST ASIA, organized by Australian-Netherlands Research Collaboration (ANRC) on 15-17 January 2010, Chiang Mai, Thailand.
- Tapp, Nicholas. 1989. "The Impact of Missionary Christianity Upon Marginalized Ethnic Minorities: The Case of the Hmong," *Journal of Southeast Asian Studies* 20(1): 70-95.
- TBBC. 2010. *3 Sides to Every Stories*. THAILAND BURMA BORDER CONSORTIUM
- Wuthnow, Robert. 2009. *Boundless Faith. The Global Outreach of American Churches*. Berkeley: University of California Press.

Websites

- <http://karennews.org/2012/03/knu-dkba-and-knuknla-peace-council-find-strenght-in-unity.html/>
- <http://news.sanook.com>
- <http://theborderconsortium.org>
- <http://www.cabinet.soc.go.th>

<http://www.cct.or.th>

<http://www.cicot.or.th/2011/main/content.php?page=sub&category=101&id=621>

<http://www.dra.go.th/main.php?filename=b3>

<http://www.mongloi.org>

<http://www.salweennews.org>

<http://www.shanland.org>